

Papers

52

Regió Metropolitana de Barcelona
Territori·Estratègies·Planejament

Papers

52

Regió Metropolitana de Barcelona
Territori·Estratègies·Planejament

LA SOCIETAT METROPOLITANA DE BARCELONA

UNA VISIÓ A PARTIR DE
L'ENQUESTA DE CONDICIONS
DE VIDA I HÀBITS DE LA
POBLACIÓ

Papers. Regió Metropolitana de Barcelona és una publicació de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans sota el patrocini i l'impuls de l'Ajuntament de Barcelona, la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, la Diputació de Barcelona i la Generalitat de Catalunya.

Consell de Redacció

Joan Trullén (director de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona)

Javier Asensio (Ajuntament de Barcelona)

Rafael Boix (Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona)

Xavier Boneta (Diputació de Barcelona)

Jaume Busquets (Generalitat de Catalunya. Secretaria de Planificació Territorial)

Oriol Clos (Ajuntament de Barcelona)

Marina Espinosa (Diputació de Barcelona)

Juli Esteban (Generalitat de Catalunya. Secretaria de Planificació Territorial)

Amador Ferrer (Mancomunitat de Municipis. Àrea Metropolitana de Barcelona)

Eduard Saurina (Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona)

Josep M. Carreras (Mancomunitat de Municipis. Àrea Metropolitana de Barcelona)

Secretaria de Redacció

Isabel Clos

Aquest número ha estat coordinat per l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.
Volem agrair especialment la feina feta per José Luis Flores en la confecció del mateix.

Les opinions expressades en els treballs publicats són d'exclusiva responsabilitat de les persones que n'assumeixen l'autoria.

Coordinació editorial

Isabel Clos (IERMB)

Correcció de textos

Sira Ponsa

Anna Rafecas

Anna Serra

Traduccions

Paloma Calvo

Andreu Navarro

Anna Serra

Distribució i subscripcions

Publicacions IERMB

93 586 88 80 - iermb@uab.cat

Per a més informació, consulteu www.iermb.uab.es

Disseny

Oficina de Disseny de l'AMB

Maquetació i preimpresió

Estudi Gràfic El Prat (EGP)

Impressió

Gradisa

Barcelona, juliol de 2010

DL: B-28231-2010

ISBN: 978-84-92940-01-1

ISSN 1888-3621 (Versió impresa)

ISSN 2013-7959 (Versió en línia)

© Ajuntament de Barcelona
Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona
Diputació de Barcelona
Generalitat de Catalunya

SUMARI

6	PRESENTACIÓ
8	
MARINA SUBIRATS PEDRO LÓPEZ	CLASSES I GRUPS SOCIALS A LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA
Departament de Sociologia, Universitat Autònoma de Barcelona	
CRISTINA SÁNCHEZ	
Unitat de Sociologia, Universitat de Girona	
38	
SÒNIA PARELLA	ELS CANVIS EN LES DINÀMIQUES POBLACIONALS DE LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA.
Departament de Sociologia, Universitat Autònoma de Barcelona	La creixent diversificació de l'origen geogràfic i la dispersió pel territori
50	
LLUÍS FLAQUER	FAMÍLIES I RELACIONS FAMILIARS
Departament de Sociologia, Universitat Autònoma de Barcelona	
64	
MARINA SUBIRATS	ELS NIVELLS EDUCATIUS DE LA POBLACIÓ I LA TRANSMISSIÓ DEL CAPITAL CULTURAL
Departament de Sociologia, Universitat Autònoma de Barcelona	
78	
MARINA SUBIRATS	ELS TRETS LINGÜÍSTICS DE LA POBLACIÓ METROPOLITANA
Departament de Sociologia, Universitat Autònoma de Barcelona	
92	
ANTONI RAMON	LES RELACIONS SOCIALS
Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona	
105	VERSIÓ CASTELLANA

PRESENTACIÓ

El número de PAPERS que teniu a les mans recull les anàlisis fetes sobre la societat metropolitana i la seva transformació, a partir de les dades de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (ECVHP), tant de l'edició de 2006 com de les anteriors. En el número previ de la revista es recollien diferents aspectes relacionats amb qüestions de territori, així com un article introductori amb la història de les diferents edicions de l'Enquesta i els trets metodològics principals.

Seguint la tradició iniciada el 1990 amb la segona edició de l'ECVHP, el primer article, de Marina Subirats, Pedro López i Cristina Sánchez, analitza els grups que formen el teixit social de la Regió Metropolitana de Barcelona. Partint de la convicció que la societat no està formada només per individus sinó per grups que actuen en funció dels seus recursos, formes de vida i interessos, els autors identifiquen les principals agrupacions que coexisteixen en la societat metropolitana i que es defineixen fonamentalment per la posició de les persones en l'àmbit de la producció.

El segon article, de Sònia Parella, se centra en l'evolució de les dinàmiques poblacionals de la Regió Metropolitana de Barcelona. Analitzar l'augment de persones nouvingudes, la creixent diversificació de la seva procedència, el seu assentament territorial cada cop més dispers i les seves expectatives de cara al futur permet a l'autora identificar i delimitar els canvis derivats dels nous fluxos migratoris internacionals que s'han desenvolupat coincidint amb l'inici del nou mil·lenni.

Lluís Flaquer reflexiona en el tercer article sobre les transformacions que les famílies i les relacions familiars han experimentat a la Regió Metropolitana de Barcelona en els darrers deu anys. A partir de l'anàlisi de la composició de les llars, de les pautes de cohabitació, del diferencial entre fecunditat desitjada i real, del repartiment del temps dedicat a tasques domèstiques i de les xarxes familiars de suport, l'autor dibuixa els canvis sorgits i les noves pautes d'organització familiar que s'entreveuen.

Marina Subirats estudia en el quart article els elements que ajuden a definir el nivell educatiu de la població metropolitana: el creixement de l'estoc educatiu —amb una especial consideració per la influència de la immigració—, l'accés de la població als diferents nivells d'estudis i la relació entre educació i mercat de treball. Es constata la importància de posar a l'abast de tothom la possibilitat d'accés a tots els nivells de l'ensenyament, alhora que s'apunta que aquest fet no garanteix una verdadera igualtat en l'accés al mercat de treball.

En l'article sobre els trets lingüístics, Marina Subirats presenta una panoràmica de les llengües d'ús quotidià entre la població metropolitana i la seva evolució en els darrers quinze anys. Es fixa en concret en l'ús i el coneixement del català i en els mecanismes de transmissió d'aquesta llengua a les noves generacions, temes tots ells d'una gran rellevància si es té en compte el pes creixent de la immigració estrangera en la composició de la societat catalana.

Antoni Ramon descriu en el darrer article del volum la societat metropolitana des del punt de vista de les interrelacions entre les persones i dels mecanismes que faciliten la inserció dels individus en la societat. Les xarxes de suport dins i fora de l'àmbit familiar, les expectatives personals de la població i la seva visió de futur de la societat en general, i l'adscripció de les persones en termes ideològics i religiosos són algunes de les qüestions que tracta per tal de dibuixar a grans trets alguns canvis en què es troben immersos els habitants de la Regió Metropolitana de Barcelona.

En conjunt, amb les anàlisis expertes de les dades de l'Enquesta, els números 51 i 52 de PAPERS contribueixen a un coneixement més aprofundit de la Regió Metropolitana de Barcelona. L'estructura de la societat i les dinàmiques territorials són els principals blocs de temes que es tracten en els diferents articles. I amb la lectura de tots plegats es pot articular una visió de la societat metropolitana barcelonina i de la seva transformació en els darrers vint anys.

Introducció

1. Grups i classes a la Regió Metropolitana de Barcelona: un procés de transformació

2. La classe mitjana i els seus grups interns

2.1. Els empresaris amb assalariats

2.2. Els empresaris sense assalariats i autònoms

2.3. La classe tècnica o nova classe mitjana

2.3.1. La nova classe mitjana: tècnics,
administratius i gerents

2.3.2. Els joves de classe mitjana

3. Les diferents capes de la classe treballadora

3.1. La classe treballadora jove i adulta

3.2. La classe treballadora gran i inactiva

3.3. Els nous immigrants

4. Conclusions

**5. Annex metodològic. El procés de construcció
tipològica i d'anàlisi de les classes socials**

5.1. Selecció de les variables i preparació per
al seu tractament

5.2. Anàlisi de correspondències múltiples (ACM)

5.3. Anàlisi de classificació automàtica (ACL)

5.4. Validació dels resultats

5.5. Referències bibliogràfiques

6. Annex de Taules i Figures

MARINA SUBIRATS
PEDRO LÓPEZ

Departament de Sociologia,
Universitat Autònoma de Barcelona

CRISTINA SÁNCHEZ
Unitat de Sociologia, Universitat de Girona

CLASSES I GRUPS SOCIALS A LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA

Introducció

La primera Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (ECVHP) es va dur a terme l'any 1985 i va incorporar una anàlisi de caràcter temàtic, en què s'observava què passava en diversos àmbits de la vida social. A partir de la segona edició, l'any 1990, es va mantenir l'anàlisi de caràcter temàtic, però se n'hi va incorporar una altra: una anàlisi dels grups socials, que mirava de recompondre la lògica de conjunt de la societat des del punt de vista de les característiques de cada grup i les diferències que s'hi establien. És a dir, es tractava d'apropar els lectors a un fet evident però sovint oblidat: la societat no està formada únicament per individus, sinó que aquests individus formen grups amb recursos, formes de vida i interessos diferents, que al seu torn originen diverses formes d'actuar. És per aquesta raó que sovint es parla de *teixit social*. I el coneixement d'aquest teixit, cabdal per a comprendre la dinàmica d'una societat, no es pot derivar únicament de l'observació de cada tema, sinó que necessita també un tractament metodològic diferent, que és el que es va introduir en aquell moment.

Aquest tipus de tractament s'ha dut a terme en les edicions posteriors al 1990, i ens ha mostrat que, amb certes oscil·lacions i diferències que podem considerar de caràcter conjuntural, hi ha una gran estabilitat dels grups socials a la Regió Metropolitana de Barcelona (RMB). Certament, l'anàlisi que fem, per tal d'evitar els prejudicis apriorístics, opera a través del tractament de conjunt d'un gran nombre de variables, i presenta a vegades un vessant mecànic que pot sorprendre. Perquè, de fet, no veiem mai directament els grups socials: es poden estudiar a partir de l'anàlisi de la seva acció col·lectiva quan aquesta es produeix, és a dir, quan els considerem en tant que agents socials; o es poden estudiar, si intentem descriure'n les característiques per comparació dels uns amb els altres, mitjançant un conjunt d'indicis, segons una metodologia freqüent emprada en sociologia, de manera tal que no entrem en la seva acció social i política diferenciada sinó en la descripció de les seves característiques. Això és el que es pretén fer en aquest article. I a vegades, la reconstrucció a partir d'indicis ens pot donar pistes falses. Tanmateix, creiem que cal arriscar-s'hi.

Així doncs, es presenta aquí un resum molt breu d'una anàlisi molt més àmplia que, partint del conjunt de dades de l'ECVHP, les posa totes en relació per tal de saber quins són els principals grups socials en la nostra societat. Amb algunes limitacions: els grups molt petits o molt marginals en queden exclosos, no per voluntat sinó per raons tècniques: el petit grup de famílies amb grans fortunes, per exemple, difícilment pot quedar definit a partir d'una enquesta representativa del conjunt de la població. Per això no parlem de gran burgesia, ni de grans propietaris. Tampoc no podem parlar amb propietat de les persones que viuen en una forma molt marginal, els sense sostre, per exemple, als quals no podem ni tan sols enquestar, atès que l'entrevista requereix que es tingui un domicili conegut. Amb aquestes excepcions, i les de la població de menys de 16 anys, que queda exclosa d'aquesta enquesta, considerem que la resta de població queda representada en el conjunt de grups estudiats.

1. Grups i classes a la Regió Metropolitana de Barcelona: un procés de transformació

La configuració dels grups socials de la RMB que ens mostra l'ECVHP, ja des de la primera edició, i que a grans trets es confirma per a l'any 2006, no és ni la d'una societat d'iguals, sense desigualtats ni fractures, ni la de grups tancats i estancs, sense possibilitats de pas de l'un a l'altre. Ben al contrari, la imatge de la configuració social d'aquesta àrea és complexa, plena de matisos, però alhora relativament estable i ben dibuixada. Les diferències principals continuen corresponent a dues grans classes socials, que disposen de recursos molt diferents entre elles. Però alhora s'observa que la situació s'ha anat fent més fluida i que, fins al 2006, tendeix a haver-hi cada vegada més mobilitat entre classes i més semblances en els hàbits, possibilitats i formes de vida de les persones que les componen.

Per què diem que es tracta de classes socials, quan hi ha qui pensa que han deixat d'existir? Doncs per una raó ben clara: la posició dels individus en l'àmbit professional és la que introdueix unes diferències més marcades en les seves formes de vida i, per tant, determina la seva perti-

nença a un o altre grup. Però no perquè aquesta atribució s'hagi fet a partir de la informació relativa a la seva posició professional, sinó perquè, com s'explica a la nota metodològica, les variables queden agrupades configurant els grups a partir de la mateixa anàlisi realitzada. Que la variable que més clarament marca les diferències entre els grups socials sigui la relativa a la posició en l'àmbit de la producció ens mostra que, efectivament, ens trobem encara en una societat diferenciada per classes. Així doncs, i pel fet que no tenim informació sobre la classe capitalista vinculada al gran capital, la divisió central que es configura és la de dues grans classes, que anomenarem classe mitjana i classe treballadora.

Considerarem doncs aquestes dues grans classes que, al seu torn, estan també internament fragmentades i donen lloc a diversos fragments i capes socials que presenten diferències importants. I aquesta fragmentació s'origina per tres raons: l'edat, la procedència geogràfica i el tipus de propietat de què es disposa, en el cas de la classe mitjana.¹

Vegem l'efecte de l'edat. L'edat no té a tot arreu el mateix paper, sinó que dins de cada classe social en té un de diferent. Perquè el que l'edat ens mostra és, d'una banda, el rapidíssim canvi de la nostra societat i de les condicions en què viuen les persones i, de l'altra, el llast de la història damunt les generacions més grans. D'aquí que no hi hagi efectes mecànics de l'edat, sinó que les peculiaritats de cada temps quedin inscrites d'una manera diferenciada en cada classe social.

Així, per exemple, cal destacar un resultat prou interessant: mentre que no s'estableixen diferències notables en la classe mitjana entre els grups de persones adultes i el de persones grans, sí que s'estableix aquesta diferència a la classe treballadora. És a dir, per a la gent de classe mitjana, fer-se gran pot significar molta continuïtat en la seva forma de vida, en els seus recursos, en la seva activitat. Almenys, això és el que passa amb la gent que ara és gran i pertany a la classe mitjana. Mentre que, en canvi, els diversos resultats de l'ECVHP ens han mostrat a bastament que hi ha un tall fortíssim per a la gent de classe treballadora amb l'edat. La jubilació, o l'edat madura i la vellesa, marquen actualment per a aquest grup social diferències importantíssimes pel que fa als recursos de què disposen i a les seves formes de vida.

En canvi, pel que fa a les persones joves, la situació que ens descriu l'ECVHP és justament la inversa, l'any 2006. Els joves de classe mitjana tenen un conjunt d'avantatges poc compartits pels joves de classe treballadora. Els joves comparteixen ara, en conjunt, les condicions de

vida de les seves famílies fins a una edat bastant avançada, perquè molt sovint continuen vivint a casa dels pares entre 20 i 30 anys. Però no comparteixen, en canvi, les condicions laborals de les seves famílies: els manca l'accés fàcil a feines qualificades que tenen les generacions més madures, sobretot en el cas de la classe mitjana. En alguna ocasió anterior hem vist també com es diferenciava el grup de treballadors joves; en aquesta edició de l'ECVHP, l'anàlisi no mostra que hi hagi en la classe treballadora una separació tan pronunciada, una diferència tan gran de formes de vida entre joves i adults, com passa en el cas de la gent de classe mitjana. Alguns joves de classe treballadora han quedat assimilats als de classe mitjana, perquè les seves condicions de vida s'hi assemblen, però la majoria mostren unes característiques que els aproximem a la classe treballadora jove i adulta.

En segon lloc, la procedència geogràfica. Cal remarcar, en aquesta edició de l'ECVHP, la presència d'un grup nou, especialment interessant, que ens apareix per primera vegada en l'anàlisi de la població de la RMB: és el grup format per persones que han arribat fa poc temps i que tenen també unes condicions i unes formes de vida peculiars, molt diferents en molts aspectes, de les dels autòctons. Òbviament, formen part de la classe treballadora: però les seves condicions de vida es troben per sota de les dels autòctons. L'anàlisi mostra clarament com es tracta d'un grup ben diferenciat, no solament per la procedència geogràfica sinó també per les condicions de treball, habitatge, tipus de família, etc.

La tercera variable que introdueix fractures dins les classes socials i que dóna lloc a l'existència de fragments diferents, té relació amb el tipus de propietat. Enfront de la classe treballadora, que es caracteritza per tenir només, com a font d'ingressos, la possibilitat de vendre la seva força de treball, la classe mitjana acudeix al mercat de treball amb uns recursos que li permeten més control sobre la seva situació, més capacitat de decisió i l'obtenció de recursos superiors als que obté la classe treballadora. Ara bé, la propietat de què disposa la classe mitjana és diversa; la característica tradicional més coneguda és la de la propietat dels mitjans de producció: són els propietaris d'empreses, comerços, etc. Però la seva capacitat d'obtenir recursos varia molt en funció de si es tenen assalariats o no. Mentre que en el primer cas tenim un empresariat clàssic —encara que format sobretot per petites i mitjanes empreses— en el segon cas és un grup format per empresaris sense assalariats i autònoms, amb els avantatges de disposar de recursos propis per treballar però també molt més limitats, de manera que, si bé la mentalitat és diferent de la que té la classe treballadora, les condicions econòmiques són a vegades bastants similars a les d'aquesta.

Finalment, hi ha un altre tipus de recurs que es pot utilitzar a l'hora de dirigir-se al mercat de treball per tal d'intentar obtenir les millors condicions possibles: una preparació tècnica elevada, cosa que en la nostra societat és un bé

1 La fragmentació interna a les classes socials pot donar lloc a diversos tipus de subgrups: *fragments*, *capas* i *categories* han estat alguns dels conceptes utilitzats per descriure diversos tipus de subgrups dins d'una classe social. Les característiques d'aquest text no permeten entrar aquí en els criteris teòrics de les diferències i per tant ens referirem a fragments o capas sense explicar-ne les raons.

molt valuós. És així com la nova classe mitjana forma encara un altre fragment diferenciat: es tracta de persones assalariades, la majoria, però que gaudeixen d'unes condicions molt millors que les que obté la classe treballadora mitjançant la venda de la seva força de treball.

Heus aquí doncs com queda definida l'estructura social de la RMB per a l'any 2006: hi ha dues grans classes —més una tercera econòmicament i socialment molt important, però numèricament tan petita que no podem tractar-la aquí. I dins aquestes dues classes queden definits set grups, quatre en la classe mitjana i tres en la classe treballadora. Mirarem d'exposar, a partir d'aquí, algunes de les principals diferències que s'estableixen entre aquests set grups.

I encara un altre fet que cal assenyalar: si bé les classes socials continuen sent visibles i ben visibles, i determinen en gran part les possibilitats i la forma de vida de les persones, ja no són ara grups tancats, dels quals no es pot sortir. Es produeix mobilitat entre elles, i això és el que origina la impressió que les classes han desaparegut. Pertànyer a un determinat grup social fa que sigui molt probable que un individu es comporti d'una determinada manera i que tingui un tipus d'oportunitats; però no és segur al 100%. Per tant, no ens trobem ja en un model determinista, sinó probabilístic, en què hi ha molts elements que es presenten com un continu i no enfronten les dues grans classes, sinó que tendeixen a fer-les similars pel que fa als seus desigs i a les seves formes de vida.

Si comparem aquestes dades amb les obtingudes en altres moments per a la RMB, veiem que hi ha oscil·lacions importants, però que semblen, sobretot, de caràcter conjuntural: la tendència és que la classe treballadora oscil·li entre el 60% i el 70% de la població, i la classe mitjana entre el 30% i el 40%, aproxima-

dament. En canvi, hi ha molt poques diferències entre els diversos territoris de Catalunya: a la RMB hi ha una proporció lleugerament més alta de classe mitjana que a la resta de Catalunya, però la diferència, l'any 2006, és només de l'ordre de dos punts percentuals.

2. La classe mitjana i els seus grups interns

La classe mitjana té uns trets distintius diferents dels de la classe treballadora: ocupa llocs més prominents i de decisió en l'estructura productiva, té recursos econòmics molt més elevats, té més propietats, té més coneixements acadèmics i, al mateix temps, tendeix a imposar els seus interessos i les seves formes de vida com a universals, i això fa que la classe treballadora, al seu torn, vagi també adoptant les formes de la classe mitjana.

En alguns aspectes, la classe mitjana actua d'una manera relativament homogènia; però no és el més freqüent, com veurem de seguida, sinó que en molts aspectes podem destacar hàbits i interessos diferents, corresponents a la pertinença dels seus membres a quatre grups. Dos dels grups responen als criteris del que s'ha anomenat vella classe mitjana: els empresaris amb assalariats i els empresaris sense assalariats i autònoms, que es caracteritzen perquè treballen pel seu compte. Un tercer grup que considerem com «nova classe mitjana», perquè té poder de decisió i influència, però no perquè tingui capital econòmic, sinó perquè té capital cultural. I un quart grup de gent jove, fills i filles dels anteriors, que tenen unes característiques també especials perquè gaudeixen del nivell de vida familiar però individualment encara no tenen posicions definides.

Veurem, en primer lloc, quines són avui les característiques de la classe mitjana propietària: els empresaris amb assalariats i sense, i els autònoms. És un grup que, numèricament, s'ha mantingut bastant estable: l'any 1990 eren un 12,5% de la població i l'any 2006 un 10,3%. En algunes edicions anteriors s'ha establert la diferència entre els empresaris de la indústria i dels serveis i els comerciants, o entre els grans empresaris i els petits empresaris, perquè l'anàlisi presentava com a resultat una diferència més pronunciada que la que trobem l'any 2006, any en què els dos grups d'aquesta classe que es diferencien més pronunciadament són el dels empresaris amb assalariats i el dels empresaris sense assalariats i autònoms. Tot fa pensar que la diferència amb els comerciants ha tendit a difuminar-se: cada vegada més, un empresari pot tenir empreses o negocis de caràcter molt divers i, per tant, no es caracteritza tant com a botiguer sinó com a persona amb recursos per invertir. La divisió interna s'estableix més en termes de quantitat de recursos. Així, empresaris amb assalariats i empresaris sense assalariats i autònoms són grups relativament similars en la seva composició, diferenciats sobretot pel que fa als recursos econòmics i a la influència de què disposen.

TAULA 1 Classes i grups socials segons territori de residència (2006)

	Catalunya	RMB	Catalunya sense RMB
Total classe mitjana	40,4	41,0	39,1
Empresaris amb assalariats	5,0	4,4	6,3
Empresaris sense assalariats i autònoms	6,8	5,9	8,7
Nova classe mitjana	18,1	20,2	13,5
Joves de classe mitjana	10,5	10,5	10,6
Total classe treballadora	59,6	59,0	60,9
Classe treballadora jove i adulta	25,7	25,5	26,2
Classe treballadora gran	26,1	25,8	26,7
Immigrants	7,8	7,7	8,1
N mostrat	(10.398)	(7.109)	(3.289)

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

2.1. Els empresaris amb assalariats

Es tracta d'un grup relativament petit des del punt de vista numèric —només el 4,4% del total de la població metropolitana—, però molt important pel que fa al control dels recursos i a l'organització de la producció i de la vida social. Dels entrevistats pertanyents a aquest grup, un 81% són propietaris d'empreses; la resta, o ho han estat en el passat, o són persones que formen part de la família d'algun empresari. La gran majoria de les empreses són de serveis, però n'hi ha també d'industrials i de la construcció. Molt pocs són empresaris d'explotacions agràries. Es tracta, sobretot, d'empreses petites: la majoria tenen entre 1 i 10 assalariats, al voltant d'un 15% en tenen entre 11 i 500 i menys d'un 0,6% del total d'empresaris posseeixen empreses de més de 500 treballadors. En aquest darrer cas, òbviament, es tracta de persones que podem qualificar com de classe alta o gran burgesia, però que analitzarem conjuntament atesa la insuficiència de la mostra per treure'n conclusions diferents de les del conjunt dels empresaris. Tal com queda configurat en les respostes donades a l'ECVHP, és un grup de predomini masculí (70% dels que hi pertanyen són homes), d'edats diverses, amb un 15% de més de 65 anys, però amb molt pocs joves.

Com gairebé tots els grups que pertanyen a la classe mitjana, el seu origen és molt més autòcton que el de la classe treballadora, no només per lloc de naixement, sinó també per la llengua que consideren pròpia. Gairebé un 68% dels seus membres són nascuts a Catalunya; però el mestissatge s'ha produït abundantment, de manera que només un 52% viuen en llars on tots els membres són d'origen català. L'origen català ha estat, sens dubte, un element que ha facilitat l'accés a l'empresariat, però també trobem un 28% de llars d'empresaris que conviuen amb persones nascudes a la resta d'Espanya. És a dir, s'ha produït ja, en les últimes dècades, una mobilitat ascendent de persones nascudes en famílies que van immigrar a Catalunya a mitjan segle xx i que formen part de l'empresariat català en aquest moment. La informació sobre la seva llengua ens ho confirma: un 46% diu que la seva llengua és el català, un 32% es considera de parla castellana i un 16% té ambdues llengües com a pròpies. Es tracta clarament d'un grup amb un important component autòcton, però empeltat de persones filles de la immigració espanyola anterior.

La classe mitjana té, en conjunt, un nivell educatiu més alt que la classe treballadora. Tot i així, els empresaris amb assalariats no formen el grup més culte de la societat metropolitana, sinó que mostren la marca del seu origen d'eluvio: gairebé ja no hi ha persones sense estudis, però el 30% no han passat de primària i només el 27% han fet estudis universitaris. Situació molt millor que la dels seus pares, de tota manera: un 28% dels pares eren gent sense estudis i només un 26% havien anat més enllà de primària. Queda clar, doncs, que no es tracta d'un empresariat que prové d'una burgesia antiga i consolidada, sinó

d'una classe formada a través d'un procés de fusió entre els descendents de l'antiga burgesia catalana i els dels immigrants espanyols, mitjançant un enriquiment d'una part d'aquests que per a molts prové de l'esforç en el treball i del creixement que ha experimentat el país en els darrers anys. I, de fet, la mida mitjana de les empreses és reduïda, amb gran predomini d'empreses petites, segons la pauta habitual a Catalunya i també a la RMB.

Com hem dit, l'empresariat no és pas el grup més culte, si ho mesurem en termes de titulacions superiors. En canvi, és el que disposa de més propietats, de més recursos econòmics i de millor equipament a la llar, característiques que hem anat comprovant al llarg de totes les edicions de l'ECVHP. L'empresariat està més interessat per la riquesa i per la propietat que per la inversió en coneixement, a diferència del que passa amb la nova classe mitjana. Les dades relatives als ingressos són poc fiables i presenten massa no-respostes, però ja fan evident que es tracta del grup amb més recursos. A més, destaca sobretot per les seves propietats: un 22% declara tenir algun bar o botiga, un 68% declara ser propietari d'alguna empresa, un 60% posseeix finques urbanes al marge del seu habitatge i un 13% finques rústiques. Només l'11% ha invertit en deute públic o en accions: és evident que, en aquests anys, les inversions més importants han anat cap a la propietat urbana. És també un grup que inverteix en assegurances, com l'assegurança de vida o el pagament d'una mútua privada (més de dues terceres parts pertanyen a alguna mútua), però no en el pagament de l'enterrament, que només ho fan en el 37% dels casos, un dels percentatges més baixos de tots els grups. La majoria, un 54%, estalvia habitualment, i més del 80% no té cap dificultat per arribar a final de mes.

Els empresaris amb assalariats són els que més inverteixen en equipament familiar: l'habitatge, l'equipament domèstic, els cotxes, són elements importants en l'entorn empresarial. Encara que la majoria viu en pisos, és el grup amb més tendència a viure en cases unifamiliars (35%), siguin adossades o aïllades, que generalment formen part d'urbanitzacions. És netament (seguit dels autònoms i empresaris sense assalariats) el grup social que més tendència té a seguir el model nord-americà de residència en suburbis exclusius, amb casa unifamiliar i jardí. És, amb molta diferència, el que disposa de més lloc per viure: un 22% disposa d'habitatges de més de 150 m² i un 28% d'entre 100 i 150 m². És també el grup on la proporció de propietat de l'habitatge és més alta (un 88%) i el que més ha rebut aquest habitatge en herència i que, alhora, està més lliure de lloguers i hipoteques: el 53% no està sotmès a aquesta despesa, quan en altres grups, com els immigrants, el 91% ho està. I és també el grup amb més residències secundàries: més d'una tercera part dels empresaris amb assalariats en disposen.

I tenen també les llars més ben equipades: calefacció, aire condicionat, diversos banys, garatge o plaça de pàrquing, fins i tot piscina, no són equipaments exclusius

dels empresaris amb assalariats, però sí que aquest grup és el que en disposa amb més abundància. També a l'interior de les llars és on trobem un nombre més alt d'aparells de tota mena: són els que tenen una proporció més alta de rentaplats, per exemple (un 76%), o de cuines de vitroceràmica, per esmentar només dos equipaments no generalitzats. O són els que més freqüentment tenen televisió de pagament (40%). Però, en canvi, tot i tenir un notable equipament d'ordinadors i Internet, són superats en aquest aspecte per altres grups, com la nova classe mitjana, i fins i tot els autònoms.

En la propietat de cotxes és també el grup més ben proveït: només el 2% no té cotxe, i el 47% en té més d'un. És a dir, malgrat la migradesa dels ingressos que han fet constar a l'ECVHP —o el silenci amb relació a aquesta informació—, queda clara la importància dels recursos econòmics dels empresaris amb assalariats.

Des del punt de vista familiar, aquests empresaris formen el grup amb un percentatge més alt de persones casades i amb una tendència lleugerament superior a les famílies grans (el 42% viu en llars de 4 o més membres). Tenen una vida cultural bastant intensa: un 21% posseeix més de 500 llibres a la llar; són els que més llegeixen el diari cada dia (un 59%) i també llibres, revistes professionals i de viatges (només superats, en aquests darrers tres casos, per la nova classe mitjana). En general, la seva vida cultural és menys intensa que la de la nova classe mitjana, perquè són menys urbans. En comparació amb els altres grups, són dels que més van a restaurants o al teatre, i dels que més viatgen o surten d'excursió, darrere sempre de la nova classe mitjana. A més, són dels que més practiquen esport d'una manera habitual en el seu temps lliure. Sortir a passejar, anar al bar o anar a comprar, en canvi, són formes de lleure que semblen interessar-los relativament poc. Potser perquè es tracta d'un grup amb poc temps lliure, la qual cosa fa que siguin persones molt selectives respecte de les seves activitats, més planificades i previstes que deixades a l'atzar d'un lleure entès com a descans. El 48% dels seus membres diuen que tenen poc o molt poc temps lliure, percentatge només superat pels autònoms. Són els que fan els horaris més llargs: més de la meitat treballen més de 50 hores setmanals, seguits dels autònoms, que no n'arriben a treballar tantes. A la pregunta sobre les seves vacances responen d'una manera confusa: pel fet que tenen lliure disposició del seu temps, el terme *vacances* no acaba d'encaixar amb la seva mentalitat. Però, probablement, disposen de molts moments lliures al llarg de l'any, si tenim present que són el grup que més viatja.

Malgrat la manca de temps, és també el grup amb més tendència a associar-se, és a dir, té una vida social molt activa: només un 16% no pertany a cap associació, mentre que un 25% pertany a més de dues associacions. També és qui s'afilia a més associacions de voluntariat, si bé el percentatge de voluntaris és modest,

i no supera el 9%. D'altra banda, els empresaris amb assalariats i les seves famílies constitueixen el grup de classe mitjana que en una proporció més elevada es declara catòlic (el 57,3%), mentre que el 38% es declara no creient i en una proporció molt baixa (menys del 5%) fidels d'altres religions. Ara bé, malgrat l'elevada xifra dels qui es declaren catòlics, només un 26% del total practica la fe amb certa regularitat.

Com a posició política, es defineixen en una proporció superior a la majoria com de centre: un 67%, la proporció més alta de tots els grups. I, inversament, un 25% d'esquerrers, la proporció més baixa de tots, juntament amb la dels immigrants. Aquestes posicions es tradueixen en un vot a CiU en una proporció molt superior a la dels altres grups, i també al PP, encara que en un percentatge molt inferior al de CiU. És el grup que menys vota el PSC i un dels que menys vota IC. En les tres eleccions considerades en l'ECVHP, els empresaris mostren un comportament amb menys tendència a l'abstenció o al vot en blanc que altres grups, posició coherent amb la seva gran implicació i intervenció en la vida social i econòmica barcelonina.

2.2. Els empresaris sense assalariats i autònoms

Es tracta d'un grup lleugerament més nombrós que el dels empresaris amb assalariats: el 5,9% del total de la població de la RMB. De fet, manté moltes de les característiques dels empresaris amb assalariats, però té menys recursos econòmics, cosa que implica menys equipament i propietats, més dificultats econòmiques en algun moment i fins i tot dificultats severes en alguns casos i, ideològicament, menys conservadorisme i una certa propensió al radicalisme. Heus aquí algunes de les seves característiques.

Des del punt de vista de la procedència geogràfica, trobem en aquest grup una composició similar a la dels empresaris amb assalariats, però amb una presència de gent nascuda fora de Catalunya i de llars on conviuen gent d'origen català i d'origen castellà una mica superior a la d'aquells. És ben evident que l'ascens social i l'accés a l'empresariat que han fet, des de posicions força modestes, una part dels fills d'immigrants espanyols de mitjan segle xx ha permès a alguns arribar a tenir empreses relativament importants, però molts altres han aconseguit únicament tenir un establiment o un taller on treballen en solitari, amb ingressos que sovint són moderats, encara que, de mitjana, estiguin per damunt dels que obté la gent de classe treballadora que està assalariada. Un 5% d'aquest grup és parlant de llengües diferents del català i del castellà: són els nous immigrants que comencen a ocupar posicions de treball pel seu compte.

La majoria de les persones ocupades que formen part d'aquest grup diuen que treballen sols pel seu compte, mentre que al voltant d'una quarta part treballa en

una empresa pròpia o d'un familiar i un 2% treballa en cooperatives. Es tracta, en qualsevol cas, d'empreses molt petites, la majoria d'entre 1 i 10 treballadors. I es tracta també, d'una manera molt notable, d'empreses del sector serveis.

El nivell cultural dels empresaris sense assalariats no és gaire alt. De nou, és un grup que mostra l'ascens de persones procedents de llars de classe treballadora, amb un bagatge cultural superior al dels seus pares i al de la classe treballadora actual, però baix dins el conjunt de la classe mitjana.

També en aquest grup és especialment poc fiable la resposta relativa als ingressos: si bé gairebé no hi ha ningú sense ingressos propis, els ingressos individuals que declaren, els que ho fan, són bastant baixos: dues persones de cada cinc estan per sota dels 1.050 € nets mensuals. Només el 4% declara arribar amb molta dificultat a final de mes, però el 21% ho fa amb dificultats. És a dir, en 1 de cada 4 casos, la posició econòmica dels empresaris sense assalariats semblava, l'any 2006, bastant difícil.

És un grup amb propietats, però menys que els empresaris amb assalariats: més del 60% té botiga, bar, una empresa o una finca agrària. Un 42% aconsegueix estalviar habitualment, i sobretot semblen dedicar l'estalvi a la compra de propietats urbanes,² a les quals ha accedit un 43%, o de propietats rústiques, un 12%. És a dir, una part important del grup, a l'entorn de la meitat, disposa de considerables recursos econòmics i propietats, mentre que una altra part del grup els té més reduïts i fa un tipus de vida més semblant a la de la classe treballadora. En aquest sentit es tracta, clarament, d'un grup de posició intermèdia, però que té prou característiques similars a les dels empresaris amb assalariats com perquè es pugui considerar més pròxim a aquest grup que al de la classe treballadora.

En efecte, el seu punt de referència són els empresaris amb assalariats, posició a la qual probablement aspira una bona part dels empresaris sense assalariats i dels autònoms. I així, tenen més tendència que la resta de la població a viure en cases unifamiliars (un 30%), si bé hi arriben en menor proporció que el seu model, a ser propietaris dels seus habitatges (un 79%), més de la meitat dels quals ja estan pagats, i a viure en vivendes grans (el 15% disposa de més de 150 m² i el 26% de 100 a 150 m²). De nou veiem com, al voltant de la meitat dels empresaris sense assalariats, tenen unes condicions de vida confortables. Pel que fa a l'equipament de la llar, són els que disposen de menys equipament, en el conjunt de la classe mitjana, però es troben per damunt de l'equipament de la classe treballadora. En un 9% de les seves llars no hi ha cap cotxe, però un 42% en tenen més d'un.

Els empresaris sense assalariats i els autònoms s'associen menys que el seu grup de referència, però més que la classe treballadora: un 14% estan associats a tres o més entitats. Tenen molta menys tendència a pertànyer a organitzacions de voluntariat: només ho fa el 3%. La meitat es declara no creient i un 46% es declara catòlic, però d'aquests, menys de la meitat té una pràctica religiosa relativament freqüent. Políticament és un grup que se situa més a l'esquerra que els empresaris amb assalariats, però menys que la nova classe mitjana. Gairebé la meitat declara que se situa al centre i molt pocs (un 4%) a la dreta. Mostra certa tendència a votar en blanc o abstenir-se; en les eleccions de referència va votar bastant ERC —en comparació amb altres grups— i el PSC menys que la classe treballadora però més que els empresaris amb assalariats. Vota poc el PP, però tampoc no hi ha un vot massiu per a CiU. Tots els resultats fan pensar en una capa social poc homogènia políticament, amb certa tendència a la radicalització o a «passar de la política», com correspon a un grup relativament ben situat socialment però amb posicions individuals molt diferenciades, subjectes a alts i baixos, i amb molt poca capacitat de negociació col·lectiva de les seves posicions.

2.3. La classe tècnica o nova classe mitjana

La classe tècnica o nova classe mitjana apareixia ja com un grup social important la primera vegada que es va fer aquest tipus d'anàlisi a partir de les dades de l'ECVHP, l'any 1990. Després, amb algunes oscil·lacions i diferències que tenen un caire més conjuntural, apareix sempre com un dels grups més característics de la societat actual, que va prenent cada vegada més relleu en la direcció dels afers col·lectius i en la creació de modes i de formes de vida.

Qui forma aquest grup? Bàsicament persones que posseeixen uns coneixements tècnics reconeguts i que a partir d'aquí poden tenir també funcions dirigents. I els membres de les seves famílies. Aquest treball de tècnics el duen a terme habitualment en forma d'assalariats i no per compte propi. D'assalariats de nivell alt o mitjà, recolzats en els seus coneixements i nivells educatius més que no pas en la riquesa de les famílies d'origen, encara que l'origen social també té certa importància perquè facilita l'accés als estudis.

En l'edició del 1990, aquest grup constituïa el 30,9% de les persones de la RMB, i mostrava una gran tendència de concentració a Barcelona ciutat. Comprendia, sobretot, professionals i tècnics superiors assalariats, però també alguns professionals liberals. En els anys següents es van produir grans variacions numèriques, que poden ser degudes, fins a cert punt, a qüestions mostrals de l'ECVHP. L'any 1995, el percentatge va tendir a créixer, el 2000 més aviat a contreure's. L'any 2006, la seva amplada es pot situar cap al 28%, aproximadament, si s'inclouen també els joves que en formen part.

2 Sense incloure l'habitatge on resideixen.

Els professionals liberals gairebé han desaparegut, probablement perquè ha canviat la forma d'exercir les professions. Gerents i tècnics alts, que en algun moment apareixien com dues capes diferents de la nova classe mitjana, ara es diferencien menys, fet que mostra que probablement hi ha cada vegada més interconnexió entre ambdues posicions. Una part dels tècnics mitjans queden assimilats a aquest grup, mentre que una altra queda dins de la classe treballadora, cosa que mostra que el concepte de tècnic mitjà recobreix un conjunt de posicions internament molt diferenciades. I hi ha un aspecte interessant: el grup s'ha feminitzat i ha tendit a envellir. És a dir, ara hi ha més dones que en formen part a títol personal i no com a esposes o filles de la nova classe mitjana, i l'edat del grup, que l'any 1990 apareixia com a relativament jove, ha anat augmentant. Probablement pel fet que els joves pertanyents a aquestes famílies tenen ara unes condicions una mica diferents i, en l'anàlisi realitzada, apareixen com a una capa una mica diferenciada que veurem en detall més endavant.

En efecte, en l'anàlisi de l'any 2006, les diferències internes no es presenten a partir d'una especialització dins l'organització del treball, sinó per l'edat. Mentre que l'especialitat concreta no diferencia internament el grup, l'edat sí. De manera que hi ha un grup, el dels tècnics adults i grans, que funciona com un col·lectiu sense diferències internes importants, però amb diferències amb el grup jove —els que tenen entre 16 i 24 anys—, que són fonamentalment fills i filles de la nova classe mitjana, però també de la vella classe mitjana (empresaris i autònoms).

2.3.1. La nova classe mitjana: tècnics, administratius i gerents

Vegem ara qui en forma part i en què es diferencia d'altres grups la classe tècnica adulta i gran l'any 2006. En aquest sentit, hi ha un conjunt de característiques que s'han mantingut en les quatre edicions realitzades, i que ens donen els trets principals d'aquest grup social.

Numèricament es tracta d'una quantitat de població important, que comprèn el 20,2% de la població metropolitana. És un grup molt urbà, i més nombrós a la província de Barcelona que al conjunt de Catalunya, on representa al 18,1%. Però si no prenem en compte la província de Barcelona, arriba només al 13,4% a la resta de Catalunya, de manera que és ben evident que es tracta d'un grup concentrat sobretot a la RMB, especialment a Barcelona ciutat: la meitat del total tenen la residència en aquesta ciutat, a diferència de la vella classe mitjana, que té més tendència a escollir la seva residència en zones suburbials de nivell alt més escampades en el territori de la RMB.

La primera característica de les persones que formen part d'aquest grup és el seu alt nivell d'estudis; de fet, és el tipus de població que concentra més quantitat de capital cultural. Així com per definir els empresaris cal

referir-se de seguida a les propietats, per descriure tècnics i administratius cal parlar dels seus nivells educatius: un 57% té estudis superiors —un 59% de totes les persones que tenen estudis superiors es troben en aquest grup— i un 35% estudis mitjans. Acumulen, doncs, un nivell de coneixements educatius molt superior al dels empresaris de la vella classe mitjana. Ara bé, no es pot parlar pròpiament d'una herència de capital cultural: en només un 18% dels casos procedeixen de famílies en què el pare ja tenia estudis superiors, mentre que en la meitat del grup, el pare tenia únicament estudis primaris. És a dir, és un grup nascut d'un tipus de societat com l'actual, amb possibilitats d'ascens a través dels estudis, i que tendeix a ampliar-se en funció de la qualificació que van necessitant actualment els diversos llocs de treball. Això explica precisament el fet que hi hagi un predomini de dones: en els darrers anys, les dones han millorat moltíssim les seves posicions en el mercat de treball, i ho han pogut fer precisament a través de l'obtenció de títols acadèmics, cosa que sovint els ha permès ocupar places de funcionàries en l'Administració pública. Perquè aquest és un grup característic dels llocs de treball de nivell mitjà i alt a la funció pública, encara que, evidentment, també moltes de les persones que en formen part treballen en empreses privades.

Efectivament, si bé la majoria dels membres de la nova classe mitjana treballa en empreses privades, el seu perfil és molt representatiu dels treballadors de les empreses públiques i del funcionariat. De fet, constitueixen el 70% de tots els treballadors de l'àmbit públic residents a la RMB, i un 30% treballa en alguna empresa o institució pública o mixta. Un altre fet interessant i distintiu d'aquest grup és que al voltant del 50% treballa en empreses o institucions de més de 500 treballadors. És a dir, a diferència dels empresaris, que són sobretot els que dirigeixen les petites i mitjanes empreses, els tècnics i administratius treballen en organitzacions grans o mitjanes, i molt pocs ho fan en empreses de menys d'11 treballadors. La resta estan jubilats o són persones que formen part de les famílies d'aquest tipus de professionals. D'altra banda, es caracteritzen perquè tenen feines més estables que les de la classe treballadora, més vacances i més capacitat de decisió en la seva feina.

La fracció de classe que habitualment es coneix com a nova classe mitjana està formada per un conjunt de persones que, tot i ser assalariades, tenen un nivell de vida relativament elevat, comparable, en alguns aspectes, al dels empresaris amb assalariats. Aquest nivell de vida no procedeix, com en el cas dels altres, del fet de tenir propietats, i especialment de tenir treballadors en empreses pròpies, sinó de salaris i ingressos vinculats al treball, però ingressos quantitativament més elevats que els que tenen les persones que podem considerar de classe treballadora. Ara bé, malgrat determinades similituds en els seus nivells de vida i malgrat que hi pugui haver vincles i traspassos entre ambdues

fraccions de classe, hi ha diferències notables entre la fracció dels empresaris i la dels gerents i tècnics, sobretot pel fet que la base de la riquesa dels primers és la propietat i la dels segons el coneixement. En aquest sentit, i malgrat que no sigui possible avaluar, a través de l'ECVHP, la diferència d'acumulació de riquesa entre ambdós grups, tot fa pensar que el capital econòmic de què disposen els empresaris és molt més important que el de la classe tècnica i que, al mateix temps, també ho és el risc econòmic que assumeixen. La situació de tècnics i gerents és relativament més estable i la seva part en la presa de decisions, molt elevada també, es fonamenta en el saber i no en la propietat, amb riscos personals de perdre la feina en el cas dels que treballen en l'àmbit privat, però de molta seguretat per als funcionaris.

Tècnics, administratius i gerents formen la fracció de classe que mostra més clarament l'evolució recent de la societat catalana i el canvi que s'ha experimentat en dues o tres generacions. És el segon grup amb més percentatge de persones nascudes a Catalunya, un 80%, darrere només dels joves de classe mitjana. També s'ha produït el mestissatge respecte de l'antiga immigració de la resta d'Espanya, però en menor proporció que en altres grups: en un 60% de les llars totes les persones han nascut a Catalunya, encara que no tots es consideren de parla estrictament catalana, i en un 30% hi ha barreja de nascuts a Catalunya i a la resta d'Espanya; en canvi, només en un 4% tots els membres són nascuts a la resta d'Espanya i en un altre 4% hi ha persones nascudes fora d'Espanya. És a dir, es tracta de l'evolució cap a la classe mitjana d'un grup molt autòcton, en què s'han inserit també persones procedents de la immigració espanyola, amb molt pocs migrants de les últimes generacions. Aquest fet queda també reflectit en la identitat lingüística: és el grup més catalanitzat, amb un 50% dels seus membres que diuen que la seva llengua és el català i un 29% que es considera bilingüe; i és el que, llevat dels joves als quals ens referirem de seguida, en té un millor coneixement: un 84% d'aquest grup parla i escriu el català.

Des del punt de vista econòmic, els tècnics i gerents presenten els ingressos més alts de tota la població. Ja des de 1990 s'observa aquesta característica, però cal tenir present que els empresaris, amb assalariats o sense, tenen una molt més alta taxa de no-resposta o de resposta que sembla poc fiable. En aquest grup hi ha menys reserves a l'hora de parlar dels seus ingressos: la seva inserció professional fa que bàsicament aquests derivin de salaris i, per tant, es produeix més transparència i potser, fins i tot, una informació més precisa per als mateixos interessats, que tenen una regularitat notable en els seus ingressos. El 60% té ingressos individuals mensuals que es troben per sobre dels 1.200 € nets, i gairebé una quarta per damunt dels 1.800. Pel que fa als ingressos nets de la llar, un 80% estan per damunt dels 24.000 € nets anuals, i un 38% per damunt dels 42.000.

En conjunt, la situació econòmica de la nova classe mitjana és de les més favorables: relativament pocs dels seus membres tenen dificultats per arribar a final de més; és el grup que més estalvia, que fa més inversions en deute públic, que més inverteix en reformes a la llar i en assegurances —amb l'excepció de l'enterrament, una assegurança que li interessa poc. Té tendència a adquirir propietats immobiliàries, la gran inversió dels darrers anys, però no propietats necessàries per al seu treball (la propietat de botigues, bars, empreses o finques rústiques és molt escassa), si bé gairebé el 50% té alguna finca urbana, a part de l'habitatge on resideix, i un 30% disposa de segona residència, només superat pels empresaris amb assalariats. És a dir, la capacitat d'estalvi s'ha invertit sobretot en la compra de propietat urbana com a manera d'aconseguir un patrimoni. En aquest aspecte, es troba només lleugerament per sota del empresaris amb assalariats.

Els tècnics i gerents tenen molta menys tendència que la vella classe mitjana a viure en cases unifamiliars: només un 17% viu en aquest tipus d'habitatge, mentre que el 83% viu en un pis, probablement com a conseqüència del seu caràcter més urbà, més de grans centres, com Barcelona. No són habitatges tan grans com els de l'empresariat: només un 12% té més de 150 m² i un 24% entre 100 i 150. La meitat de les seves llars es troben per sota dels 90 m² i un 18% per sota dels 70. Són, en una proporció molt elevada, habitatges de propietat (89%), gairebé mai heretats (3,7%) i, en la meitat dels casos, amb hipoteques que encara s'estan pagant. Una proporció molt elevada del grup es trobava, l'any 2006, pagant hipoteques o lloguers d'unes quantitats que el situen com un dels grups que més paguen per l'habitatge.

Els habitatges de la nova classe mitjana estan molt ben equipats, només una mica per sota de l'equipament dels empresaris amb assalariats, però amb més tendència a tot tipus d'equipaments moderns: rentaplats, ordinadors, Internet..., en proporcions que podem considerar molt elevades: del 78%, el 92% i el 80%, respectivament. Només un 8% no disposa de cotxe a la llar i la meitat en té un, però en un 40% dels casos en disposen de més d'un.

Tècnics, administratius i gerents són molt propensos a associar-se, si bé es troben una mica per sota dels empresaris amb assalariats. Només un 18% del grup no pertany a cap associació, mentre que la majoria en pertany a més d'una. Destaquen també en la pertinença a associacions de voluntariat on, de nou, es troben només lleugerament per sota dels empresaris amb assalariats. És a dir, és un grup amb una vida social molt activa, que tendeix a sentir-se protagonista de la vida pública. En conjunt, és el que presenta un percentatge més baix de no-respostes a la majoria de preguntes de l'ECVHP, especialment en aquelles que, per a altres grups, semblen implicar algun tipus de dificultat, com la

declaració d'ingressos, la posició política o el vot. Políticament, és el que se situa més a l'esquerra, juntament amb els joves de classe mitjana, amb un 47% de persones que es posiciona així, mentre que un 49% se situa al centre i només un 4% a la dreta.

Pel que fa al vot, en les tres cites electorals que s'han tingut en compte a l'ECVHP, va votar majoritàriament el PSC, en proporcions diverses segons si es tractava d'eleccions municipals, autonòmiques o generals. És en aquest darrer cas on va votar aquest partit en major proporció: el 42% dels membres del grup ho va fer a les eleccions generals del març de 2004. Com és sabut, cada procés electoral té les seves característiques, tant per l'abast territorial com per la conjuntura política, i, per tant, no es manifesta una regularitat elevada en cap grup social, sinó tan sols tendències. En el cas de les municipals i les autonòmiques incloses a l'ECVHP, aquest va ser el grup que més va votar ERC i també IC, mentre que va votar molt poc el PP i relativament poc CiU (la meitat, proporcionalment, del que el van votar els empresaris amb assalariats).

La posició religiosa és coherent amb la posició política: un 46% no s'identifica amb cap religió, proporció una mica més baixa, però, que la del grup jove de classe mitjana i la dels empresaris sense assalariats i autònoms. Un 52% es declara catòlic, però en més de la meitat dels casos amb una pràctica religiosa baixa.

2.3.2. Els joves de classe mitjana

Per acabar de definir la situació de la classe mitjana hem de parlar encara d'un altre grup ben especial: el dels joves que pertanyen a aquesta classe, que en la majoria dels casos viuen amb els seus pares (un 83% amb el pare i la mare i un 10% amb un sol progenitor), però fan un tipus de vida i tenen unes característiques diferents de les d'aquells, encara que, probablement, d'aquí pocs anys seguiran la seva trajectòria. Aquest grup ens permet d'entendre algunes de les característiques futures de la classe mitjana, perquè representa precisament la generació que anirà substituint les persones que actualment la formen.

És un grup numèricament prou considerable, un 10,5% de la població, present i estable tant a la RMB com a la resta de Catalunya, fet que ens mostra la gran homogeneïtat que s'està produint, sobretot en les generacions joves, en tots els territoris de l'àmbit català.

Es tracta d'una capa social de característiques especials perquè es troba definida alhora per les característiques de les llars d'origen i per l'edat. És bastant equilibrat pel que fa a la composició per sexe, com era de preveure, i el 36% dels seus membres tenen entre 16 i 20 anys, el 48% entre 21 i 25, el 12% entre 26 i 30 i només el 2% entre 31 i 35. Només un 1% és casat i un 0,5% separat. És, doncs, un grup de gent majoritàriament soltera, sense fills, adolescent i jove, que viu a casa dels pares, que

estudia o comença a treballar, amb les dificultats actuals que presenta el mercat de treball per a la gent jove en aquesta etapa, com veurem de seguida.

Més del 95% ha nascut a Catalunya, però en molts casos són fills de pares originaris de la resta d'Espanya (l'11%) o de matrimonis mixtos (el 49%). Per tant, no sempre la seva llengua és el català: només en un 32% dels casos la consideren com l'única llengua pròpia, mentre que en un 43% són de parla castellana. Però és el grup on més progressa la situació de bilingüisme com a posició de partida, amb gairebé un 24% dels casos. Pel que fa al coneixement del català, aquests joves són els que tenen un nivell més alt, molt per damunt de qualsevol altre grup. Gairebé no hi trobem persones d'altres llengües, atès que els joves immigrants tenen unes condicions de vida completament diferents.

El seu nivell cultural és bastant alt, relativament similar al de l'empresariat i només per sota dels tècnics i administratius de més edat, encara que és molt probable que segueixi pujant, ja que com que són tan joves en molts casos encara no han completat l'educació. Destaca, però, el fet que el 12% té un nivell cultural baix, cosa que sorprèn, perquè es tracta de persones majoritàriament nascudes en la classe mitjana i d'edat jove.

Com hem dit, les persones que hi pertanyen no ho fan ni per les seves propietats ni per la seva feina professional, encara que treballin. De fet, gairebé la meitat ja estan treballant, mentre que els altres únicament estudien. Els que treballen ho fan, sobretot, en empreses de serveis, amb predomini de les empreses mitjanes i grans, i de les privades més que de les públiques. Però les condicions de treball d'aquestes persones són molt més precàries que les dels administratius i tècnics de més edat: la meitat dels que treballen ho fan en condicions de treball temporal, molt per damunt de la mitjana i de la majoria dels altres grups. Treballen menys hores que la mitjana i més a temps parcial, i tenen una alta rotació de llocs de treball, malgrat la seva incorporació recent a l'ocupació. Una part important dels que treballen pensen que la feina els perilla, a causa sobretot de la finalització del contracte de treball. I en una proporció important ja han estat una vegada o dues a l'atur, molt més que la majoria d'altres persones actives. Busquen feina en una proporció alta i intenten trobar més seguretat o ingressos millors i, de fet, la major part dels inactius voldrien treballar. És a dir, ens donen una informació força precisa de les dificultats de les generacions joves, especialment en el cas dels joves de classe mitjana i nivell cultural relativament alt, per trobar feines adequades als seus coneixements i als seus desigs.

Cal dir que aquest és l'aspecte en el qual aquest grup social té dificultats; en altres qüestions no sembla que les tingui. Certament, molts dels seus membres no tenen ingressos personals (el 27%), la meitat dels que no treballen, cosa que fa pensar que a molts altres els pa-

res els donen uns recursos mensuals. Els seus ingressos mensuals estan molt per sota dels que tenen els seus pares. D'altra banda, responen molt poc quan se'ls pregunta pels ingressos anuals de la llar, en molts casos perquè probablement els desconeixen o no ho saben amb precisió; i quan responen, diuen que se situen a la franja de recursos alta, característica de la classe mitjana.

Malgrat que els seus ingressos no són gaire elevats, és dels grups que més estalvia, probablement per preparar la seva sortida de casa, i fins i tot un 13% fa inversions. Pel que fa a les característiques dels seus habitatges, se situen molt a la vora dels tècnics i administratius de més edat i, en alguns aspectes, de la vella classe mitjana. És molt evident, doncs, que es tracta dels fills i filles d'aquests grups. Tenen llars ben equipades, en alguns aspectes més que ningú: per exemple, un 80% disposen d'Internet i un 92% d'ordinador. I també són els que tenen més cotxes: en un 17% de les seves llars n'hi ha més de dos, mentre que només en un 8% no n'hi ha cap.

Així doncs, veiem que aquests joves de classe mitjana comparteixen molts aspectes de la forma de vida dels seus pares, sobretot pel que fa al lloc on viuen i als equipaments que tenen, encara que no siguin de la seva propietat personal, però que en canvi altres aspectes no els comparteixen. Ja n'hem vist uns: els que fan referència al treball. N'hi ha d'altres que ja no són deguts a les condicions externes, sinó a aspectes culturals diferenciats segons les generacions. Així, és el grup menys religiós: un 60% diu que no creu en cap religió, un 38% es declara catòlic i un 2% pertanyent a altres religions, cosa que ens mostra que tampoc no han proliferat les adhesions a creences diferents de les tradicionals catòliques. Entre els que s'identifiquen com a creients, més de la meitat tenen una pràctica baixa o molt baixa. És a dir, només 1 de cada 8 joves de classe mitjana, aproximadament, és creient i practica amb assiduitat les prescripcions de l'Església o d'algun altre grup religiós.

Però no només la religiositat ha disminuït dràsticament en aquest grup, sinó també altres formes de la vida social que són freqüents en la generació dels seus pares. Els joves de classe mitjana tenen molt poca tendència a associar-se: és el grup que menys ho fa, després dels immigrants. Un 54% no pertany a cap tipus d'associació o entitat, un 44% en pertany a una o dues i només un 2,5% a tres o més. En canvi, tenen més tendència que altres grups a dedicar-se al voluntariat: un 7,4% tenen vinculació a algun tipus d'entitat de voluntaris. En aquest aspecte mostren més continuïtat amb els hàbits de les seves famílies i del seu grup social.

També en els aspectes polítics mostren diferències notables respecte de la classe mitjana adulta i gran, amb una bipolarització que fa que una part dels joves estiguin poc interessats en la política, mentre una altra segueix més les tendències de la nova classe mitjana. La

posició predominant és la d'esquerra, on es posiciona el 50%, seguint, en aquest aspecte, la tendència de la nova classe mitjana. Un 44% es considera de centre, i molt pocs de dreta. La pràctica de votar està encara poc consolidada en aquest grup: pel que fa a les municipals del 2003, que és l'elecció municipal per la qual es preguntava a l'ECVHP l'any 2006, un 25% no podia votar, un 10% no respon i un 20% va votar en blanc o es va abstenir. És a dir, només un 45%, aproximadament, va votar algun partit i ho diu. Els que ho van fer, en primer lloc, van votar el PSC, després IC i després ERC, però en proporcions diferents de les que mostra la nova classe mitjana adulta: menor tendència de vot per al PSC, molt poc per a CiU i gairebé gens per al PP. És un espectre que, amb algunes variacions, es va repetir a les tres eleccions per les quals es preguntava: al voltant d'un 20% de vot en blanc o abstenció, més vot per al PSC en les generals —estem parlant de les de 2004— i un vot sostingut per a ERC, però proper a la mitjana.

3. Les diferents capes de la classe treballadora

La classe treballadora comprèn gairebé el 60% de la població de la RMB. En relació amb la classe mitjana es diferencia, sobretot, per la seva menor participació en les decisions, en la vida pública, en la distribució de la riquesa. Però dins de la classe treballadora també trobem situacions diverses. Bàsicament hi ha tres capes distintes, amb nivells de riquesa molt diferents: la classe treballadora autòctona jove i adulta, que és la que es troba en una situació millor; la classe treballadora vella, ja gairebé totalment jubilada, que és la que té menys recursos econòmics, i els immigrants que es van inserint en la classe treballadora —que no són tots els immigrants— i que tenen un tipus de dificultats diferents de la resta, precisament pel seu caràcter de nous. Vegem alguns dels trets característics de cadascuna d'aquestes capes socials.

3.1. La classe treballadora jove i adulta

La classe treballadora jove i adulta comprèn, aproximadament, el 25% de la població, amb unes diferències numèriques entre la RMB i la resta de Catalunya molt petites, gairebé només d'unes dècimes més a la resta de Catalunya. Es tracta d'un grup que, en el cas dels entrevistats, mostra ser majoritàriament masculí, el 56%, i de composició relativament jove: un 63% té entre 25 i 44 anys i un 33% entre 45 i 64, amb molt poca presència de menors de 25 i només un 2,5% de majors de 64, atès que la gran majoria de treballadors de més edat ja tenen unes condicions de vida diferents, com veurem de seguida.

Quines són les posicions d'aquestes persones en el món del treball? La gran majoria (un 45%) són o han estat (en el cas dels aturats o jubilats) obrers qualificats o no qualificats, un 6% contramestres, un 28% treballa-

dors no qualificats dels serveis i un 15% administratius (que representen gairebé un terç del total d'administratius residents a la RMB, mentre que els altres dos terços tenen característiques pròpies de la nova classe mitjana). Per sectors d'activitat, destaca el pes de la indústria i, en menor mesura, de la construcció, sectors força més representats que a la classe mitjana. En concret, el 27% treballa a la indústria, el 9% a la construcció i el 37% als serveis, mentre que el sector primari és gairebé inexistent. La suma dóna menys del 100%, perquè, com en tots els grups, hi ha persones que no treballen (algunes dones, persones grans o joves que encara estudien).

La classe treballadora, en conjunt, declara que treballa moltes menys hores que la vella classe mitjana, empresaris i autònoms i la classe treballadora autòctona menys que els immigrants. Amb tot, al voltant d'un 20% d'aquest grup treballa més de 40 hores setmanals, mentre que només un 10% treballa menys de 34 hores. És a dir, trobem una majoria que treballa al voltant de les 40 hores, com correspon a un grup d'alta salarització, amb gran predomini dels contractes indefinits, molt per damunt dels nous immigrants. I amb uns períodes de vacances molt normalitzats: més de la meitat tenen 30 dies l'any, mentre que més del 10% disposa de més de 30 dies i només un 2% no té vacances, tot i que treballa. Així doncs, és el grup que té més dies de vacances després de la nova classe mitjana.

La majoria ha nascut a Catalunya (un 68%), un 30% procedeix de la resta d'Espanya i només un 2% ha nascut fora d'Espanya. Com hem dit més amunt, la majoria dels immigrants se situen en una capa diferent, ateses les seves condicions de vida.

En la composició d'aquest grup social són visibles també els signes de la història del segle xx i les seves migracions. Hem dit que un 30% són nascuts a la resta d'Espanya i, entre els nascuts a Catalunya, n'hi ha molts que són fills dels antics migrants. De tota manera, en un 46% de les llars tots els membres són nascuts a Catalunya, mentre que en un 42% conviuen persones nascudes a Catalunya i a la resta d'Espanya. Només en un 6% dels casos hi ha persones nascudes fora d'Espanya que conviuen amb persones nascudes a Espanya, dada interessant que ens mostra l'escàs pes numèric que tenia encara, l'any 2006, la barreja entre autòctons i migrants recents en les mateixes llars.

Però malgrat que dos terços dels treballadors joves i adults siguin nascuts a Catalunya, i que a la meitat de les llars ho siguin tots els membres, només un 23% diu que la seva llengua és el català, un 57% considera com a llengua pròpia el castellà i un 20% es considera bilingüe. Així doncs, és ben clara la genealogia castellana de molts dels membres d'aquest grup, visible a través del manteniment lingüístic del castellà i de la creixent adopció del bilingüisme, que apareix no

tant com una opció transitòria sinó més aviat com una opció amb tendència a consolidar-se. En la classe treballadora jove i adulta recula en 10 punts el percentatge de gent de parla catalana, en comparació amb la classe treballadora gran, i augmenta la proporció de persones que es consideren bilingües. La tendència observada, doncs, és la del manteniment del castellà i la seva penetració com a llengua pròpia, en convivència amb el català en la part de la classe treballadora que en la generació anterior era totalment catalana. El seu coneixement del català ha millorat molt respecte de la classe treballadora vella: el 50% el parla i l'escriu (en la generació gran són només el 22%) i un 26% el parla però no l'escriu. És a dir, 3 de cada 4 treballadors joves i adults són capaços de parlar el català, mentre que en el cas de la generació més vella són només el 55%. Gairebé no hi ha ningú que no l'entengui, però un 22% l'entenen però no el parlen. En el cas dels immigrants, com veurem, el coneixement del català és molt més deficient.

El nivell d'estudis de la classe treballadora és molt més baix que el de la classe mitjana, i el més baix de tots és el del grup més vell, com veurem a l'apartat següent. La classe treballadora jove i adulta ha millorat molt respecte dels seus pares i mares: el 43% dels seus pares no tenia estudis, i en canvi ara aquesta xifra és només del 2,5%. Encara un 50% no ha passat de primària, però un 42% té estudis secundaris i un 4,5% superiors. En el cas dels seus pares, només el 8% havia estudiat més enllà de la primària. Amb tot, aquest 4,5% de treballadors joves i adults amb estudis superiors està molt lluny del 57% de tècnics i administratius i del 27% d'empresaris amb assalariats que disposen d'aquests estudis. Queda clar que, fins i tot en la capa més educada, la de la classe treballadora jove i adulta, la distància de nivells educatius entre classes socials és encara molt gran. Però cal ressaltar que, quan es pregunta als entrevistats si han fet cursos el darrer any per millorar en el treball, un 23% dels treballadors joves i adults contesten afirmativament. Altre cop, no és el grup que més es forma, però la voluntat de formar-se hi és present.

La classe treballadora jove i adulta és el grup amb millor situació econòmica i d'equipament dins el conjunt de la classe treballadora, però també cal dir que hi ha encara diferències molt importants en relació amb la situació de la classe mitjana. Del conjunt dels individus pertanyents a aquest grup, un 11% diu que no té ingressos individuals, probablement perquè són persones molt joves o dones que no treballen; un 5% es troba per sota dels 450 € nets mensuals, i un 6% entre els 450 i els 650. En conjunt, el 20% ingressa per sota dels 750 €, sense comptar els que no tenen ingressos. La majoria, però, se situa per damunt dels 1.050 € (un 40%), però només un 3% està per damunt dels 1.800 €.

Pel que fa als ingressos de la llar, hi ha un petit segment (un 2%) amb menys de 9.000 € nets anuals, un 23% que ingressa entre 9.000 i 18.000 i un 30% entre

18.000 i 24.000. Menys de la meitat (un 44%) tenen una renda anual de la llar de més de 24.000 €, mentre que només un 5,5% sobrepassa els 42.000.

Tot això fa que gairebé el 40% d'aquest grup digui que té dificultats per arribar a final de mes, una proporció molt més elevada que la que trobem a la classe mitjana, si bé més reduïda que la dels grups de la classe treballadora en situació de més feblesa.

Una tercera part de les persones d'aquest grup estalvia, molt per sota del que és habitual a la classe mitjana. I només un 4% fa inversions. Tampoc no destaca per les seves propietats, com era de preveure: no arriba a un 5% el percentatge dels que tenen una botiga, un bar o una petita empresa, però un terç té finques urbanes a part de l'habitatge on resideix, de manera que també en aquest grup veiem que es va produir la febre per la compra d'habitatges com a forma d'inversió. Dins la classe treballadora, és el grup que té més tendència a disposar d'assegurances de vida, encara que en menor mesura que la classe mitjana; però una mica més de la meitat disposa d'assegurança d'enterrament, una proporció només per sota del grup dels treballadors jubilats.

La classe treballadora adulta i jove viu en pisos en un 82% dels casos, proporció més elevada que la que trobem en el conjunt de la classe mitjana i similar a la de la nova classe mitjana. Sigui quin sigui el tipus d'habitatge, és de propietat en una proporció molt elevada (un 87%), que no es diferencia gaire de la que es refereix la classe mitjana. Un 44% de les llars d'aquest grup està pagant una hipoteca i un 11% un lloguer, amb unes despeses una mica més baixes, de mitjana, que les dels empresaris i tècnics. Un 25% d'aquests habitatges té entre 90 i 150 m², mentre que un 5% està per damunt d'aquesta superfície. Però un terç de les llars d'aquest grup es troba per sota dels 70 m², molt per sobre del 12% que trobem en el cas dels empresaris amb assalariats. Pel que fa a les segones residències, només un 9,5% dels membres d'aquests grups en disposen —una xifra similar a la dels immigrants—, la meitat de les que té la classe treballadora vella, que compta amb les residències familiars en els pobles d'origen.

Els seus habitatges es troben relativament ben proveïts, però molt per sota de les llars dels empresaris. Dins el conjunt de la classe treballadora, és indubtable que van molt per davant pel que fa al consum i que les seves llars disposen de molts més electrodomèstics, per exemple, que les dels treballadors grans. En un 71% de les llars hi ha ordinador, i un 50% tenen connexió a Internet. També, pel que fa a la possessió de cotxes, mostren estar més ben equipats que el conjunt de la classe treballadora, amb només un 12% que diu que no en té i un 6% que diu que en té més de dos.

La tendència a associar-se és menor que en la classe mitjana adulta: un 32% no pertany a cap associació, un

40% a una, un 20% a dues, i un 7,5% a tres o més. També és més baixa la tendència a col·laborar amb entitats de voluntariat, amb un percentatge de menys de la meitat del de la classe mitjana.

Amb relació a les posicions polítiques, la majoria es considera de centre (un 57%), mentre que més d'un terç d'esquerrers (un 37%), una mica més que la classe treballadora gran. Molt pocs es declaren situats a la dreta, i un 14% diu que és apolític o no respon a la pregunta. Declara més d'un 20% d'abstenció o de vot en blanc a les eleccions, i hi ha un 13% que no respon. Quan analitzem el vot, però, tot sembla indicar que la valoració dels partits polítics és diferent de la que hem vist a la classe mitjana perquè, malgrat que se situa molt al centre, entre els que responen i voten es produeix un vot important al PSC, que arriba a un màxim a les generals, amb gairebé el 50% del total. És el grup que vota més massivament aquesta formació, tal vegada per les circumstàncies concretes de les eleccions generals del 2004, mentre expressa un vot baix per al PP, CiU i ERC, i relativament alt per a IC. És a dir, no hi ha la constància de vot majoritari a una formació política de centre, o també és possible que la percepció de la classe treballadora la porti a pensar que el PSC és l'opció de centre.

La classe treballadora jove i adulta mostra una escassa religiositat, amb un 45% de no creients; però no menys que la classe mitjana, si n'excloem els empresaris amb assalariats. Un 53% diu que és catòlic i només un 2% pertany a altres religions. La pràctica religiosa mostra que d'aquests 53% de catòlics, molts ho són per tradició familiar: més de la meitat tenen una pràctica religiosa molt baixa, i només un 20% del total del grup té bastant o molta pràctica.

3.2. La classe treballadora gran i inactiva

La classe treballadora gran és molt nombrosa a la RMB: un 25,8% de tota la població, lleugerament més ampli que la classe treballadora jove autòctona. Té, com aquesta última, una distribució similar a l'àmbit metropolità i al conjunt de Catalunya, amb només unes dècimes més en aquest darrer cas, de manera que, una vegada més, comprovem l'escassa diferència de distribució territorial dels diversos grups socials.

Es tracta d'un grup amb predomini numèric femení, un 65% dels pertanyents a aquest grup són dones, com correspon a les edats més altes: només un 31% del total es troba per sota dels 65 anys, i la resta per damunt. És, doncs, el grup més vell dels que estem considerant, atès que les persones grans de classe mitjana no queden classificades a part, sinó incloses dins la mateixa fracció de classe que els pertoca professionalment.

La capa formada per la gent gran que estem considerant presenta signes inequívocs de la seva pertinença a la classe treballadora, però ja no es defineix pel seu

tipus de treball, sinó més aviat per les seves condicions de vida. Encara hi ha algunes persones ocupades, si bé són poques, només un 4%. La resta són jubilats o mestresses de casa. Quines categories professionals tenien, les persones que formen aquest grup, quan estaven en actiu? Un 21% eren obrers qualificats, un altre 21% treballadors no qualificats dels serveis, un 16% obrers no qualificats, un 13% autònoms, un 6% administratius, un 4% contramestres i un 2% treballadors agraris. La resta, fins al 100% del grup, són persones jubilades de professions no classificables en les categories anteriors o, majoritàriament, mestresses de casa que no han treballat mai.

Les característiques de la classe treballadora gran són molt peculiars i diferents de la majoria de la societat metropolitana: es tracta d'un grup format sobretot per persones que van arribar a Catalunya durant el segle xx, procedents d'altres zones d'Espanya. No hi ha gairebé ningú nascut fora d'Espanya (només l'1,4%), de manera que queda clar que no hi ha vinculació amb la immigració recent, de la qual la separen tant l'edat com l'origen geogràfic. Un 59% dels seus membres són nascuts a la resta d'Espanya i un 40% a Catalunya. Només en un 30% de les llars tots els membres són nascuts a Catalunya, mentre que en un 34% tots són nascuts a la resta d'Espanya i en el terç restant hi ha convivència entre persones nascudes a Catalunya i a la resta d'Espanya. Un de cada quatre membres del grup va arribar a Catalunya abans dels anys seixanta i, aproximadament, un de cada quatre entre el 1960 i el 1969. Encara durant els setanta hi va haver algunes arribades: un 8% del total d'aquest grup. Després, gairebé ningú: els nous immigrants ja no vénen de terres espanyoles sinó de molt més lluny, i amb característiques molt diferents, com veurem de seguida.

Lingüísticament, aquest grup presenta menys barreja que el de la classe treballadora jove i adulta: un terç es considera de parla catalana, més elevat que en la classe treballadora més jove, i un 57% de parla castellana, mentre que només un 8% diu que ambdues llengües li són pròpies. En relació amb el coneixement del català, probablement es barreja el desconeixement perquè no és la seva llengua amb la incapacitat d'escriure'l per part de la població de llengua catalana d'aquesta edat, que no va poder estudiar-lo mai. Així, un 55% parla el català, però només un 22% sap escriure'l; un 38% l'entén però no el parla, i un 7,4% no l'entén. És a dir, hi ha bastantes persones d'origen lingüístic català que no han après a escriure'l i d'altres que, tot i que fa molts anys que viuen a Catalunya, no han aconseguit aprendre a parlar-lo.

Hi ha un altra marca distintiva d'aquest grup: el seu baixíssim nivell educatiu, producte també d'un temps. Un 34% dels seus membres diu que no té estudis, cosa que sovint vol dir que amb prou feines van aprendre a llegir i a escriure; un 52% va acabar l'educació primària; un 11% la secundària, i només un 1,6% té estudis

superiors. Certament, si ho comparem amb els nivells educatius dels seus pares, han millorat; ja que en el cas d'aquells, un 65% no tenia estudis —i probablement això volia dir sovint analfabetisme—, un 29% havia acabat la primària, un 3% els estudis mitjans i un 3% els superiors. De generació en generació, veiem com l'educació ha anat augmentant de manera molt potent. En el cas de la classe treballadora gran, però, el punt de partida era tan baix que encara porta les marques d'una etapa d'escolaritzacions totalment precàries.

Hi ha una característica d'aquest grup que cal remarcar de manera contundent: de tota la societat metropolitana, aquest és el grup més pobre, que té menys ingressos econòmics, que té les llars menys equipades, que té menys nivell d'estudis, etc., amb molta diferència. És un grup en el qual es reflecteix allò que va ser la societat del passat, la societat de la postguerra, de les migracions internes, de les condicions de vida duríssimes... Aquestes situacions han canviat enormement fins i tot per a aquestes persones, que han millorat molt respecte del passat però que, a causa de la seva edat i condició jubilada, ja no les poden arribar a transformar per viure en les condicions que avui viu la gent gran de classe mitjana o la gent adulta de classe treballadora. I, com a fet especialment interessant, es constata que, en molts aspectes, no és pas el grup que més es queixa, sinó que, ateses les limitacions de possibilitats en la seva joventut, més aviat se sent relativament content de la seva situació actual.

Un 20% de la població que conforma aquest grup social no té cap tipus d'ingrés propi, cosa que representa més d'una tercera part de la població de la RMB que declara que no té ingressos propis. També en aquest grup es troben la gran majoria (el 62%) de les persones residents a l'àmbit metropolità amb ingressos molt baixos (fins a 450 € nets al mes): una de cada quatre persones grans de classe treballadora es troba en aquesta situació. Un 18% cobra entre 450 i 600 €, que també representen la majoria dels que es troben en aquesta franja d'ingressos en el conjunt de la societat metropolitana. I només un 9% cobra més de 1.050 € nets al mes. Com hem dit, és el grup amb menys ingressos de tots, amb molta diferència, i se situa molt per sota dels immigrants recents, com veurem de seguida.

Si en comptes de considerar els ingressos individuals mirem què passa amb els ingressos anuals nets de la llar, les coses no milloren gaire: un 29% d'aquestes llars reben menys de 9.000 € anuals, que representen el 85% de les llars de la RMB que es troben en aquesta franja d'ingressos. Un 18% rep entre 9.000 i 12.000 € i un altre 18% entre 12.001 i 15.000. Només un 10% disposa de més de 24.000 € anuals i un 0,6% de més de 48.000 €, percentatges que fan referència als entrevistats que han contestat la pregunta, però que ens donen una informació prou contundent sobre els recursos de què disposa la classe treballadora vella.

Amb aquests recursos econòmics, no és sorprenent que aquest grup sigui el que té més dificultats per arribar a final de mes, si bé comparativament amb altres grups amb molts més recursos, no presenten unes dificultats tan grans com es podria preveure: un 46% diu que se'n surt de manera suficient i un 6% sense cap tipus de dificultat. És el grup que menys estalvia —malgrat tot, un 17% arriba a estalviar—, el que menys inverteix i el que menys millores fa a casa, després dels immigrants. En general, la seva manera de viure suposa poques despeses. Són els que menys disposen d'assegurances de vida, molt per sota dels immigrants, però en canvi, com és característic, és on hi ha més persones amb l'enterrament pagat (un 63%). Tenen poques propietats i destaquen només, dins la classe treballadora, per la possessió de finques rústiques (un 7%) i de residències secundàries, de les quals en disposa un 18%, percentatge força superior al que trobàvem en la classe treballadora jove i madura. Es tracta de propietats localitzades, en gran part, a la resta d'Espanya, probablement perquè en molts casos compten amb cases pairals en els pobles d'origen.

Pel que fa a l'habitatge habitual, la classe treballadora gran no es diferencia gaire de la més jove: un 82% viu en pisos i un 83% és propietària de l'habitatge, normalment ja pagat. Només un de cada quatre membres d'aquest grup ha de pagar un lloguer (un 14%) o una hipoteca (un 10%); i és que, com acabem de comentar, la majoria ja ho té pagat, atesa la seva edat. I, en els casos en què paguen, són les quantitats més baixes, la majoria per sota dels 300 € mensuals. Es tracta gairebé sempre d'hipoteques contractades fa molts anys i de lloguers antics, cosa que fa que els pugui pagar un grup amb uns ingressos tan limitats com hem vist. Però cal dir també que la superfície dels seus habitatges és molt més reduïda que la de la resta de ciutadans, amb l'excepció dels immigrants recents, que resideixen en habitatges encara més petits. En un 5,5% dels casos, l'habitatge de la gent gran treballadora té menys de 50 m², en un 34% entre 50 i 70 m², i només en un 11% té entre 100 i 150 m² i en un 4,5% més de 150m². Habitatges més petits, doncs, en mitjana, que els de la classe treballadora jove i adulta i encara molt més que els de la classe mitjana.

Destaca també el poc equipament de les llars d'aquestes persones grans: és el grup que disposa de menys electrodomèstics, de menys aparells de tot tipus. Gairebé totes les llars tenen rentadora, però només una quarta part rentaplats, la meitat que en el cas dels treballadors joves, si bé en relació amb aquest electrodomèstic concret sí que estan més ben equipades que les llars dels immigrants, els quals només en disposen en un 13% dels casos. On la diferència es fa més evident és en les noves tecnologies de la comunicació: només un 20% disposa d'ordinador i només un 12% d'Internet; en la majoria dels casos, però, l'ordinador no és utilitzat per la persona gran, sinó per alguna altra persona que hi conviu: només un 2% dels membres d'aquest grup diuen que utilitzen Internet. És també el grup on menys ha penetrat el telèfon mòbil:

mentre en tots els altres grups socials n'hi ha en més del 98% de les llars, només el 69% de les dels treballadors grans en disposen, i probablement perquè sovint són altres persones les que el fan servir. Més concretament, mentre que només un 44% de les persones d'aquest grup social diu que disposa d'un telèfon mòbil propi, el percentatge no baixa del 90% en qualsevol dels altres grups socials que componen la societat metropolitana.

Aquesta diferència s'observa també pel que fa a la possessió de cotxes: en gairebé la meitat de les llars d'aquest grup social no hi ha cap cotxe, i només en un 8% en tenen més d'un. Un equipament similar al que s'observa entre els immigrants, i molt per sota del que té la classe treballadora jove i adulta.

La classe treballadora gran té poca tendència a associar-se: un 40% no pertany a cap associació, un 37% a una i només un 6% a més de dues. Poca tendència també a col·laborar amb entitats de voluntariat: només el 4% ho fa, en una proporció similar a la de la classe treballadora més jove.

Quan se'ls pregunta per la seva posició política, la classe treballadora gran és més procliu que qualsevol altre grup a no respondre (un 21%). Els que responen diuen majoritàriament que són de centre, en una proporció molt similar a la de la classe treballadora jove i activa. Un 29% diu que és d'esquerreres i un 7% de dretes. També trobem un alt percentatge de no-resposta quan es pregunta qui van votar en els tres darrers comicis (al voltant del 20%), de manera que el vot real queda desdibuixat per la manca de respostes. Aquells que expressen qui van votar mostren una forta tendència a l'estabilitat: un vot per al PSC que se situa a l'entorn del 45% del grup en totes les eleccions analitzades, entre el 14% i el 19% s'hi situa CiU segons l'elecció, entre el 6% i el 8% el PP i encara més avall ERC i IC. L'abstenció, molt constant també, se situa sempre a l'entorn d'un 16%, més baixa que en el grup de treballadors més joves. De fet, el vot apareix —malgrat la manca d'informació que ho complica— bastant similar al de la classe treballadora jove, amb la diferència que s'ha produït un cert desplaçament del vot a CiU de la gent gran cap a ERC en el grup més jove.

Una altra diferència notable respecte de la classe treballadora jove és que el grup gran és molt més creient: un 80% ho és, la proporció més alta de tota la població autòctona. Un 77% són catòlics, amb una pràctica religiosa molt més intensa que la dels altres grups: un 50% del total són bastant o molt practicants, és a dir al voltant de les dues terceres parts dels que s'identifiquen amb alguna religió.

3.3. Els nous immigrants

Els nous immigrants formen també un grup peculiar i ben diferenciat dins de la classe treballadora, amb unes característiques molt diferents de les del conjunt. Les

dades ens mostren que hi ha alguns tòpics en relació amb aquest grup i que la seva situació s'ha d'analitzar com una més dins de l'actual societat metropolitana, no pas com un grup a part sense relació amb la resta.

Tal com apareix a l'edició de l'ECVHP de l'any 2006, la capa de la classe treballadora que podem considerar caracteritzada pel fet de ser immigrant procedent de fora d'Espanya és ja numèricament molt important: aproximadament el 8% de la població de la RMB, molt similar al volum relatiu que té també en el conjunt de Catalunya.³ Un 99% dels entrevistats que formen part d'aquest grup són nascuts fora d'Espanya, la gran majoria (96,5%) fora de la Unió Europea dels 15. Només un 1% ha nascut a Catalunya, probablement com a fills d'immigrants. Les dones són una mica més nombroses, si bé hi ha un cert equilibri entre els sexes. Pel que fa a l'edat, es tracta d'un grup de gent jove, concentrat en les edats amb més capacitat per treballar i per afrontar riscos: un 71% dels membres d'aquest grup té entre 25 i 44 anys, un 15,5% entre 45 i 64 i només un 1,5% són més grans d'aquesta edat. Les edats en què es produeixen les migracions són habitualment joves i, com que es tracta d'una immigració recent, encara no ha tingut temps d'envellir, de manera que, com veiem, gairebé no hi ha persones velles. Els joves entre 16 i 24 anys també hi queden inclosos, i representen un 12% del total.

La majoria d'aquests immigrants fa poc que són a Catalunya. Van començar a arribar als anys vuitanta del segle passat, si bé només un 7% ho va fer en aquella dècada; als noranta la seva presència es va fer més nombrosa: un 30% hi va arribar. Però la gran majoria han arribat a partir de l'any 2000 (un 62%). Una mica més de la meitat està en situació estable des del punt de vista de la residència: un 10% té la nacionalitat espanyola i un 47% permís de residència permanent, però un 38% el té només provisional i un 4,5% no té permís. Tot això, com veurem, crea una sèrie de perills de marginalitat que fan que, efectivament, aquest sigui un dels dos grups en situació de més precarietat.

Des del punt de vista del nivell d'estudis, els immigrants presenten una certa polarització: un 8,6% no té estudis, que és el percentatge més alt entre les generacions joves i adultes, però un 43% té estudis secundaris i un 18% estudis superiors, la qual cosa suposa un estoc educatiu molt superior que el de la classe obrera autòctona, no només en el cas de la població vella sinó també en el cas de la jove. A més, els immigrants mostren una gran millora educativa, de mitjana, respecte dels seus pares. És a dir, des del punt de vista dels estudis, la seva situació professional dins la societat metropolitana hauria de ser millor. El factor de la immigració, però,

els situa en certa inferioritat respecte de la població autòctona. I probablement també els fa difícil seguir aprenent, atès que és també el grup, dins de la població activa, que menys diu haver fet algun curs el darrer any per millorar en la seva professió (un 13%).

Quina és la relació dels immigrants amb la llengua catalana? No gaire bona, però cal tenir present que la seva arribada és recent. No arriba al 0,5% el percentatge dels que es consideren de parla catalana, mentre que un 56% són de parla castellana i un 43% procedeixen d'altres àmbits lingüístics, entre els quals destaquen l'àrab i el berber. Cal que ens preguntem, però, quin és el seu grau de coneixement del català: un 6% diu que el parla i l'escriu i un 8% només el parla; és a dir, aproximadament un 14% diu que parla el català. La gran majoria, un 61%, l'entén però no el parla, i un 24,5% no l'entén.

On treballen els immigrants, i en quines condicions? Els nous immigrants treballen majoritàriament al sector serveis i en menor mesura a la construcció (un 20%). A la indústria ho fan al voltant del 10%, i són proporcionalment els que més treballen a l'agricultura, encara que només un 2% és en aquest sector. Són o han estat (en el cas dels aturats o inactius que han treballat anteriorment) treballadors no qualificats dels serveis i obrers qualificats i no qualificats, que representen gairebé el 80% d'aquestes categories. D'altra banda, hi ha un petit percentatge d'autònoms i administratius, al voltant d'un 5% en cada cas. Un 7% no ha treballat mai.

Les seves condicions de treball són molt més precàries que les de la classe treballadora autòctona. A més, la taxa d'atur gairebé dobla la dels treballadors d'origen català i espanyol. La gran majoria dels ocupats (que representen el 74% d'aquest grup) són assalariats. Gairebé un 20% ha estat una vegada a l'atur durant els darrers anys i un 10% dues vegades, percentatges superiors als que trobem entre la població treballadora autòctona. Les seves feines solen ser de menys duració, amb més rotació de llocs de treball i sovint amb contractes laborals temporals: el pes dels que tenen aquest tipus de contracte és força superior al dels que en gaudeixen d'un d'indefinit, situació altre cop molt diferent de la dels treballadors autòctons. La grandària de les empreses en què treballen també mostra diferències importants: són més petites que les habituals dels treballadors autòctons i amb menys representació sindical. Tot això fa que siguin els que més por tenen de perdre la feina. D'altra banda, els aturats d'aquest grup tarden més temps a trobar feina. A més, hi ha un pes més elevat dels que no reben subsidi d'atur: més del doble que en el cas de la població autòctona.

Un altre aspecte important que cal comparar amb els autòctons és el dels seus recursos i equipaments. I, de fet, comprovem immediatament que es tracta d'un grup amb ingressos baixos, com era previsible, però no tan baixos com els de la classe treballadora vella. Un 16% de les persones que formen aquest grup no té ingres-

3 Això no significa que tots els nascuts fora d'Espanya figurin en aquest grup. En aquest cas es tracta més d'una condició social que d'un lloc de naixement, atès que hi ha també persones immigrades en la classe mitjana. Allò que els diferencia en l'anàlisi que fem en aquest article són les condicions de vida, no l'origen.

sos propis. Un 50%, aproximadament, compta amb uns ingressos individuals mensuals nets que arriben com a màxim fins a 900 €, mentre que només en un 20% dels casos es troben per damunt dels 1.050 €. Si els comparem amb el grup de la classe treballadora gran, en què només un 9% està per damunt d'aquesta xifra, la diferència a favor dels immigrants és notable. Si els comparem amb els treballadors joves i adults, més d'un 40% dels quals tenen uns ingressos per damunt dels 1.050 € mensuals, veiem que, efectivament, els immigrants tenen uns recursos econòmics més limitats.

La dada relativa als ingressos de la llar ens confirma aquesta posició intermèdia: un 6% tenen menys de 9.000 € nets anuals, mentre entre els jubilats autòctons aquest grup arriba al 30%. D'altra banda, menys d'una tercera part es troba per damunt dels 24.000 €, proporció força inferior a la dels treballadors autòctons joves i adults, on gairebé arriba al 50%. Amb tot, aquestes respostes són només indicatives, atès que un 38% no contesta aquesta pregunta. Probablement, la manca de regularitat de molts dels ingressos obtinguts fa difícil conèixer amb precisió la xifra anual per al conjunt de la llar, que també sol tenir una composició poc estable.

Les condicions de vida dels immigrants tampoc són fàcils. Un 50% té dificultats per arribar a final de mes i d'aquests un 10% en té moltes. Però no tots en tenen: un 30% aconsegueix estalviar, bastant més que els treballadors jubilats, probablement també perquè hi ha projectes de tornada al país d'origen o perquè envien diners a les famílies que han quedat enrere. Aquest estalvi no va a parar a inversions, a millores en la vivenda pròpia ni a la compra de propietats. No arriba al 3% el percentatge dels que tenen alguna empresa, botiga o bar. Tampoc no inverteixen gaire en assegurances.: per exemple són, amb molta diferència, els que menys han contractat una assegurança d'enterrament (només un 16%).

Pel que fa a l'habitatge, els nous immigrants són els que en una proporció més elevada viuen en pisos (un 96,5%) i són els que viuen en habitatges més petits: un 8% són inferiors a 50 m², un 44% tenen entre 50 i 70 m² i només un 10% disposa de més de 90 m². Aquest fet, si tenim present que són els que viuen en llars amb més persones, fa baixar encara més l'espai disponible. La gran majoria viu en règim de lloguer a termini (un 59%), mentre un 6% tenen lloguers indefinits; de manera que, en aquest cas, la propietat de l'habitatge és la més limitada, amb només un 30% dels casos, i d'aquests gairebé tots han de pagar la hipoteca. I allò que és més rellevant encara és que són els que més paguen per l'habitatge, sigui lloguer o hipoteca: només un 8% estan lliures de pagament d'habitatge i només un 12% paguen fins a 300 € mensuals, mentre que un 60% paguen entre 300 i 600 i un 20% més de 600 €/mes. El fet de no tenir herències, d'haver arribat en una època de preus molt alts de l'habitatge, etc., fa que les condicions dels nous immigrants siguin molt

més precàries que les de la resta de la classe treballadora i que, si bé en termes d'ingressos mensuals estan per damunt de la classe treballadora vella, les seves despeses d'habitatge siguin molt més elevades, fins i tot per uns habitatges molt més petits.

El seu equipament domèstic es troba també per damunt del de la classe treballadora gran, encara que molt lluny de l'equipament dels treballadors joves i adults: la gran majoria té rentadora (un 98%) i microones (un 76%), però en un 55% dels casos tenen menys de 8 dels aparells inclosos a l'ECVHP. El rentaplats, per exemple, que és un equipament que ens diu molt sobre el nivell de consum i de modernitat perquè fa referència també a la manera de dur a terme les tasques domèstiques, és un equipament que existeix només en un 13% de les llars dels immigrants. I són els menys equipats pel que fa a l'ascensor (només un 41%), a la disposició de garatge o pàrquing (només un 12%), etc. En canvi, estan més equipats que els treballadors grans en noves tecnologies: un 46% disposa d'ordinador i un 30% d'Internet. I, pel que fa als telèfons mòbils, un 98% en té, al mateix nivell que el conjunt de la societat, tret de la gent treballadora gran, que en té menys. Són els que menys disposen de segona residència, un 9% dels casos, la gran majoria fora d'Espanya, la qual cosa ens permet intuir que probablement fan referència a casa seva en el seu país d'origen. De manera que quan un 20% diu que té finques urbanes o rústiques, molt probablement es tracta de propietats en el seu país d'origen. Pel que fa als cotxes, el seu equipament és encara relativament baix: un 50% no en té, un 42% en té un i només un 8% en té més d'un.

En altres aspectes, els immigrants tenen també peculiaritats molt diferents dels autòctons. Per exemple, són els més religiosos: un 86% diu que és creient, la majoria catòlics (un 48%) i la resta d'altres religions. I, alhora, són també els que tenen una pràctica religiosa més alta: dues tercers parts diuen que la seva pràctica és molt o bastant freqüent. Molt per damunt, per tant, del que s'observa entre els autòctons.

En canvi, és el grup que menys tendència té a associar-se: un 63% dels immigrants no pertanyen a cap associació, un 26% a una i només un 11% a més d'una. També és possible que el concepte d'associació, tal com el coneixem, no sigui la forma d'actuació en comú més habitual entre els immigrants, i que aquesta passi a través de les esglésies, les associacions religioses o altres formes de veïnatge o de contacte entre gent del mateix origen. De la mateixa manera, tampoc participen gaire —de fet menys que cap altre grup— en entitats de voluntariat: només un 3% ho fan. És degut al que podríem entendre com una manca de capital social, o bé a l'existència d'altres formes d'actuació col·lectives?

És interessant també veure què passa amb les opinions polítiques, però malauradament, el 28% dels immigrants no es defineix en aquesta qüestió i, en

aquest sentit, la informació queda incompleta. Entre els que responen, el més freqüent és que declarin que són de centre (un 62%). D'altra banda, un 23% diu que és d'esquerres, un 13% de dretes i un 2% apolítics, un perfil no gaire diferent del de la majoria de la classe treballadora. Pel que fa al vot, a l'entorn d'un 95% d'aquest grup no pot votar, de manera que no podem saber quines serien les seves opcions si ho fessin. Els que voten assenyalen el PSC com el partit més votat, però es tracta d'unes proporcions tan petites que tenen únicament un caràcter d'indicació, no de coneixement real de les posicions polítiques. Com era d'esperar, en un grup d'aquestes característiques, la seva integració a la societat catalana és encara molt recent i molt parcial.

4. Conclusions

Quan, a partir de nombroses informacions, estudiem les característiques dels grups socials que viuen a la Regió Metropolitana de Barcelona, s'observa que aquesta població queda dividida en dues grans classes: la classe mitjana i la classe treballadora, en funció dels llocs que ocupen a la producció, dels recursos econòmics que posseeixen i de la seva capacitat d'intervenció en l'organització de la vida social. No es tracta, però, de classes enormement diferenciades en les formes de vida, ni en la distribució territorial que presenten en els diversos àmbits de Catalunya, sinó que, malgrat les notables diferències, mostren força continuïtat en la seva manera de viure, les seves aspiracions i les seves opcions.

La classe mitjana comprèn aproximadament un 40% de la població de la RMB. I dins d'aquesta es distingeixen quatre grups, amb característiques també diferenciades: els empresaris amb assalariats, que no arriben al 5% del total, els empresaris sense assalariats i autònoms, gairebé el 6% de la població. Ambdós grups formen el que tradicionalment s'ha anomenat la vella classe mitjana, que viu a partir de la propietat dels mitjans de producció i, en el primer cas, compta amb treball assalariat a les seves empreses. Els grups tercer i quart són dins del que s'anomena la nova classe mitja-

na, que s'acosta al 30% de la població. Aquesta comprèn, d'una banda, els gerents i tècnics alts i mitjans, que és el grup que treballa més a les grans empreses i especialment al sector públic, el que tendeix a créixer i a tenir una gran visibilitat a la nostra societat. Això passa sobretot en el sector adult i gran de la nova classe mitjana. En canvi el sector jove —el quart grup—, que representa el 10% de la població total, té molt bones condicions de vida, atès que resideix encara majoritàriament a casa dels seus pares, però té en canvi força dificultats a l'hora d'inserir-se en un mercat de treball que tendeix a ocupar la gent jove, fins i tot la que posseeix bons nivells educatius, a canvi de salaris baixos i de poca estabilitat a la feina.

La classe treballadora comprèn aproximadament el 60% de la població i, al seu torn, presenta diferents capes. Una és la classe treballadora jove i adulta, activa, majoritàriament autòctona, que és la que té condicions de vida més semblants a les de la classe mitjana, tant pel que fa a la seva ocupació com als seus recursos, i que numèricament s'acosta al 26% del total de la població. I dos grups més que es distingeixen per la seva precarietat pel que fa als recursos: la classe treballadora gran, ja jubilada, que procedeix en gran part de l'antiga immigració de terres espanyoles, i que segueix marcada per les característiques d'una època ja antiga, pel baix nivell educatiu, poc coneixement del català, poc equipament a la llar, dificultat d'accés a les noves tecnologies... I els nous immigrants, que s'han inserit en el mercat de treball en condicions molt més precàries que la resta, malgrat que els seus nivells educatius no són especialment baixos, i que viuen també en condicions més difícils, mancats com estan de xarxes locals de relació o d'herència que els facilitin l'accés a l'habitatge o a l'equipament.

Amb tot, l'any 2006, aquest darrer col·lectiu tenia més recursos econòmics que la classe treballadora vella, de manera que tot feia pensar que es podria produir una progressiva integració a les condicions de vida de la classe treballadora adulta i jove. L'evolució posterior pot haver fet canviar aquesta perspectiva, però aquest ja és un tema per a la futura ECVHP.

5. Annex metodològic. El procés de construcció tipològica i d'anàlisi de les classes socials

El procés que s'ha seguit per a l'obtenció i l'anàlisi dels grups i classes socials ha comportat l'aplicació d'una metodologia específica i més elaborada que els habituals procediments d'anàlisi de relacions bivariades. En aquest cas, la metodologia emprada s'ha dirigit fonamentalment a la construcció d'una tipologia general de grups i classes socials que contemplés els nombrosos àmbits temàtics que els configuren segons el model d'anàlisi considerat.

Per tal d'arribar a l'obtenció de la tipologia general, s'ha procedit, en primer lloc, a l'obtenció de tipologies parcials de cadascun dels àmbits considerats i que posteriorment s'han tractat conjuntament per tal de sintetitzar-les en una de sola de caràcter global. A continuació detallarem les etapes de la metodologia seguida amb la descripció de les característiques més destacades de les tècniques multivariants emprades en la seva construcció.

La construcció de tipologies (López, 1996) satisfà la necessitat de classificar o d'estructurar i, en general, de resumir en un conjunt reduït i significatiu de categories o tipus els individus, grups, institucions, societats o qualsevol altra unitat d'anàlisi objecte d'estudi. L'objectiu final, doncs, consisteix a agrupar o classificar els individus en grups homogenis segons un conjunt de variables seleccionades que conjuntament i simultània configuren els diferents perfils que defineixen uns grups o tipus similars. En aquest estudi es desenvoluparà un procediment metodològic i de tècniques d'anàlisi de dades destinat a estructurar la posició social dels individus de l'àmbit metropolità en termes de classes i grups socials.

El procés d'anàlisi (Domínguez i López, 1996) dels resultats que es presenten a l'estudi no ha estat apriorístic en el sentit d'establir models prefixats com a punt de partida i com a forma de teoria establerta que s'ha de validar. De fet, la lògica ha estat més empírica, la qual cosa no vol dir que no es tinguessin referències teòriques o referències provinents tant d'altres estudis com de l'experiència en investigacions prèvies, però no s'han explicitat analíticament. Si més no, els conceptes i la seva operativització evidencien un model conceptual que orienta i justifica l'elecció de les variables pertinents, la formalització de les tipologies i la interpretació dels resultats.

En aquest sentit, s'han seguit sis fases analítiques fonamentals des del punt de vista metodològic:

- 1 La selecció de les variables i la preparació per tractar-les, amb una anàlisi descriptiva simple prèvia, a partir de la distinció de 15 àmbits temàtics que s'estableixen com a estructuradors de les condicions de vida i hàbits de la població i de les posicions socials dels individus en termes de grups socials.

- 2 Una anàlisi de dimensionalització per estructurar inicialment les variables originals i derivar-ne els principals factors de diferenciació dels individus en l'àmbit considerat. Aquesta dimensionalització s'opera mitjançant l'anàlisi de correspondències múltiples (ACM).
- 3 En funció dels resultats de l'anàlisi precedent i a partir de les variables factorials que s'obtenen amb l'ACM, es procedeix a fer una anàlisi de classificació automàtica (ACL) de les unitats en un conjunt de tipus significatius que estructurin el fenomen estudiat: primer, des de cada àmbit i després, des de l'anàlisi global de la interrelació entre àmbits.
- 4 Amb les tipologies generades es procedeix a la definició i descripció dels perfils que les caracteritzen.
- 5 Finalment, i de fet al llarg de tot el procés, es procedeix a validar els resultats obtinguts en cada moment.
- 6 Aquest procés d'anàlisi s'ha aplicat inicialment al conjunt de la mostra de l'ECVHP, és a dir, per a tot Catalunya, si bé l'anàlisi d'aquest informe fa referència específicament a la submostra de l'àmbit metropolità.

A continuació passem a detallar aquestes diferents etapes.

5.1. Selecció de les variables i preparació per al seu tractament

En un primer pas se seleccionen les variables que es faran servir per construir les diferents tipologies. Les variables considerades són de dos tipus: fonamentalment les variables actives, les que intervenen directament en la construcció i en la definició de les tipologies de cada àmbit i puntualment les variables il·lustratives, les que no intervenen però s'utilitzen per descriure i validar les classificacions tipològiques. L'anàlisi ha comportat igualment la validació del paper d'aquestes variables i l'eventual inclusió o exclusió de l'anàlisi final en funció de les implicacions interpretatives i conceptuals.

Per les tècniques estadístiques que es fan servir, el nivell de mesura de les variables mínim requerit és el nominal. De fet totes les variables considerades són qualitatives o categòriques, mesurades a escala nominal o ordinal. En algun cas les variables han requerit un tractament previ per tal de facilitar l'anàlisi o donar més validesa als resultats de l'anàlisi multivariable. En aquest sentit, s'han realitzat dos tipus de tractament:

- 1 La categorització de variables contínues per tal de poder analitzar-les estadísticament amb les tècniques emprades, tot seguint criteris de coherència conceptual.

- 2 La recodificació de valors de variables categòriques per tal d'adequar-les a l'anàlisi, ja sigui per la baixa freqüència d'alguns dels seus valors o per criteris conceptuals de tractament.

Finalment, s'han considerat un total de 248 variables distribuïdes en 15 àmbits temàtics. A partir d'aquests diferents àmbits d'anàlisi, el procés seguit ha consistit en l'obtenció d'una tipologia parcial en cadascun dels àmbits i una anàlisi conjunta de les diferents tipologies obtingudes per tal de construir la tipologia global d'estructuració de les classes i grups socials (vegeu figura A1).

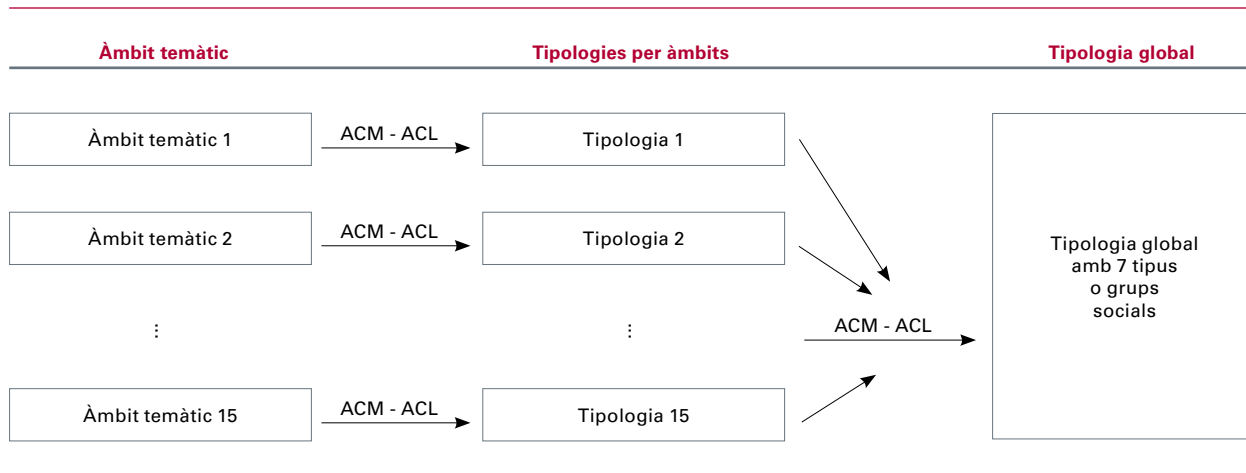
No podem presentar la relació detallada de les variables que s'han considerat, ni els resultats tipològics obtinguts. Destacarem alguns continguts descriptius bàsics d'aquests àmbits i, per tant, part del contingut del model d'anàlisi que se'n deriva.

- 1 *Nivell d'estudis i hàbits culturals* (15 variables). Inclou el nivell d'estudis acabats de l'entrevistat i indicadors culturals com el nombre de llibres a la llar o la freqüència de lectura.
- 2 *Treball productiu* (18 variables). Relació amb l'activitat i característiques de l'ocupació: categoria professional, sector, tipus d'empresa, tipus de relació laboral, tipus de contracte, jornada, salari, estabilitat...
- 3 *Tipus familiars* (12 variables). En relació amb el nombre de membres de la llar i composició, i distribució del treball domèstic i de cura.
- 4 *Consum* (11 variables). Formes de pagament en les compres, tipus d'establiment, periodicitat de les compres, compra a la llar de productes.
- 5 *Recursos econòmics* (21 variables). Comprèn diverses variables referides als ingressos anuals de la llar, a les dificultats econòmiques, a les possibilitats

d'estalvi, a les inversions realitzades, a la possessió de propietats, a les assegurances contractades, a les despeses en habitatge i a la valoració del nivell de vida.

- 6 *Vacances* (6 variables). Pernotacions fora del domicili en diversos moments de l'any i lloc de vacances.
- 7 *Equipament de la llar* (18 variables). Possessió de diversos articles a llar: rentaplats, assecadora, congelador independent, vitroceràmica, càmera de vídeo, ordinador, Internet, mòbils..., així com el nombre de cotxes i motos.
- 8 *Habitatge* (17 variables). Règim de tinença, superfície, localització, equipament de l'habitatge (calefacció, aire condicionat, ascensor, vàters, dutxes, zones de jardí, piscina), inconvenients de l'habitatge i possessió de segona residència.
- 9 *Formes de relació* (12 variables). Freqüències de relacions amb familiars, veïns, amics... persones a qui acudeix en cas de malaltia, problemes, etc., i activitats de voluntariat.
- 10 *Temps de lleure* (34 variables). Activitats de temps lliure a casa: llegir, mirar la televisió, escoltar la ràdio, bricolatge, ordinador, família, etc., i fora de casa: cinema, teatre, bars, passejar, excursions, compres, família, esport...
- 11 *Origen geogràfic* (6 variables). Lloc de naixement, any d'arribada a Catalunya i al municipi, llengua de l'entrevistat, nivell de coneixement del català i situació legal de residència.
- 12 *Salut* (6 variables). Valoració de la salut personal i manifestació de dificultats per realitzar diverses activitats: sortir de casa, pujar escales, moure's, vestir-se i rentar-se o menjar sol.

FIGURA 1 Esquema del procés de construcció tipològica

- 13 *Entorn* (29 variables). Valoració de l'estat al barri o a l'entorn més immediat en relació amb l'enllumenat, la neteja, les zones verdes, de diversos serveis i equipaments, etc., de la contaminació, del trànsit, de la inseguretat, de la qualitat de vida...
- 14 *Expectatives* (8 variables). Valoració del nivell de vida actual i futur de la família i general, del nivell d'ingressos i de la feina, de les relacions personals i de l'evolució social i política de Catalunya.
- 15 *Vot i associacionisme* (6 variables). Nombre d'associacions a les quals pertany, posicionament polític, vot a les eleccions municipals, autonòmiques i generals.

A cada àmbit, i després també a l'anàlisi global, s'ha aplicat un mateix procediment que combina l'anàlisi factorial de correspondències múltiples amb l'anàlisi de classificació per tal d'obtenir les tipologies que comentem en els apartats següents.

5.2. Anàlisi de correspondències múltiples (ACM)

L'ACM és una generalització de l'anàlisi factorial de correspondències simples que fa possible l'estudi simultani de les relacions d'associació entre múltiples variables qualitatives o categòriques. El resultat d'una ACM és l'obtenció d'unes noves variables, dimensions o factors de diferenciació dels individus, que es generen per combinacions (lineals) d'un conjunt original de variables qualitatives. El nombre de factors obtinguts és menor que el de variables originals i es perd una part de la informació inicial (expressada en termes de variància o d'inèrcia), però es guanya en significació i parsimònia. A més, aquests factors es caracteritzen perquè estan ordenats jeràrquicament segons la importància (valors propis) com a factors de diferenciació dels individus, i són (linealment) independents entre si.⁴

D'altra banda, aquests factors es poden representar gràficament, fet que suposa un important element descriptiu i d'ajuda a la interpretació ja que es destaquen geomètricament les interaccions entre les variables i per tant s'il·lustra com s'estructura la informació. L'objectiu d'aquest tipus de tècnica factorial és l'ordenació escalar tant dels individus com de les categories de les variables analitzades.

Mitjançant l'ACM, i a partir de les dimensions o factors que es retenen,⁵ podem assignar a cada individu una coordenada (puntuació factorial) en un espai multidimensional continu.

Aquests factors tenen l'avantatge addicional, d'interès per a l'anàlisi de classificació posterior, que s'expressen en les mateixes unitats de mesura (són variables estandarditzades).

5.3. Anàlisi de classificació automàtica (ACL)

La tècnica de l'anàlisi de classificació automàtica o de conglomerats (*cluster analysis*) està destinada pròpiament a obtenir les tipologies d'agrupar els individus segons les seves similituds. En el nostre cas les similituds es calculen a partir de les distàncies entre individus segons les puntuacions factorials resultants de l'ACM.

D'aquesta manera (Lozares i López, 2000, p. 147), la tècnica estadística multivariable de l'ACM ens proporciona les condicions d'aplicació desitjables del procés classificatori. A més de reduir la informació, ens proporciona, a partir de les variables originals tractades, un conjunt nou de variables de dimensió significativament menor mitjançant l'acumulació de la major part de la variància i, com que són variables que formen base, engendren el subespai vectorial, resulten incorrelacionades o linealment independents. Com que el nombre de components que s'utilitzen és més petit que el definit per les variables originals, les distàncies entre els punts o individus avaluades a partir de l'ACL diferiran de les distàncies definides amb les variables originals, però precisament en el millor sentit a l'efecte de l'anàlisi i dels objectius de l'ACL, ja que el que obtenim és un núvol de punts on els individus es disposen en funció de les característiques que més els discriminen i els fan diferents, amb els avantatges addicionals esmentats de reducció i incorrelació estadística. Finalment, ens facilita que les unitats de mesura de les variables classificatòries (els factors en aquests cas) siguin les mateixes, i així s'aconsegueix que a l'hora de fer les comparacions de les unitats, les seves diferències s'expressin estrictament per la mesura de similitud emprada i no per l'efecte del canvi d'unitat de mesura. Així, s'assoleix que se'n ponderi la importància relativa i s'evita que afecti els resultats de la classificació.

La tècnica de classificació automàtica utilitzada és un algorisme mixt implementat en el programari SPAD i que, partint de les puntuacions factorials del conjunt d'individus, aplica un triple procés classificatori (Lebart, Morineau, Piron, 2004, p. 177-184):

- 1 Una primera classificació s'obté amb el creuament de diverses particions de base construïdes al voltant de centres mòbils.
- 2 Les classes estables que s'obtenen d'aquest primer procediment s'agreguen a continuació a través d'un mètode de classificació jeràrquica ascendent segons el criteri de *Ward* o de mínima pèrdua d'inèrcia.

4 Les dades de l'estudi s'han tractat principalment amb el programari SPAD (Système Portable pour l'Analyse des Données), versió 6. Els procediments d'ACM i, posteriorment d'ACL, són els implementats en aquest programari.

5 En el cas de l'anàlisi global s'han considerat un total de sis factors que conserven el 94,7% de la inèrcia total segons el càlcul transformat dels valors propis (Benzécri, 1979; Greenacre, 2008).

- 3 Finalment, les diferents particions dels individus que es poden obtenir a partir de l'arbre d'agregació del procediment *Ward* s'optimitzen o es consoliden mitjançant una reassignació als diferents grups creats a cada partició amb un nou procés de classificació per centres mòbils que millora la inèrcia entre els grups.

A partir de l'arbre d'agregació es tracta de determinar el tall que correspon a la millor o les millors particions. Aquesta decisió es pren tenint en compte fonamentalment un criteri substantiu de configuració dels grups i un criteri més formal derivat dels canvis que es produeixen a l'arbre d'agregació. En el cas de l'anàlisi global realitzada en aquest estudi, es va decidir considerar una tipologia amb 7 grups el contingut de la qual centra l'apartat de classes i grups socials.

5.4. Validació dels resultats

Per últim, com en tot procés de recerca, s'ha procedit de diverses maneres a validar els resultats de l'estudi per tal de comprovar que siguin consistents i que les tipologies obtingudes siguin estables. En aquest sentit, s'han realitzat diverses anàlisis d'ACM i ACL a partir de la inclusió o no de diverses variables i de la seva consideració amb codificacions diferents (amb més o menys modalitats). Hem tractat les dades també tot contrastant el conjunt de Catalunya amb la submostra metropolitana. Tanmateix, s'han contrastat els resultats de l'actual edició de l'enquesta amb els de l'anterior i s'han validat des del punt de vista substantiu.

Per últim, cal assenyalar dues particularitats de les dades de l'ECVHP per donar sentit a la configuració dels grups socials en l'àmbit metropolità. D'una banda, les dades fan referència a estimacions sobre una població definida en termes d'individus de 16 anys en endavant, per la qual cosa les característiques socials de la seva llar no deixen de ser atributs individualitzats, i la distribució del pes dels grups socials es fa, en conseqüència, amb relació a individus que pertanyen a una llar.

D'altra banda, hem procedit a construir la tipologia de grups socials a partir d'una anàlisi que ha considerat el conjunt de tota la mostra, és a dir, la totalitat de Catalunya i, a continuació, s'ha considerat la distribució resultant amb la submostra específica de l'àmbit metropolità. Aquesta manera de procedir ens permet tenir una visió global de l'estructura social catalana, amb dades que a més s'han generat a partir de considerar aquesta realitat territorial i, per tant, comparar les dinàmiques d'estructuració social metropolitanes amb les del conjunt català. Hem constatat, però, atès l'important pes poblacional metropolità i l'actual estructuració de la realitat social, que els perfils socials dels grups no generen grans diferències, a diferència del que havia succeït en el passat.

5.5. Referències bibliogràfiques

BENZÉCRI, J. P. «Sur le calcul de taux d'inertie dans l'analyse d'un questionnaire». *Les Cahiers de l'Analyse des Données*, núm. 4 (1979), p. 377-378.

DOMÍNGUEZ AMORÓS, M.; LÓPEZ ROLDÁN, P. «La construcció de tipologies: procés i tècniques d'anàlisi de dades». *Papers. Revista de Sociologia*, núm. 48 (1996), p. 31-39.

GREENACRE, M. *La práctica del análisis de correspondencias*. Madrid: Fundación BBVA, 2008.

LEBART, L.; MORINEAU, A.; PIRON, M. *Statistique exploratoire multidimensionnelle*. Paris: DUNOD, 2004.

LÓPEZ ROLDÁN, P. «La construcción de tipologías: metodología de análisis». *Papers. Revista de Sociologia*, núm. 48 (1996), p. 9-29.

LOZARES COLINA, C.; LÓPEZ ROLDÁN, P. *Anàlisi multivariàble de dades estadístiques*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2000. (Col·lecció Materials, 93)

6. Annex de taules i figures

Totes les taules i figures han estat elaborades a partir de les dades de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

TAULA 2 Origen geogràfic de la població de la RMB, segons grups socials (2006). %

	Empresaris amb assalariats	Empresaris sense assalariats i autònoms	Nova classe mitjana	Joves de classe mitjana	Classe treballadora jove i adulta	Classe treballadora gran	Immigrants	TOTAL RMB
Catalunya	67,5	66,7	79,3	95,5	68,2	40,0	1,1	60,8
Resta Espanya	22,4	24,3	18,9	1,5	29,6	58,6	0,0	29,1
Resta EU-15	3,3	2,4	0,9	0,6	0,8	0,5	2,5	1,1
Resta món	6,8	6,7	0,9	2,4	1,3	0,9	96,4	9,1
N mostral	(313)	(419)	(1.436)	(746)	(1.815)	(1.833)	(546)	(7.109)

TAULA 3 Grandària de les empreses on treballa la població de la RMB, segons grups socials (2006). %

	Empresaris amb assalariats	Empresaris sense assalariats i autònoms	Nova classe mitjana	Joves de classe mitjana	Classe treballadora jove i adulta	Classe treballadora gran	Immigrants	TOTAL RMB
NP (no ocupat)	16,2	8,9	18,6	51,9	27,2	96,2	28,0	44,6
D'1 a 10 treballadors/es	69,3	85,7	7,2	12,0	17,7	1,7	31,1	18,1
D'11 a 500 treballadors/es	13,9	4,0	29,3	17,1	35,6	1,2	31,9	20,2
Més de 500 treballadors/es	0,5	1,3	44,9	19,0	19,4	0,9	9,0	17,0
N mostral	(309)	(418)	(1.420)	(733)	(1.752)	(1.830)	(514)	(6.976)

Nota: no inclou els NS/NC.

TAULA 4 Propietats de la població de la RMB, segons grups socials (2006). %

	Empresaris amb assalariats	Empresaris sense assalariats i autònoms	Nova classe mitjana	Joves de classe mitjana	Classe treballadora jove i adulta	Classe treballadora gran	Immigrants	TOTAL RMB
Botiga o bar	22,3	18,6	2,0	4,8	1,8	2,1	1,9	4,1
Empresa	67,6	42,0	8,1	14,0	2,7	1,6	1,2	9,8
Finca urbana*	60,3	43,3	49,5	45,8	32,1	28,6	17,4	36,9

* Sense incloure l'habitatge on es resideix.

TAULA 5 Possessió de diferents béns a les llars de la població de la RMB, segons grups socials (2006). %

	Empresaris amb assalariats	Empresaris sense assalariats i autònoms	Nova classe mitjana	Joves de classe mitjana	Classe treballadora jove i adulta	Classe treballadora gran	Immigrants	TOTAL RMB
Rentaplats	76,6	57,1	78,5	57,4	48,2	24,1	12,7	46,9
Aspiradora	88,5	81,7	90,8	82,6	73,8	45,1	40,0	69,3
Rentadora	100,0	100,0	99,5	99,5	99,0	97,5	97,9	98,8
Assecadora	59,9	38,5	46,7	35,5	35,4	10,1	12,2	30,7
Congelador independent	78,5	78,1	79,5	75,1	74,7	54,7	53,9	69,3
Microones	92,6	84,1	90,5	92,5	91,4	70,6	76,4	84,4
Cuina vitroceràmica	38,4	25,7	31,4	27,3	28,0	10,8	10,3	23,2
Vídeo reproductor	78,5	72,6	85,3	85,1	78,5	54,5	63,1	72,8
DVD	87,9	87,0	92,9	94,3	90,1	44,6	81,7	78,4
Càmera de vídeo	53,3	41,5	52,8	50,5	41,1	9,7	34,7	36,4
Equip de música	83,5	83,8	93,0	95,6	84,3	40,6	77,2	75,4
TV de pagament	40,1	25,9	29,1	31,7	23,0	9,9	22,0	22,6
Ordinador	78,2	78,9	92,3	92,3	70,9	20,2	46,5	63,3
Connexió a Internet	65,5	62,1	79,9	80,4	49,8	12,5	29,6	49,4
Consola de jocs	40,7	34,2	37,2	58,9	44,5	7,4	26,2	32,8
Telèfon fix	91,9	91,2	95,2	95,2	88,2	91,6	47,6	88,5
Telèfon mòbil	98,0	97,8	99,1	99,5	98,9	69,5	98,4	91,3
Un o més cotxes	98,3	91,0	92,1	92,3	88,2	51,3	49,6	77,6
Alguna moto	28,3	24,7	25,2	23,8	18,7	4,7	8,9	17,0

TAULA 6 Distribució territorial de la població de la RMB, segons grups socials (2006). %

	Empresaris amb assalariats	Empresaris sense assalariats i autònoms	Nova classe mitjana	Joves de classe mitjana	Classe treballadora jove i adulta	Classe treballadora gran	Immigrants	TOTAL RMB
Barcelona	28,3	30,0	48,2	28,9	23,0	36,0	41,4	34,1
Primera corona	29,5	24,9	23,0	36,7	33,9	29,7	29,1	29,8
Segona corona	42,2	45,1	28,8	34,4	43,2	34,3	29,4	36,1
N mostral	(313)	(419)	(1.436)	(746)	(1.815)	(1.833)	(546)	(7.109)

TAULA 7 Nivell d'estudis acabats de la població de la RMB, segons grups socials (2006). %

	Empresaris amb assalariats	Empresaris sense assalariats i autònoms	Nova classe mitjana	Joves de classe mitjana	Classe treballadora jove i adulta	Classe treballadora gran	Immigrants	TOTAL RMB
Sense estudis	1,9	5,3	0,1	0,4	2,6	34,3	8,5	10,6
Estudis primaris	29,7	33,7	7,3	11,5	50,2	52,5	30,7	34,7
Estudis secundaris	41,3	34,7	35,5	65,9	42,5	11,5	43,3	35,1
Estudis superiors	27,1	26,3	57,1	22,2	4,6	1,6	17,5	19,6
N mostral	(313)	(419)	(1.436)	(746)	(1.815)	(1.833)	(546)	(7.109)

TAULA 8 Nivell de coneixement del català de la població de la RMB, segons grups socials (2006). %

	Empresaris amb assalariats	Empresaris sense assalariats i autònoms	Nova classe mitjana	Joves de classe mitjana	Classe treballadora jove i adulta	Classe treballadora gran	Immigrants	TOTAL RMB
El parla i l'escriu	55,1	56,3	83,9	93,8	50,6	21,9	6,3	51,6
El parla però no l'escriu	29,4	24,1	11,1	4,1	26,1	33,0	8,1	21,2
L'entén però no el parla	14,2	18,4	4,6	2,0	22,2	37,7	61,0	22,9
No l'entén	1,3	1,3	0,4	0,2	1,2	7,4	24,6	4,3
N mostrat	(313)	(419)	(1.436)	(746)	(1.815)	(1.833)	(546)	(7.109)

TAULA 9 Assegurances contractades a la llar i possibilitat de la població de la RMB d'estalviar en el darrer any, segons grups socials (2006). %

	Empresaris amb assalariats	Empresaris sense assalariats i autònoms	Nova classe mitjana	Joves de classe mitjana	Classe treballadora jove i adulta	Classe treballadora gran	Immigrants	TOTAL RMB
Assegurança de vida	57,6	48,6	59,1	48,5	42,6	12,5	31,8	38,9
Assegurança de l'habitatge	92,9	82,6	92,2	85,5	85,1	73,0	39,3	80,2
Assegurança d'enterrament	37,1	37,3	36,2	42,4	51,4	63,5	16,3	46,4
Mútua privada d'assistència sanitària	67,1	48,1	54,7	32,3	21,6	17,0	10,6	30,9
Possibilitat d'estalviar el darrer any	53,2	41,8	60,8	58,1	32,1	16,5	29,3	37,9

TAULA 10 Hores setmanals treballades per la població de la RMB, segons grups socials (2006). %

	Empresaris amb assalariats	Empresaris sense assalariats i autònoms	Nova classe mitjana	Joves de classe mitjana	Classe treballadora jove i adulta	Classe treballadora gran	Immigrants	TOTAL RMB
NP (no ocupat)	16,0	9,0	18,5	51,2	26,3	96,0	26,5	43,9
Menys de 20 hores	1,3	2,4	1,7	2,8	1,8	0,8	2,9	1,7
De 20 a 34 hores	6,8	13,2	10,7	11,4	7,2	0,8	9,3	7,2
De 35 a 39 hores	3,1	5,3	18,7	3,6	4,7	0,3	4,6	6,2
40 hores	23,0	26,6	34,8	20,6	43,2	1,8	32,2	25,7
De 41 a 50 hores	28,2	24,1	12,3	6,9	11,9	0,3	16,1	10,2
Més de 50 hores	21,6	19,4	3,2	3,5	4,9	0,1	8,4	5,0
N mostrat	(313)	(416)	(1.429)	(744)	(1.810)	(1.833)	(543)	(7.089)

Nota: no inclou els NS/NC.

TAULA 11 Ingressos individuals nets mensuals de la població de la RMB, segons grups socials (2006). %

	Empresaris amb assalariats	Empresaris sense assalariats i autònoms	Nova classe mitjana	Joves de classe mitjana	Classe treballadora jove i adulta	Classe treballadora gran	Immigrants	TOTAL RMB
No té ingressos	2,1	1,7	7,2	27,5	11,2	19,6	16,3	13,8
Fins a 450 €/mes	1,8	5,7	2,1	15,2	5,1	27,8	6,6	11,4
De 451 a 600 €/mes	5,3	5,8	2,4	8,8	6,1	18,5	7,4	8,9
De 601 a 750 €/mes	4,5	9,7	2,9	7,0	8,4	10,3	12,5	7,8
De 751 a 900 €/mes	5,0	8,6	4,9	13,8	14,1	9,3	19,2	10,7
De 901 a 1.050 €/mes	6,5	7,2	7,3	9,0	13,6	5,1	16,6	9,2
De 1.051 a 1.200 €/mes	10,6	10,8	13,0	7,2	18,6	5,0	12,5	11,5
De 1.201 a 1.500 €/mes	17,1	14,2	17,5	4,3	12,5	3,0	5,9	10,0
De 1.501 a 1.800 €/mes	7,5	8,8	16,1	0,6	5,8	0,5	1,4	5,9
Més de 1.800 €/mes	29,5	15,1	25,7	0,2	3,3	0,2	0,5	8,3
Ingr. no mensuals/irregulars	10,1	12,6	0,8	6,4	1,4	0,7	1,3	2,6
N mostrat	(273)	(348)	(1.355)	(718)	(1.697)	(1.683)	(525)	(6.600)

Nota: no inclosos els NS/NC.

TAULA 12 Superfície de l'habitatge habitual on viu la població de la RMB, segons grups socials (2006). %

	Empresaris amb assalariats	Empresaris sense assalariats i autònoms	Nova classe mitjana	Joves de classe mitjana	Classe treballadora jove i adulta	Classe treballadora gran	Immigrants	TOTAL RMB
Fins a 50 m²	1,4	1,1	1,7	1,2	3,4	5,7	8,5	3,6
De 51 a 60 m²	3,6	7,0	5,8	4,1	10,0	13,1	19,7	9,6
De 61 a 70 m²	7,1	14,6	10,0	13,7	20,1	21,0	24,3	17,0
De 71 a 80 m²	9,2	14,5	15,1	18,3	20,5	21,1	24,9	18,8
De 81 a 90 m²	13,8	11,1	17,9	15,1	15,6	14,5	12,9	15,2
De 91 a 100 m²	14,6	9,6	14,0	13,9	10,9	8,7	5,0	10,9
De 101 a 120 m²	14,5	16,1	12,7	13,5	9,7	7,6	2,1	10,2
De 121 a 150 m²	13,1	10,6	11,1	8,1	4,3	3,6	1,5	6,5
Més de 150 m²	22,6	15,2	11,7	12,1	5,4	4,7	1,3	8,3
N mostrat	(306)	(413)	(1.428)	(724)	(1.787)	(1.750)	(508)	(6.916)

Nota: no inclosos els NS/NC.

TAULA 13 Ingressos nets anuals a les llars de la població de la RMB, segons grups socials (2006). %

	Empresaris amb assalariats	Empresaris sense assalariats i autònoms	Nova classe mitjana	Joves de classe mitjana	Classe treballadora jove i adulta	Classe treballadora gran	Immigrants	TOTAL RMB
Fins a 9.000 €/any	1,4	3,0	0,2	2,0	2,0	29,4	6,1	9,2
De 9.001 a 12.000 €/any	1,5	3,6	0,6	3,5	3,8	17,6	12,6	7,2
De 12.001 a 15.000 €/any	3,6	4,7	2,1	5,6	8,6	17,6	15,0	9,3
De 15.001 a 18.000 €/any	5,2	8,8	4,0	7,0	10,6	12,3	15,7	9,3
De 18.001 a 21.000 €/any	8,8	11,1	5,1	5,9	16,0	6,8	9,5	9,2
De 21.001 a 24.000 €/any	7,1	14,2	7,0	10,2	14,5	6,7	10,2	9,7
De 24.001 a 30.000 €/any	17,3	12,6	14,3	13,7	21,9	5,2	13,0	13,8
De 30.001 a 36.000 €/any	12,4	13,6	13,5	14,6	11,2	3,0	8,2	9,8
De 36.001 a 42.000 €/any	9,8	9,5	14,8	13,0	5,8	0,7	5,6	7,5
Més de 42.000 €/any	33,0	19,0	38,2	24,5	5,6	0,6	4,2	15,1
N mostral	(206)	(252)	(1.152)	(409)	(1.304)	(1.331)	(341)	(4.995)

Nota: no inclosos els NS/NC.

TAULA 14 Situació laboral principal de la població de la RMB, segons grups socials (2006).%

	Empresaris amb assalariats	Empresaris sense assalariats i autònoms	Nova classe mitjana	Joves de classe mitjana	Classe treballadora jove i adulta	Classe treballadora gran	Immigrants	TOTAL RMB
Ocupat/da	84,0	91,1	81,6	49,0	73,7	4,0	73,6	56,2
Desocupat/da	0,0	0,0	2,9	8,6	6,9	3,0	12,4	5,0
Jubilat/da	12,2	4,8	6,6	0,0	5,7	51,0	0,8	16,8
Feines de la llar	1,5	2,9	7,1	0,2	10,9	31,7	9,9	13,4
Estudiant	0,0	0,3	0,3	41,5	0,5	0,0	1,6	4,7
Altres situacions d'inactivitat	2,2	0,9	1,4	0,8	2,3	10,4	1,7	3,9
N mostral	(313)	(419)	(1.436)	(746)	(1.815)	(1.833)	(546)	(7.109)

TAULA 15 Règim de tinença de l'habitatge habitual de la població de la RMB, segons grups socials (2006). %

	Empresaris amb assalariats	Empresaris sense assalariats i autònoms	Nova classe mitjana	Joves de classe mitjana	Classe treballadora jove i adulta	Classe treballadora gran	Immigrants	TOTAL RMB
Propietat, per herència o per donació familiar	8,1	5,2	3,7	2,7	3,8	7,9	1,7	4,8
Propietat totalment pagada	42,1	38,8	38,8	58,3	38,6	65,4	3,0	45,0
Propietat, amb pagaments ajornats	37,7	35,0	46,2	30,4	44,3	9,9	25,5	32,1
Lloguer amb contracte indefinit	2,8	8,5	4,3	4,5	4,7	10,2	5,8	6,2
Lloguer a terminis	6,1	9,5	5,2	3,4	6,2	3,3	59,3	9,2
Altres règims de tinença	3,3	3,1	1,8	0,7	2,4	3,4	4,6	2,6
N mostral	(313)	(419)	(1.435)	(741)	(1.812)	(1.832)	(545)	(7.098)

Nota: no inclou els NS/NC.

TAULA 16 Nombre de cotxes a les llars de la població de la RMB, segons grups socials (2006). %

	Empresaris amb assalariats	Empresaris sense assalariats i autònoms	Nova classe mitjana	Joves de classe mitjana	Classe treballadora jove i adulta	Classe treballadora gran	Immigrants	TOTAL RMB
Cap cotxe	1,7	9,0	7,9	7,7	11,8	48,7	50,4	22,4
Un cotxe	50,5	48,7	52,0	39,2	54,3	43,3	41,9	48,0
Dos cotxes	39,8	31,8	34,6	35,9	28,0	6,7	7,3	23,8
Més de dos cotxes	7,9	10,4	5,5	17,2	5,9	1,3	0,4	5,8
N mostral	(313)	(419)	(1.436)	(746)	(1.815)	(1.833)	(546)	(7.109)

FIGURA 2 Identificació de la població de la RMB amb alguna religió, segons grups socials (2006)

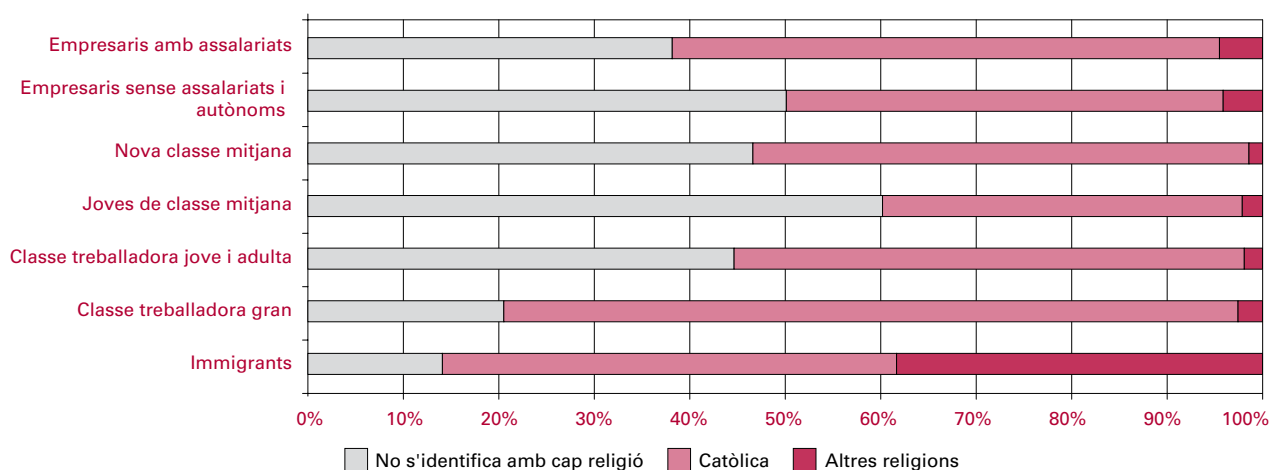

FIGURA 3 Pràctica religiosa de la població de la RMB, segons grups socials (2006)

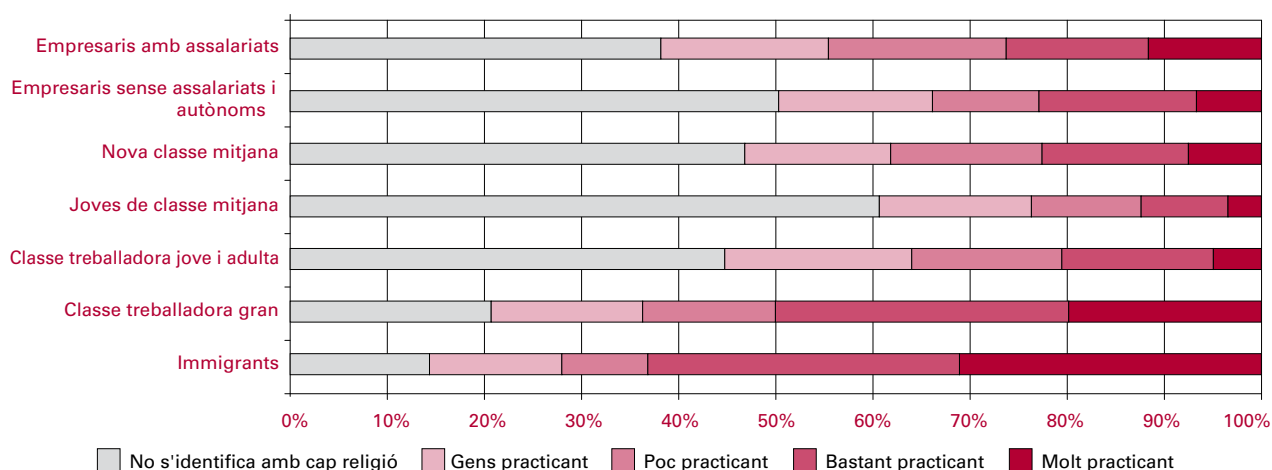

FIGURA 4 Llengua de la població de la RMB, segons grups socials (2006)

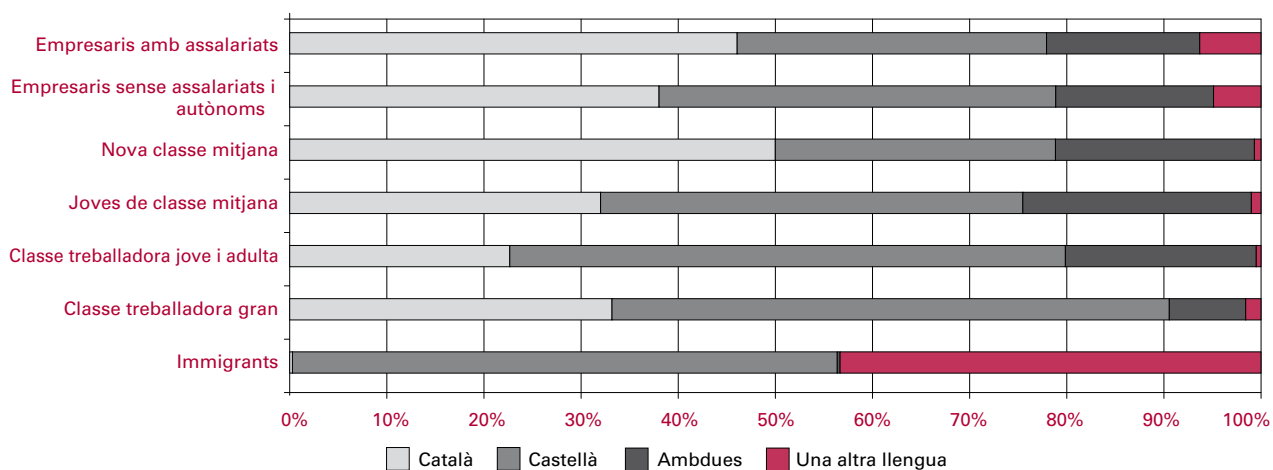
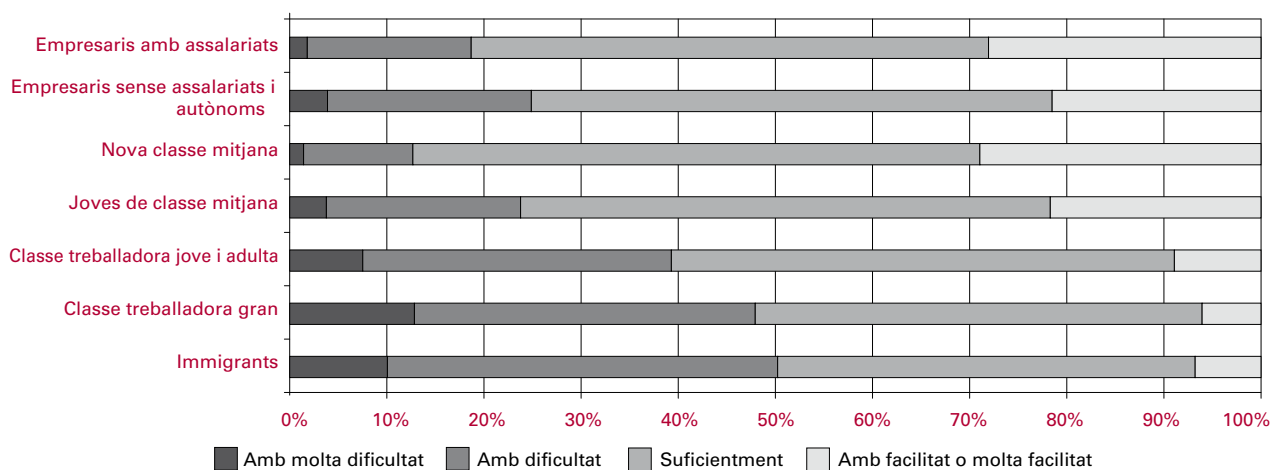

FIGURA 5 Dificultats de la població de la RMB per arribar a final de mes, segons grups socials (2006)

Nota: no inclou els NS/NC.

**ELS CANVIS EN LES DINÀMIQUES
POBLACIONALS DE LA REGIÓ
METROPOLITANA DE BARCELONA.**
La creixent diversificació de l'origen
geogràfic i la dispersió pel territori

SUMARI

Introducció

1. Els sobtats canvis en les tendències poblacionals

**2. La creixent pluralitat d'orígens de la població
catalana**

3. Més dispersió de la població pel territori

**4. Els projectes migratoris de la població immigrada
nascuda fora d'Espanya**

5. Conclusions

Referències bibliogràfiques

ELS CANVIS EN LES DINÀMIQUES POBLACIONALS DE LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA.

La creixent diversificació de l'origen geogràfic i la dispersió pel territori

Introducció

Catalunya ha viscut canvis demogràfics sense precedents durant els darrers anys. El volum i la intensitat immigratòria registrats durant els primers anys del segle XXI han estat extraordinaris. Si bé els moviments migratoris procedents de la resta d'Espanya constitueixen, sens dubte, la base del creixement de la població catalana fins a la dècada dels setanta, coincidint amb l'entrada del nou mil·lenni s'ha iniciat un nou flux migratori procedent de països no comunitaris que s'ha accelerat, diversificat i expandit per tot el territori. La darrera edició de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (ECVHP) analitza les condicions de vida i els hàbits de la població i els grups socials d'una societat que ha experimentat importants transformacions en la seva composició durant el període 2000-2006. Identificar i delimitar aquests canvis és l'objectiu d'aquest article.

L'article s'inicia amb una panoràmica dels canvis en les tendències poblacionals, provocats principalment per l'accelerada arribada de fluxos migratoris internacionals. A continuació, s'analitza la intensificació de la pluralitat de procedències que caracteritza l'actual societat catalana. La creixent diversificació de les procedències coincideix amb el moviment poblacional des del centre cap a la Primera i Segona corona de la Regió Metropolitana de Barcelona (RMB), que ha suposat una dispersió de la població a través d'un àmbit urbà cada cop més extens, tal com recull un tercer apartat.

L'article conclou amb una primera aproximació als projectes migratoris de les persones nascudes fora d'Espanya que resideixen a Catalunya, a partir de les dades de l'ECVHP. Identificar les característiques que s'observen en els projectes migratoris és sens dubte un indicador clau del grau d'assentament de les persones

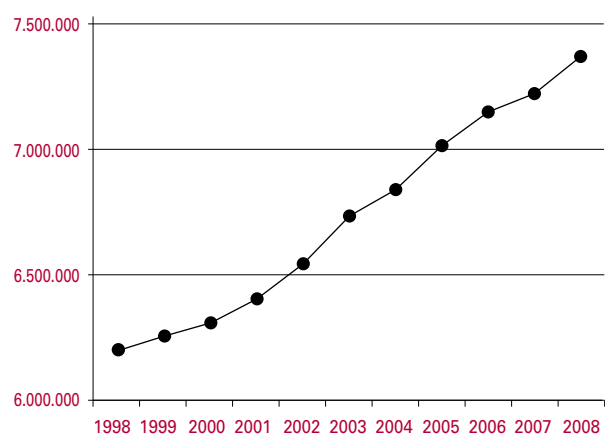
nouvingudes i de les seves estratègies. Així podrem avaluar-ne l'impacte en la composició de la societat catalana del futur.

1. Els sobtats canvis en les tendències poblacionals

El canvi de mil·lenni ha suposat una clara ruptura dels patrons de creixement demogràfic de la població catalana. L'any 2006, Catalunya va assolir els 7.000.000 d'habitants –l'1 de gener de 2008 la població catalana era de 7.364.078 persones. Assistim, per tant, a un canvi de tendència sobtat, a un punt d'inflexió entre l'estancament demogràfic que havia caracteritzat les dècades dels vuitanta i noranta i la intensa recuperació de la població a partir de l'any 2000, tal com es pot observar en la figura 1.

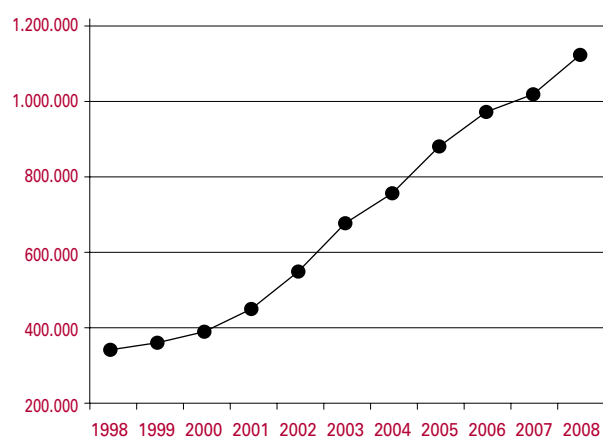
Aquest creixement de la població s'explica principalment pel saldo migratori. El fet migratori és consubstancial a la dinàmica poblacional de Catalunya. Cal recordar

FIGURA 1 Evolució de la població de Catalunya (1998-2008)

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Padró continu (INE).

FIGURA 2 Evolució del nombre de persones estrangeres empadronades a Catalunya (1998-2008)

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Padró continu (INE).

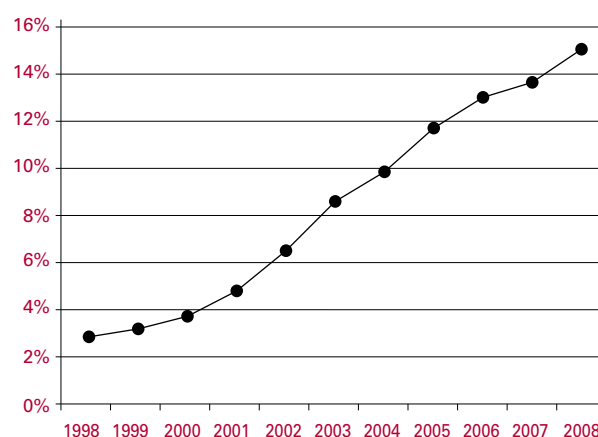
L'impacte de les migracions procedents de la resta d'Espanya, també denominades *migracions internes*, que van tenir lloc massivament principalment entre els anys cinquanta i setanta i que es van estancar a partir del primer quinquenni dels anys vuitanta, coincidint amb una crisi econòmica que va invertir el signe del saldo migratori.¹ Aquesta aturada dels processos migratoris procedents de la resta de l'Estat espanyol, unida a una davallada de la fecunditat, han provocat unes dècades d'estancament demogràfic i de progressiu envelliment poblacional. Ara bé, coincidint aproximadament amb l'entrada del nou mil·lenni, han arrencat les noves migracions i s'han accelerat les xifres d'estrangers que arriben a Catalunya.

Les dades són prou contundents. Els fluxos s'han multiplicat gairebé per nou des del 1998 fins al 2008. S'assisteix, així, a la consolidació del fet migratori internacional com a fet social.² La població de nacionalitat estrangera, tal com es plasma a la figura 2, passa dels 121.361 efectius l'any 1998, a 1.103.790 de persones de nacionalitat estrangera empadronades a 1 de gener de 2008 (aquesta xifra s'incrementa a 1.204.627 persones immigrades si prenem com a indicador el nombre de persones nascudes a l'estranger). D'aquesta manera, la població estrangera ha passat de suposar només el 2% de la població total l'any 1998, a un 15% deu anys després (vegeu la figura 3). Si ens basem exclusivament en les dades corresponents a la RMB, el volum total de persones estrangeres empadronades és de 690.009 (un 14% de la població total).

1 Segons les dades que ens ofereix la demògrafa Anna Cabré, el saldo migratori dels primers setanta anys del segle xx a Catalunya ha estat positiu i ha superat els dos milions de persones. L'any 1975, les persones nascudes fora de Catalunya representaven el 42% dels residents a la província de Barcelona i el 38,9% dels qui residien en el conjunt de Catalunya. Gairebé el 40% d'aquestes persones nascudes fora procedien d'Andalusia.

2 En el sentit que es tracta d'una realitat prou estesa en la vida quotidiana de les persones com per ser capaç de generar transformacions no tan sols en el mercat laboral, sinó també en les institucions, mitjans de comunicació, debats públics, etc.

FIGURA 3 Evolució del pes de la població estrangera en la població total de Catalunya (1998-2008)

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Padró continu (INE).

Sens dubte, els fluxos migratoris de caràcter internacional arribats a Catalunya no constitueixen un fenomen aïllat, sinó que hem d'emmarcar-los en un context de circulació de recursos humans i materials a escala global, que opera dins els límits de la divisió internacional del treball. Ara bé, allò que fa que Catalunya sigui excepcional és la intensitat que ha adquirit aquest fenomen, a causa principalment de l'atracció d'una conjuntura econòmica marcada per un gran creixement de l'ocupació en sectors intensius en força de treball (construcció, hostaleria, servei domèstic, etc.). Aquests segments han provocat una intensa demanda de força de treball que, al seu torn, ha estat també alimentada per la mateixa aportació migratòria.

L'arribada de població estrangera ha suposat també una transformació de l'estructura per edats de la població catalana. En termes absoluts, la taula 1 ens posa de manifest una repuntada del nombre de nens entre 0 i 14 anys, gràcies a l'aportació de les generacions novingudes en edat fèrtil —juntament amb el paper de les generacions plenes del *baby boom*, que han consumat els seus projectes de maternitat/paternitat durant aquests anys. Sens dubte, l'aportació principal de persones estrangeres es fa visible especialment entre els 15 i els 64 anys (el 82% del total), sobretot dins de la franja 25-39 anys (un 45% del total, segons dades del Padró continu).

Malgrat aquests canvis en l'estructura per edats, segueix la inèrcia d'una piràmide poblacional envellida. És així com la taula 2 ens mostra que el pes de la població de més de 65 anys segueix sent rellevant: era un 16,2% del total de la població l'any 2008. Tot i així, val a dir que el percentatge s'ha reduït en més d'1 punt en relació amb l'any 2001 i que s'apunta un canvi de tendència. Les diferències per nacionalitat es posen de manifest en els indicadors d'estructura de població recollits en la taula 3: mentre gairebé una de cada cinc persones amb nacionalitat espanyola supera els 65 anys, entre les persones estrangeres el percentatge es redueix al 2,4%.

TAULA 1 Població a Catalunya segons nacionalitat i grup d'edat (1998 i 2008)

	1998	2008
TOTAL	6.147.610	7.364.078
espanyols	6.026.249	6.260.288
estrangers	121.361	1.103.790
% estrangers	2,0	15,0
0-14 anys	852.196	1.083.951
espanyols	830.988	911.260
estrangers	21.208	172.691
% estrangers	2,5	15,9
15-64 anys	4.258.952	5.084.172
espanyols	4.166.031	4.179.587
estrangers	92.921	904.585
% estrangers	2,2	17,8
65 anys i més	1.036.460	1.195.955
espanyols	1.029.234	1.169.441
estrangers	7.226	26.514
% estrangers	0,7	2,2

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Padró continu (INE).

TAULA 2 Evolució de la composició de la població de Catalunya per grups d'edat (1981-2008)

	0-14 anys	15-64 anys	65 anys i més	TOTAL
1981	24,9	64,0	11,0	5.956.414
1986	21,7	65,9	12,3	5.978.638
1991	17,8	67,9	14,3	6.059.494
1996	14,5	69,3	16,2	6.090.040
2001	13,8	68,8	17,4	6.343.110
2008	14,7	69,0	16,2	7.364.078

Font: Padró municipal d'habitants (Idescat, 1981, 1986), Cens de població (Idescat, 1991), elaboració a partir del Cens de població i habitatges de l'INE (Idescat, 2001), elaboració a partir del Padró continu (Idescat, 2008).

TAULA 3 Indicadors d'estructura de la població de Catalunya segons nacionalitat (2008)

	Nacionalitat espanyola			Nacionalitat estrangera		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
0-14 anys	15,4	13,8	14,6	14,7	16,7	15,6
15-64 anys	68,6	65,0	66,8	83,3	80,4	82,0
65 anys i més	16,0	21,2	18,7	2,0	2,9	2,4
80 anys i més	3,8	7,0	5,4	0,3	0,5	0,4
Índex envelliment	104,5	153,7	128,3	13,5	17,4	15,4
Índex dependència juvenil	22,4	21,2	21,8	17,7	20,8	19,1
Índex dependència senil	23,4	32,6	28,0	2,4	3,6	2,9
Índex dependència global	45,8	53,8	49,8	20,1	24,4	22,0
Relació de masculinitat		95,4			120,9	

Font: elaboració pròpia a partir de l'explotació del Padró continu (Idescat, 2008).

Així mateix, tant l'índex d'envelliment com els diferents índexs de dependència calculats per a la població amb nacionalitat espanyola són marcadament superiors als de la població estrangera. L'índex d'envelliment de la població amb nacionalitat espanyola és més de vuit vegades superior al de la població estrangera i l'índex de dependència global és més del doble.

2. La creixent pluralitat d'origens de la població catalana

Si bé la població catalana s'ha caracteritzat des de sempre per la pluralitat de procedències, aquesta diversitat sens dubte s'ha intensificat en els darrers anys. Si comparem els padrons dels anys 1996 i 2008 (vegeu la taula 4) es fa palesa la disminució del percentatge de persones nascudes a Catalunya (del 68,4% al 62,8%) i l'increment de quasi 14 punts de les persones nascudes a l'estranger. Mentre que l'any 1996 gairebé el 30% de la població resident havia nascut a la resta de l'Estat espanyol (principalment a Andalusia, Extremadura i Aragó, per aquest ordre), l'any 2008 aquest percentatge s'ha reduït al 21% (fruit, com ja hem vist, de la interrupció de les migracions «internes» a partir dels anys vuitanta).

L'anàlisi de la població estrangera empadronada a Catalunya segons grup continental i sexe ens mostra la diversitat de procedències de la població nouvinguda. Si bé a l'inici dels anys noranta la població estrangera era bàsicament europea –es tractava principalment de persones inactives, instal·lades en determinades localitats costaneres per passar-hi l'etapa de jubilació–, l'any 2008, en canvi, més del 85% dels estrangers que resideixen a Catalunya procedeixen de països no pertanyents a la UE-15.

Tal com recull la taula 5, un 30% de la població estrangera empadronada correspon a persones procedents d'Amèrica del Sud (Equador, Bolívia, Colòmbia, Argentina i Perú, per aquest ordre, com a principals

TAULA 4 Població resident a Catalunya segons lloc de naixement (1996 i 2008)

	1996		2008	
	Habitants	%	Habitants	%
Andalusia	811.694	13,3	691.188	9,4
Aragó	138.723	2,3	116.746	1,6
Astúries, Principat d'	15.079	0,2	16.136	0,2
Balears, Illes	9.077	0,1	10.331	0,1
Canàries	5.109	0,1	6.654	0,1
Cantàbria	9.579	0,2	8.812	0,1
Castella i Lleó	154.513	2,5	140.250	1,9
Castella-la Manxa	132.870	2,2	113.105	1,5
Catalunya	4.164.155	68,4	4.621.331	62,8
Comunitat Valenciana	71.719	1,2	63.132	0,9
Extremadura	162.099	2,7	141.610	1,9
Galícia	86.474	1,4	82.271	1,1
Madrid, Comunitat de	38.489	0,6	44.083	0,6
Murcia, Regió de	67.983	1,1	50.673	0,7
Navarra	11.666	0,2	10.609	0,1
País Basc	18.086	0,3	21.445	0,3
Rioja, La	8.234	0,1	7.013	0,1
Ceuta	5.220	0,1	4.926	0,1
Melilla	9.616	0,2	9.052	0,1
Estranger	169.617	2,8	1.204.627	16,4
Total	6.090.040	100,0	7.364.078	100,0

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Padró continu (INE).

nacionalitats), xifra que reflecteix la progressiva llatinoamericanització dels fluxos. Així mateix, un de cada quatre estrangers són africans (principalment de nacionalitat marroquina, primera nacionalitat d'origen a Catalunya des de l'any 1991). La diferència de gairebé 100.000 efectius entre els estrangers procedents de la UE-25 i la UE-27 s'explica per l'increment dels fluxos migratoris procedents de països com Romania i Bulgària en els darrers anys (Romania era ja la segona nacionalitat amb més nombre d'efectius a 1 de gener de 2008, amb 88.078 persones empadronades). La distribució per zones geogràfiques de procedència varia segons el sexe, de manera que mentre només un 33% i un 35% de les persones originàries d'Àsia i Àfrica, respectivament, són dones, en el cas d'Amèrica Central i del Sud ens trobem amb col·lectius més feminitzats (60% i 54%, respectivament).

Partint de les dades de l'ECVHP, es posa també de manifest la creixent diversitat de procedències de la població catalana al llarg de la darrera dècada. L'arribada de població estrangera a Catalunya es veu reflectida en les dades. La mostra corresponent a l'any 2006 ha

TAULA 5 Població estrangera empadronada a Catalunya segons grup continental i sexe (2008)

	Ambdós sexes	Homes	Dones
Europa	332.075	178.250	153.825
UE (15)	160.827	88.387	72.440
UE (25)	182.208	100.247	81.961
UE (27)	282.043	154.135	127.908
Europa no comunitària	50.032	24.115	25.917
Àfrica	278.129	179.627	98.502
Amèrica Central i Carib	44.534	17.788	26.746
Amèrica del Nord	12.894	6.062	6.832
Amèrica del Sud	335.677	154.984	180.693
Àsia	99.931	67.061	32.870
Oceania	497	272	225
Apàtrides	53	34	19
Total estrangers	1.103.790	604.078	499.712

Font: Idescat, a partir del Padró continu (2008).

TAULA 6 Origen geogràfic de la població (1995-2006). %

	1995	2000	2006	
	RMB	RMB	RMB	Catalunya
Catalunya	60,7	62,4	60,4	63,5
Resta d'Espanya	37,8	36,1	29,5	26,5
Resta antiga UE-15	0,5	0,5	1,1	1,0
Resta món	0,9	1,0	9,1	9,0
N mostrat	(5.263)	(5.742)	(7.012)	(10.249)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (1995, 2000 i 2006).

incorporat la «nova immigració» com a variable factorial. Així, les dades de la taula 6 ens mostren un 10,2% de persones nascudes fora d'Espanya. Per procedències, l'1,1% dels enquestats l'any 2006 procedien de la UE-15.³

Pel que fa a l'origen combinat pare-mare (vegeu la taula 7), mentre que l'any 1995 més de la meitat (56,6%) tenia els dos pares procedents de la resta d'Espanya, aquest percentatge s'ha reduït al 48,6% per a l'any 2006. En contrapartida, els resultats per a l'any 2006 ens mostren un destacat increment del percentatge de persones que tenen els dos pares de fora d'Espanya (gairebé una persona de cada deu). Aquesta situació afectava menys de l'1% de la població els anys 1995 i 2000. Així mateix, el percentatge de per-

3 Si bé constitueixen un nombre molt reduït de casos (76), l'anàlisi de les seves pautes d'incorporació sociolaboral probablement mostrarà pautes que els diferencien de la resta d'immigrants.

TAULA 7 Origen combinat pare-mare de la població de la RMB (1995-2006). %

	1995	2000	2006
Tots dos catalans	28,5	27,9	25,6
Tots dos de la resta d'Espanya	56,6	56,0	48,6
Un català i l'altre de la resta d'Espanya	12,1	12,5	13,7
Almenys un dels dos espanyol	1,8	1,5	1,8
Tots dos de fora d'Espanya	0,7	0,8	9,4
Ns/Nc	0,3	1,3	0,9
N mostral	(5.263)	(5.742)	(7.012)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (1995, 2000 i 2006).

sones que tenen els dos progenitors d'origen català es manté força constant al llarg del període, si bé amb una tendència cap a la reducció (disminueix gairebé tres punts).

L'any d'arribada de la població no nascuda a Catalunya segons origen geogràfic reflecteix les onades migratòries que s'han instal·lat a Catalunya durant el darrer segle i l'actual. Gairebé el 60% de la població nascuda a la resta d'Espanya es va instal·lar a Catalunya entre els anys 1961 i 1980. Els nascuts fora d'Espanya, en canvi, han arribat més recentment, tal com es pot veure a la taula 8. Un 37% dels estrangers de la mostra de l'any 2006, ho ha fet després de l'any 2000. Tanmateix, el fet que el 63% de la població nascuda fora d'Espanya hagi arribat abans de l'any 2000, mostra el predomini d'un perfil de persones immigrades que s'han instal·lat a Catalunya en un context polític, social i econòmic on el fet migratori era encara poc rellevant. A més, es tracta de persones que han pogut experimentar dilatades trajectòries laborals a la societat catalana. Ambdues circumstàncies expliquen que els indicadors socioeconòmics d'aquesta mostra siguin poc representatius del conjunt de la població immigrada.

3. Més dispersió de la població pel territori

Un altre tret característic de les pautes de la població catalana és la progressiva pèrdua de població dels municipis centrals i els guanyos que experimenten els municipis perifèrics a escala de la RMB. Aquestes dinàmiques confirmen un gran moviment poblacional des del centre cap a la Primera corona i cap a la Segona, fet que ha suposat una dispersió de la realitat urbana per un àmbit cada cop més extens. En aquest sentit, les grans ciutats han anat perdent població i en canvi han anat creixent els municipis petits, en consonància amb els processos de multiplicació de les cases unifamiliars i l'aparició de les grans urbanitzacions.

Tal com es desprèn de la taula 9, al llarg de les diferents edicions de l'ECVHP s'ha anat reduint el percentatge de persones enquestades que resideixen a la ciutat de Barcelona, en paral·lel a una progressiva mobilitat poblacional cap a la Primera i, sobretot, cap a la Segona corona metropolitana. Aquesta dispersió periurbana es produeix de manera diferenciada segons els col·lectius i les franges d'edat.

Segons l'origen geogràfic, la població nascuda a Catalunya és la que més moviments migratoris fa des del centre cap a la Segona corona: l'any 1995, un 44,2% dels nascuts a Catalunya residia a Barcelona i un 30,4% ho feia a la Segona corona. Deu anys després, l'edició de l'any 2006 ens mostra com el percentatge de residents al centre s'ha reduït vuit punts (36,1%), coincidint amb un increment de set dels que ho fan a la Segona corona. La població nascuda a la resta d'Espanya experimenta la mateixa tendència, si bé amb menys intensitat.

La població estrangera, en canvi, presenta pautes diferenciades pel que fa a l'àmbit territorial de residència, amb més concentració residencial a la ciutat de Barcelona. Això és així perquè es tracta de la ciutat que més ha absorbit la població estrangera, sobretot durant les etapes inicials d'assentament. L'1 de gener de 2008 hi havia empadronades 273.175 persones de nacionalitat

TAULA 8 Any d'arribada a Catalunya, segons origen geogràfic i sexe (2006)*. %

	Resta d'Espanya			Fora d'Espanya			Total		
	Home	Dona	Total	Home	Dona	Total	Home	Dona	Total
Abans de l'any 1961	29,7	35,4	32,7	0,7	2,0	1,4	22,2	26,9	24,7
Entre 1961 i 1980	61,0	55,1	57,9	9,4	11,0	10,2	47,7	44,0	45,7
Entre 1981 i 2000	8,1	7,6	7,8	53,9	49,1	51,4	20,0	18,1	19,0
Després de l'any 2000	0,8	1,3	1,1	36,0	37,9	37,0	9,9	10,6	10,3
NS/NC	0,3	0,6	0,4	0,0	0,0	0,0	0,2	0,4	0,3
N mostral	(966)	(1.100)	(2.065)	(337)	(373)	(711)	(1.303)	(1.473)	(2.776)

*Submostra formada per la població de la RMB nascuda fora de Catalunya.

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (1995, 2000 i 2006).

TAULA 9 Àmbit territorial de residència de la població de la RMB, segons origen geogràfic (1995-2006). %

	Origen geogràfic			Total
	Catalunya	Resta d'Espanya	Fora d'Espanya	
1995				
Barcelona	44,2	33,2	45,8	40,0
Primera corona	25,5	38,3	23,4	30,3
Segona corona	30,4	28,5	30,8	29,7
N mostral	(3.195)	(1.989)	(79)	(5.263)
2000				
Barcelona	38,6	29,3	46,4	35,4
Primera corona	28,5	38,2	20,0	31,8
Segona corona	32,9	32,5	33,6	32,8
N mostral	(3.582)	(2.071)	(89)	(5.742)
2006				
Barcelona	36,1	27,9	41,1	34,2
Primera corona	26,6	36,0	29,5	29,7
Segona corona	37,3	36,1	29,4	36,1
N mostral	(4.236)	(2.065)	(711)	(7.012)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (1995, 2000 i 2006).

estrangera, un 16,9% de la població total de Barcelona (recordem que el percentatge per al conjunt de Catalunya és del 15%). Tot i així, els patrons d'assentament de la població estrangera mostren una progressiva dispersió per tot el territori metropolità, fruit tant de les estratègies migratòries que expliquen una concentració més gran en algunes comarques i municipis de persones nascudes en determinats països, com de les dinàmiques del mercat de treball i de l'habitatge.

Així mateix, la variable de l'edat també ens permet observar pautes diferenciades de mobilitat pel territori (vegeu la taula 10). En tots els grups d'edat perd pes específic la ciutat de Barcelona entre el 1995 i el 2006 (passa d'un 40% a un 34,2% del total). Ara bé, aquestes dinàmiques de mobilitat són més habituals en determinats grups d'edat: la disminució del percentatge de joves que resideix a la ciutat de Barcelona és el resultat de les pautes de comportament residencial de les parelles joves que no poden assumir el progressiu encariment de l'oferta d'habitatge de la ciutat de Barcelona i s'instal·len amb els seus fills a les localitats de la Primera i la Segona corona. Es tracta de llars joves que arrossegueu un important potencial de natalitat. La gent gran també ha experimentat una considerable disminució a la ciutat de Barcelona: passa de residir-hi gairebé el 50% l'any 1995 a un 41% l'any 2006. Tot i així, és el grup d'edat amb més residents a la ciutat de Barcelona. Sens dubte, es tracta d'un indica-

TAULA 10 Àmbit territorial de residència de la població de la RMB, segons edat (1995-2006). %

	Edat				Total
	18-24	25-44	45-64	65 i més	
1995					
Barcelona	33,4	39,4	39,1	49,4	40,0
Primera corona	34,4	30,5	32,0	23,0	30,3
Segona corona	32,1	30,2	28,9	27,6	29,7
N mostral	(879)	(1.822)	(1.655)	(906)	(5.263)
2000					
Barcelona	31,0	31,8	36,0	43,4	35,4
Primera corona	37,0	33,5	31,3	26,4	31,8
Segona corona	31,9	34,7	32,7	30,2	32,8
N mostral	(773)	(2.068)	(1.681)	(1.220)	(5.742)
2006					
Barcelona	27,6	32,3	34,2	41,0	34,2
Primera corona	34,2	31,3	29,8	24,2	29,7
Segona corona	38,2	36,4	36,0	34,8	36,1
N mostral	(632)	(2.929)	(2.014)	(1.437)	(7.012)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (1995, 2000 i 2006).

dor més de l'envelliment poblacional de la ciutat, amb l'increment del pes específic de persones soles o amb parella que habiten en llars unipersonals i llars sense parentiu.

4. Els projectes migratoris de la població immigrada nascuda fora d'Espanya

Com s'ha mostrat en els anteriors apartats, és incontestable l'abast de la transformació demogràfica que han suposat els fluxos migratoris en els darrers anys. De tots els canvis que ha experimentat la societat catalana durant els primers anys del segle XXI, l'arribada de població estrangera amb projectes més o menys estables és un factor clau per explicar-ne les dinàmiques actuals.

L'impacte demogràfic i social de la població immigrada a la societat catalana és determinat pels seus projectes migratoris i per les pautes d'assentament a Catalunya. Sens dubte, abordar les actuals migracions internacionals és indissociable del fet transnacional. La possibilitat que els migrants configurin «espais socials transnacionals» torna obsoletes les categories científiques i polítiques basades només en la territorialitat, així com també les categories hegemòniques sobre la identitat i les pertinences, que no tenen en compte que les filiacions seran cada cop més fluïdes, múltiples i complexes. En definitiva, la realitat transnacional situa tant les pràctiques com les identitats dels individus en diversos espais socials alhora, més enllà de les fronteres, i això farà necessari repensar l'espai físic on es produeixen els fenòmens socials.

Els projectes migratoris no només tenen a veure amb els motius esgrimits a l'hora d'optar per emigrar a una destinació concreta, sinó que els trobem presents al llarg de tot el recorregut del cicle migratori i inclouen

l'eventual retorn. Per tant, dins el projecte migratori podem encabir-hi la raó per la qual s'emigra, els plans per establir-se, així com les expectatives (si hi són) de retorn. Per tant, els projectes migratoris influeixen en les pautes d'incorporació dels immigrants a la societat receptora i en els seus comportaments, formes de treball i formes de vida (formació de família, pautes de consum, trajectòries laborals, estratègies educatives, etc.).

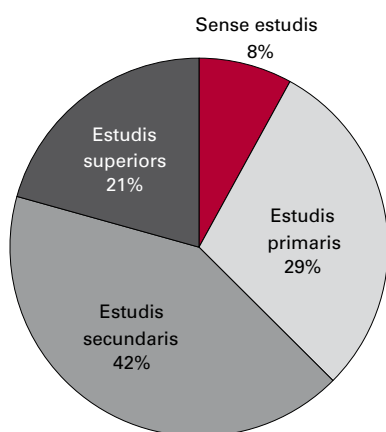
Per al cas específic de la societat catalana, cal veure fins a quin punt les migracions internacionals dels darrers anys apunten cap a patrons de caràcter més circular, que responen més aviat al perfil de persones treballadores que emigren soles, i que se sustenten bàsicament en projectes migratoris d'anada i tornada entre el país d'origen i la societat de destinació. O, al contrari, predominen les experiències unidireccionals, en el sentit d'assentament definitiu de famílies completes a Catalunya –malgrat que puguin seguir mantenint vincles transnacionals amb els països d'origen. Aquest darrer patró, el del reagrupament, constitueix sens dubte un dels principals indicadors del grau d'assentament dels fluxos migratoris internacionals. Els costos econòmics i emocionals que suposa el procés de reagrupament per a la unitat familiar, necessàriament suposen que hi ha una voluntat de romandre a la societat receptora, ja sigui durant un període limitat o bé definitivament.

L'objectiu d'aquest apartat és aproximar-nos als tipus de projectes migratoris de la població nascuda fora d'Espanya, a fi i efecte d'esbrinar si es tracta de persones migrades que viuen soles, o bé si predominen projectes de caràcter familiar que ja s'han produït o que pretenen materialitzar la seva instal·lació conjunta en la societat receptora.

Cal recalcar que ens trobem davant de persones que, en termes globals, presenten un elevat nivell educatiu. Així ho posen de manifest les dades de l'ECVHP. El 63% dels nascuts fora d'Espanya i de la UE-15 compta amb estudis secundaris o superiors, percentatge molt similar al que presenta la població nascuda a Catalunya (figura 4).⁴

La incidència de la ruptura del vincle de parella associada a la migració es xifra entorn d'un 5,4%, percentatge corresponent als nascuts fora d'Espanya que no conviuen en parella a Catalunya però que sí que en tenen al seu país de naixement, amb la qual han conviscut. Si analitzem les dades per sexe, és més habitual que aquest perfil de «parella transnacional» es produeixi

FIGURA 4 Nivell d'estudis de la població de la RMB nascuda fora de la UE-15 (2006)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

⁴ Segons les dades que ens ofereix la demògrafa Anna Cabré, el saldo migratori dels primers setanta anys del segle XX a Catalunya ha estat positiu i ha superat els dos milions de persones. L'any 1975, les persones nascudes fora de Catalunya representaven el 42% dels residents a la província de Barcelona i el 38,9% dels qui residien en el conjunt de Catalunya. Gairebé el 40% d'aquestes persones nascudes fora procedien d'Andalusia.

quan ha estat l'home el pioner del procés migratori. Així doncs, tal com es pot copsar a la taula 11, el percentatge d'homes i dones sense parella és similar (23,2% i 23,1%, respectivament); en canvi, les diferències apareixen quan es compara el percentatge d'homes i dones amb parella al seu país d'origen. Mentre que en el cas dels homes aproximadament 1 de cada

3 dels qui no conviuen amb la seva parella, en tenen al seu país d'origen, en el cas de les dones aquest percentatge és residual (només un 1,3% del total de dones nascudes fora d'Espanya).

Així mateix, en alguns casos l'emigració pot implicar la separació física de pares i fills. Quan això succeeix, la migració configura estructures familiars de caràcter transnacional. Un 31,1% de les persones nascudes fora d'Espanya no té fills. Dels que sí que en tenen, el 13,1% té descendents que viuen amb familiars al país d'origen. Aquesta situació afecta més els homes amb fills (17,1%) que les dones amb fills (10,0%), com es veu a la taula 12..

La taula 13 ens mostra com les dades de l'ECVHP també posen en relleu, pel que fa als projectes de futur, que un 9,0% dels nascuts fora d'Espanya té la intenció de reagrupar els seus fills i només un 6,5% manifesta la intenció de tornar al seu país. En aquest sentit, podem afirmar que ens trobem davant d'una població que presenta pautes d'assentament més o menys estable a Catalunya que, o bé ja s'han produït (els fills resideixen amb ells a Catalunya, ja sigui perquè han nascut aquí o perquè ja els han reagrupat), o bé apareixen com a projecte de futur (volen reagrupar la seva família).

La situació legal de residència de la població nascuda fora d'Espanya es correspon amb la d'una població que ja compta amb una trajectòria dilatada a Catalunya, tal com han posat de manifest les dades sobre l'any d'arribada a Catalunya. Només el 3,4% admet que no té permís de residència i gairebé un de cada quatre ja ha adquirit la nacionalitat espanyola. Així mateix, si analitzem la distribució territorial de la població estrangera segons la seva situació legal de residència (vegeu la taula 14), s'observa que a la ciutat de Barcelona es concentra principalment la població amb menys estabilitat jurídica (gairebé el 68% dels qui no tenen permís de residència i el 45% dels qui gaudeixen d'un permís provisional). Per contra, les persones amb permís permanent o amb la nacionalitat espanyola tendeixen a repartir-se més pel territori. En altres paraules, a mesura que evoluciona favorablement el projecte migratori, és probable que tant les xarxes de suport que ofereixen familiars i amics, com la possibilitat en molts casos d'accés a un habitatge de propietat, afavoreixin la mobilitat residencial cap a altres parts del territori.

5. Conclusió

La societat catalana del segle XXI ja no es pot entendre sense les migracions internacionals. El creixement demogràfic que ha experimentat Catalunya durant els darrers anys, necessàriament lligat a l'arribada de persones estrangeres, és un factor explicatiu de les dinàmiques actuals de transformació i de creixent diversificació de la societat catalana. A més, es tracta

TAULA 11 Situació d'emparellament de la població de la RMB nascuda fora d'Espanya, segons sexe (2006). %

	Home	Dona	Total RMB
Conviu amb la seva parella	66,7	74,2	70,6
Amb parella al seu país d'origen	10,0	1,3	5,4
No té parella	23,2	23,1	23,1
NS/NC	0,2	1,4	0,8
N mostral	(337)	(373)	(711)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

TAULA 12 Població de la RMB nascuda fora d'Espanya que té fills, segons grau de convivència i sexe (2006). %

	Home	Dona	Total RMB
Té fills visquent amb familiars al país d'origen	17,1	10,0	13,1
Té fills, però no visquent amb familiars al país d'origen	82,9	90,0	86,9
N mostral	(214)	(275)	(489)

Nota: submostra formada per la població nascuda fora d'Espanya que ha tingut fills.

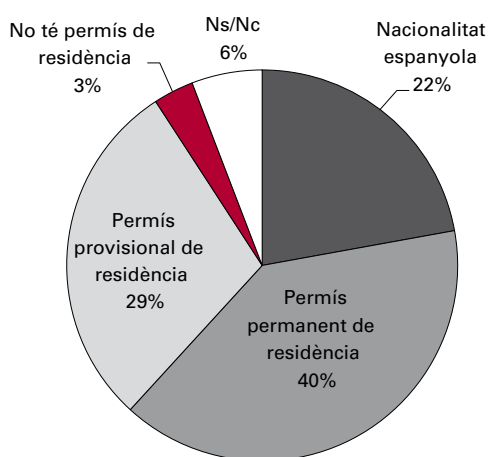
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (1995, 2000 i 2006).

TAULA 13 Projecte de futur per als propers 5 anys de la població de la RMB nascuda fora d'Espanya (2006). %

	Total RMB
Continuar en la situació actual	60,3
Anar a viure sol/a	3,5
Reagrupar a la seva família	9,0
Formar aquí la seva família	8,2
Tornar al seu país	6,5
Altres	2,1
NS/NC	10,5
N mostral	(711)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

FIGURA 5 Situació legal de residència de la població de la RMB nascuda fora d'Espanya (2006)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (1995, 2000 i 2006).

d'un procés que ha permès trencar la marcada inèrcia d'envelliment poblacional i baixa fecunditat de les darreres dècades.

En qualsevol cas, com ja hem vist, el que caracteritza les poblacions resultants de les migracions internacionals és l'heterogeneïtat de zones de procedència, tipus de projectes migratoris, així com la progressiva dispersió dels patrons d'assentament en el territori. Efectivament, l'evolució futura dependrà de moltes circumstàncies, però especialment de la profunditat de l'actual període de recessió econòmica. I malgrat que el retorn pugui ser creixent a curt termini en el cas d'alguns col·lectius, a mig i a llarg termini caldrà tenir ben present la inèrcia del propi procés migratori –especialment l'augment dels fluxos causats pel reagrupament familiar–, sense oblidar els condicionants de l'estructura ocupacional, de l'oferta d'ocupació, així com una estructura poblacional que actualment segueix sent envellida.

TAULA 14 Àmbit territorial de residència de la població de la RMB nascuda fora d'Espanya, segons situació legal de residència (2006). %

	Nacionalitat espanyola	Permis permanent de residència	Permis provisional de residència	No té permís de residència	Total RMB
Barcelona	42,4	36,4	44,9	67,9	41,1
Primera corona	32,0	30,6	27,0	23,1	29,5
Segona corona	25,5	33,0	28,0	9,0	29,4
N mostral	(157)	(282)	(206)	(24)	(711)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (1995, 2000 i 2006).

Referències bibliogràfiques

AJENJO, M.; BLANES, A. «Les formes familiars i de convivència de la població immigrada». A: MARTÍNEZ MARTÍN, Miguel (dir.). *Les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 2008.

ALABART, A.; VILÀ, G. «Territori i estructura social». A: Montagut, T. (coord.). *Societat catalana 2007*. Barcelona: Associació Catalana de Sociologia, 2007.

ALCALDE, R. «Els reagrupaments familiars a Catalunya». A: LARIOS, M. Jesús; NADAL, Mònica (dir.). *L'estat de la immigració a Catalunya. Anuari 2007*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 2008.

CABRÉ, A. *El sistema català de reproducció*. Barcelona: Institut Català de la Mediterrània, 1999.

CABRÉ, A. «Les onades migratòries en el sistema català de reproducció». A: CABRÉ, A. (coord.). *Immigració. Les onades migratòries en la Catalunya contemporània*. Barcelona: Fundació Lluís Carulla, 2007, p. 11-17.

CACHÓN, L. «La inmigración en España: los desafíos de la construcción de una nueva sociedad». *Migraciones*, núm. 14 (2003), p. 219-304.

DOMINGO, A. «Migracions i població estrangera a Catalunya: la perspectiva demogràfica». *Nous Horitzons*, núm. 190 (2008), p. 13-23.

FLAQUER, L. (coord.). *Sobre la situació de la família a Catalunya. Un intent de diagnòstic*. Barcelona. Departament de Benestar Social. Generalitat de Catalunya, 2002.

LÓPEZ VILLANUEVA, C. «La població de Catalunya: successos sobtats i dinàmiques adaptatives». A: Montagut, T. (coord.). *Societat catalana 2007*. Barcelona: Associació Catalana de Sociologia, 2007.

Introducció

1. Composició de les llars i evolució de les formes de convivència

2. Evolució de les pautes de cohabitació

3. Relació entre la fecunditat real i la desitjada

4. Repartiment de les responsabilitats familiars i gestió del temps

4.1. Temps dedicat a les tasques domèstiques

4.2. Distribució de les tasques domèstiques

4.3. Distribució de les tasques de cura

5. Les xarxes familiars i pautes d'ajuda mútua

6. Conclusions

Referències bibliogràfiques

FAMÍLIES I RELACIONS FAMILIARS

Introducció

El propòsit d'aquest article és l'estudi, a la Regió Metropolitana de Barcelona (RMB), de l'evolució de les formes de convivència, les pautes de fecunditat, les modalitats d'organització familiar i les relacions dels membres de la llar amb altres persones entre els anys 1995 i 2006, a partir de les dades de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (ECVHP).¹ La present anàlisi prendrà especialment en consideració l'aparició de nous fenòmens en les relacions familiars, com ara el creixement de les parelles de fet o del divorci, i dedicarà una atenció preferent a l'evolució de la diversitat familiar.

L'article està dividit en cinc apartats: (1) la composició de les llars i l'evolució de les formes de convivència; (2) l'evolució de les pautes de cohabitació, (3) la relació entre la fecunditat real i la desitjada, (4) el repartiment de les responsabilitats familiars i la gestió del temps i (5) les xarxes familiars i les pautes d'ajuda mútua.

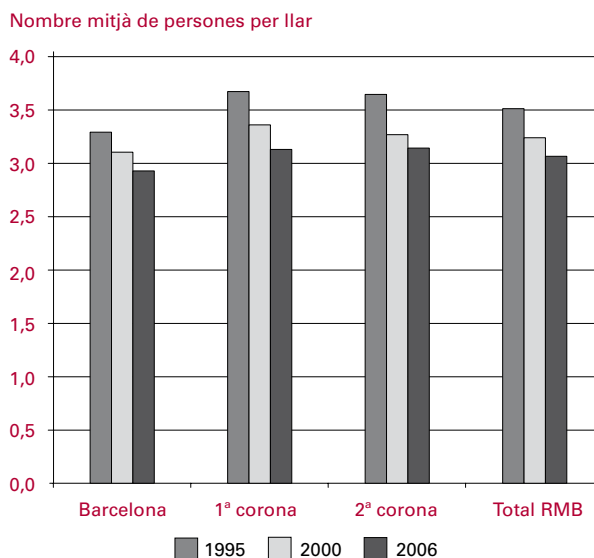
1. Composició de les llars i evolució de les formes de convivència

Una de les constants de l'evolució de les formes de convivència és el descens del nombre de persones que integren les llars. Com es pot observar a la figura 1, el nombre mitjà de residents als habitatges on viu la població de la RMB va passar de 3,5 el 1995 a només 3,1 el 2006. La ciutat de Barcelona és l'àmbit territorial on els seus habitants resideixen en llars amb una grandària més petita, però els decrements percentuals més considerables entre 1995 i 2006 es donen sobretot a les corones metropolitanes (Barcelona: -12,4%; Primera corona: -17,3%; Segona corona: -16,0%).

El descens de la grandària mitjana de les llars en el darrer decenni és resultat de la disminució de la freqüència de les llars més grans i de l'augment corresponent de

la de les més petites. Com es pot apreciar a la figura 2, mentre que entre 1995 i 2006 augmenten les llars de fins a tres membres, tendeixen a disminuir les de més de quatre. Durant el període estudiat, els decrements més intensos de les freqüències relatives es produeixen a les llars de cinc i de sis o més persones i els increments més forts a les d'una i dues persones. Tanmateix, caldria matisar aquests resultats tenint en compte que la metodologia de mostreig de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (ECVHP) no permet comparar directament les seves distribucions dels tipus de llar amb les derivades dels censos i padrons en què l'univers són les llars que componen la població i no pas, com a l'ECVHP, aquelles en què viuen els individus entrevistats. Considerant que aquest procediment de mostreig suposa una sobrerrepresentació de les llars més grans i una infrarepresentació de les més petites, els resultats que estem comentant amaguen importants processos de recomposició en els fluxos de formació de llars.

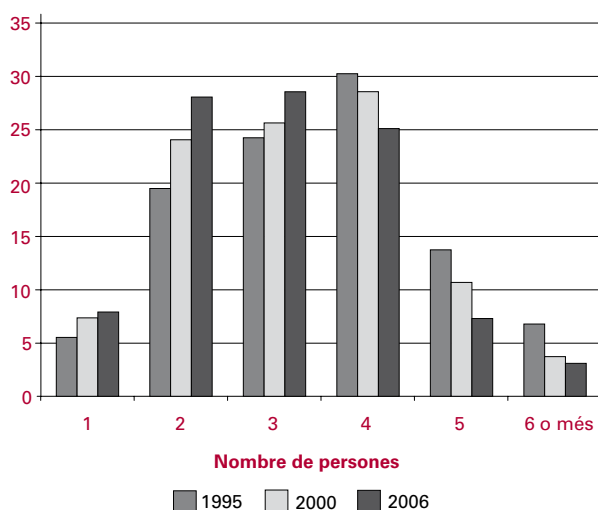
FIGURA 1 Dimensió mitjana de les llars on resideix la població de la RMB, segons àmbit territorial (1995-2006)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006).

¹ Vegeu informació sobre el contingut i la metodologia de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població a *Papers*, núm. 51 (abril 2010), que edita l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona.

FIGURA 2 Distribució de les llars on resideix la població de la RMB, segons la seva grandària (1995-2006). %

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006).

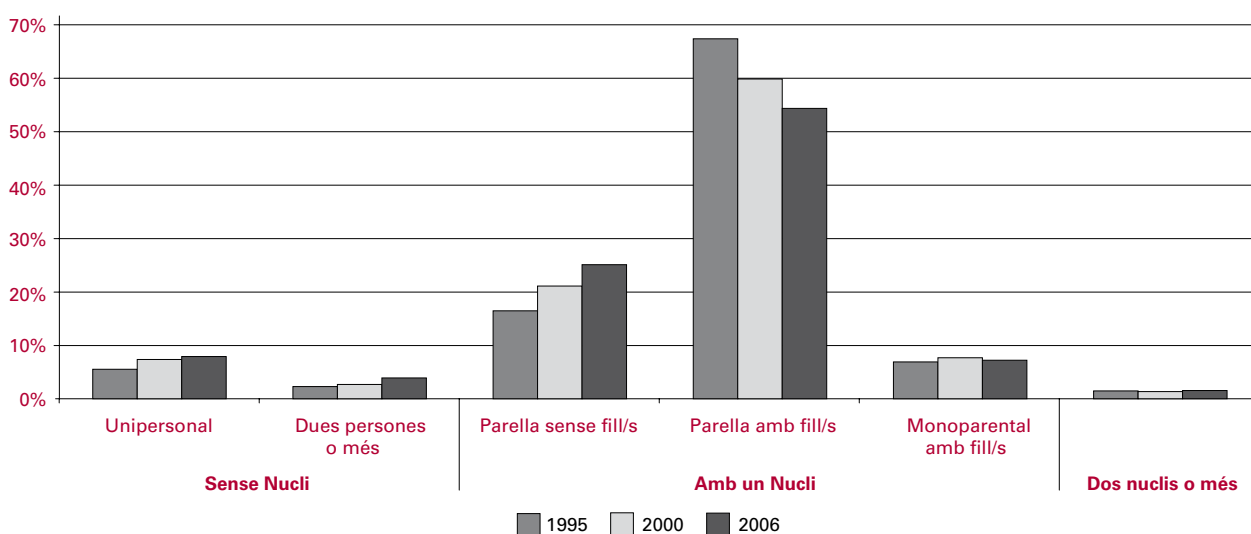
De fet, el canvi més espectacular dels darrers temps és el creixement del volum total de llars, un fenomen que és difícil de visualitzar a través de l'evolució dels resultats de l'ECVHP. Segons dades de l'Idescat, entre 1991 i 2001, anys dels dos últims censos, el nombre total de llars va augmentar en un 19,8% enfront d'un escàs 3,7% d'increment del conjunt de la població. Aquestes dades suggereixen que el considerable creixement de les llars del període intercensal no és pas degut a un augment de població, ans a una proliferació de llars de petites dimensions. En efecte, l'anàlisi del creixement del nombre de llars segons el nombre dels seus membres, entre 1991 i 2001, revela que l'augment més important es va produir en el cas de les llars unipersonals, amb un increment percentual del 84,4%. Tenint presents

aquestes consideracions, podem prosseguir l'estudi de l'evolució de les llars segons la seva composició a partir de les dades de l'ECVHP.

La figura 3 sobre l'evolució de la composició de les llars segons tipus mostra el creixement de les llars unipersonals, de les llars sense nucli formades per dues persones o més i de les parelles sense fills. Al contrari, entre 1995 i 2006, les parelles amb fills experimenten un fort descens, mentre que les llars monoparentals i les plurinuclears demostren una certa estabilitat. En particular, sorprèn no tan sols el lleugeríssim increment de les llars monoparentals entre 1995 i 2006, sinó la seva petita reculada durant el darrer quinquenni, si tenim en compte que en el darrer decenni ha anat augmentant la proporció de separats i divorciats no tan sols entre els entrevistats, sinó sobretot entre els caps de família (vegeu la taula 1).

En tot cas, les dades de la figura 3 presenten una mostra del creixement de la diversitat de les llars al nostre país, igualment refermada per un important augment de les llars sota responsabilitat femenina durant el darrer decenni, que passen d'un 12,8% el 1995 a un 19,2% el 2006. Com es pot observar a la taula 1, mentre que disminueixen clarament les llars a càrrec de persones casades, augmenten les encapçalades per solters, separats i divorciats i es mantenen estables les que es troben sota la responsabilitat de persones vídues. En concret, l'evolució de la distribució dels caps de família segons el seu estat civil revela que, si bé entre 1995 i 2006 es produeix una important disminució del pes dels casats (que passen del 82,4% al 73,3%), es duplica amb escreix la proporció dels divorciats (del 1% al 2,5%) i dels solters (del 5,2% a l'11,7%) i augmenta considerablement la dels separats (del 2,5% al 3,8%). Els caps de família vidus són els

FIGURA 3 Composició de les llars on resideix la població de la RMB (1995-2006)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006).

TAULA 1 Estat civil dels caps de família i de la població en general* de la RMB (1995-2006)

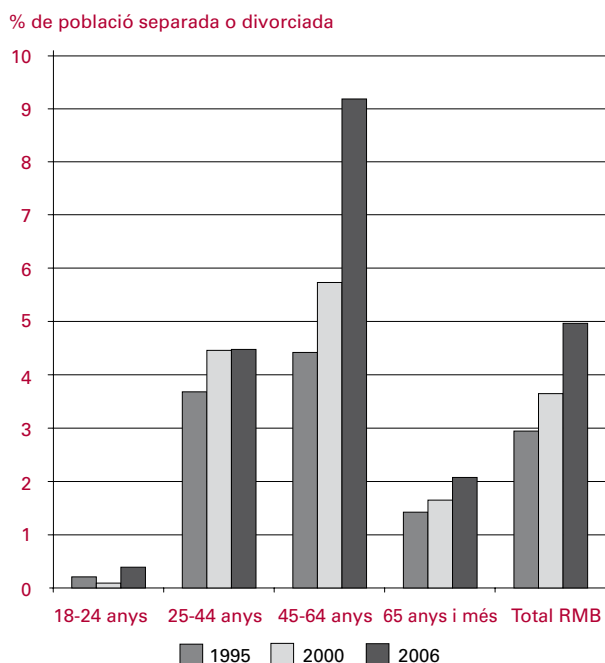
	Caps de família			Població en general*		
	1995	2000	2006	1995	2000	2006
Casats	82,4	78,0	73,3	60,8	59,0	59,0
Solters	5,2	7,3	11,7	29,1	28,7	28,3
Vidus	8,9	10,0	8,6	7,1	8,6	7,7
Separats i divorciats	3,5	4,7	6,4	2,9	3,7	5,0
N mostral	(5.263)	(5.742)	(7.012)	(5.263)	(5.742)	(7.012)

* Cal recordar que la mostra de l'ECVHP analitzada en aquest informe és la població de 18 i més anys.
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006).

únics que experimenten un cert decrement (del 8,9% al 8,6%), després d'haver augmentat fins al 10% l'any 2000.

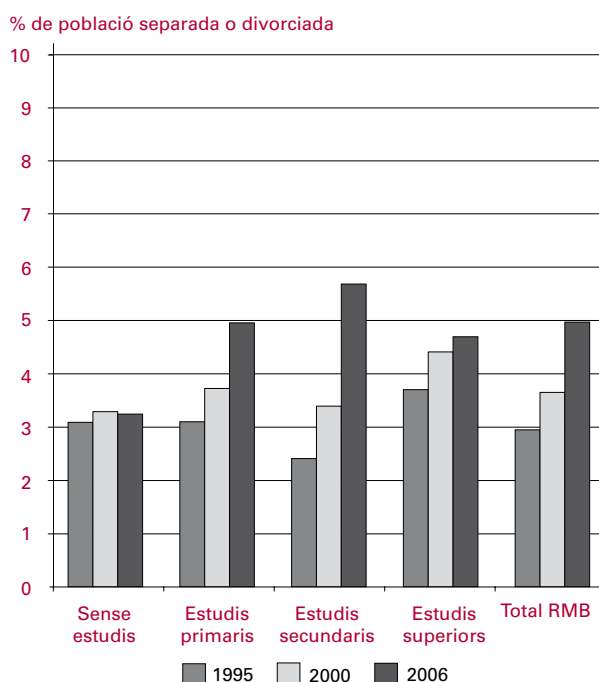
Igualment, la mateixa taula 1 il·lustra les variacions experimentades en els perfils de la mostra, durant el darrer decenni, en termes de la seva composició per estat civil. Com es pot observar, el canvi més significatiu és l'augment de la proporció de persones separades i divorciades al llarg del temps, que d'un 2,9% el 1995 passen a representar un 5,0% al final del període. Aquest increment corre paral·lel a un lleuger descens de la proporció de les persones solteres i casades enfront d'una certa estabilitat de les vídues.

FIGURA 4 Població de la RMB separada o divorciada, segons edat (1995-2006)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006).

FIGURA 5 Població de la RMB separada o divorciada, segons nivell d'estudis (1995-2006)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006).

Des de l'any 1995, el creixement més espectacular del col·lectiu de separats i divorciats s'enregistra a la franja d'edat de 45 a 64 anys (vegeu la figura 4), on al final del període representaven gairebé una de cada deu persones, més del doble que deu anys abans. En els grups d'edat de 25 a 44 i de més de 65 anys, els creixements també són força notables, però molt menys dramàtics.

Per últim, tal com mostra la figura 5, entre 1995 i 2006 es produeix un increment de separats i divorciats en tots els grups educatius. Ara bé, el seu creixement més important té lloc, sobretot, entre les persones amb un nivell d'instrucció de secundària. Si bé ara fa una dècada la proporció de separats i divorciats dins aquest col·lectiu era la més baixa de tots els grups educatius, el 2006 havia passat a ser la més considerable, amb un creixement molt superior al dels altres grups.

2. Evolució de les pautes de cohabitació

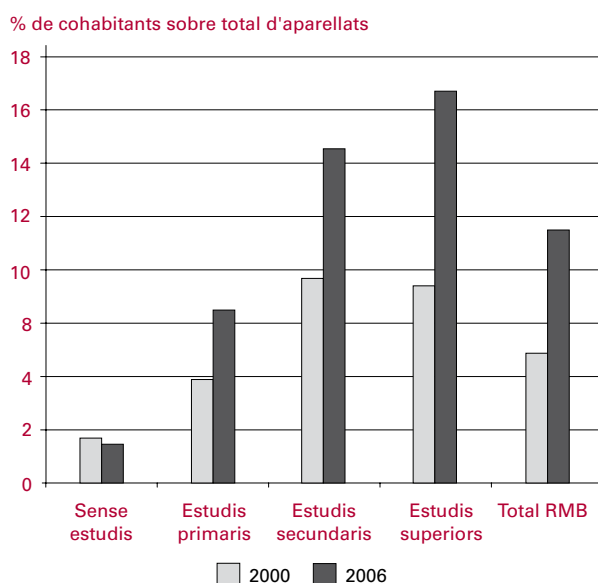
Un dels signes més evidents de la transformació de les pràctiques i representacions familiars dels catalans és la presència cada vegada més gran entre nosaltres d'unions estables de parella entre persones no casades. Segons les dades de la darrera edició de l'ECVHP, dos terços de la població estan aparellats. En el darrer quinquenni creix la proporció de persones aparellades, que passen del 62,5% al 65,6% entre 2000 i 2006. Aquest increment s'explica no tant per l'augment de les parelles

TAULA 2 Tipus d'aparellament de la població de la RMB (2000-2006)

	2000	2006
No viu en parella	37,5	34,4
Cohabitació	3,4	7,0
Matrimoni	59,0	58,6
N mostrat	(5.742)	(7.012)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2000 i 2006).

FIGURA 6 Pes dels cohabitants a la RMB sobre el total d'aparellats segons nivell d'estudis (2000-2006)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2000 i 2006)

matrimonials, sinó pel de les parelles de fet. En efecte, segons es pot observar a la taula 2, el descens de les persones que no viuen en parella acompanya l'augment de les unions consensuats, que passen del 3,4% al 7,0% entre 2000 i 2006. En els darrers anys s'intensifica el creixement del fenomen. Gairebé la meitat (47%) dels que cohabitaven el 2006 van iniciar la seva relació de parella després de l'any 2000. D'altra banda, aquest augment és possible gràcies a la incorporació massiva al col·lectiu cohabitant d'homes i dones solters.

Entre els aparellats, són les persones amb estudis secundaris i superiors les qui tenen més tendència a formar unions consensuats. A més, segons es pot observar a la figura 6 sobre l'evolució de la proporció de les persones cohabitants respecte del total d'aparellats segons nivells d'instrucció, en el darrer quinquenni els creixements superiors a la mitjana es van enregistrar en el col·lectiu de persones amb educació universitària i, encara que en menor mesura, secundària. Al final del període, una de cada sis persones amb educació superior formava una parella de fet.

3. Relació entre la fecunditat real i la desitjada

El naixement dels fills constitueix una de les principals finalitats que impulsen la formació de noves famílies així com el procés a través del qual es produeix la renovació de les generacions. Així, doncs, l'evolució del nombre de fills tinguts és un indicador del dinamisme demogràfic d'una societat. Tal com es pot apreciar a la figura 7, des de l'any 2000 disminueix la proporció de població que no ha tingut cap fill, alhora que augmenta la dels qui n'han tingut un o dos. Entorn d'un terç no ha tingut cap fill. Les persones que han tingut un sol fill constitueixen la categoria que experimenta un creixement més gran, tot passant del 15,2% el 2000 al 18,1% el 2006.

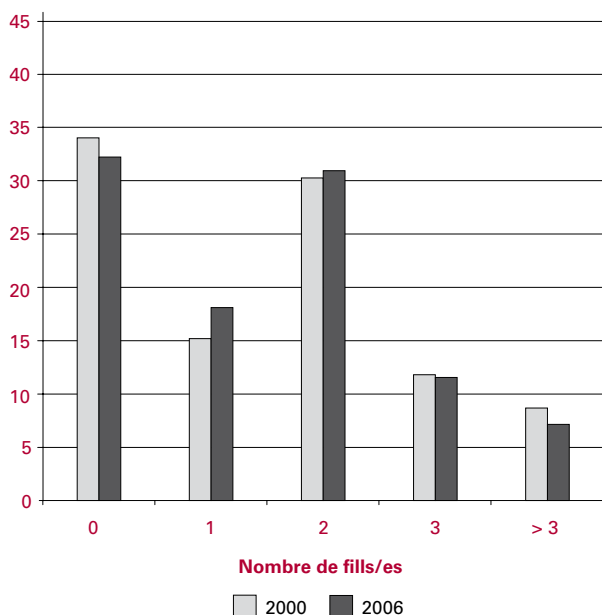
Gairebé totes les societats occidentals tenen una fecunditat inferior a la del nivell de renovació de les generacions, que és estipulat a 2,1 fills per dona. Tanmateix, hi ha nacions en què l'indicador conjuntural de fecunditat dista força d'aquest desideràtum mínim. Catalunya, amb una fecunditat tradicionalment baixa, és un d'aquests països. La bona notícia és que, segons les dades de l'ECVHP, la població femenina desitja tenir una mitjana de 2,4 fills, un valor superior a l'índex de renovació generacional. El nombre mitjà dels fills desitjats per la població femenina de la RMB pràcticament no ha variat des de 1995.

Malgrat aquesta aparent estabilitat, podem observar diferències importants en la distribució del nombre de fills desitjats entre 1995 i 2006. Segons apareix a la figura 8, entre l'inici i el final del període estudiat s'observa un canvi de tendència. Mentre que entre 1995 i 2000 creixen les preferències de les dones a favor de tenir dos fills (i corresponentment decreixen les preferències a favor de no tenir-ne cap), entre 2000 i 2006 hom percep la tendència contrària, de tal manera que la situació del 2006 és molt semblant a la del 1995 pel que fa a tenir 0, 1 i 2 fills, encara que augmenta el desig de tenir-ne 3.

L'anàlisi de la fecunditat i de la seva evolució constitueix una oportunitat inestimable de cara a l'avaluació del cost de la maternitat al nostre país i de com afecta diferencialment les dones de determinades categories socials. Una metodologia escaient per tal d'estudiar aquest problema és calcular el percentatge del nombre mitjà de fills tinguts respecte dels desitjats per la població femenina. Aquest indicador permet valorar el diferencial entre el desig i la realitat en relació amb la maternitat i avaluar ensems si millora o empitjora en el darrer quinquenni.

En el conjunt de la RMB augmenta lleugerament el diferencial entre els fills desitjats i tinguts per la població femenina, de tal manera que el 68,8% dels fills tinguts respecte dels desitjats el 2000 es redueix al 66,8% el 2006. Segons es pot constatar a la figura 9, la relació entre fills tinguts i desitjats varia segons els nivells so-

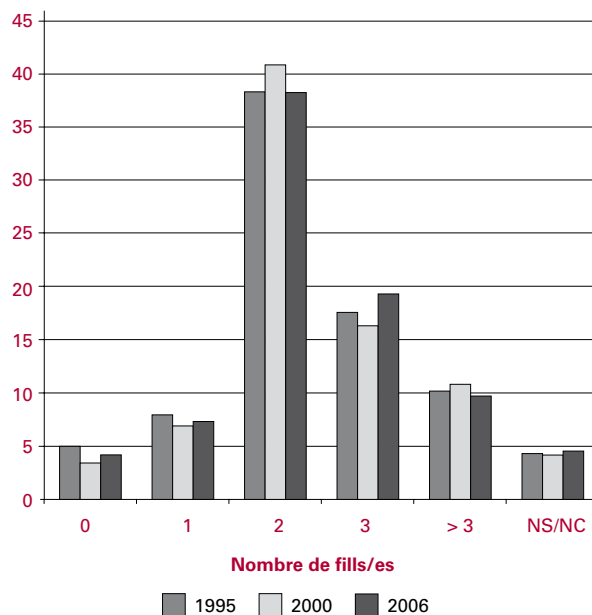
FIGURA 7 Nombre de fills tinguts per la població. RMB. 2000-2006. %

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2000 i 2006).

cials —sobretot educatius— de la població femenina. Si bé les dones sense estudis tenen gairebé la totalitat dels fills que desitgen, a mesura que s'incrementa el nivell d'estudis acabats es va eixamplant el dèficit entre desig i realitat. Així, el 2006, les dones amb estudis superiors tenen menys de la meitat (42,7%) dels fills que desitgen. Amb l'excepció de les dones amb estudis universitaris, en el darrer quinquenni millora la relació entre fecunditat real i desitjada a la resta de categories educatives, sobretot en el cas de les dones amb estudis secundaris. De la mateixa manera, la figura 9 palesa igualment l'existència d'una relació inversa entre nivell professional de la dona i una relació favorable entre fecunditat real i desitjada. Tanmateix, mentre que em-

FIGURA 8 Nombre de fills desitjats per la població femenina de la RMB (1995-2006). %

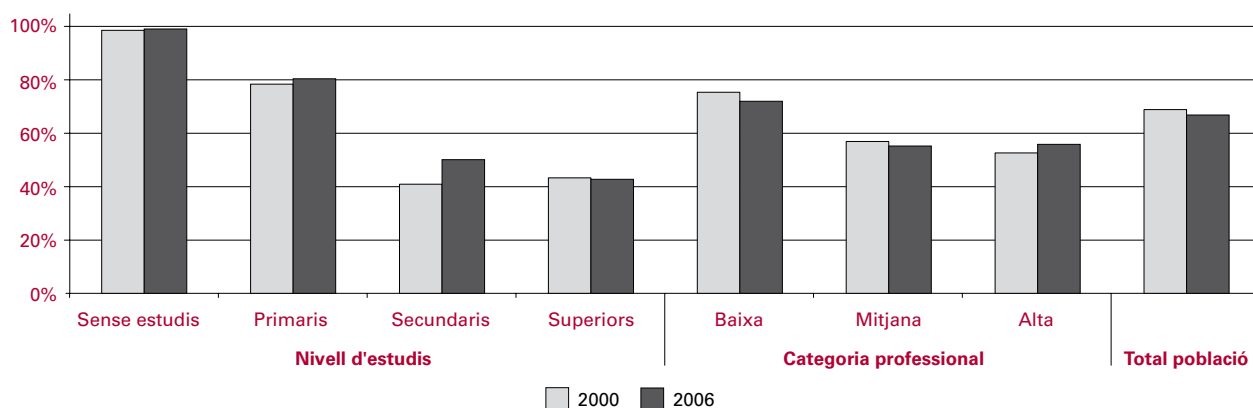

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006).

pitjora aquesta relació entre 2000 i 2006 en el cas de les dones de categories professionals baixes i mitjanes, millora entre les de categoria alta.

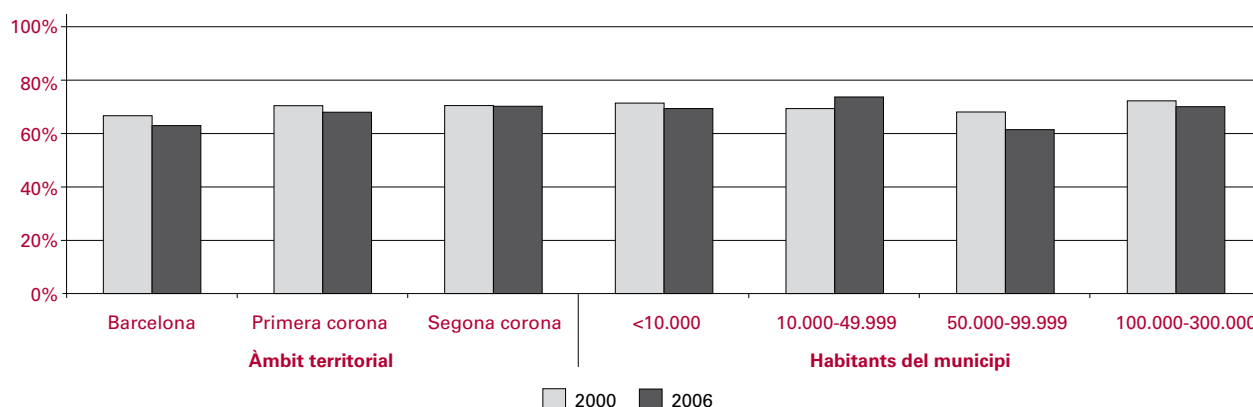
Altres anàlisis de les dades de l'ECVHP mostren que la relació entre fecunditat real i desitjada varia igualment segons els àmbits territorials i la grandària del municipi. Les dades de la figura 10 ens mostren que la ciutat de Barcelona és la que es veu més perjudicada des del punt de vista del dèficit en la fecunditat. Les dones barcelonines, que el 2000 van tenir dues terceres parts dels fills desitjats (66,4%), van passar a tenir-ne només el 62,8% al final del període. Les dones mésafortunades van ser les residents en ciutats de 10.000 a 50.000

FIGURA 9 Nombre mitjà de fills tinguts respecte dels desitjats* per la població femenina de la RMB, segons nivell d'estudis i segons categoria professional (2000-2006)

* (Nombre mitjà de fills tinguts x 100) / Nombre mitjà de fills desitjats.
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2000 i 2006).

FIGURA 10 Nombre mitjà de fills tinguts respecte dels desitjats* per la població femenina de la RMB, segons àmbit territorial i grandària del municipi de residència (2000-2006)

* (Nombre mitjà de fills tinguts x 100) / Nombre mitjà de fills desitjats.

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006).

habitants, que van arribar a tenir gairebé tres quarts parts dels fills desitjats (73,3%) al final del quinquenni de referència, després d'haver millorat clarament la seva posició. L'empitjorament més notable es produeix en els municipis de 50.000 a 100.000, en què la població femenina va passar de tenir el 67,8% dels fills desitjats el 2000 al 61,3% el 2006.

Tot i que caldria relativitzar aquests resultats tenint en compte que amaguen un efecte generacional —les dones grans que van donar a llum gairebé tots els fills que volien tenien nivells educatius força baixos, tot el contrari del que succeeix amb les dones joves, gran part de les quals encara no han tingut oportunitat d'infantar—, és indubtable que les dades presentades aquí revelen l'existència d'uns diferencials i d'unes variacions preocupants, que no tan sols incideixen en la renúncia o en l'ajornament de legítims projectes de vida personals, sinó que palesen greus mancances col·lectives. Tenint en compte que són les dones amb nivells socials alts les qui mostren déficits més grans, les presents anàlisis suggereixen que els condicionants que pesen sobre la maternitat no es relacionen tant amb el seu cost directe com amb el seu cost d'oportunitat. Al nostre país, tenir un fill abans d'assolir una estabilitat al mercat de treball comporta una penalització que pot comprometre greument el futur de les carreres laborals femenines. Les discriminacions que pateixen les dones joves orientades professionalment, amb nivells d'instrucció alts, així com les dificultats que experimenten per tal de consolidar la seva posició laboral, són les principals raons del retard i de la reducció de la seva fecunditat.

4. Repartiment de les responsabilitats familiars i gestió del temps

Al conjunt de la RMB, la persona en qui recau l'organització de les tasques domèstiques i familiars és, en més de dues terceres parts dels casos (68,3%), la prin-

cipal femenina. Altres fórmules d'organització familiar obtenen respostes molt menys nombroses: ambdues persones principals (16,0%), altres membres de la llar o tots junts (8,1%), la persona principal masculina (4,4%) i altres persones (3,1%). Aquestes dades corresponen a l'edició del 2006. Malauradament, no disposem d'aquesta variable per a edicions anteriors.

Malgrat l'absolut protagonisme de les dones a l'hora d'assumir responsabilitats en l'organització de la llar, una de les troballes més importants que es desprèn de l'anàlisi comparativa dels resultats de les edicions successives de l'ECVHP és la transformació —lenta però constant i decidida— de les pràctiques domèstiques d'homes i dones al llarg del temps. Constitueix un lloc comú considerar que el ritme de canvi en les relacions de gènere és molt pausat i que la seva persistència es veu només alterada gràcies al pas de les generacions. Tanmateix, una de les descobertes més significatives sobre l'evolució del temps dedicat a les tasques domèstiques i la seva distribució entre la població masculina i femenina de la RMB és la constatació que els canvis experimentats durant el darrer decenni han estat realment espectaculars.

4.1. Temps dedicat a les tasques domèstiques

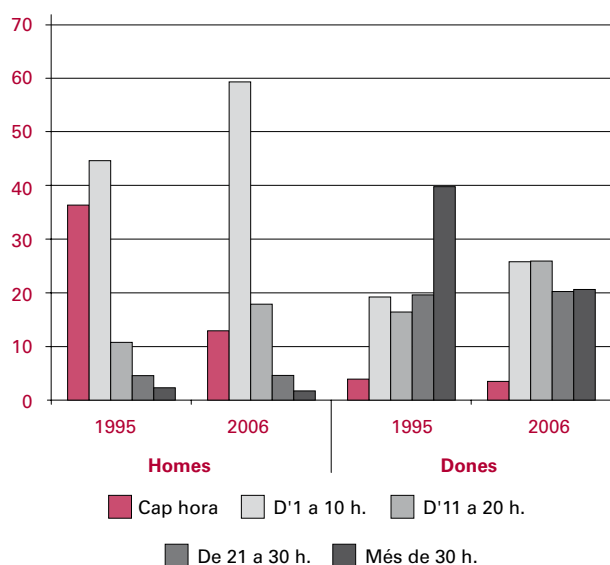
Un dels factors que marca l'evolució del temps consagrat a les tasques domèstiques és la gradual disminució del nombre de dones que s'autoidentifiquen com a mestresses de casa, amb una dedicació completa a les labors de la llar. A mesura que s'incrementa la participació femenina al mercat de treball s'adverteix un descens del percentatge de persones que defineixen la seva situació laboral principal com a «feines de la llar»: 18,3% (l'any 1995), 14,1% (el 2000) i 13,6% (el 2006). Al compàs d'aquesta reducció, assistim igualment a l'augment de la contractació de personal no permanent per fer feines domèstiques: 14,3% (l'any 1995), 16,2% (el 2000) i 19,9% (el 2006).

L'anàlisi de les dades de la figura 11 revela considerables canvis entre 1995 i 2006 pel que fa a la dedicació d'homes i dones a les tasques domèstiques. Així, mentre que a l'inici del període estudiat, més d'un terç dels homes (36,4%) manifestava que no dedicava cap hora a les feines de la llar, en la darrera edició de l'ECVHP només ho declarava un de cada vuit (12,9%). En canvi, tan sols una de cada vint-i-cinc dones confessava que no hi dedicava gens de temps, i aquesta proporció pràcticament no experimenta cap variació en el darrer decenni. Igualment, augmenten les proporcions, tant

d'homes com de dones, que hi dediquen d'una a deu hores i d'onze a vint hores. Per últim, mentre que en la franja de 21 a 30 hores no s'observen canvis apreciables, en la de més de 30 hores la dedicació de les dones cau gairebé vint punts.

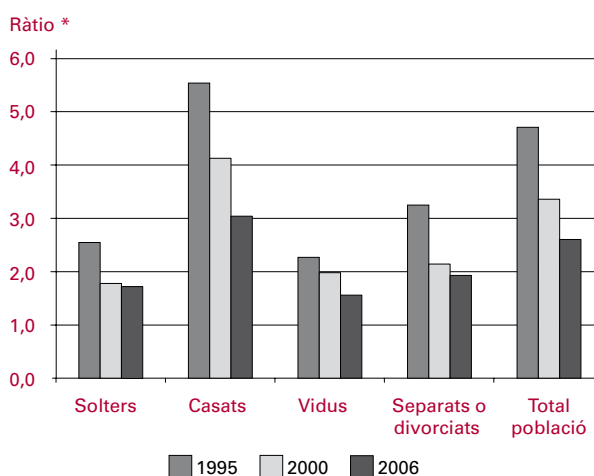
Com a terme mitjà, el 2006, les dones de la RMB consagraven a les tasques domèstiques 21,2 hores, enfront d'una dedicació de 8,1 hores per part dels homes. Deu anys enrere, aquests valors eren 28,6 i 6,1 hores, respectivament. L'estudi de les ràtios de gènere en funció

FIGURA 11 Temps que la població de la RMB dedica a les tasques domèstiques, segons sexe (1995-2006)

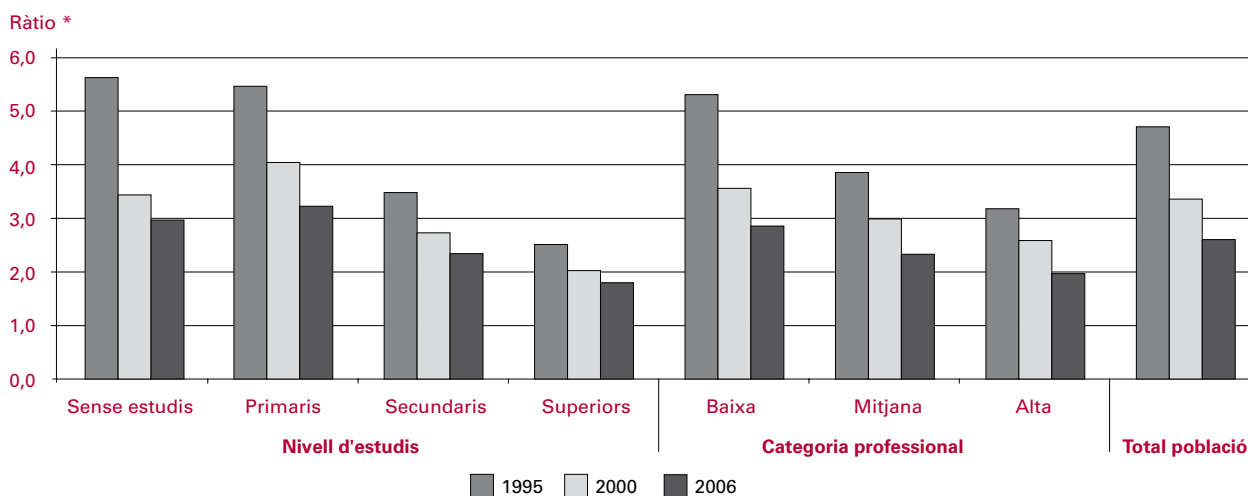
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006).

FIGURA 12 Ràtio* dona/home de la mitjana d'hores setmanals de la població de la RMB a les tasques domèstiques, segons estat civil (1995-2006)

* Ràtio = Mitjana d'hores setmanals dedicades a les tasques domèstiques per la població femenina / Mitjana d'hores setmanals dedicades a les tasques domèstiques per la població masculina.
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006).

FIGURA 13 Ràtio* dona/home de la mitjana d'hores setmanals de la població de la RMB a les tasques domèstiques, segons nivell d'estudis i categoria professional (1995-2006)

* Ràtio = Mitjana d'hores setmanals dedicades a les tasques domèstiques per la població femenina / Mitjana d'hores setmanals dedicades a les tasques domèstiques per la població masculina.
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006)

de diverses característiques de la població pot aportar clàries sobre els perfils de les diverses categories socials.

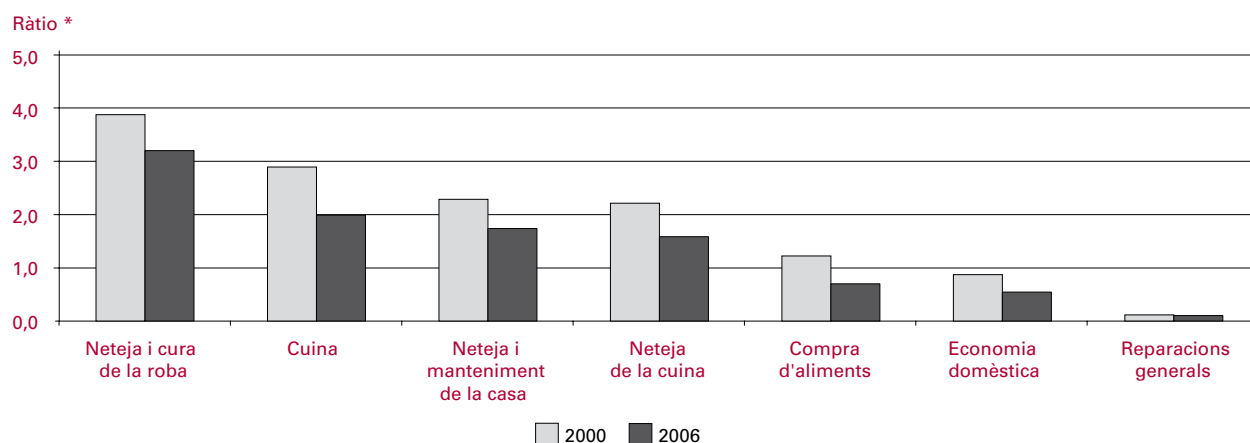
Si bé el 1995 les dones dedicaven al treball domèstic un temps mitjà que representava 4,7 vegades el dels homes, aquesta relació s'havia reduït a 2,6 el 2006 (vegeu la figura 12). L'anàlisi de les dades sobre la mitjana d'hores setmanals dedicades a les tasques domèstiques per la població masculina i femenina mostra considerables diferències en funció de l'estat civil. Les diferències de gènere més marcades es troben entre les persones casades. És en el matrimoni en què s'exerceix d'una manera més contundent la pressió social a favor d'una especialització de rols en funció del sexe.

També són remarcables les diferències en funció del nivell d'educació i de la categoria social. Com es pot veure a la figura 13, les ràtios de gènere es redueixen a mesura que s'ascendeix en l'escala social i que ens acostem a l'actualitat. Tanmateix, al final del període, les dones universitàries i les de categoria social alta encara dedicaven a les tasques domèstiques gairebé el doble de temps que els seus homòlegs masculins.

4.2. Distribució de les tasques domèstiques

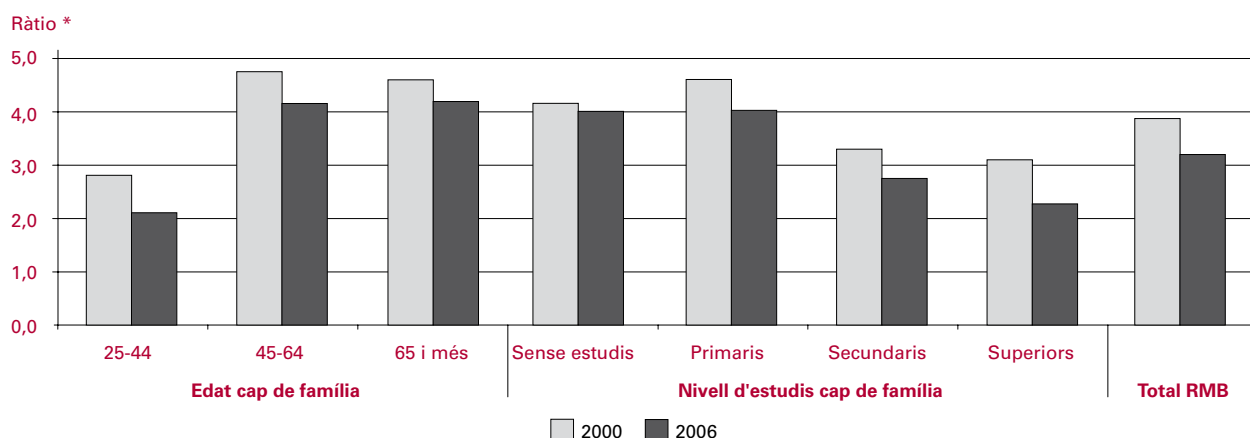
El repartiment dels rols familiars, que es tradueix en l'assignació de diferents responsabilitats domèstiques i tasques de cura en funció del gènere, constitueix un dels àmbits clàssics de recerca en la sociologia de la

FIGURA 14 Ràtio* de distribució de la població de la RMB a les tasques domèstiques (2000-2006)

* Ràtio = Freqüència amb què la persona principal femenina assumeix la tasca domèstica / Freqüència en què l'assumeix un altre membre de la llar o la persona principal femenina juntament amb altres membres de la llar o tots junts
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2000 i 2006).

FIGURA 15 Ràtio* de distribució de la neteja/cura de la roba de la població de la RMB a les tasques domèstiques, segons edat i segons nivell d'estudis del cap de família (2000-2006)

* Ràtio = Freqüència amb què la persona principal femenina assumeix la tasca domèstica / Freqüència en què l'assumeix un altre membre de la llar o la persona principal femenina juntament amb altres membres de la llar o tots junts
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006)

família. L'ECVHP distingeix entre diversos tipus de responsabilitats domèstiques: neteja i manteniment de la casa, neteja i cura de la roba, neteja de la cuina, cuina, compra d'aliments, economia domèstica i reparacions generals. L'estudi de les ràtios² entre la freqüència en què la persona principal femenina assumeix les tasques domèstiques i altres arranjaments alternatius constitueix una bona metodologia per tal de fer un seguiment de l'evolució de la qüestió. Com es pot constatar a la figura 14, llevat dels dos darrers àmbits el predomini femení és aclaparador. Tanmateix, en els darrers anys s'observen canvis importants. Per exemple, en el cas de la compra d'aliments, l'especialització de gènere ha esdevingut molt menys marcada.

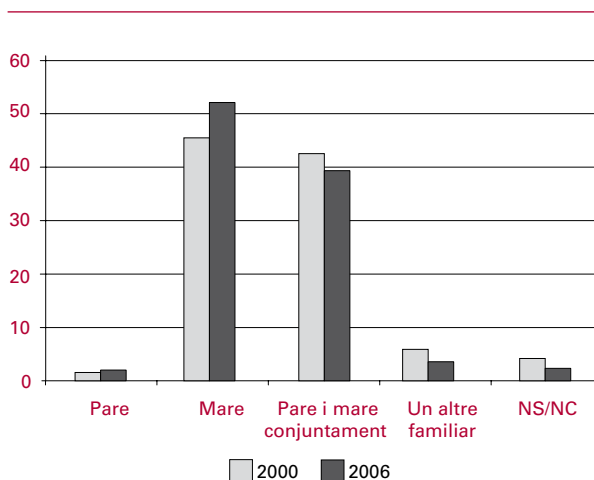
És ben sabut que la neteja i cura de la roba representa el nucli dur de la dedicació femenina a les tasques de la llar (Kaufmann, 1992). Com es pot apreciar a la figura 15, l'especialització de gènere és molt menys forta entre els menors de 45 anys. De la mateixa manera, tant l'ascens del nivell d'estudis com el de la categoria social influeixen favorablement en un repartiment més equitatiu de les tasques domèstiques. Per últim, cal remarcar que entre 2000 i 2006 millora la relació de gènere en benefici de les dones en totes les categories contemplades.

2 Aquesta ràtio constitueix un indicador sintètic construït amb la intenció d'estudiar comparativament l'evolució de les pautes d'organització familiar. El quocient s'obté de la manera següent: en el numerador hi figura la freqüència en què la persona principal femenina de la llar assumeix l'activitat en qüestió; en el denominador, la suma de les freqüències d'altres arranjaments alternatius (persona principal masculina, ambdues persones principals, altres membres de la llar o tots junts). En el càlcul d'aquest indicador s'ha descartat la categoria d'«altres persones», en principi persones contractades externes a la llar, ja que, en alguns casos, la seva inclusió hauria pogut distorsionar el resultat.

4.3. Distribució de les tasques de cura

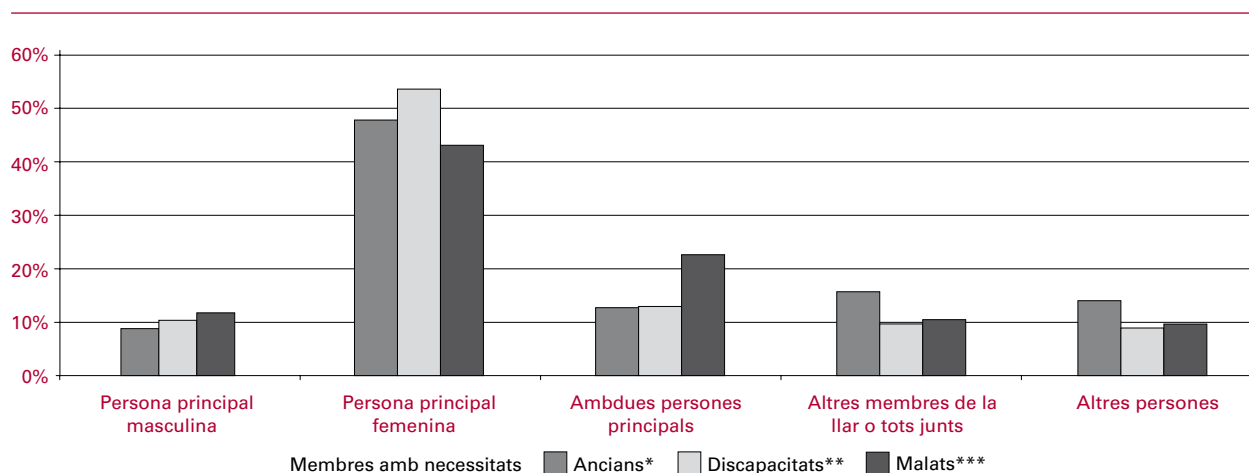
L'atenció als infants i a altres persones dependents per part dels membres de la llar representa una de les responsabilitats domèstiques més característiques, que en els darrers anys ha generat una important línia de recerca en els estudis de gènere (Lewis [ed.], 1998; Pfau-Effinger, Flaquer, Jensen [ed.], 2009). Malauradament, només en el cas de la cura als menors de deu anys disposem d'una sèrie que ens permeti fer-ne un seguiment en el temps. La figura 16 ens mostra com, entre 2000 i 2006, les mares augmenten el seu protagonisme en l'atenció als infants en exclusiva, alhora

FIGURA 16 Persona que es fa càrrec dels infants menors de 10 anys de la llar, entre la població de la RMB (2000-2006). %

Nota: submostra formada per la població que viu en llars amb infants menors de 10 anys.
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2000 i 2006).

FIGURA 17 Persona que es fa càrrec dels membres de la llar que requereixen atencions especials, entre la població de la RMB (2006)

Nota:
* Submostra formada per la població que viu en llars amb persones grans dependents.
** Submostra formada per la població que viu en llars amb discapacitats dependents.
*** Submostra formada per la població que viu en llars amb malalts dependents.
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2006).

que disminueix la dedicació conjunta de pares i mares i d'altres familiars pel que fa a la seva cura. Sembla que aquest és un dels escassos àmbits domèstics en què les dones adquireixen una presència més gran.

Per últim, la distribució percentual de la persona o persones que es fan càrrec de determinats membres de la llar amb necessitats especials mostra una massiva presència de la persona principal femenina, especialment pel que fa a la cura dels discapacitats. L'atenció als malats és l'àmbit en què hi ha més equitat de gènere.

5. Les xarxes familiars i pautes d'ajuda mútua

Les xarxes de solidaritat amb persones que no viuen a la llar constitueixen un dels recursos més preuats de les relacions familiars. El seu manteniment exigeix la recapitació regular d'informació sobre mancances potencials o situacions que requereixin ajut i, en aquest sentit, els contactes i visites entre els membres de les xarxes representen un requisit indispensable de cara a la seva possible activació en cas de necessitat.

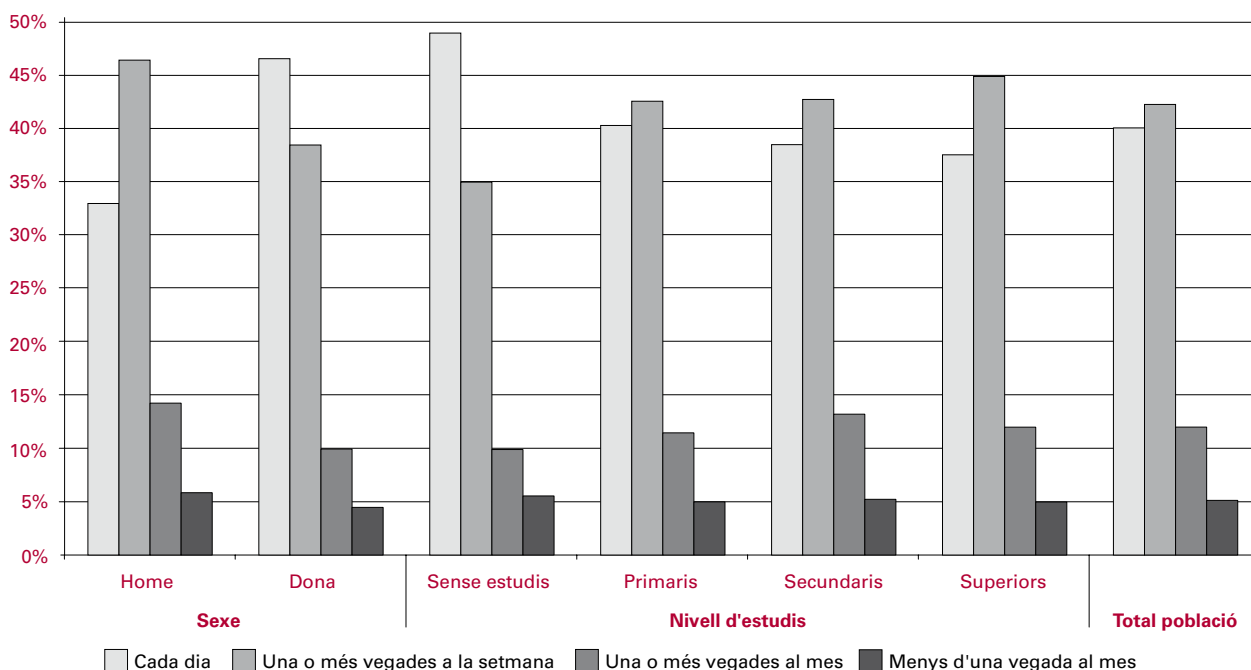
Malauradament, no disposem de dades sobre l'evolució dels contactes amb els familiars que no viuen a la llar. De l'anàlisi de les dades del 2006 sobre la freqüència de relació amb familiars no residents a la llar, tanmateix, se'n desprenen un seguit de pautes clares: les dones són molt més actives que els homes a l'hora de mantenir les relacions, tal com s'observa a la figura 18. Si bé només un terç dels homes diuen mantenir contac-

te diari amb els seus familiars, gairebé la meitat de les dones ho fan (46,6%). El nivell d'instrucció constitueix un factor crític a l'hora d'explicar les variacions en la freqüència del contacte. Així, mentre que gairebé la meitat de les persones sense estudis es relacionen cada dia amb els seus familiars (49,0%), un 44,9% de les que tenen estudis superiors ho fan una o diverses vegades a la setmana.

L'anàlisi de la distribució de la persona o persones a qui s'acudeix prioritàriament en determinats casos de dificultat i de la seva evolució al llarg del temps pot ajudar-nos a comprendre les tendències en curs. Per tal de construir la figura 19, s'ha obtingut la mitjana entre les distribucions corresponents a diversos supòsits (malaltia; manca de recursos econòmics, problemes personals i afectius, recerca de feina i desavinences familiars), tot exclouent aquells casos dels qui no han tingut la dificultat en qüestió, no ho sabien o no contestaven.

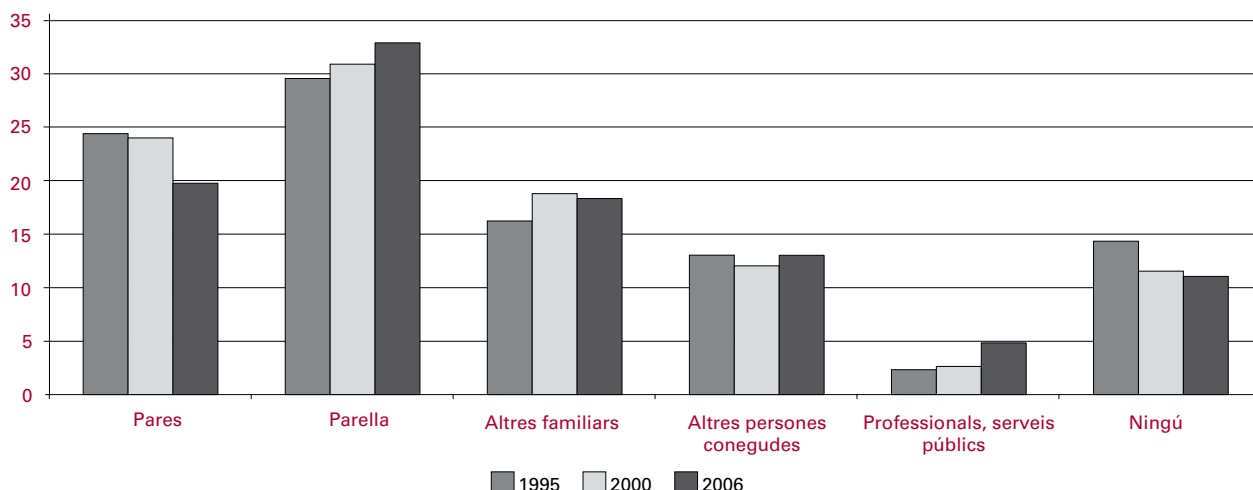
Segons mostren les distribucions de la figura 19, el 2006 un terç de la població amb dificultats (32,9%) recorria a la parella i un cinquè (19,8%) als pares en demanda d'ajut. Des del 1995, la figura mostra una tendència creixent en el primer cas i descendent en el segon. Altres categories significatives són, seguint aquest ordre, «altres familiars», «altres persones conegudes» i «professionals o serveis públics». S'observa una minva del percentatge que diu no recórrer a ningú, aparellada amb un cert augment del recurs als professionals i serveis públics (tanmateix, difícil d'interpretar ja que els serveis públics només apareixen com a

FIGURA 18 Freqüència de relació de la població de la RMB amb familiars que no viuen a la llar, segons sexe i segons nivell d'estudis (2006).

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2006).

FIGURA 19 Persona a qui acudeix prioritàment la població de la RMB en moments de dificultat* (1995-2006). %**

Notes: * Submostra formada per la població que ha patit alguna de les dificultats per les quals es pregunta a l'ECVHP: a qui s'acudeix en cas de malaltia (excloent el metge), de problemes personals i afectius, de desavinences familiars, de manca de recursos econòmics i de recerca de feina.

** Mitjana dels percentatges corresponents als diversos casos de dificultat pels quals es pregunta a l'ECVHP.

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006).

possibilitat de resposta al qüestionari de l'edició del 2006 de l'ECVHP). No s'observa una tendència clara de canvi en el cas dels qui recorren a altres familiars o persones conegudes.

6. Conclusions

L'examen de l'evolució de les dades de l'ECVHP pel que fa a les famílies i a les relacions familiars revela canvis de gran intensitat en el darrer decenni. En especial, les transformacions enregistrades entre 2000 i 2006 van ser realment dramàtiques. Entre aquestes dates, per exemple, es va duplicar el percentatge de cohabitants. També van ser remarcables les mutacions en el repartiment de rols de gènere. Des de 1995, la ràtio entre la dedicació mitjana femenina i masculina a les tasques domèstiques es redueix a la meitat. Així mateix, un dels altres signes de canvi és la tendència vers la conjugualització de les relacions familiars que advertim a través de l'evolució de les figures a qui la població acudeix prioritàment en determinats casos de dificultat i que denota una disminució del recurs als pares i un creixent recurs a la parella.

Aquestes transformacions es corresponen prou bé amb les informacions de què disposem sobre els fluxos relatius a fecunditat, nupcialitat i divorcialitat publicades per l'Idescat. Un bon indicador del grau de secularització de la societat catalana —que probablement també es troba associat amb el creixement de la tendència a la cohabitació— és la proporció de matrimonis civils. Segons la darrera dada publicada per l'Idescat, el 2007 gairebé dos terços dels matrimonis (65,3%) eren civils, quan l'any 2000 tot just ho eren un terç. De la mateixa manera, es passa d'un de cada vuit fills nascuts fora del matri-

moni el 1995 (12,8%) a gairebé un terç el 2007 (32,4%). Per últim, Catalunya ha esdevingut recentment un dels països més divorcistes de la Unió Europea, amb unes 25.000 ruptures l'any (23.000 divorcis i gairebé 2.000 separacions) i una taxa bruta de divorcialitat de 3,3 divorcis per cada mil habitants (2007).

En tot cas, l'anàlisi temporal de les dades de les darreres edicions de l'ECVHP mostra l'existència d'un contrast entre un intens canvi en les pràctiques i representacions de gènere i una escassa evolució de les estructures socials que constitueixen l'escenari d'aquest canvi i que com a tals en condicionen el resultat. Aquesta és la raó per la qual els heralds d'aquestes mutacions —generalment dones amb uns nivells d'instrucció mitjans i elevats— paguen un elevat preu pel fet de ser-ne les capdavanteres. L'anàlisi del diferencial entre la fecunditat desitjada i la real constitueix una bona il·lustració d'aquest contrast. Les dades de l'ECVHP mostren que el cost de la maternitat és molt superior en el cas de les mares amb nivells educatius superiors i aquest resultat suggereix que caldria proposar mesures de política social i emprendre reformes del mercat de treball que fessin minvar aquest cost.

De tota manera, cal ser conscients de les limitacions de les anàlisis presentades. En el cas de l'estudi de la fecunditat diferencial, per exemple, ja s'ha assenyalat la necessitat de controlar la variable edat, si és que volem obtenir resultats plenament garantits. En general, convindria passar de l'anàlisi descriptiva a l'explicativa, i això només és possible si es porten a terme estudis més aprofundits mitjançant tècniques estadístiques avançades amb la finalitat de confirmar les hipòtesis avançades en aquest informe i verificar les tendències que s'hi han descobert. En aquest sentit, fóra assenyalat estudiar les

variacions de les llars i de les relacions familiars en funció d'aquelles variables que, gràcies a la recerca, sabem que hi tenen una gran incidència: nombre, edat i principals característiques dels fills, modalitats d'integració de les mares al mercat de treball i distribució de la renda, per esmentar-ne només algunes.

Per acabar, voldria suggerir alguns temes per a futures recerques amb les dades de l'ECVHP que podrien fer avançar els nostres coneixements sobre la realitat catalana i que, sens dubte, serien molt útils en el camp de la intervenció social per abordar determinats problemes. En primer lloc, ens cal saber més (i d'una manera més profunda) sobre l'evolució dels models de família al

nostre país, tant pel que fa als patrons culturals que sustenten les pràctiques i representacions familiars com pel que fa a les normes implícites subjacents a les polítiques socials (Flaquer, 2009a). La proliferació de diferents tipus de llars pot ser un fet enormement positiu i enriquidor, però també comporta un risc per al manteniment de la cohesió social. No podem permetre que el creixement del pluralisme familiar acabi minant les bases que sostenen la igualtat d'oportunitats dels infants (Flaquer, 2007a, 2007b, 2008). En aquest sentit, l'estudi de les conseqüències econòmiques i socials associades amb el divorci pot aportar uns coneixements indispensables per tal de garantir uns resultats amb uns nivells mínims per a tots els infants.

Referències bibliogràfiques

FLAQUER, L. «Family Change and Child Poverty in Comparative Perspective». *Wellchi Working Paper Series 1/2007*. Barcelona: Children's Well-being International Documentation Centre, 2007a.

FLAQUER, L. «How can we Orientate the Reform of Childhood Policies? Challenges, Dilemmas and Proposals». *Wellchi Working Paper Series No. 8/2007*. Barcelona: Children's Well-being International Documentation Centre, 2007b.

FLAQUER, L. «Diversitat familiar, benestar de la infància i cohesió social a Catalunya». *Nota d'economia. Revista d'economia catalana i de sector públic* [Barcelona], núm. 91 (2008), p. 71-86.

FLAQUER, L. «Les polítiques familiars a Europa: Tendències i reptes». *Barcelona Societat: Revista de coneixement i anàlisi social* [Barcelona], núm. 15 (2009a), p. 25-34.

FLAQUER, L. «Coming in from the Cold: Single Parenthood as an Issue of Social Policy in Spain». A: VON DER LEYEN, U.; SPIDLA, V. (ed.). *Voneinander lernen – miteinander handeln: Aufgaben und Perspektiven der Europäischen Allianz für Familien*. Baden-Baden: Nomos, 2009b, p. 203-214.

FLAQUER, L.; ESCOBEDO, A. «The Metamorphosis of Informal Work in Spain: Family Solidarity, Female Immigration, and Development of Social Rights». A: PFAU-EFFINGER, B.; FLAQUER, L.; JENSEN, P. (ed.). *Formal and Informal Work: The Hidden Work Regime in Europe*. Nova York; Londres: Routledge, 2009, p. 143-168.

FLAQUER, L.; GARRIGA, A. «Marital disruption in Spain: Class Selectivity and Deterioration of Economic Conditions». A: ANDRESS, H.-J.; HUMMELSHEIM, D. (ed.). *When Marriage Ends: Economic and Social Consequences of Partnership Dissolution*. Cheltenham: Edward Elgar, 2009, p. 178-210.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA. «La nupcialitat a Catalunya l'any 2007». Nota de premsa. Barcelona: Idescat, 2009.

KAUFMANN, J.-C. *La trame conjugale: Analyse du couple par son linge*. París: Nathan, 1992.

LEWIS, J. (ed.). *Gender, Social Care and Welfare State Restructuring in Europe*. Aldershot: Ashgate, 1998.

PFAU-EFFINGER, B.; FLAQUER, L.; JENSEN, P. (ed.). *Formal and Informal Work: The Hidden Work Regime in Europe*. Nova York; Londres: Routledge, 2009.

Introducció

1. L'estoc educatiu de la població metropolitana i la seva evolució

2. L'impacte de la immigració damunt els estocs educatius a la RMB

3. Èxit i fracàs escolar: la divisió de la població per nivells d'estudis

3.1. El fracàs escolar

3.2. L'edat de sortida del sistema educatiu

3.3. La segmentació en funció del nivell d'estudis

4. Nivell educatiu i mercat de treball

4.1. El nivell d'estudis i la relació amb l'ocupació i l'atur

4.2. El nivell d'estudis i la categoria professional

4.3. Valor de l'educació en el mercat de treball en funció de l'origen geogràfic

5. L'accés als estudis segons el nivell social i cultural

5.1. Relació entre nivell d'estudis i nivell social de la família d'origen

5.2. Relació entre nivell d'estudis i nivell cultural de la família d'origen

6. Conclusions

Referències bibliogràfiques

ELS NIVELLS EDUCATIUS DE LA POBLACIÓ I LA TRANSMISSIÓ DEL CAPITAL CULTURAL

Introducció

L'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (ECVHP) va posar especial atenció, des de l'inici de l'any 1985, en el valor individual i col·lectiu de l'educació com a mitjà de promoció de les persones i d'accés a llocs de treball econòmicament i socialment rellevants. Així doncs, s'ha considerat, en les diverses edicions, l'evolució dels nivells educatius de la població, el valor de l'educació en el mercat de treball i l'accés dels individus als diversos nivells educatius, sobretot als estudis universitaris. Tot ens ha mostrat, al llarg d'aquests anys, que centrar l'atenció en l'educació era encertat: en molts aspectes —tipus de llocs de treballs que s'han anat desenvolupant, possibilitats de les dones d'accedir a la feina remunerada, etc.—, els nivells educatius assolits han estat, efectivament, la clau que ha permès el desenvolupament i la millora individual i col·lectiva a la Regió Metropolitana de Barcelona (RMB).

Seguirem, doncs, en aquesta edició de l'ECVHP, examinant de prop els mateixos fets: com ha anat variant l'estoc educatiu de la població i quines són les diferències que es poden observar en el territori i segons les característiques dels individus; quin és el valor de l'educació, en els seus diversos nivells, en el mercat de treball; i, finalment, quin és el grau d'igualtat en l'accés als estudis que podem detectar que hi havia fa uns anys, en funció de les possibilitats que han tingut els individus de diversos orígens socials i culturals d'arribar a realitzar estudis universitaris. Aquest darrer tema és de cabdal importància per entendre els nostres processos polítics de fons: la igualtat d'oportunitats, vista des de fa anys com una fita important per a la nostra societat, no és un objectiu que s'aconsegueixi de cop, sinó que es necessita un llarg procés per tal de fer-la realitat. I una de les maneres més factibles que tenim de mesurar-la és justament veure en quina mesura l'accés a l'educació superior va quedant desvinculat de l'origen social i cultural.

A les qüestions esmentades hi afegirem, en aquesta edició, una nova consideració: com està influint la immigració recent damunt l'estoc educatiu? S'ha produït una disminució dels nivells educatius pel fet que s'hi

han inserit persones procedents d'altres països o això no ha fet variar les tendències anteriors? Com en tot l'anàlisi que estem duent a terme en la present edició, cal esmentar l'impacte de la immigració, atès que es tracta del fenomen social més rellevant que s'ha produït en els darrers anys tant a Catalunya com a la RMB. I, alhora, cal veure també fins a quin punt el mercat de treball es comporta d'acord amb els nivells objectius de qualificació de les persones o les tracta de manera diferent en funció del seu origen geogràfic encara que tinguin nivells similars de qualificació.

1. L'estoc educatiu de la població metropolitana i la seva evolució

El concepte d'estoc educatiu de la població ens indica els nivells d'estudis acabats que té la població de l'àmbit metropolità major de 18 anys en el moment en què es va dur a terme l'enquesta, l'any 2006. La taula 1 ens en mostra les dades fonamentals.

Allò que més destaca quan analitzem aquesta taula és el gran creixement de l'estoc educatiu que s'ha produït en 20 anys. Si ens fixem en les dades de la RMB per al 2006, podem veure que, aproximadament, un terç de les persones han arribat fins al nivell de primària, un altre terç fins al de secundària, i en el terç restant hi ha el doble d'universitaris que de persones sense estudis. Estem ja lluny, per tant, d'una societat piramidal pel que fa a l'educació: la figura que se'ns dibuixa és més aviat la d'un rectangle amb una base molt petita i una cúspide del doble d'ample. És a dir, si tallem per la línia dels qui només han cursat la primària o no hi han arribat i dels que han fet algun tipus d'estudis que superen aquest nivell, aquest darrer grup ja és majoritari.

Comparat amb l'estoc educatiu del conjunt de Catalunya, el de la RMB és molt similar, només lleugerament superior. Ara bé, la comparació entre l'estoc educatiu de Barcelona i el de les dues corones metropolitanes que l'envolten sí que mostra diferències molt notables: a Barcelona ciutat, 3 persones de cada 10 han obtingut títols universitaris i ja únicament una mica més d'un terç de la població ha arribat com a màxim als estudis pri-

TAULA 1 Nivell d'estudis acabats de la població, segons àmbit territorial (1985-2006). %

	Barcelona	Primera corona	Segona corona	Total RMB	Total Catalunya
2006					
Sense estudis	6,8	13,0	12,7	10,8	11,0
Primaris	29,5	37,4	38,1	35,0	37,2
Secundaris	33,9	35,2	34,3	34,4	33,8
Superiors	29,8	14,3	14,9	19,8	18,0
N mostral	(2.397)	(2.083)	(2.533)	(7.012)	(10.249)
2000					
Sense estudis	12,6	17,9	17,0	15,7	
Primaris	34,3	44,5	42,6	40,3	
Secundaris	32,6	28,1	29,6	30,2	
Superiors	20,5	9,5	10,8	13,8	
N mostral	(2.032)	(1.828)	(1.882)	(5.742)	
1995					
Sense estudis	15,7	25,6	18,2	19,4	
Primaris	33,0	42,9	46,2	39,9	
Secundaris	35,6	25,4	28,8	30,5	
Superiors	15,7	6,0	6,8	10,1	
N mostral	(2.107)	(1.595)	(1.561)	(5.263)	
1990					
Sense estudis	15,5	24,1			
Primaris	40,2	47,7			
Secundaris	27,3	22,2			
Superiors	17,0	5,9			
N mostral	(2.190)	(1.580)			
1985					
Sense estudis	27,0	48,0			
Primaris	29,9	28,9			
Secundaris	30,6	18,7			
Superiors	12,5	4,4			
N mostral	(2.926)	(1.984)			

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1985, 1990, 1995, 2000 i 2006).

maris. Barcelona ciutat se'ns mostra, dins de Catalunya i dins de la RMB, com una excepció: és l'espai on es concentra un estoc molt més elevat d'educació, on viu la població amb un nivell educatiu més alt, mentre que la Primera corona i la Segona, molt similars en els seus nivells, s'assemblen molt més al conjunt de Catalunya, i fins i tot es troben una mica per sota pel que fa al percentatge de titulats universitaris. En conjunt podem dir

que no hi ha grans diferències per territoris, amb l'excepció de la ciutat de Barcelona, que en aquest aspecte es mostra capdavantera tant pel que fa a la Regió com amb relació a Catalunya.

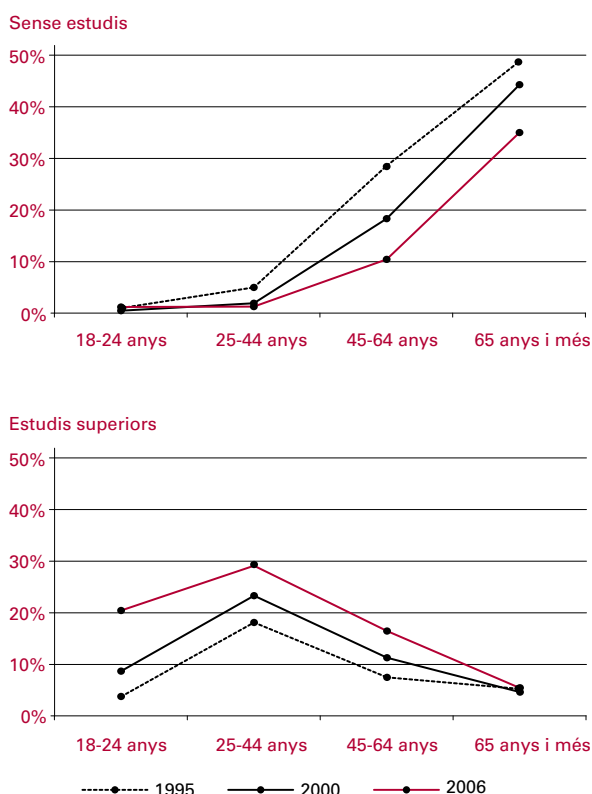
La comparació temporal entre els diversos territoris de la RMB ens mostra una tendència, la del gran creixement de l'estoc educatiu, que s'ha anat confirmant, i que s'ha produït arreu. Si prenem com a referència les dades de Barcelona ciutat per al 1985, any de la primera ECVHP, el salt endavant és espectacular: el percentatge de titulats universitaris s'ha multiplicat gairebé per 2,5, mentre que el de persones sense estudis ha quedat dividit per 4. Alhora, podem veure que el major creixement s'ha produït entre l'any 2000 i el 2006, període corresponent a l'acabament d'estudis superiors de persones nascudes ja en l'etapa democràtica, en la qual les possibilitats d'accés a l'educació van créixer molt, de manera que tot fa pensar que en els propers anys seguirà creixent el percentatge de titulats superiors. Aquest fet té un especial valor quan, en societats properes a la nostra com França, es detecta des de fa uns anys un estancament del creixement de titulats universitaris.

L'evolució a la Primera i a la Segona corones ha estat menys espectacular, però també notable: fins i tot la Primera corona concentra ja, l'any 2006, un percentatge superior d'universitaris del que tenia Barcelona 20 anys abans. Aquest creixement de l'educació té conseqüències molt importants sobre diversos aspectes de la vida social i fins i tot marca, en certa manera, les grans diferències generacionals que avui podem observar.

Com influeix en els nivells d'escolarització la grandària del municipi on es viu? Veient els resultats de la ciutat de Barcelona es podria pensar que com més gran és un municipi, major és l'estoc educatiu del qual disposa la seva població. Doncs bé, les xifres no avalen aquesta hipòtesi, ans al contrari: és a les ciutats de menys de 100.000 habitants on trobem un major percentatge de persones amb titulacions universitàries, després de Barcelona, i el percentatge tendeix al decreixement a mesura que augmenta la grandària municipal. Són les ciutats de més de 100.000 habitants de la RMB les que presenten nivells més baixos de titulats universitaris i més alts de persones sense estudis. Tot fa pensar que, a l'àmbit metropolità, les distàncies no han estat un obstacle per poder anar a la universitat, com passava tradicionalment per a les zones de Catalunya allunyades de Barcelona; i, en canvi, les ciutats més grans crescudes al redós de la dinàmica barcelonina són les que han acollit, des de fa anys, un major nombre de persones novingudes que sovint tenien un molt baix nivell educatiu.

El creixement dels nivells educatius va molt vinculat a una etapa històrica, i per tant a l'edat de les persones. I també al sexe: el creixement s'ha produït molt espe-

FIGURA 1 Nivell d'estudis acabats de la població de la RMB, segons edat (1995-2006).

cialment entre les dones, que partien d'estocs educatius molt inferiors als masculins. L'any 2006 es constata ja un percentatge lleugerament superior de titulades universitàries que de titulats que és degut, sobretot, al fet que hi havia més titulades en els nivells universitaris de grau mitjà. Cal esmentar que encara es troben per sota en percentatge de doctores. Amb tot, encara hi ha més dones que homes que no han pogut finalitzar els estudis primaris; però, de nou, es tracta de l'herència d'un temps antic que va marcar negativament unes generacions que estan sent substituïdes per altres de molt més escolaritzades.

L'augment més espectacular es produeix, òbviament, per edats. La figura 1 ens permet comprovar fàcilment que la proporció de titulats universitaris entre la població de 65 anys i més i entre el grup de 25 a 44 anys —edat en què gairebé tothom ha acabat els estudis superiors— tendeix a variar en el sentit de mostrar cada vegada més distància, i això que van arribant a la jubilació cohorts que ja tenien un percentatge una mica més alt d'estudis superiors que les anteriors. Val la pena donar directament les xifres: si iguaem a 100 el percentatge de població de 65 anys i més amb titulació superior al 2006, l'índex puja fins a 606 per a la població d'entre 26 i 35 anys. És a dir, es miri com es miri, el gran avenç educatiu de la RMB en els darrers anys es posa de manifest d'una manera espectacular.

2. L'impacte de la immigració damunt els estocs educatius a la RMB

Quin ha estat l'impacte de la immigració recent damunt els estocs educatius existents a la RMB? Aquesta pregunta té la seva raó de ser: en migracions més antigues, la població nouvinguda era molt poc qualificada, sovint analfabeta o amb una capacitat precària de lectura i escriptura. Es podria considerar, a priori, que ara està passant el mateix. Tractarem d'aclarir-ho.

Una primera resposta a aquest interrogant és que l'impacte no sembla haver estat gaire negatiu, atès que, en comparació amb l'ECVHP realitzada l'any 2000, els nivells educatius de la població han seguit millorant molt ràpidament. I, efectivament, la comparació entre els nivells educatius de la població segons origen geogràfic tendeix a mostrar que no hi ha diferències de nivell educatiu gaire importants entre la població nascuda a Catalunya i la nascuda fora de la Unió Europea: el percentatge de persones sense estudis és més alt i el de titulats superiors una mica més baix en la població immigrant, però no presenten una diferència tan exagerada, per exemple, com la que mostra la població nascuda a la resta d'Espanya, amb un nivell educatiu molt inferior al de la nascuda a Catalunya.

Segons les dades globals, per tant, la immigració recent no estaria suposant cap descens en els nivells educatius de la població. Ara bé, aquesta conclusió ignora la dinàmica real de la població nascuda a Catalunya, tan diferenciada, pel que fa al nivell d'estudis, per l'edat. En efecte, tenint present que la majoria d'immigrants recents són persones joves, cal comparar per edats (vegeu la taula 2). I llavors veiem que l'origen geogràfic segueix marcant diferències importants en el nivell d'estudis de la població: les generacions joves d'espanyols nascuts fora de Catalunya tenen un nivell educatiu més elevat que les nascudes a Catalunya, cosa que ens indica que les migracions internes actuals tenen tendència a ser de persones molt qualificades, a diferència d'etapes anteriors; els immigrants procedents d'altres països de la Unió Europea presenten gairebé sempre uns nivells educatius més elevats que els de la població autòctona, si bé es tracta de grups petits de persones; però els immigrants procedents de fora de la Unió Europea tenen, en conjunt, nivells educatius inferiors als de la població autòctona de les mateixes edats, però no nivells molt baixos. La característica que es detecta és sobretot la de la polarització: hi ha grups, relativament petits, de persones sense estudis de cap mena, i hi ha també grups de titulats superiors, no en la mateixa proporció dels joves de 26 a 35 anys nascuts a Catalunya però sí en una proporció similar a la de les persones nascudes a Catalunya que l'any 2006 tenien entre 56 i 65 anys. És a dir, la immigració recent ha aportat persones de nivell educatiu molt divers, i no únicament persones amb molt baixa qualificació. Malgrat això, en conjunt representa una disminució de

TAULA 2 Nivell d'estudis acabats de la població de la RMB, segons edat i origen geogràfic. RMB. 2006. %

	Origen geogràfic			
	Catalunya	Reste Espanya	Fora UE-15	Total RMB
18-25				
Sense estudis	0,9	(..)	6,4	1,6
Primaris	12,5	(..)	33,9	14,8
Secundaris	61,6	(..)	53,2	60,3
Superiors	24,9	(..)	6,6	23,3
N mostral	(649)	(..)	(83)	(747)
26-35				
Sense estudis	0,2	0,0	5,3	1,1
Primaris	24,3	35,2	26,9	25,3
Secundaris	43,5	29,0	47,8	43,5
Superiors	32,1	35,8	19,9	30,2
N mostral	(1.191)	(96)	(259)	(1.567)
36-45				
Sense estudis	0,4	2,1	6,5	1,5
Primaris	27,0	42,4	26,5	29,9
Secundaris	45,7	32,7	38,9	42,1
Superiors	26,9	22,8	28,1	26,6
N mostral	(885)	(273)	(166)	(1.346)
46-55				
Sense estudis	1,9	9,6	17,7	6,7
Primaris	32,0	57,1	35,1	43,6
Secundaris	37,3	24,5	27,7	30,9
Superiors	28,8	8,8	19,5	18,8
N mostral	(443)	(460)	(82)	(998)
56-65				
Sense estudis	4,4	24,6	(..)	15,4
Primaris	44,9	56,1	(..)	50,0
Secundaris	30,7	12,7	(..)	21,4
Superiors	19,9	6,7	(..)	13,1
N mostral	(436)	(529)	(..)	(1.001)
Més de 65 anys				
Sense estudis	18,9	52,5	(..)	36,0
Primaris	51,4	39,2	(..)	44,9
Secundaris	22,5	6,2	(..)	14,3
Superiors	7,2	2,1	(..)	4,9
N mostral	(633)	(693)	(..)	(1.352)

* S'indica amb (..) la manca de dades deguda a la baixa freqüència mostral.
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2006).

	Origen geogràfic				
	Catalunya	Reste Espanya	Reste EU-15	Fora UE-15	Total RMB
Sense estudis	3,8	26,4	2,0	8,0	10,8
Primaris	30,0	47,6	13,0	29,5	35,0
Secundaris	41,6	16,7	51,4	41,9	34,4
Superiors	24,6	9,3	33,6	20,7	19,8
N mostral	(4.236)	(2.065)	(76)	(635)	(7.012)

l'estoc educatiu global, si tenim en compte que rebaixa el nivell de les generacions joves, molt més escolaritzades que les anteriors.

La comparació amb la situació de l'any 2000 o anys anteriors no té un excessiu interès, en aquest cas, atès que el nombre d'immigrants no comunitaris era en aquell moment encara reduït i les seves característiques bastant diferents a les de la immigració que trobem l'any 2006, de manera que els percentatges no ens aporten una informació significativa perquè reflecteixen processos molt diferents.

3. Èxit i fracàs escolar: la divisió de la població per nivells d'estudis

Les xifres ens han mostrat a bastament que en l'actual període històric el creixement de l'escolarització, a tots els nivells, ha estat espectacular. Ara bé: és suficient, el nivell assolit? Arriba tothom al màxim de les seves possibilitats? Sabem, per moltes altres fonts, que tant els nivells d'èxit escolar com les edats d'abandó del sistema educatiu són, al nostre país, inferiors als de la majoria de països de la Unió Europea, i que totes les recomanacions van en el sentit que cal fer un esforç per millorar ambdós paràmetres. Quina és la situació que, numèricament, podem constatar a la RMB, en relació amb aquestes qüestions i per al 2006? I encara més, tenint present el valor dels títols superiors en relació amb el mercat de treball, com queda dividida la població jove respecte de les seves possibilitats d'obtenir un títol universitari?

3.1. El fracàs escolar

Pel que fa al fracàs escolar, podem considerar que, per a les generacions joves, no haver obtingut el graduat escolar al final de l'ESO suposa no arribar al nivell mínim desitjable per entrar al mercat de treball. Doncs bé, l'any 2006, la població metropolitana que tenia entre 18 i 25 anys presenta un 16,4% de persones que tenen un nivell màxim de primària. Els homes joves tenen un nivell de fracàs més elevat que el de les dones, en una pauta que s'inicia en la generació que té entre 36 i 45 anys i que sembla no solament confirmar-se amb el temps sinó presentar diferències cada vegada més àmplies a

favor de les dones. En generacions anteriors, en canvi, el nivell educatiu de les dones era inferior al dels homes, també d'una manera sistemàtica.

A 18 anys encara l'1,7% de la població està estudiant l'ESO, és a dir, pot ser que la xifra final de fracàs escolar disminueixi una mica; posteriorment ja no hi ha ningú. Així doncs, podem xifrar l'índex definitiu de fracàs escolar en relació amb l'educació secundària obligatòria, a la RMB l'any 2006, a l'entorn d'un 15% de persones que no han obtingut el graduat escolar. En la generació que té, l'any 2006, entre 26 i 35 anys, l'índex de fracàs va ser molt superior: 26,4%, és a dir, una persona de cada quatre. Però cal tenir present que els més grans d'aquest grup, nascuts a partir de 1971, van viure, als primers vuitanta, sota una legislació escolar que encara no considerava obligatori cursar l'ensenyament mitjà.

Podem preguntar-nos, una vegada més, si aquest índex de fracàs reflecteix l'arribada d'immigrants amb poca qualificació. De fet, gairebé no queda ningú, nascut a Catalunya i que tingui entre 18 i 25 anys, que declari no haver cursat cap tipus d'estudis. Sabem que hi pot haver alguns casos aïllats, però que és molt infreqüent, degut a l'obligatorietat de l'escolarització de 6 a 16 anys, a partir de l'aprovació de la LOGSE l'any 1990. Però hi ha un 13,4% de persones d'aquestes edats que no han obtingut l'ESO. Hi ha, doncs, un fracàs escolar dels autòctons, encara que inferior al de les persones que vénen de fora de la Unió Europea, que es troben més sovint sense haver fet estudis previs o no havent pogut continuar més enllà de l'ensenyament primari. En qualsevol cas, la xifra de fracàs escolar que obtenim a la RMB amb dades de l'ECVHP per a l'any 2006 és força inferior a la que donen per a Espanya i Catalunya altres estudis específics sobre el tema (Marchesi, 2003). I és que hi ha hagut diverses mesures del fracàs escolar, sobretot arran de

l'Informe Pisa, de to molt alarmista. No podem entrar aquí a fons en la discussió d'aquest tema específic, però sí deixar apuntat el fet que les xifres obtingudes a partir de l'ECVHP —que presenta, com sabem, una oscil·lació mostral relativament petita— ens dona una xifra molt més baixa que altres estudis, en considerar no solament la població de l'edat en què teòricament s'ha d'obtenir el graduat escolar sinó una franja més ampla, en la qual un percentatge important de joves acaba obtenint aquest nivell. I el que compta és la xifra final d'obtenció de la titulació, molt més que l'edat exacta en què s'ha aconseguit.

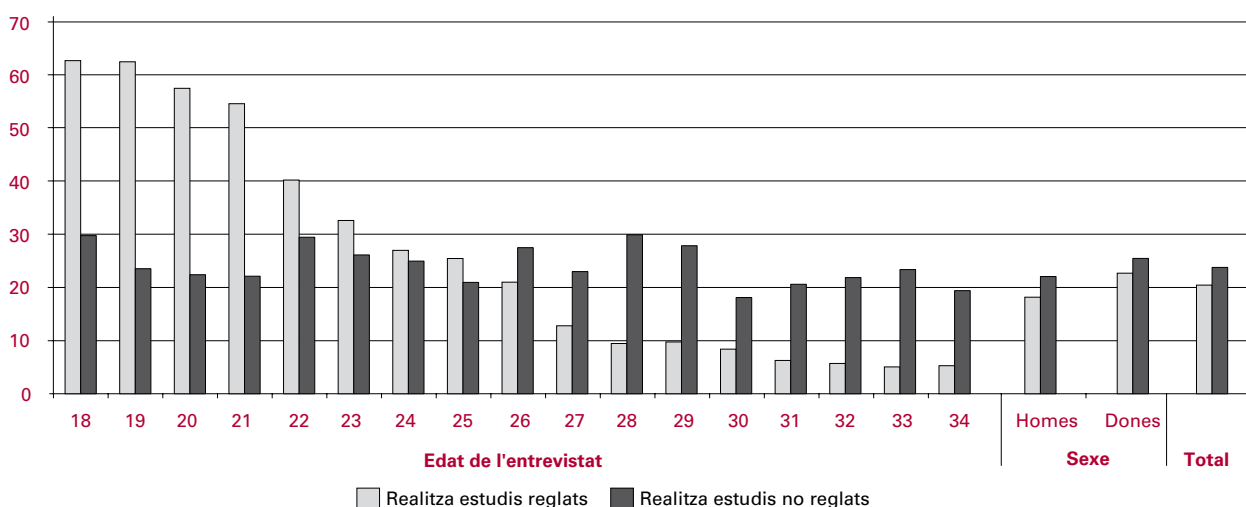
3.2. L'edat de sortida del sistema educatiu

Vegem ara què passa respecte de la continuïtat dels estudis més enllà dels 17 anys, qüestió en la qual Espanya es troba relativament mal situada en comparació amb els països del nostre entorn.

A 18 anys, més del 60% de la població de la RMB es troba encara estudiant; és una xifra considerable, una mica superior a la del conjunt d'Espanya, però certament inferior a la de la majoria de països que ens envolten. La xifra baixa bastant ràpidament: als 20 anys encara són més del 55% els qui segueixen realitzant estudis reglats; als 22, ja només són el 40%; als 24, poc més d'un 25%. Les dones estudien en el seu conjunt en una proporció major a la dels homes i s'anuncia, per a anys futurs, un major estoc educatiu femení, atès que els percentatges de les que duen a terme estudis universitaris, fins i tot de doctorats i màsters, són superiors als masculins.¹ Pel que fa als estudis no reglats, el percentatge dels qui

¹ Algunes oscil·lacions percentuals en aquestes dades, poden ser excessives en tractar-se de mostres més reduïdes, de només any per any, de manera que tenen sentit com a tendència, però no són prou significatives si les prenem aïlladament.

FIGURA 2 Població de la RMB, entre 18 i 34 anys, que realitza estudis reglats i no reglats, segons sexe i segons edat (2006). %

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2006).

a 18 anys els estan duent a terme és molt menor, però no disminueix tan ràpidament al llarg dels anys; és un tipus d'activitat complementària que es pot desenvolupar en diversos moments de la vida però que, certament, no té el mateix valor en relació amb el mercat de treball o els efectes curriculars. Cal destacar, per exemple, el baix nivell de reciclatge professional que s'observa, inferior al 10% de la població, que mostra fins a quin punt la formació permanent és encara avui un fet molt infreqüent entre nosaltres.

3.3. La segmentació en funció del nivell d'estudis

És conegut, des de fa temps, el fet que en les societats contemporànies el nivell educatiu és una dada fonamental per arribar a ocupar determinats llocs de treball i que no posseir un nivell d'estudis superiors exclou, d'entrada, d'un gran nombre de posicions laborals. Quin és el percentatge, en les generacions joves, de persones de la RMB que quedaran excloses i quin el de les que tindran, almenys, la possibilitat d'accedir a un mercat de treball altament qualificat?

Les dades de l'ECVHP ens donen una resposta bastant clara:² si analitzem la situació escolar de les persones que l'any 2006 tenien entre 18 i 21 anys, edat fins a la qual creix el percentatge d'estudiants universitaris, veiem que, darrere les diferències de tipus d'estudis realitzats, es va dibuixant una pauta: un 50%, aproximadament, de la població d'aquestes edats es troba fora del sistema educatiu, o repetint l'ESO o cursant cicles formatius de grau mitjà; situacions, totes, que exclouen, d'una manera que podem considerar gairebé definitiva, de les posicions laborals d'alta qualificació. L'altre 50% es troba fent estudis universitaris o que els hi poden conduir: batxillerat o cicles formatius de grau superior. Heus aquí, doncs, un element bàsic per entendre altres segmentacions posteriors: cap als 21 anys s'ha produït ja, a la RMB, la canalització de la meitat de la població cap a posicions laborals de baixa qualificació, en el context actual, mentre que l'altra meitat es troba en disposició, en aquesta edat, d'optar a posicions laborals d'alta qualificació. Cal tenir en compte que el fet que aquest grup estigui en disposició d'optar-hi no significa que ho aconseguixi.

4. Nivell educatiu i mercat de treball

Les creences populars, en relació amb el valor de l'educació al mercat de treball, es mouen entre dues afirmacions contradictòries: una, ja antiga, que tendeix a afirmar que els estudis universitaris són el camí més segur per a obtenir un bon lloc de treball i uns bons ingressos, per a «ser algú a la vida»; i una altra, més re-

cent, que assegura que els títols ja no són el que eren i que algú que té un ofici pot situar-se millor i guanyar més diners que qui té un títol superior. Les dades de l'ECVHP ens ajudaran a tenir una idea de què hi ha de veritat en ambdues afirmacions.

Per a fer-ho partirem de dues informacions: la relació entre nivell d'estudis i atur, d'una banda, per tal de veure si els estudis superiors constitueixen una defensa enfront de l'atur; de l'altra, la relació entre el nivell d'estudis assolit i categoria professional. Hi ha un altra informació que seria molt útil per a la qüestió que estem analitzant, i és la relació entre nivell d'estudis i ingressos. Però ateses les dificultats per treballar amb els ingressos, atès que sempre hi ha un nombre elevat de no respostes i probablement d'errors o enganys, preferim limitar-nos als dos paràmetres esmentats.

4.1. El nivell d'estudis i la relació amb l'ocupació i l'atur

La taula 3 ens dóna informacions força útils per entendre la relació entre nivells educatius i atur: en la dècada estudiada, sempre els nivells educatius de la població ocupada han estat més elevats que els de la població aturada, de manera que clarament tenir una titulació superior protegeix de l'atur; alhora, però, aquesta protecció sembla anar disminuint, probablement en la mesura en què augmenta la proporció de persones amb aquest nivell educatiu. Si l'any 1995, només 1 de cada 20 aturats, aproximadament, tenia estudis superiors, 10 anys més tard ja són 3 de cada 20. És a dir, els estudis superiors faciliten l'ocupació, però no la garanteixen. El percentatge d'aturats amb estudis superiors es troba gairebé sempre per sota del percentatge global de titulats superiors a la població metropolitana, però la proporció d'aturats amb estudis superiors creix més ràpidament que la proporció d'ocupats amb estudis superiors. Des d'aquest punt de vista, doncs, l'augment del nombre de titulats tendeix a devaluar-ne els beneficis individuals, si bé encara en presenta en comparació amb la situació de les persones que tenen nivells d'estudis més baixos.

4.2. El nivell d'estudis i la categoria professional

I què passa en relació amb la categoria professional? Es consolida la hipòtesi que cada vegada és més necessari tenir estudis universitaris per accedir a una categoria alta?

Efectivament, la relació entre nivell d'estudis i categoria professional és indubtable, i és fins i tot molt més acusada que la relació entre nivell educatiu i atur. Per a cadascuna de les edicions de l'ECVHP es manté la mateixa pauta: en les categories baixes predominen les persones que no han sobrepassat els nivells de primària, en les mitjanes les que no han sobrepassat l'ensenyament secundari i en les categories altes les que han assolit un nivell universitari. I aquesta relació té tendència a fer-se més acusada al llarg dels 10 anys que estem analitzant.

2 Tot i que estem treballant amb un fragment molt petit de la mostra i, per tant, la validesa oscil·la molt. Però atesa l'alta regularitat que presenten els resultats any per any, tot fa pensar que efectivament ens trobem molt a la vora de la xifra real.

TAULA 3 Nivell d'estudis acabats de la població de la RMB, segons situació laboral principal i categoria professional (1995-2006). %

	Situació laboral principal		Categoria professional*			Total RMB
	Ocupat	Desocupat	Baixa	Mitjana	Alta	
2006						
Sense estudis	2,5	3,2	4,6	1,0	0,7	10,8
Primaris	28,3	42,0	45,3	18,1	9,4	35,0
Secundaris	40,7	39,6	44,0	46,1	18,0	34,4
Superiors	28,5	15,2	6,1	34,8	71,8	19,8
N mostral	(3.986)	(348)	(1.706)	(1.588)	(656)	(7.012)
2000						
Sense estudis	4,4	3,1	7,7	2,2	1,2	15,7
Primaris	37,5	46,0	57,2	26,3	12,7	40,3
Secundaris	36,5	37,4	32,3	47,3	19,9	30,2
Superiors	21,6	13,5	2,8	24,3	66,1	13,8
N mostral	(3.095)	(276)	(1.328)	(1.252)	(492)	(5.742)
1995						
Sense estudis	7,6	8,3	15,4	3,7	1,4	19,4
Primaris	38,4	48,0	59,5	30,0	11,2	39,9
Secundaris	35,8	37,2	23,6	47,3	25,4	30,5
Superiors	18,1	6,4	1,6	19,0	62,1	10,1
N mostral	(2.299)	(573)	(844)	(1.145)	(296)	(5.263)

* Submostra formada per la població ocupada.

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006).

Alhora, però, un altre fenomen va apareixent: augmenta el percentatge de persones amb estudis superiors que es troben en categories professionals mitjanes i fins i tot baixes, encara que en aquest darrer cas hi trobem de moment percentatges força baixos. I també els estudis mitjans tendeixen a devaluar-se en relació amb el mercat de treball: les persones que només han acabat els estudis mitjans es troben d'una manera creixent en les categories baixes, mentre que disminueixen en les altes. I les possibilitats d'obtenir una categoria alta per als qui no han superat la primària es van fent cada vegada més febles.

La conclusió que podem treure de tot plegat és la consolidació d'una tendència que detectem ja des de fa 15 anys a través de l'ECVHP: els estudis superiors són cada vegada més necessaris per a obtenir un lloc de relleu en el mercat laboral, però alhora cada vegada en garanteixen menys l'obtenció. És a dir, tenir un títol universitari era fa uns anys una condició gairebé suficient per arribar a un nivell professional elevat; qui el tenia, podia estar bastant segur d'obtenir-lo, però també qui no el tenia podia, en molts casos, aconseguir aquest tipus de lloc de treball. El fort creixement de l'estoc educatiu ha provocat dues conseqüències: que el títol superior sigui cada vegada més necessari però que, alhora, deixi de ser suficient per a garantir l'obtenció d'una categoria professional elevada.

Què podem pensar, per tant, de les creences populars contradictòries en relació amb el valor econòmic de l'educació? Doncs bé, queda clar que segueix sent cert que arribar a un alt nivell professional requereix l'esforç dels estudis superiors, sobretot per a les persones assalariades; però, al mateix temps, no en dona la certesa. Constatem que hi ha persones que han dut a terme aquests estudis i no hi han arribat. Implica això que un ofici garanteix una millor categoria professional? En absolut. Les persones que no han superat els estudis mitjans —per exemple, els cicles formatius— obtenen habitualment categories professionals de nivell mitjà, i d'una manera creixent, de nivell baix. Si els estudis universitaris no garanteixen el nivell alt, són encara el millor camí per arribar a obtenir-lo.

4.3. Valor de l'educació en el mercat de treball en funció de l'origen geogràfic

Hem dit que els estudis superiors ja no són una garantia absoluta d'obtenció d'una categoria professional elevada, i de seguida en veurem una altra prova. Malgrat que, aparentment, els títols superiors són valorats per si mateixos, el mercat de treball introdueix diferències de valoració segons qui en sigui la persona portadora, de manera que, per arribar a una categoria professional

elevada, hi ha altres característiques que habitualment són tingudes en compte. Una d'elles és la procedència geogràfica: la possibilitat de tenir una categoria professional alta, tenint estudis superiors, varia notablement en funció de l'origen geogràfic, com ens mostra la taula 4.

En efecte, les dades ens mostren a bastament que la població amb estudis superiors no té les mateixes possibilitats en el mercat de treball segons quin sigui el seu origen geogràfic: mentre que les persones procedents de la resta d'Espanya semblen tenir fins i tot avantatges en relació amb la població nascuda a Catalunya, els nascuts fora de la Unió Europea presenten un clar desavantatge: dos de cada cinc titulats superiors procedents de la immigració no europea estan en categories professionals baixes, i només un titulat de cada cinc arriba a les altes. Indubtablement, a l'origen geogràfic van units altres fets: menor capital social —vincles familiars, coneguts, etc.—, menys capital cultural —especialment lingüístic, en la majoria de casos— i una incorporació més recent a la RMB. És a dir, no estem parlant forçosament de discriminació, sinó de circumstàncies que modulen les possibilitats de les persones, al marge del seu nivell educatiu, però que fan que efectivament no es pugui parlar d'una igualtat d'oportunitats. I, al mateix temps, les xifres ens mostren que procedir de la resta del món no és tampoc en aquesta etapa, a la RMB, un impediment per poder ocupar llocs laboralment rellevants.

TAULA 4 Categoria professional de la població de la RMB amb titulació superior*, segons origen geogràfic (2006). %

	Origen geogràfic			Total RMB
	Catalunya	Resta Espanya	Fora UE-15	
Baixa	6,6	4,7	40,0	9,2
Mitjana	51,0	43,0	39,2	49,0
Alta	42,4	52,3	20,8	41,8
N mostral	(860)	(149)	(99)	(1.128)

* Submostra formada per la població ocupada amb titulació superior.
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2006).

TAULA 5 Categoria professional de la població de la RMB amb titulació superior*, segons sexe (2006). %

	Sexe		Total RMB
	Home	Dona	
Baixa	8,8	9,6	9,2
Mitjana	38,9	57,7	49,0
Alta	52,3	32,7	41,8
N mostral	(524)	(604)	(1.128)

* Submostra formada per la població ocupada amb titulació superior.
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2006).

La taula 5 ens mostra com la diferència de sexe té també un impacte negatiu per a les titulades superiors en relació amb la categoria professional assolida. Si bé hi ha poques titulades superiors en categories baixes, n'hi ha moltes més en categories mitjanes, i moltes menys que homes titulats superiors en les altes. Podem trobar també raons que expliquen aquesta diferència, com per exemple el fet que les dones titulades són, de mitjana, més joves que els homes titulats. Però cal tenir presents aquestes dades per veure si es tracta d'un fenomen temporal, en procés de normalització, o si persisteix una forma de discriminació sovint oculta en relació amb les dones.

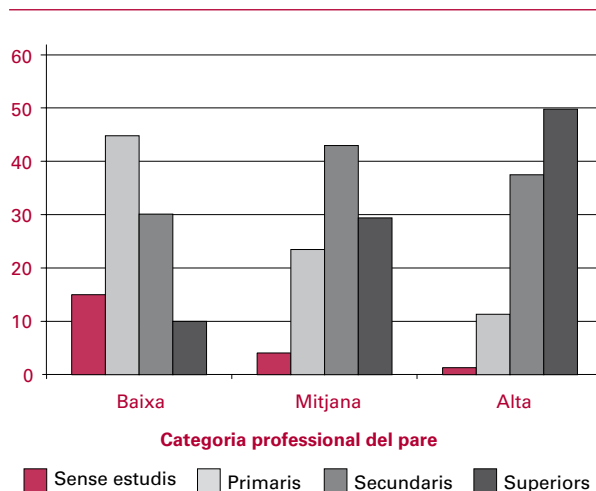
5. L'accés als estudis segons el nivell social i cultural

Acabem de veure els límits de la igualtat d'oportunitats pel que fa al valor que el mercat de treball dona a les persones que han obtingut un títol d'ensenyament superior. Fixem-nos ara en què passa a l'altre extrem dels estudis, l'accés, per tal d'aclarir si hi ha igualtat d'oportunitats d'accedir als nivells d'estudis més alts o bé si aquestes oportunitats encara depenen de les característiques de la família d'origen.

5.1. Relació entre nivell d'estudis i nivell social de la família d'origen

La figura 3 i els totals de la taula 6 ens mostren a bastament que les oportunitats educatives tenen molta relació amb la categoria professional del pare: només 1 de cada 10 fills/es de pares de categoria professional baixa ha assolit una titulació superior, mentre que 5 de cada 10 fills/es de pares de categoria alta l'han aconseguida, i 3 de cada 10 en el cas de persones procedents de pares de categoria mitjana. La importància del nivell social familiar, doncs, queda ben palesa: les persones nascudes en nivells socials alts tenen 5 vegades més

FIGURA 3 Nivell d'estudis acabats de la població de la RMB, segons categoria professional del pare (2006) %

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2006).

TAULA 6 Nivell d'estudis acabats de la població de la RMB, segons la categoria professional del pare, l'edat i el sexe (2006). %

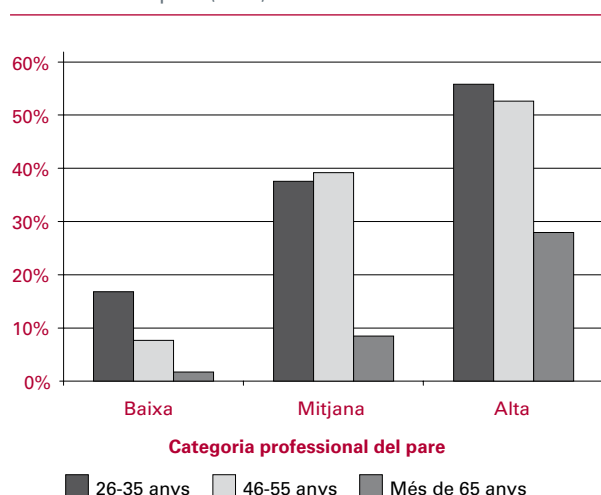
Edat	Nivell d'estudis	Categoria professional								
		Baixa			Mitjana			Alta		
		Home	Dona	Total	Home	Dona	Total	Home	Dona	Total
18-25 anys	Sense estudis	3,8	1,9	2,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	Primaris	22,1	20,1	21,1	13,8	6,5	10,2	8,1	2,0	5,2
	Secundaris	63,2	56,4	59,7	68,4	59,3	63,9	60,1	52,9	56,6
	Superiors	10,8	21,7	16,5	17,8	34,2	25,9	31,8	45,1	38,2
	<i>N mostral</i>	<i>(156)</i>	<i>(168)</i>	<i>(324)</i>	<i>(132)</i>	<i>(128)</i>	<i>(260)</i>	<i>(61)</i>	<i>(57)</i>	<i>(118)</i>
26-35 anys	Sense estudis	2,6	1,0	1,8	0,3	0,4	0,4	0,0	0,0	0,0
	Primaris	40,6	29,0	34,8	21,3	13,3	17,0	15,6	9,2	12,7
	Secundaris	44,5	48,7	46,6	43,6	46,3	45,0	34,0	28,6	31,5
	Superiors	12,4	21,3	16,8	34,8	40,1	37,6	50,4	62,1	55,8
	<i>N mostral</i>	<i>(385)</i>	<i>(383)</i>	<i>(768)</i>	<i>(217)</i>	<i>(247)</i>	<i>(463)</i>	<i>(138)</i>	<i>(118)</i>	<i>(256)</i>
36-45 anys	Sense estudis	2,1	3,3	2,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	Primaris	40,4	41,3	40,8	18,9	19,0	19,0	12,2	8,1	10,3
	Secundaris	41,1	39,5	40,3	52,3	48,5	50,1	30,3	32,2	31,2
	Superiors	16,4	15,9	16,1	28,8	32,5	30,9	57,5	59,7	58,5
	<i>N mostral</i>	<i>(372)</i>	<i>(346)</i>	<i>(718)</i>	<i>(161)</i>	<i>(212)</i>	<i>(373)</i>	<i>(97)</i>	<i>(83)</i>	<i>(181)</i>
46-55 anys	Sense estudis	6,8	11,5	9,2	2,2	1,9	2,1	0,0	0,0	0,0
	Primaris	50,7	58,0	54,4	29,5	23,5	26,6	8,2	10,3	9,5
	Secundaris	33,3	24,3	28,7	28,8	35,6	32,1	35,7	29,5	31,8
	Superiors	9,2	6,2	7,7	39,4	39,0	39,2	56,1	60,2	58,7
	<i>N mostral</i>	<i>(315)</i>	<i>(327)</i>	<i>(642)</i>	<i>(99)</i>	<i>(95)</i>	<i>(194)</i>	<i>(31)</i>	<i>(52)</i>	<i>(83)</i>
56-65 anys	Sense estudis	13,8	24,6	19,1	5,5	8,6	7,0	0,0	3,5	2,2
	Primaris	60,6	56,6	58,6	27,7	46,9	37,3	11,0	6,6	8,3
	Secundaris	19,0	14,1	16,6	35,6	21,3	28,4	36,3	50,2	44,8
	Superiors	6,6	4,7	5,7	31,3	23,2	27,2	52,7	39,8	44,7
	<i>N mostral</i>	<i>(333)</i>	<i>(328)</i>	<i>(661)</i>	<i>(99)</i>	<i>(99)</i>	<i>(198)</i>	<i>(27)</i>	<i>(42)</i>	<i>(69)</i>
Més de 65 anys	Sense estudis	32,7	49,1	42,2	17,0	25,3	21,7	2,2	14,6	9,4
	Primaris	53,0	44,8	48,3	42,7	45,3	44,1	13,0	26,8	21,0
	Secundaris	12,0	4,8	7,9	30,6	21,9	25,6	44,2	39,9	41,7
	Superiors	2,3	1,3	1,7	9,8	7,5	8,5	40,6	18,8	28,0
	<i>N mostral</i>	<i>(373)</i>	<i>(509)</i>	<i>(882)</i>	<i>(100)</i>	<i>(132)</i>	<i>(233)</i>	<i>(41)</i>	<i>(57)</i>	<i>(98)</i>
Total	Sense estudis	11,0	18,8	15,0	3,2	4,9	4,1	0,2	2,4	1,3
	Primaris	46,5	43,2	44,8	24,0	23,0	23,5	12,5	10,3	11,3
	Secundaris	32,9	27,6	30,1	45,0	41,3	43,0	38,5	36,6	37,5
	Superiors	9,6	10,4	10,0	27,8	30,8	29,4	48,9	50,7	49,8
	<i>N mostral</i>	<i>(1.933)</i>	<i>(2.061)</i>	<i>(3.994)</i>	<i>(809)</i>	<i>(913)</i>	<i>(1.721)</i>	<i>(394)</i>	<i>(410)</i>	<i>(804)</i>

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2006).

probabilitats de ser titulades superiors que les nascudes en nivells socials baixos. I alhora, la probabilitat de no tenir estudis o de no haver superat la primària està també estretament relacionada amb el nivell social de

la família d'origen. La comparació entre les dades de la RMB i les corresponents a tot Catalunya, procedents de la mateixa font i del mateix any, ens mostren que hi ha molt poques diferències: si bé és evident que el pes de

FIGURA 4 Població de la RMB amb estudis superiors, segons la seva edat i la categoria professional del pare (2006).

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2006).

la RMB és molt elevat dins de Catalunya, també queda clar que la resta del territori no introdueix grans variacions, sinó que més aviat tendeix a rebaixar els nivells educatius per a tothom.

Aquesta informació ens diu que hi ha discriminacions per classe social d'origen, i ens en dona la mesura. Atesa la importància d'aquesta qüestió, si tenim present que la igualtat d'oportunitats és un dels valors més acceptats i proclamats a la nostra societat però al mateix temps topa amb una gran quantitat d'obstacles, cal que vegem si la tendència, en el temps, és a augmentar la igualtat d'oportunitats educatives o no. Que augmenta el nivell educatiu global ha quedat palès des de les primeres dades. Però la igualtat d'oportunitats augmenta? A quin ritme? Ho analitzarem a través de diverses informacions.

En primer lloc, comparant generacions, que és una manera de veure com han anat canviant les coses en el temps.

A la figura 4 veiem quina proporció de persones procedents de famílies on el pare era de categoria professional baixa, mitjana o alta ha finalitzat estudis universitaris. Diverses coses es posen de manifest. En les tres generacions estudiades es manté la mateixa tendència: el percentatge de persones que han assolit títols superiors augmenta a mesura que augmenta el nivell social de la família de la qual procedeixen. Alhora, però, es produeix un gran augment d'aquest percentatge en tots els nivells socials, de manera que les generacions més joves reproduïen les posicions de les més antigues però amb uns percentatges molt més alts de titulacions superiors. Només s'observa un cert estancament en les persones procedents de família de categoria mitjana entre la generació madura de 46 a 55 anys i la generació més jove. Altrament, en tots els casos s'estableix un paral·lelisme gairebé perfecte entre l'evolució dels efectius de cada generació.

Què ens indica aquesta informació, des del punt de vista de l'evolució de la igualtat d'oportunitats educatives? Doncs bé, que l'ampliació dels estudis universitaris ha beneficiat tots els grups: la gent de famílies de categoria baixa, que gairebé estava exclosa dels estudis universitaris en els anys cinquanta, hi ha tingut accés en els noranta i 2000: un accés que s'ha multiplicat per 10, aproximadament. Però, alhora, les probabilitats de cada persona procedent d'aquest grup d'arribar a assolir un títol universitari són inferiors en més d'un terç a la probabilitat que té d'obtenir-lo algú que procedeix d'una família de categoria alta. La gent de categoria mitjana, en cinc generacions, ha multiplicat també per 4,5 la proporció dels seus universitaris. I la gent de categoria alta ha duplicat aquesta proporció: el seu avenç és menor, perquè partia de nivells més alts, però el seu ús dels estudis superiors és tan intensiu que comprèn ja a més de la meitat dels descendents d'aquest grup social.

Per tal de poder establir una mesura comparativa del que ens han mostrat les diverses edicions de l'ECVHP i veure quines són les tendències en el temps, hem calculat l'evolució de les probabilitats que han tingut en cada generació els individus joves d'arribar a obtenir titulacions superiors, en funció de l'origen social familiar.

La taula 7 ens mostra que hi ha una evolució de l'accés als estudis segons origen social que va en el sentit d'anar acostant-se a la igualtat d'oportunitats, si bé encara no està aconseguida. Tot fa pensar que la tendència és la de la disminució de les diferències: si l'any 1985 les probabilitats d'haver obtingut un títol universitari per als qui tenien entre 26 i 35 anys en aquell moment eren de gairebé d'1 a 6 segons el seu origen social, l'any 2006 és només de l'ordre de poc més d'1 a 3. En 20 anys, les desigualtats s'han reduït a gairebé la meitat. El progrés és evident.

Alhora, la categoria professional paterna també té molta influència en el nivell d'estudis universitaris assolit: com més alta és aquesta categoria, més probabilitats hi ha d'obtenir una llicenciatura o un doctorat.

TAULA 7 Ràtio de la població de l'AMB** d'entre 26 i 35 anys amb estudis superiors, segons la categoria professional del pare* (1985-2006)

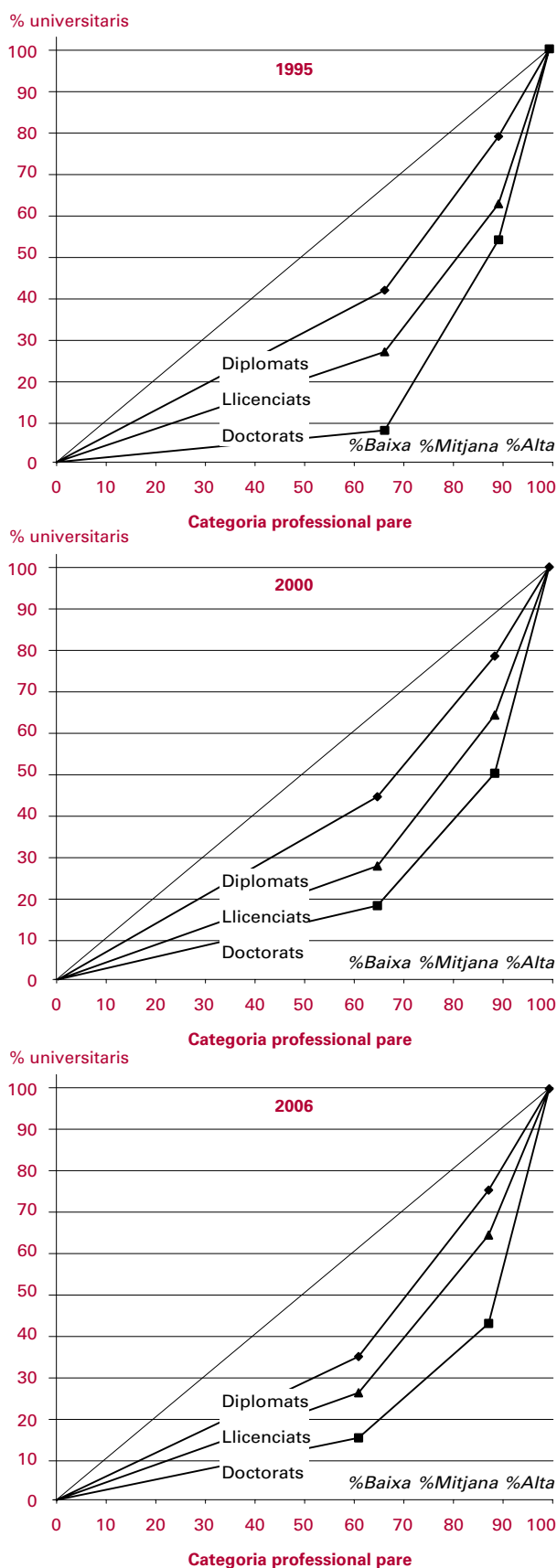
	Categoria professional del pare		
	Baixa	Mitjana	Alta
1985	1	3,7	5,7
1995	1	2,4	3,8
2006	1	2,1	3,3

* Dades relatives a l'Àrea Metropolitana de Barcelona, àmbit territorial per al qual hi ha dades des de 1985.

** Es pren com a base de referència (=1) la població d'entre 26 i 35 anys amb estudis superiors i pare amb categoria professional baixa

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1985, 1995 i 2006).

FIGURA 5 Titulació assolida per la població de la RMB que ha finalitzat estudis universitaris, segons la procedència social* (1995-2006)

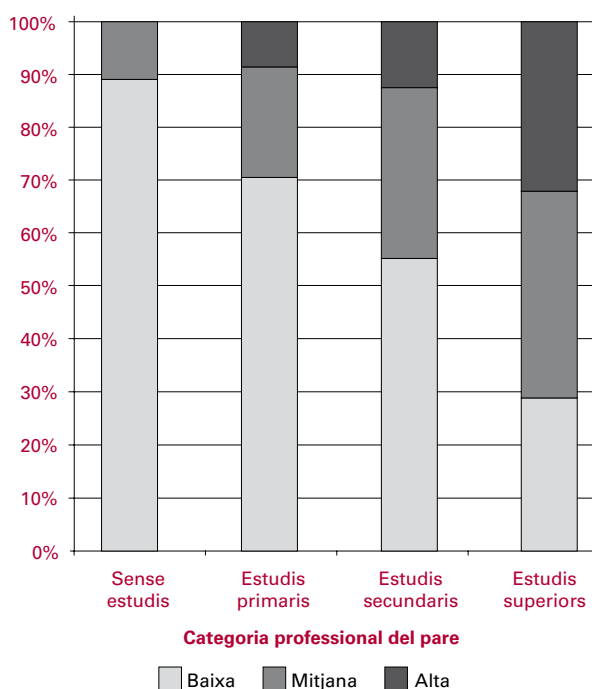

* Procedència social = categoria professional del pare.
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006).

Les corbes de Lorenz ens mostren que com més alta és una titulació universitària més relacionada està la seva obtenció amb el nivell professional patern; és a dir, més desigualtaria és aquesta obtenció. Les diplomatures es troben més prop de la diagonal, que simbolitza una distribució igualitària; els doctorats es troben molt més lluny. I, en aquest cas, la distribució no ha canviat gaire entre 1995 i 2006. Així doncs, hi ha una tendència innegable a la democratització dels estudis universitaris, però sobretot per al nivell més baix. És a dir, paral·lelament, els títols universitaris es van jerarquitzant i es produeixen noves formes d'elitisme i de distinció, que segueixen vinculades a l'origen social.

Queda palès, doncs, que el nivell social de la família d'origen és un element que segueix condicionant la possibilitat d'acabar estudis superiors i el nivell d'aquests estudis; i, al mateix temps, que aquestes possibilitats han tendit a ampliar-se per a tothom. Aquest fet està canviant la composició social dels universitaris: atès que l'amplada dels diferents grups socials varia, cada grup contribueix en percentatges diferents, però, com es pot veure a la figura 6, amb un nombre d'efectius similars. En efecte, quan considerem l'origen social del conjunt de titulats superiors que tenien entre 26 i 35 anys l'any 2006, veiem que un 29,0% procedeixen de famílies amb un pare de categoria professional baixa, un 39,1% de famílies de categoria mitjana i un 31,9% de famílies de catego-

FIGURA 6 Procedència social* de la població de la RMB d'entre 26 i 35 anys, segons el nivell d'estudis assolit (2006).

* Procedència social = Categoria professional del pare.
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2006).

ria alta. La composició dels titulats superiors segons origen social tendeix a un reequilibri, encara que sigui poc representativa del pes real de cadascun d'aquests grups en la societat metropolitana.

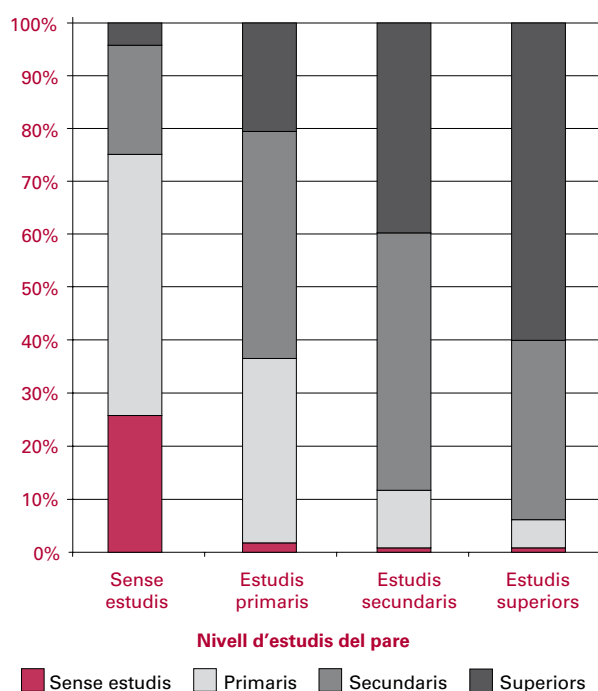
El percentatge de persones amb estudis superiors procedents de nivells socials alts, mitjans i baixos ja és molt similar —a diferència del que succeeix amb els altres nivells d'estudis—, malgrat que les probabilitats dels membres de cadascun d'aquests nivells siguin encara tan diverses. Es tracta de canvis de composició social en la població universitària que, sens dubte, tenen conseqüències importants damunt l'evolució cultural de la societat barcelonina.

5.2. Relació entre nivell d'estudis i nivell cultural de la família d'origen

Els nivells educatius i els de categoria professional tenen relació, com hem vist, però no un paral·lelisme perfecte. Per acabar d'analitzar com es fa la transmissió cultural, vegem, a la figura 7, quina és la relació entre els nivells culturals de la població i el dels seus pares.³

3 Considerem aquí només el nivell educatiu del pare, pel fet que el nivell educatiu de les mares és encara inferior al dels pares, atès que parlem de generacions grans, parcialment desaparegudes. L'índex conjunt del nivell educatiu d'ambdós progenitors dona resultats gairebé iguals als dels pares sols, de manera que mantenim aquests per simplificar.

FIGURA 7 Nivell d'estudis de la població de la RMB, segons origen cultural* (2006)

* Origen cultural = Nivell d'estudis del pare.
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2006).

La relació entre l'origen cultural i el nivell d'estudis assolit per cada persona queda de nou palesa en aquestes dades: a les llars de pares sense estudis, ha estat molt difícil arribar a l'ensenyament superior i fins i tot al secundari; a les llars on el pare tenia estudis superiors, el 95% dels fills arriben als estudis secundaris i el 60% als superiors. L'herència cultural és encara més forta que la social: és a dir, hi ha més relació entre el nivell d'estudis del pare i els dels fills/es que entre la categoria professional del pare i el nivell d'estudis dels fills/es. Òbviament, ambdues variables van molt relacionades, però cal veure el pes específic de cadascuna per entendre la lògica interna de la transmissió cultural entre generacions.

6. Conclusions

La primera conclusió que podem treure de l'anàlisi duta a terme a partir de l'ECVHP 2006 és el gran creixement de l'estoc educatiu que s'ha produït en 20 anys. Els nivells d'educació de la població de la RMB ja no formen una piràmide amb una majoria sense estudis o amb només educació primària: els sense estudis són una minoria, gairebé tots d'edat elevada; en les generacions joves creixen enormement els nivells educatius secundaris i superiors, i de moment no sembla que s'estigui arribant a un estancament. S'observa, és clar, un creixement educatiu molt superior per a les dones, que partien de nivells més baixos però que superen ja els homes en títols d'educació universitària.

Els nivells educatius de la RMB són una mica superiors als de Catalunya; destaca la ciutat de Barcelona en relació amb Catalunya i amb les dues corones metropolitanes: 3 persones de cada 10 de les que hi viuen han obtingut títols universitaris. A les ciutats grans, amb l'excepció de Barcelona, és on hi ha un menor percentatge de titulats superiors, mentre que pobles i ciutats petites tenen un nivell educatiu bastant alt, de manera que, almenys a la RMB, sembla superada la dificultat dels nuclis mitjans i petits per accedir a bons nivells educatius.

L'arribada d'immigrants no suposa, globalment, un descens dels nivells educatius de la població de la RMB, perquè entre la població immigrant hi ha persones sense estudis però també d'altres amb estudis universitaris. Ara bé, si ho analitzem per edats sí que queda clar que l'estoc educatiu dels nouvinguts és inferior al dels autòctons, així com el fet que els nivells educatius dels immigrants són menys valorats pel mercat de treball que els dels nascuts a Catalunya, Espanya i la Unió Europea.

El nivell de fracàs escolar a la RMB que ens mostra l'ECVHP, mesurat en termes de no obtenció del graduat escolar al final de la secundària obligatòria (un 16,4% en el grup de 18 a 25 anys), és més baix del que sol

aparèixer quan es considera únicament la proporció d'alumnat que ha obtingut el graduat als 16 anys. Una proporció molt menys catastròfica, doncs, que la que es sol esmentar. A 18 anys, més del 60% de la població metropolitana es troba encara seguint estudis reglats. És un percentatge baix si ho comparem amb països del nostre entorn. Entre 18 i 21 anys sembla decantar-se el perfil futur de la gent jove pel que fa al seu nivell d'estudis de cara al mercat de treball, de manera que un 50% aproximadament es troben fent estudis que els conduiran a les titulacions superiors, mentre que un altre 50% ha abandonat les institucions educatives o fa un tipus d'estudis que l'exclou de les posicions laborals més valorades.

Es confirma un fet ja detectat en anteriors edicions de l'ECVHP: el mercat de treball segueix valorant més les persones amb educació superior que les altres, de manera que determinats llocs de treball no es poden obtenir si no es posseeix un títol superior, però tenir-lo ja no garanteix un bon lloc de treball. És a dir, d'una manera creixent els títols d'educació superior són una necessitat, però no una garantia per a una bona ocupació, i també d'una manera creixent hi ha persones amb titulació superior en categories professionals de nivell baix.

Finalment hem analitzat quina és la relació entre els nivells d'estudis assolits per la població i l'origen social i

cultural de cadascú, mesurats a través de la categoria professional i el nivell d'estudis del pare. En ambdós casos es comprova que hi ha una estreta relació entre els nivells familiars, sobretot culturals, i el nivell d'estudis al qual ha arribat cada persona. Per al 2006, una persona de 26 a 35 anys procedent de classe alta té 3,3 més probabilitats d'haver obtingut un títol universitari que una de la mateixa edat però procedent de classe baixa. Una diferència, doncs, encara notable, però que ha disminuït en 2,4 punts en 20 anys, atès que la mateixa mesura, l'any 1985, mostrava una diferència de 5,7 probabilitats a favor de la gent procedent de classe alta.

Aquesta dada ens confirma que, efectivament, s'ha produït una notable democratització de l'accés als estudis superiors i un progrés important en el camí cap a assolir la igualtat d'oportunitats entre els individus: l'augment quantitatiu de les possibilitats d'accés als estudis superiors ha implicat també un augment de les possibilitats per a tothom. Per tant, un canvi positiu i de fons, que està suposant alhora un canvi en la composició dels universitaris com a grup social, en inserir-se a les universitats molta gent jove procedent de la classe treballadora i de la classe mitjana. La igualtat d'oportunitats a través del sistema educatiu no és encara un fet, però les polítiques seguides aquests darrers anys semblen emprar un camí adequat, a la RMB, per aconseguir que en pocs anys sigui una realitat, si no canvien d'orientació.

Referències bibliogràfiques

CALERO, J. *La equidad en educación. Informe analítico del sistema educativo español*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, CIDE, 2006.

MARCHESI, A. «El fracaso escolar en España». *Documentos de Trabajo de la Fundación Alternativas* (novembre 2003).

Introducció

1. La composició lingüística de la població metropolitana

- 1.1. La llengua de la població metropolitana l'any 2006
- 1.2. L'evolució en la composició lingüística dels darrers anys: tendències detectades
- 1.3. Les característiques personals segons origen lingüístic

2 La transmissió lingüística familiar

3. L'ús del català

4. El coneixement del català

- 4.1 El coneixement del català en el conjunt de la població de l'àmbit metropolità
- 4.2. Què aprenen els nouvinguts?

5. Conclusions

ELS TRETS LINGÜÍSTICS DE LA POBLACIÓ METROPOLITANA

Introducció

L'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (ECVHP) ens ha permès, amb aquests registres que ja comprenen un període de 20 anys, seguir de prop l'evolució lingüística de la Regió Metropolitana de Barcelona (RMB). Els temes que tractarem en aquest article són els que hem seguit a través del temps, i que ens donen informació sobre els elements cabdals d'aquesta evolució: quina és la llengua que les persones que viuen a la Regió de Barcelona consideren com a seva; quines són les pautes de transmissió lingüística entre generacions, i quina relació tenen amb el lloc de naixement; en quina llengua parlen pare/mare i fills/filles i quin és el grau de coneixement que tenen de la llengua catalana. I totes aquestes dades, contrastades amb les obtingudes en edicions passades de l'Enquesta, ens ajudaran a entendre per on van les coses pel que fa a les característiques lingüístiques de la població.

Aquesta vegada, no obstant això, amb un element afegit. Si l'any 2000, darrera edició de l'Enquesta abans de la que estem analitzant, l'impacte de la nova immigració no era encara gaire perceptible, l'any 2006 ja ho és plenament. I així doncs, podem avançar, amb aquests resultats, en la resposta a alguns dels principals interrogants que aquesta immigració ha introduït en relació amb les seves conseqüències damunt la societat catalana: quin serà l'impacte de la immigració damunt la nostra llengua? Implicarà la immigració una nova empena de castellanització? Quina llengua aprendran els immigrants? Quin és el grau de coneixement que tenen de català i castellà? Són, efectivament, aspectes de l'evolució lingüística que hem introduït en aquesta anàlisi i que no havíem contemplat en el passat perquè tenien un caràcter marginal.

1. La composició lingüística de la població metropolitana

La primera qüestió que tractarem d'aclarir a través de les dades de l'ECVHP és la de quines són les llengües que la població de l'àmbit metropolità considera com a pròpies. Quina és l'amplada de cada grup lingüístic?

Com afecta l'arribada d'immigrants a cadascun dels dos grans grups, el dels catalanoparlants i el dels castellano-parlants? Heus aquí les respostes que obtenim a través de les dades.

1.1. La llengua de la població metropolitana l'any 2006

La població que considera que el català és la seva llengua és menor, a l'àmbit metropolità, que la que considera que la seva llengua és el castellà. En el primer cas s'hi troba aproximadament un terç de la població; en el segon gairebé la meitat. Hi ha, però, un tercer grup que va creixent amb cadascun dels recomptes que hem anat fent a través de l'ECVHP: el de les persones que diuen que tant el català com el castellà són les seves llengües. L'any 2006 eren ja un 15,2% del total a l'àmbit metropolità, que, sumat al de les persones que declaren únicament el català com a llengua pròpia, ens apropa al fet que gairebé la meitat de la població considera el català com a llengua nativa.

TAULA 1 Llengua de la població catalana, segons àmbit territorial (1995-2006). %

	Barcelona	Primera corona	Segona corona	Total RMB	Catalunya
2006					
Català	41,4	17,5	35,5	32,1	40,5
Castellà	42,3	57,0	45,9	48,0	40,9
Ambdues	11,2	21,6	13,9	15,2	13,3
Una altra llengua	5,1	4,0	4,7	4,6	5,2
N mostrat	(2.397)	(2.083)	(2.533)	(7.012)	(10.249)
1995					
Català	44,2	20,4	44,4	37,0	
Castellà	44,4	69,9	47,4	53,0	
Ambdues	10,7	9,1	8,0	9,4	
Una altra llengua	0,7	0,6	0,2	0,5	
N mostrat	(2.107)	(1.595)	(1.561)	(5.263)	

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995 i 2006).

Alhora, i per primera vegada, com veurem de seguida, el volum de població amb orígens lingüístics diferents del català i el castellà ja té un gruix considerable: un 4,6% del total, gairebé la meitat dels quals, un 2%, són àrab i berber.

La distribució lingüística de l'àmbit metropolità, malgrat tot, no és homogènia. Si comparem què passa a Barcelona, i a les dues corones metropolitanes, les diferències són molt notables (vegeu la taula 1). La Primera corona, especialment, presenta una composició d'orígens lingüístics molt diferent de la resta, amb molta menys presència de persones d'origen lingüístic català i molta més presència de població d'origen castellà. És interessant, però, constatar que és també a la Primera corona on hi ha més casos de persones que es consideren d'origen bilingüe, de manera que, malgrat que la presència de persones d'origen catalanoparlant és més reduïda que a la resta de l'àmbit metropolità, arriba gairebé a un 40% si tenim en compte els casos d'origen bilingüe.

En canvi, no hi ha una gran diferència pel que fa a la presència d'altres llengües en el territori: àrab i berber són més presents a la Segona i Primera corona que a Barcelona i en canvi a Barcelona hi ha una major varietat d'altres llengües. Malgrat que la ciutat de Barcelona presenta un concentració forta d'immigrants, tot ens mostra com la immigració recent ha experimentat una distribució molt ràpida en el territori, tant en l'àmbit metropolità com a la resta de Catalunya, on la seva presència és lleugerament superior a la que hi ha a la RMB.

La comparació entre l'àmbit metropolità i la resta de Catalunya presenta també diferències importants en l'origen lingüístic de la població. L'àmbit metropolità és el més castellanitzat: la presència de persones de parla catalana és inferior a la de la resta de Catalunya, i presenta una tendència una mica superior al bilingüisme com a origen lingüístic. Però això no es deu a la situació de la ciutat de Barcelona, que s'assembla molt al conjunt de Catalunya, sinó al pes de les corones metropolitanes, i sobretot de la Primera, lloc d'assentament de la població castellanoparlant procedent de les migracions de mitjan segle xx. A Barcelona, com en el conjunt de Catalunya, aproximadament la meitat de la població es considera de parla catalana i l'altra meitat de parla castellana, amb una franja superior al 10% que reivindica com a pròpies les dues llengües, i un 5% aproximadament de nadius d'altres llengües.

En aquest sentit, la distribució lingüística ens mostra clarament la diferència en la distribució territorial dels dos processos migratoris que s'hi constaten: el procés de procedència espanyola de fora de Catalunya, concentrat sobretot a l'àmbit metropolità i visible encara 40 anys més tard, i el procés actual, d'immigració procedent de fora d'Espanya, que ha experimentat una mobilitat territorial interna molt més ràpida a Catalunya, amb ten-

dència a no diferenciar l'àmbit metropolità de la resta i, en conseqüència, amb menys pes directe damunt d'una part del territori català.

1.2. L'evolució en la composició lingüística dels darrers anys: tendències detectades

La comparació entre les xifres obtingudes en les edicions de 1995, 2000 i 2006 de l'ECVHP ens aporta també coneixements prou interessants dels processos lingüístics en curs: la diferència més notable que es constata el 2006, en comparació amb les edicions anteriors, és òbviament el procés d'implantació, en territori català i metropolità, d'un volum important de persones natives de llengües molt distants de la nostra, tant des del punt lingüístic com geogràfic. Àrab i berber són els casos més notables, però dins un conjunt d'altres llengües no hispàniques i no europees que comencen a tenir un pes més que anecdòtic al nostre país. Estem, doncs, en una situació de barreja lingüística totalment diferent de la que s'observava fa 10 o 15 anys. Però allò que ens cal esbrinar és com aquest procés està afectant les posicions relatives de la població d'origen català i d'origen castellà, i a través d'aquest fet, evidentment, la comprensió de la situació del català dins aquest nou panorama lingüístic.

Doncs bé, els resultats són prou sorprenents i prou favorables, malgrat el repte que la vinguda de nous immigrants planteja per a la llengua catalana. Si bé el grup de procedència lingüística estrictament catalana tendeix a disminuir, amb el temps, a l'àmbit metropolità, aquest fet es veu compensat pel guany de persones que consideren llengües pròpies tant el català com el castellà. El mestissatge no només s'opera amb la presència d'altres llengües, sinó, sobretot i d'una manera més profunda, en el creixement d'una població que es considera bilingüe per naixement, i que suposa la disminució relativa dels dos grups d'origen lingüísticament purs, per dir-ho així. Tenint present aquest fenomen, el grup de les persones que es consideren de parla castellana segueix essent superior als que es consideren de parla catalana, a l'àmbit metropolità, però aquest darrer ja gairebé arriba a la meitat de la població. I, en tot cas, no disminueix proporcionalment pel fet que han arribat persones natives d'altres llengües.

Segons aquest resultat, per tant, la reproducció de les persones catalanoparlants no es troba en retrocés davant el creixement dels nadius d'altres llengües. Tampoc no augmenta d'una manera notable. Les posicions relatives de català i castellà com a llengües natives es mantenen amb una lleugera disminució del castellà, malgrat el gran nombre d'immigrants de zones de parla castellana que han arribat en els darrers anys. Més encara: el fenomen del bilingüisme com a origen lingüístic creix, qui sap si com a resposta a una voluntat d'afirmar la pertinença al grup lingüístic català per part d'immigrants de segona generació, davant la proliferació de la presència d'altres llengües.

TAULA 2 Llengua de la població de la RMB, segons grandària municipal (1995-2006). %

	<10.000 hab.	10.000 49.999 hab.	50.000 99.999 hab.	100.000 300.000 hab.	Barcelona	Total RMB	Catalunya
2006							
Català	50,0	29,8	21,5	22,0	41,4	32,1	40,5
Castellà	32,1	46,3	54,7	58,4	42,3	48,0	40,9
Ambdues	15,1	20,1	18,6	14,7	11,2	15,2	13,3
Una altra llengua	2,9	3,8	5,2	4,9	5,1	4,6	5,2
N mostrat	(500)	(1.455)	(1.036)	(1.624)	(2.397)	(7.012)	(10.249)
1995							
Català	61,0	34,1	25,2	25,0	44,2	37,0	
Castellà	34,2	57,9	66,1	64,0	44,4	53,0	
Ambdues	4,9	7,5	8,4	10,4	10,7	9,4	
Una altra llengua	0,0	0,5	0,3	0,6	0,7	0,5	
N mostrat	(375)	(1.029)	(436)	(1.317)	(2.107)	(5.263)	

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995 i 2006).

Aquesta hipòtesi sembla confirmar-se si observem allò que ha passat a la Primera i Segona corones, les zones geogràfiques més castellanitzades de Catalunya. Certament, la presència de persones que es consideren exclusivament de parla catalana tendeix a disminuir a les dues zones, però, paral·lelament al creixement de la immigració d'altres orígens lingüístics, augmenta enormement la presència dels qui es consideren bilingües. Es tracta d'un impuls d'afirmació del català com a llengua pròpia en un intent inconscient de mantenir els trets culturals locals específics? Tal vegada. De moment, però, allò que constatem és que no sembla que les persones que es consideren de parla catalana vagin disminuint amb l'arribada de nous nadius, sinó que més aviat minva el nombre dels que es consideren exclusivament de parla castellana.

Quina és la influència de la grandària dels municipis en l'evolució de la composició lingüística? En els anys que van de 1995 a 2006, són sobretot els municipis petits, de menys de 10.000 habitants, els que més han variat: el percentatge de població catalana ha disminuït fortament, a favor de l'augment dels bilingües i també dels nadius d'altres llengües. Els pobles petits, que l'any 1995 podien ser considerats encara com una reserva de llengua catalana, amb més del 60% de la població que la considerava com a llengua pròpia, s'han incorporat també al canvi en aquests darrers 10 anys, tant per l'arribada d'immigrants com per la major mobilitat interna a la RMB. L'any 2006, la seva població és encara molt més catalana, lingüísticament parlant, que la dels municipis més grans, però la diferència ha tendit a reduir-se. En les poblacions intermèdies, de més de 10.000 habitants però inferiors a Barcelona, el que ha disminuït és sobretot el percentatge de persones que es consi-

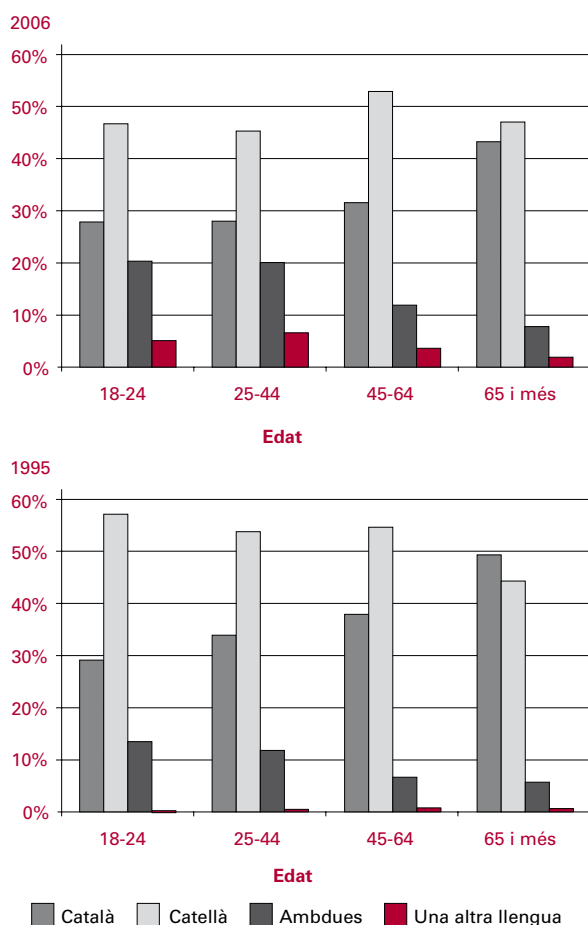
deren de parla castellana, mentre que han augmentat els bilingües i els nadius d'altres llengües. I Barcelona té la seva peculiaritat, com hem assenyalat: malgrat que la proporció de catalanoparlants d'origen és inferior a la dels pobles petits, és molt superior a la dels municipis intermedis, i es manté relativament estable, encara que presenti petites variacions. És a dir, les persones de parla catalana tendeixen a disminuir en conjunt, i viuen sobretot a pobles petits i a Barcelona, mentre els municipis intermedis estan més castellanitzats. I a tot arreu hi ha immigrants procedents d'altres llengües, i un notable creixement del bilingüisme que tendeix a fer disminuir la distància entre els dos grans grups lingüístics que viuen a l'àmbit metropolità.

1.3. Les característiques personals segons origen lingüístic

Aturem-nos encara un moment a considerar altres aspectes vinculats a la llengua dels entrevistats: les possibles diferències per sexe, per edat i per origen geogràfic. Són dades que ens ajuden a completar i a comprendre els fluxos i processos als quals està sotmesa, en aquest territori, la identitat lingüística de la gent.

Descartem ràpidament les diferències per sexe. Edició darrera edició de l'ECVHP hem anat comprovant que no hi ha diferències significatives entre homes i dones pel que fa a l'origen lingüístic, tot i que n'hi trobem de petites: hi ha una mica més de dones que consideren que el castellà és la seva llengua i una mica menys que es declaren bilingües. Però són diferències molt petites numèricament, que pràcticament es troben en el llindar de l'oscil·lació mostrat. I aquesta constatació ens permet almenys descartar algunes hipòtesis, com que hi hagi

FIGURA 1 Llengua de la població de la RMB, segons edat (1995-2006)

una gran diferència entre homes i dones per origen geogràfic, per capacitat d'aprenentatge de les llengües, etc. Deixem de banda, doncs, la distinció segons sexes, que no ens apareix com una variable que tingui conseqüències específiques pel que fa a l'origen lingüístic.

Ben diferent és l'impacte de l'edat, que sí que ens mostra diferències molt importants vinculades a diverses etapes històriques (vegeu la figura 1), més que a la biografia dels entrevistats. Les generacions antigues, molt més catalanes d'origen, han anat deixant pas a generacions més castellanitzades i, en els darrers anys, més tendents al bilingüisme.

Un altre aspecte interessant a comentar és la relació entre llengua i origen geogràfic, tal com podem constatar a la taula 3. És ben evident que la relació entre lloc de naixement i llengua es troba complicada, a Catalunya, per la magnitud de l'arribada d'immigrants a la meitat del segle xx, que fa que la reproducció lingüística del català no sigui automàtica. L'anàlisi dels processos que s'han produït en els darrers anys ens mostra l'evolució en curs, que podem sintetitzar de la manera següent:

- Entre els nascuts a Catalunya és majoritari el reconeixement del català com a llengua pròpia, però va tendint a disminuir com a única llengua pròpia, mentre que augmenta en canvi el percentatge dels qui es senten bilingües des de l'origen. El grup dels qui diuen que el castellà és la seva llengua és d'aproximadament un 30%, i es manté molt estable. En aquest sentit, podem considerar que és el català, com a única llengua pròpia, la que tendeix a perdre

TAULA 3 Llengua de la població de la RMB, segons origen geogràfic i segons categoria professional (1995-2006). %

	Origen geogràfic				Categoria professional**		
	Catalunya	Resta Espanya	Resta EU-15*	Resta món*	Baixa	Mitjana	Alta
2006							
Català	49,8	6,6	5,2	0,7	16,0	39,1	48,2
Castellà	30,5	81,5	28,2	58,1	59,4	37,2	29,4
Ambdues	19,7	10,7	7,2	1,4	16,9	20,8	18,4
Una altra llengua	0,0	1,3	59,5	39,7	7,7	2,9	4,0
N mostral	(4.236)	(2.065)	(76)	(635)	(1.706)	(1.588)	(656)
1995							
Català	56,9	6,3			22,3	43,7	61,7
Castellà	32,1	86,0			66,6	44,5	26,5
Ambdues	10,9	6,9			10,2	11,5	11,4
Una altra llengua	0,1	0,9			0,8	0,3	0,3
N mostral	(3.195)	(1.989)			(844)	(1.145)	(296)

*No hi ha dades per al 1995 per la seva baixa freqüència mostral.

**Submostra formada per la població ocupada.

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995 i 2006).

terreny entre la gent que neix en aquest territori. Fins al 2006 no es detecta encara gent nascuda a Catalunya que es consideri nativa d'altres grups lingüístics.

- b) Entre els nascuts a la resta d'Espanya, la situació es manté força estable: la gran majoria considera que el castellà és la seva llengua, només un grup molt petit diu que la seva llengua és el català, i hi ha una certa tendència a l'augment dels bilingües. Es tracta, en conjunt, d'un grup de gent que molt probablement es va traslladar a Catalunya ja fa molts anys, i en edats en què la primera llengua estava ja fixada. Tampoc aquí no trobem, de moment, un contingent important de persones que es consideren natives d'altres llengües.
- c) Finalment, si prescindim dels nascuts a la resta de la Unió Europea —perquè, en ser pocs, la mostra és massa reduïda per treure'n conclusions fiables—, veiem que els nascuts a la resta del món són els que introdueixen una gran novetat en aquest àmbit; per començar, perquè la seva presència es multiplica per 10, en relació amb la que tenien l'any 2000; i, a més, són els que realment aporten una diversificació lingüística desconeguda fins ara entre nosaltres. Més de la meitat són de parla castellana —a causa de la gran aportació d'immigrants procedents d'Amèrica Llatina—; un 21,0% procedeixen lingüísticament de l'àrab i del berber, i un 16% són nadius d'altres llengües molt diverses.

Altres dades de la taula 3, que posen en relació la llengua amb la categoria professional, ens donen també un conjunt d'informacions prou interessants. Les persones de parla catalana han ocupat, tradicionalment, posicions més elevades dins l'estructura laboral que les persones immigrants; aquest és un efecte del tipus d'immigració que va produir-se a mitjan segle xx, caracteritzada per l'arribada de persones procedents d'àmbits rurals de la resta d'Espanya, i de molt baixa qualificació. Aquesta tendència es manté, però si comparem les dades dels anys 1995, 2000 i 2006, veiem que el predomini dels catalans en les categories professionals més altes tendeix a disminuir, en part perquè ha crescut el percentatge de bilingües, i en part perquè també els procedents d'altres llengües entren a formar part d'aquest col·lectiu de professionals d'alt nivell.

2. La transmissió lingüística familiar

Analitzarem, en aquest apartat, un fet que té molta importància per a veure les tendències lingüístiques de fons a l'àmbit metropolità: la transmissió lingüística familiar, és a dir, la reproducció lingüística d'una generació a la següent. Espontàniament es tendeix a creure que les persones aprenen la llengua dels seus pares, i que per tant la reproducció lingüística es fa d'una manera mecànica. Però això només és així en territoris mono-

lingües amb molt poca mobilitat, situació cada dia menys freqüent al nostre món. Sempre que trobem coexistència lingüística en un mateix territori cal que ens preguntem com es fa la reproducció lingüística generacional, i si hi ha llengües que augmenten ràpidament el nombre dels seus parlants mentre d'altres tendeixen a perdre'n.

Els factors que influeixen en la forma de reproducció lingüística generacional són diversos; no hi entrarem aquí en detall, però òbviament el volum dels diferents grups lingüístics té molta importància, així com la posició social dels seus parlants, la voluntat col·lectiva de manteniment d'una llengua, etc. Quan comparem les tendències de la reproducció lingüística a Catalunya i a l'àmbit metropolità, per al 2006, podem observar diferències molt importants que cal posar en relació sobretot amb el diferent volum de parlants de cada llengua en cada territori.

Quan analitzem l'evolució que s'ha produït a l'àmbit metropolità a través del temps, a partir de les diverses edicions de l'ECVHP, veiem que la reproducció lingüística familiar és un fenomen que presenta una notable estabilitat (vegeu la taula 4). Disposem d'una sèrie que comença a ser llarga i que ens permet constatar, sorprenentment, que els resultats obtinguts són molt similars. Podem, doncs, tenir gairebé la certesa que l'ECVHP ens dona una molt bona mesura de la transmissió lingüística familiar.

Si comencem analitzant quina proporció de persones viu en llars on tothom es considera de la mateixa llengua, podem veure que la comparació entre Catalunya i l'àmbit metropolità, per a l'any 2006, ens mostra l'existència d'unes condicions gairebé inverses pel que fa al percentatge de famílies de llengua catalana i de llengua castellana a cadascun d'aquests dos territoris. A Catalunya, en un terç de les llars on conviuen una parella i algun dels seus fills o filles tothom es considera de parla catalana, perquè tots els membres participen d'aquesta condició, mentre que a la RMB això passa en menys d'un quart de les llars d'aquestes característiques. I alhora, gairebé un terç de les llars metropolitanes estan formades per persones de parla castellana, mentre que per al conjunt de Catalunya aquest grup és només una mica superior a una quarta part del total. En qualsevol cas, però, i establert el fet de la major dificultat de reproducció del català a l'àmbit metropolità, és ben evident que només en una minoria de casos la reproducció lingüística catalana es troba en unes condicions favorables per tenir continuïtat entre una generació i la següent.

La resta de situacions, la de les parelles mixtes des del punt de vista de la seva llengua i la de les llars mutants, en les quals pare i mare són parlants d'una llengua i fills/filles d'un altra o de més d'una, són similars entre Catalunya i la RMB. Sempre en aquest darrer territori tendeix a produir-se una major barreja, una major tendència al bilingüisme. Sempre es manté també la tendència a

TAULA 4 Tipus de transmissió lingüística de progenitors a fills entre la població de la RMB* (1995-2006). %

	Regió Metropolitana de Barcelona			Catalunya 2006
	1995	2000	2006	
Lingüísticament homogenis				
Tots de llengua catalana	29,1	26,0	24,0	33,2
Tots d'ambdues llengües	4,6	6,3	7,9	7,1
Tots de llengua castellana	43,3	43,3	31,1	26,9
Tots d'una altra llengua	0,1	0,1	3,2	3,9
Progenitors mixtos**				
Fills de llengua catalana	4,3	4,7	6,0	5,6
Fills ambdues llengües	6,4	6,8	8,0	6,8
Fills de llengua castellana	1,2	1,4	1,7	1,5
Fills d'altres llengües	0,0	0,0	0,1	0,1
Situacions mutants				
Progenitors català / fills castellà	0,2	0,1	0,1	0,1
Progenitors català / fills ambdues	0,2	0,4	0,2	0,2
Progenitors castellà / fills català	0,6	1,6	1,9	1,8
Progenitors castellà / fills ambdues	7,5	7,0	13,3	10,3
Progenitors altres llengües / fills català	0,0	0,0	0,1	0,1
Progenitors altres llengües / fills castellà	0,3	0,2	0,4	0,3
Progenitors altres llengües / fills ambdues	0,0	0,0	0,3	0,2
Altres situacions	2,3	2,1	2,0	1,9
N mostral	(3.524)	(3.382)	(3.680)	(5.614)

*Submostra formada per la població que resideix en llars on hi cohabita una parella amb un o més fills.

**Progenitors mixtos (català-castellà, català-ambdues, català-altres llengües, castellà-ambdues, castellà-altres llengües, ambdues-altres llengües).

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006).

una major adopció del català, i sobretot del bilingüisme, en els casos de bilingüisme de la parella o de mutació generacional; els casos de pas del català al castellà són molt limitats, com es pot comprovar. No oblidem, però, que malgrat el que podria semblar en veure aquestes xifres, que farien pensar que s'està produint un augment de les persones de parla catalana, això no és així, i de seguida veurem com la disminució de les llars de llengua estrictament catalana és força visible a l'àmbit metropolità. En efecte, hi ha un element numèric pervers que s'amaga darrere les dades, i que ja hem posat de manifest en els diversos informes: en les parelles mixtes els fills de les quals adopten el bilingüisme o el castellà, hi ha una pèrdua numèrica real de persones de parla catalana a favor de persones bilingües o castellanes. I aquest fet provoca, a mida que augmenten les persones bilingües, una disminució sistemàtica del percentatge de persones que consideren que el català és la seva llengua.

Les dades de 2006 difereixen substancialment en dos aspectes, si les comparem amb les d'anys anteriors: d'una banda, el fort augment de les situacions en què intervenen altres llengües diferents del català i del cas-

tellà. Es tracta d'un augment espectacular, encara que seguim parlant d'un fenomen minoritari. D'altra banda, hi ha una gran diferència en l'augment que experimenten totes les situacions de bilingüisme entre català i castellà, tant en famílies lingüísticament homogènies o en parelles lingüísticament mixtes, com, sobretot, en casos en què pare i mare són de parla castellana i els fills i filles consideren que les seves llengües són tant el català com el castellà.

Primera afirmació que podem fer, a la vista d'aquestes xifres: la diversitat lingüística a l'àmbit metropolità és ara més gran i, com a conseqüència, també la reproducció lingüística familiar tendeix a la barreja i a la diversificació; mentre que en les edicions anteriors el grup en què es produïa una transmissió lingüística homogènia, és a dir que de pares catalans, castellans o bilingües naixien fills catalans, castellans o bilingües, era molt estable i comprenia més de tres quartes parts de la població, l'any 2006 havia disminuït considerablement, i era ja només el 63,0%. Fins i tot si només ens fixem en la dada dels nascuts a Catalunya i Espanya, deixant de banda les persones procedents d'altres països, la xifra és del 65,5%, notablement in-

ferior a les obtingudes anteriorment. La tendència és, doncs, a una reproducció lingüística més complexa, en la qual la convivència de diverses llengües acaba creant una tipologia complicada, amb situacions noves d'evolució relativament imprevisible.

Què més podem deduir de les dades obtingudes? Doncs bé, només en una de cada quatre famílies pare, mare i fills són catalans; és a dir, per al conjunt dels habitants de l'àmbit metropolità, la proporció baixa respecte d'anys anteriors; mirant només els nascuts a Catalunya i Espanya, la xifra puja fins al 26,9%, de manera que és molt similar a la d'anys anteriors. Baixa molt ràpidament, en canvi, el percentatge de famílies on tots els membres es consideren de parla castellana, encara que segueix superant el percentatge de llars totalment catalanes. Si prescindim dels nascuts fora d'Espanya, aquest percentatge disminueix encara un punt, perquè en queden fora les famílies procedents d'Amèrica Llatina. D'altra banda, el percentatge de famílies en què tots els membres es consideren alhora de parla catalana i castellana puja, en canvi, ràpidament.

És també notable allò que passa en el cas de famílies de pare i mare castellans: en molt pocs casos els fills es consideren exclusivament catalans, però en molts es consideren bilingües; la catalanització, entesa com a adopció del català com a llengua pròpia, tendeix a augmentar, però, en paral·lel a la reproducció del castellà. En aquest mosaic lingüístic es fa difícil saber si el català tendirà a progressar o a retrocedir en termes de llengua reconeguda com a materna o pròpia, qüestió no menor, perquè el grau de vinculació emocional i identitària sol ser molt divers segons parlem de «la nostra llengua» o d'una llengua apresada posteriorment. Allò que constatem és que va disminuint la identificació amb el català com a llengua exclusiva, però no disminueix el nombre dels qui també la consideren pròpia; es tracta, probablement, d'una de les conseqüències d'un tipus de societat on ha augmentat molt la mobilitat, i les arrels identitàries antigues i «pures», per dir-ho així, tendeixen a deixar pas al mestissatge, també en l'àmbit lingüístic.

L'ECVHP comença a donar informació sobre un altre fet que en el futur pot tenir molta importància per a la situació de la llengua catalana: la transmissió lingüística familiar en els casos en què pare i mare procedeixen d'altres llengües. Si la família segueix vivint a l'àmbit metropolità, què passarà amb els fills i filles? Quina serà la seva llengua? És ben evident que si la segona generació de migrants creu que la seva llengua és el castellà i el procés immigratori segueix augmentant al ritme dels darrers anys, serà molt difícil per a la llengua catalana mantenir un espai ara ja tan limitat. La qüestió de la llengua de la segona generació d'immigrants és, doncs, un element cabdal per avaluar la salut del català.

A la RMB disposem encara de molt pocs casos en què es pugui saber l'opció feta per les famílies immigrants

procedents de llengües que no són ni castellà ni català. Hi ha un 3,2% de casos que corresponen a llars on tots els membres tenen una llengua nativa diferent del català o castellà, i només un 0,8% corresponen a situacions en què pare i mare són nadius d'una altra llengua i els fills o filles es decanten per alguna de les dues llengües més parlades a l'àmbit metropolità. D'aquests, 0,4% consideren el castellà com la seva llengua, 0,3% es consideren bilingües i 0,1%, de llengua catalana. Són xifres insuficients per treure conclusions potents, però indicatives de les tendències que poden estar desenvolupant-se en relació amb la llengua que adoptaran els immigrants de segona generació.

3. L'ús del català

L'ús del català és tan versàtil, depèn tant de la persona amb qui es parla en cada situació, que sempre resulta molt difícil tractar de mesurar-lo. L'ECVHP va optar fa temps per incorporar algunes preguntes per tal de poder tenir referències sobre aquest aspecte de la llengua,

TAULA 5 Llengua emprada per la població de la RMB per parlar amb els membres de la llar*, segons àmbit territorial (1995-2006). %

	Barcelona	Primera corona	Segona corona	Total RMB	Catalunya
2006					
Català	36,2	17,2	34,7	29,9	38,5
Castellà	47,8	70,3	52,6	56,3	47,6
Ambdues	11,2	8,0	7,9	9,0	8,5
Àrab/Berber	0,6	1,8	3,1	1,9	2,4
Una altra llengua	4,2	2,7	1,7	2,9	2,9
N mostral	(2.147)	(1.950)	(2.360)	(6.458)	(9.458)
2000					
Català	38,6	18,5	38,7	32,1	
Castellà	50,7	74,6	53,5	59,4	
Ambdues	10,1	6,6	7,4	8,1	
Una altra llengua	0,6	0,3	0,3	0,4	
N mostral	(1.835)	(1.725)	(1.761)	(5.320)	
1995					
Català	40,8	18,3	42,6	34,4	
Castellà	50,1	74,1	52,5	58,3	
Ambdues	8,6	7,0	4,8	7,0	
Una altra llengua	0,5	0,5	0,1	0,4	
N mostral	(1.942)	(1.536)	(1.494)	(4.972)	

* Submostra formada per la població que no viu sola.
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006).

i es va decantar per les situacions que podem considerar més estables, que són les de la llengua emprada amb les persones amb qui es conviu a la llar, i la llengua emprada en la relació amb el pare, amb la mare o amb els fills.

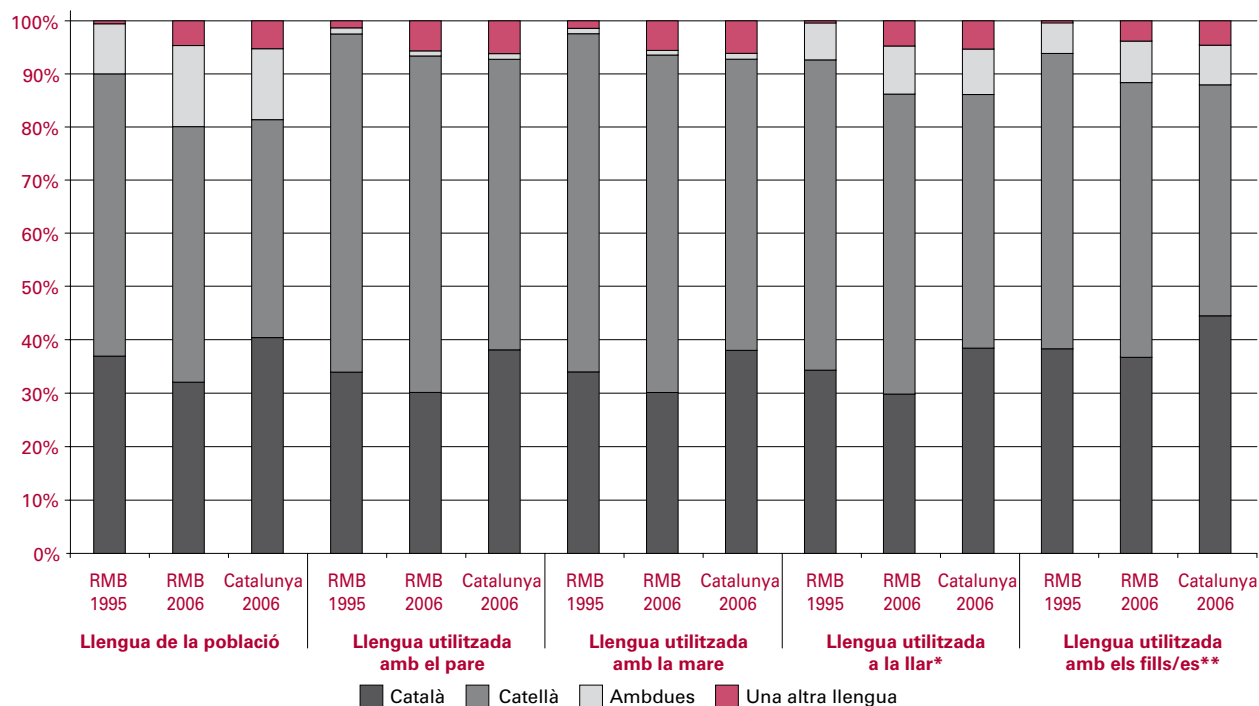
La taula 5 ens mostra una situació d'una relativa estabilitat, també, pel que fa a l'ús de les diverses llengües com a vehicles de relació a la llar. Òbviament, l'edició de 2006 posa de manifest l'existència, tant a Catalunya com al territori metropolità, de llars la llengua d'ús de les quals no és ni català ni castellà, sinó l'àrab o el berber, especialment presents a la Segona corona metropolitana, o d'altres llengües, cosa que no succeïa encara d'una manera tan notable l'any 2000. Aquesta és indubtablement una novetat que hem constatat ja en l'anàlisi de la identitat lingüística i de la transmissió familiar. Ara bé, el gruix numèric d'aquestes aportacions lingüístiques foranes mostra ser, per ara, bastant limitat.

Què passa, però, amb el català com a llengua d'ús a la llar? Doncs que queda bastant per sota del percentatge de llars on el castellà és la llengua utilitzada. En el conjunt de Catalunya, el seu pes és molt més important que a l'àmbit metropolità, per una raó evident: la Primera corona mostra, també en aquest aspecte, una castellanització intensa, que fa caure els percentatges de llars que parlen en català en el conjunt de l'àmbit. Barcelona ciutat s'assembla més al conjunt de Catalunya, com corres-

pon a una població on la identitat lingüística catalana és més elevada que a les corones metropolitanes. I, com sempre, és a Barcelona on es dona una major tendència al bilingüisme, de manera que entre llars que usen el català i llars que usen ambdues llengües ja arriben a igualar el nombre de les de parla castellana. Això no passa a la resta de la RMB, on la distància entre el percentatge de llars castellanes i catalanes és molt més gran.

Hi ha un tret que cal destacar: malgrat les tendències al bilingüisme, es produeix sovint una cessió del català davant el castellà. En efecte, si comparem el percentatge de persones que diuen que la seva llengua és el català amb el de les que diuen que és la llengua que parlen a casa seva, aquest darrer percentatge és menor. Tendència inversa a la que es dona amb el castellà: és la llengua comuna en un percentatge més elevat de llars que en el de persones que la consideren com la seva llengua. I això, tant a Catalunya com a la RMB. El mateix fenomen es produeix pel que fa a la llengua utilitzada per parlar amb el pare o amb la mare, amb major distància encara entre els percentatges de persones catalanes i la llengua que fan servir amb els seus progenitors, que tendeix a ser favorable al castellà, com podem veure a la figura 2. És a dir, hi ha persones de parla catalana que, a casa o amb els seus pares, passen al castellà, per raons diverses; només en el cas de la relació amb els fills el català guanya terreny respecte del percentatge de persones que es consideren de parla catalana.

FIGURA 2 Distribució de la població en funció de diversos paràmetres relacionats amb la llengua, segons territori de residència (2006)

*Submostra formada per la població que no viu sola.

**Submostra formada per la població amb fills/es.

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2006).

Dit d'una altra manera, comprovem a partir de les dades allò que la pràctica ens ha mostrat tantes vegades: el català té molta tendència a recular, en l'ús, enfront del castellà, seguint una norma no escrita que suposa que els catalans dominen ambdues llengües i els castellans no, i que per tant cal subordinar habitualment l'ús del català davant el castellà. Si això succeeix a la llar, on l'ús d'una o altra llengua no sol suposar cap imposició, què no succeirà en els intercanvis entre desconeguts, sobretot quan torna a ser evident que hi ha una població nouvinguda que no ens entén quan li parlem en català?

La comparació en el temps ens parla de nou de la tendència de fons pel que fa a l'ús del català: les llars on el català és l'única llengua emprada habitualment van disminuint amb el temps, fins i tot si hi sumem les llars on català i castellà conviuen. Aquest fet és especialment notori a la Segona corona metropolitana, territori que en els darrers anys ha experimentat canvis molt importants, probablement perquè l'arribada de la nova immigració ha estat especialment intensa, i també pel trasllat de moltes persones que anteriorment habitaven Barcelona o la Primera corona.

Les llars on el castellà és la llengua comuna també han tendit a disminuir, però molt menys que les catalanes, i probablement com a efecte de l'entrada d'altres llengües. En qualsevol cas, el seu pes segueix sent molt important en algunes zones, especialment a la Primera corona. Va augmentant el nombre de llars bilingües, però amb un 70% de llars on el castellà és la llengua emprada col·lectivament queda prou de manifest la dificultat de penetració del català, si deixem al marge els mitjans institucionals com l'escola o la televisió.

Néixer a Catalunya és, certament, un factor positiu pel que fa a reconèixer el català com a llengua pròpia i fer-lo servir a la llar i amb les persones més properes. Però no implica que això es faci forçosament; ans al contrari, si bé les persones nascudes a Catalunya són les que més utilitzen el català en les relacions familiars, n'hi ha moltes que, sent nascudes aquí, utilitzen el castellà com a vehicle de comunicació familiar. De fet, la comparació en el temps mostra que el percentatge de persones que parlen en català amb els seus fills, per exemple, tendeix a disminuir i no a augmentar, com es podria pensar tenint present que s'empra més aquesta llengua amb els fills que amb els pares.

L'anàlisi de l'ús del català en les relacions familiars ens dona, en conjunt, informacions una mica contradictòries: en alguns aspectes el català sembla guanyar terreny; en altres, perdre'l. En la tendència de fons, més aviat es manifesta un lent retrocés, no solament com a resultat de les migracions, sinó també dels hàbits lingüístics de la gent nascuda a Catalunya. Però si en la identitat lingüística i en l'ús les tendències són més avi-

at negatives, en el coneixement del català, que és on es pot detectar la voluntat institucional i col·lectiva per al manteniment de la llengua, les situacions detectades semblen bastant més esperançadores.

4. El coneixement del català

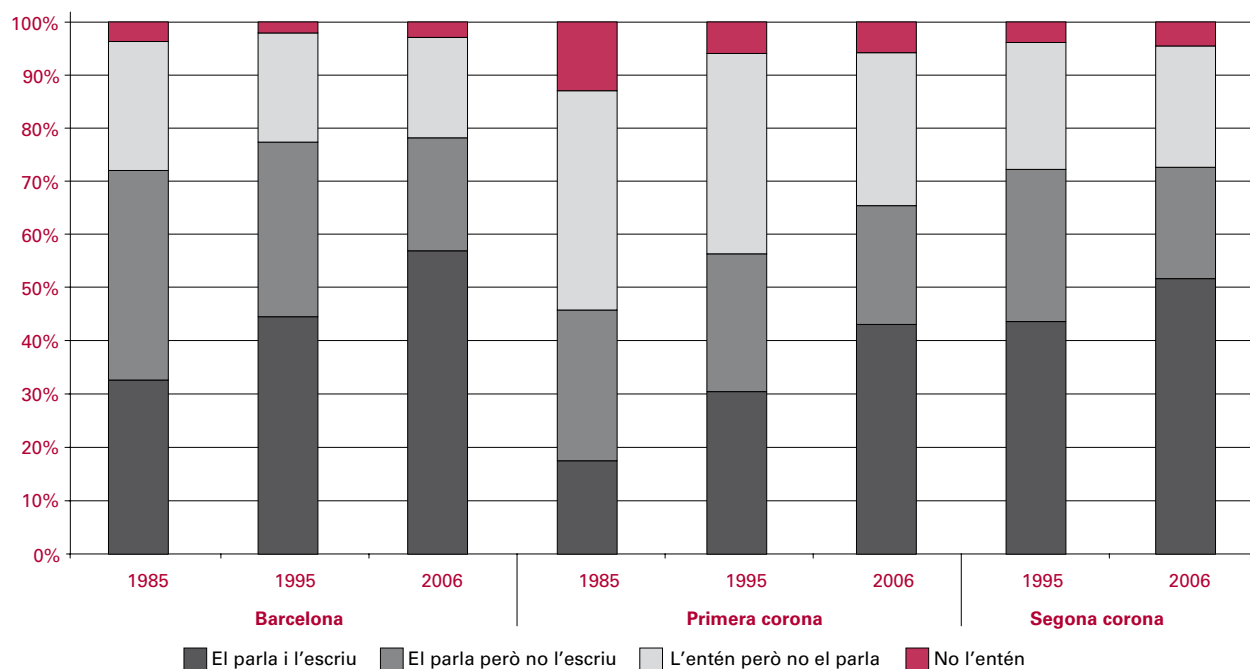
Hem parlat fins aquí de la identitat lingüística de les persones que viuen a la RMB i de la llengua que utilitzen per parlar amb els seus parents més propers. Situacions, que, en certa manera, no depenen de la voluntat personal, sinó de fets externs: on s'ha nascut, amb qui es conviu, etc. El coneixement d'una llengua depèn també en gran part de circumstàncies externes, vinculades a quina llengua es parla en l'entorn, o quina llengua s'aprèn o es parla a l'escola. Alhora, però, és també resultat d'una voluntat personal i col·lectiva: l'esforç que fa cada persona per conèixer millor una llengua, el que fa un país per donar a la seva ciutadania l'ocasió de conèixer-la a fons, si és la seva llengua materna, o d'aprendre-la, si no és així. A través del coneixement del català que té la població metropolitana i a través de l'evolució dels processos d'aquest coneixement podem saber també altres coses, com la importància social que s'ha donat al català en diversos moments de la història, així com la tendència, més enllà de l'evolució de la població i les migracions, a la consolidació o a l'afebliment d'aquesta llengua.

4.1 El coneixement del català en el conjunt de la població de l'àmbit metropolità

En aquest aspecte, la taula 6 (vegeu també la figura 3) ens indica que les dades de l'ECVHP mostren una situació positiva: l'any 2006 ja més de la meitat de la població de més de 18 anys de Catalunya, i també de la RMB, declara que parla i escriu el català. Un percentatge que ha anat pujant per a cada edició, i que ha doblat les xifres obtingudes l'any 1985 per a l'àrea metropolitana, àmbit territorial que va ser considerat en aquell moment. L'any 2006, encara una quarta part de la població, aproximadament, no parla el català, però la gran majoria d'aquestes persones diu que l'entén. Cal tenir present que, com hem fet constar en altres edicions, les dades no es basen en cap prova de coneixement, sinó en les declaracions de les persones entrevistades, de manera que no sabem quin és el grau real de coneixement ni si és homogeni. Però la declaració de «saber una llengua» té ja en si un valor simbòlic d'interès pel seu aprenentatge, sobretot quan es procedeix de zones distants.

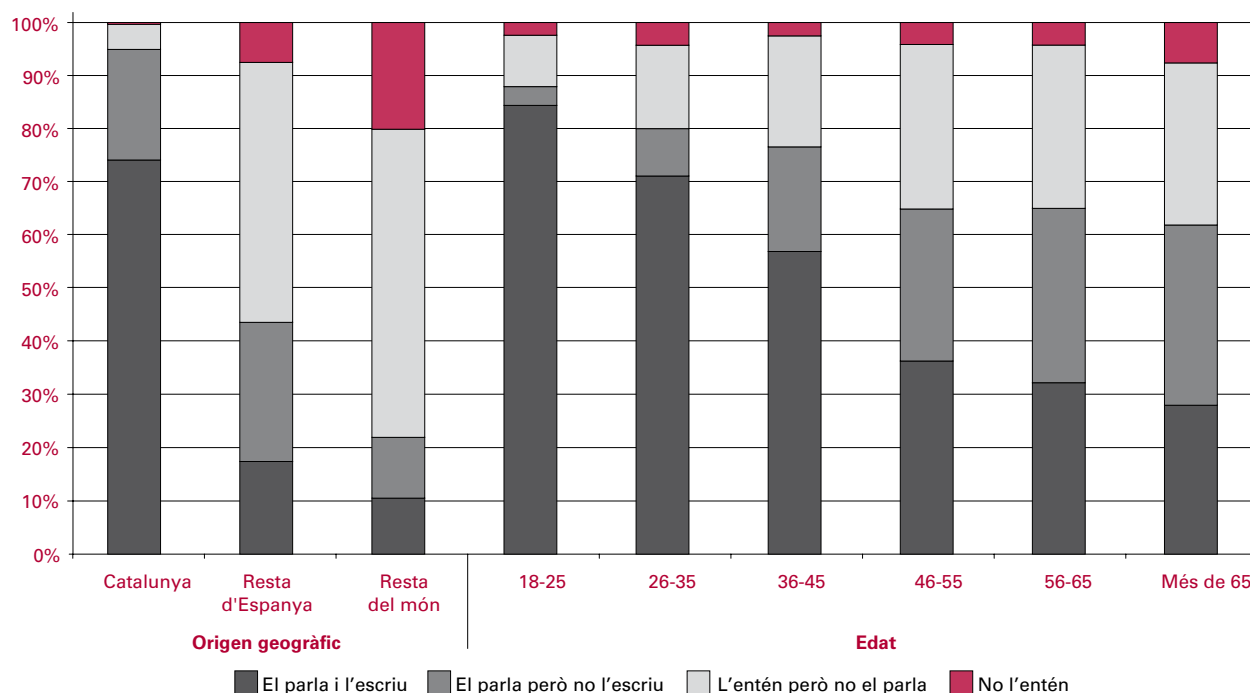
El percentatge de les persones que no entenen el català puja lleugerament, a la RMB, en comparació amb la xifra obtinguda en els 10 anys anteriors, però, sorprenentment, no reflecteix el volum de nouvinguts que sabem que ha arribat en aquest període, i que hipotèticament podien haver fet créixer moltíssim la xifra dels qui no entenen el català. I, alhora, és me-

FIGURA 3 Nivell de coneixement del català de la població de la RMB, segons àmbit territorial (1985-2006).

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1985, 1995 i 2006).

FIGURA 4 Nivell de coneixement del català de la població de la RMB, segons origen geogràfic i segons edat (2006)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2006).

nor que l'obtingut uns anys abans. Així, per exemple, a la Primera corona, que ha estat en tots aquests anys la zona més castellanitzada, s'ha passat del 13% de persones que declaraven no entendre el català, l'any 1985, al 6% l'any 2006, malgrat la forta im-

plantació de la nova immigració en aquest indret. En qualsevol cas, que 3 de cada 4 persones de la RMB sàpiguin parlar el català és un fet que, sense poder ser considerat com a situació òptima, és millor que la que s'observava a l'àrea metropolitana cap al 1985,

TAULA 6 Nivell de coneixement del català de la població de la RMB, segons àmbit territorial. (1985-2006). %

	Barcelona	Primera corona	Segona corona	Total RMB	Total Catalunya
2006					
El parla i l'escriu	56,9	43,2	51,8	51,0	52,9
El parla però no l'escriu	21,2	22,3	20,9	21,4	22,9
L'entén però no el parla	18,8	28,7	22,8	23,2	20,3
No l'entén	2,9	5,8	4,5	4,3	3,8
N mostrat	(2.397)	(2.083)	(2.533)	(7.012)	(10.249)
2000					
El parla i l'escriu	52,4	38,9	47,9	46,6	
El parla però no l'escriu	27,9	24,7	26,9	26,5	
L'entén però no el parla	17,7	31,0	20,8	23,0	
No l'entén	1,8	5,3	4,4	3,8	
N mostrat	(2.032)	(1.828)	(1.882)	(5.742)	
1995					
El parla i l'escriu	44,6	30,5	43,7	40,1	
El parla però no l'escriu	32,8	25,9	28,6	29,5	
L'entén però no el parla	20,5	37,6	23,8	26,7	
No l'entén	2,1	5,9	3,9	3,8	
N mostrat	(2.107)	(1.595)	(1.561)	(5.263)	
1990					
El parla i l'escriu	34,8	21,3			
El parla però no l'escriu	36,9	28,5			
L'entén però no el parla	24,8	40,4			
No l'entén	3,5	9,7			
N mostrat	(2.190)	(1.580)			
1985					
El parla i l'escriu	32,7	17,4			
El parla però no l'escriu	39,3	28,1			
L'entén però no el parla	24,2	40,9			
No l'entén	3,7	12,8			
NS/NC	0,2	0,7			
N mostrat	(2.928)	(1.984)			

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1985, 1990, 1995, 2000 i 2006).

moment en què només un 60% aproximadament de la població es declarava capaç de parlar-lo. Una primera conclusió, doncs, és que de moment no es detecta un descens fort en el coneixement del català com a conseqüència de la immigració recent, sinó que els nivells de coneixement segueixen millorant globalment, continuant una tendència ja detectada en anys anteriors.

Com era previsible, la Primera corona és encara l'excepció, on només un 43% de la població declara parlar i escriure el català. Però la millora del coneixement del català, en aquest territori, és fins i tot superior a la que trobem a Barcelona i sobretot a la Segona corona. Barcelona ciutat és el territori amb un millor coneixement del català, superior al del conjunt de Catalunya i només superat pel coneixement que en té la gent als pobles petits de la RMB; a Barcelona, el percentatge de gent que no parla català és de l'ordre de només un 22%. La ciutat és, des d'aquest punt de vista i en aquest període, un espai de catalanització accentuada que sembla jugar un paper de motor respecte del seu entorn pel que fa al coneixement del català.

Certament, les persones nascudes a Catalunya tenen més probabilitats d'un bon coneixement del català que les nascudes en altres indrets (vegeu figura 4): 3 de cada 4 parlen i escriuen el català; però com veiem, el lloc de naixement no suposa el coneixement d'una manera mecànica. Entre els nascuts a la resta d'Espanya segueix havent-hi un grup nombrós que no parla el català, i entre els nascuts fora d'Europa la dificultat per entendre el català queda ben palesa. En conjunt, però, el coneixement del català no es presenta tan vinculat al lloc de naixement com sobretot a l'edat: mentre que en les edats grans hi ha més persones que diuen que la seva llengua és el català, en les edats joves, amb menys catalans d'origen, el coneixement és superior, millora indubtablement vinculada a l'esforç que s'ha fet a les escoles.

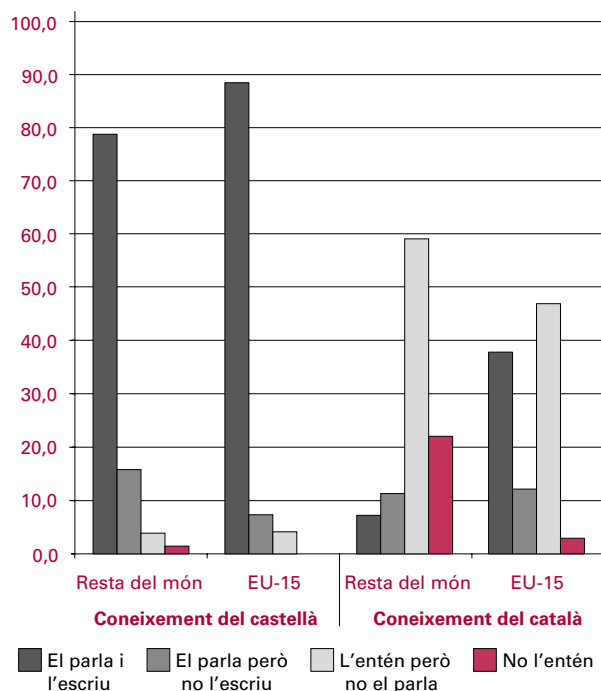
4.2. Què aprenen els nous nats?

Queda clar, doncs, que el coneixement del català millora. Dit això, què passarà, des del punt de vista lingüístic, amb les noves migracions? Les respostes obtingudes l'any 2006 per l'ECVHP ens indiquen una tendència ben clara: entre les persones nascudes fora d'Espanya, el coneixement del castellà és molt superior al del català, tal com s'observa a la figura 5.

Els immigrants procedents de la Unió Europea tenen un nivell de coneixement d'ambdues llengües molt superior als que procedeixen d'altres zones, però, sobretot, es marca una forta diferència entre català i castellà: mentre que gairebé ningú diu no ser capaç d'entendre el castellà, més d'un de cada quatre dels immigrants procedents de fora de la Unió Europea diu que no entén el català. I només un de cada cinc, aproximadament, és capaç de parlar-lo, enfront d'un 95% capaç de parlar castellà.

Xifres, doncs, que segueixen alertant sobre les conseqüències lingüístiques de la nova immigració, encara no prou voluminosa, en el conjunt de la població, per a fer visible un descens global molt pronunciat en la comprensió de la llengua, però amb una tendència ben clara a adoptar el castellà com a llengua de comunicació en el territori de la Regió Metropolitana de Barcelona.

FIGURA 5 Nivell de coneixement del català i del castellà de la població de la RMB nascuda fora d'Espanya, segons origen geogràfic (2006). %

*Submostra formada per la població que ha nascut fora d'Espanya.
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (2006).

5. Conclusions

Què podem concloure, doncs, després d'aquesta exploració de l'evolució lingüística a la Regió Metropolitana de Barcelona? Tot fa pensar que, com a resultat de les dues onades immigratòries que s'han produït al llarg del segle xx i a l'inici del xxi, hi ha dos processos en curs: el primer és el de la catalanització molt lenta de la població filla dels immigrants procedents de la resta d'Espanya, que va suposar una forta castellanització de Barcelona i la seva rodalia. El castellà és ben viu en les diverses generacions d'aquesta població, i sovint considerat com la seva llengua i emprat en les relacions familiars, però part dels seus descendents es considera ja de parla catalana o bilingüe, fins i tot quan a casa fa servir el castellà. En aquest sentit, el català tendeix, molt lentament, a recuperar terreny. Paral·lelament, però, es produeix un altre fenomen, característic d'aquest inici del segle xxi: l'arribada de nous immigrants, molts d'ells de llengua castellana, encara que siguin d'origen americà, i d'altres de llengües més llunyanes a la nostra, com l'àrab o el berber. La tendència d'aquests nous immigrants és la d'aprendre el castellà com a llengua d'ús. I en aquest sentit, el català tendeix a retrocedir com a llengua pròpia de la població de Barcelona, si bé l'impacte de les noves migracions no és encara gaire fort en les xifres obtingudes l'any 2006.

Aquests dos processos van en direccions oposades, i fan que els resultats no siguin gaire diferents dels que trobàvem en edicions anteriors de l'ECVHP, però que ara siguin resultat d'una major barreja, d'un major mestissatge. En qualsevol cas, i sintetitzant moltíssim els resultats obtinguts, podem dir que un terç de la població metropolitana es considera de parla catalana, i una meitat de parla castellana. Mentrestant, creix un tercer grup de persones bilingües i un quart de persones natives d'altres llengües.

A Barcelona ciutat i als pobles petits és on hi ha més persones de parla catalana, però en els pobles ha tendit a disminuir i es va instal·lant també la diversitat lingüística. Notablement, trobem l'aparició de llengües foranes a tots els àmbits geogràfics de Catalunya, amb una intensitat variable però no gaire diferenciada.

Cada vegada hi ha menys famílies en les quals tant els progenitors com els fills/es tinguin exclusivament el català com a llengua pròpia. També n'hi ha menys de parla castellana que transmetin únicament el castellà, perquè les generacions més joves tenen una major tendència al bilingüisme, fet que finalment fa que el català creixi també com a llengua pròpia de la població. En aquest sentit, i comparant amb anys anteriors, es va produït un augment del percentatge de persones de parla catalana.

Pel que fa a l'ús del català en les relacions familiars, les informacions són una mica contradictòries: en alguns aspectes el català guanya terreny, en altres el perd; el conjunt és més aviat negatiu, si bé hi ha tendència a parlar més el català amb els fills que amb els pares.

En relació amb el coneixement del català, en canvi, les dades posen de manifest una millora contínua al llarg dels anys: tant a Catalunya com a la Regió Metropolitana de Barcelona, més de la meitat de la població de més de 18 anys declara parlar i escriure el català; l'arribada de nous immigrants no sembla haver afectat significativament aquest fet. Fins i tot a la Primera corona metropolitana, el territori més castellanitzat, augmenta el coneixement del català amb relació a anys anteriors.

Amb tot, l'impacte de la nova immigració, que de moment no sembla estar alterant negativament la situació del català, segueix plantejant dubtes en relació amb el futur: mentre que el 95% de les persones procedents de fora d'Europa diu ser capaç de parlar el castellà, un 25%, aproximadament, d'aquest grup diu no entendre el català, i només un 20% és capaç de parlar-lo. El creixement de la immigració suposa, doncs, sobretot en l'ús públic, un reforç de la llengua castellana que no sabem fins a quin punt pot quedar contrarestat per l'esforç institucional.

Amb tot, la situació de creixent plurilingüisme a la RMB crea escenaris nous, inexistents fins ara, que poden potser contribuir a canviar les actituds lingüístiques de la població i tendir, en aquest sentit, a voler mantenir el català com a llengua d'identitat diferencial.

Introducció

1. Xarxes de sociabilitat

2. Xarxes de suport personal

3. Associacionisme

4. Valoracions sobre les relacions personals, el nivell de vida i la situació de Catalunya

5. Adscripció ideològica i identificació religiosa

6. Comportament electoral

7. Conclusions

Introducció

En aquest article s'analitzen els hàbits i les expectatives de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona (RMB) en diverses esferes individuals i socials, amb l'objectiu d'identificar els mecanismes principals de relació i inserció dels individus en la societat. En primer lloc, es consideren les xarxes de sociabilitat de la població, a partir de l'anàlisi de les relacions personals i socials i del tipus de suport que reben en cas de necessitats d'indole diversa. Un segon àmbit d'anàlisi són les expectatives de la població envers l'evolució de les seves relacions, del seu nivell de vida i de la societat en general. El tercer bloc d'informació que s'ofereix fa referència al posicionament de la població en termes ideològics, religiosos i polítics.

1. Xarxes de sociabilitat

La informació sobre les relacions que manté la població de la Regió Metropolitana de Barcelona amb el seu entorn permet identificar la importància dels diversos vincles personals i permet veure que aquests vincles difereixen segons les característiques sociodemogràfiques de les persones.

Les relacions amb familiars són les més esteses, ja que pràcticament ningú esmenta que no té família i, en el cas de tenir-ne, gairebé ningú manifesta no relacionar-s'hi mai. Les relacions amb familiars, a més, són les més freqüents. Més de 8 de cada 10 persones es relacionen amb familiars una vegada a la setmana o més. Cal destacar que 4 de cada 10 s'hi relacionen a diari.

La immensa majoria de la població també té relacions d'amistat, que són força freqüents. En aquest cas, un 3,7% manifesta no tenir amics, mentre que un 3,3% en té però no els veu mai. Tot i que amb els amics les relacions no són tan freqüents com amb els familiars, gairebé una cinquena part de la població es relaciona diàriament amb amistats i gairebé la meitat s'hi relaciona setmanalment. Quan es té xicot/a, les relacions encara són més intenses, ja que esdevenen majoritàriament diàries (vegeu les figures 1 i 2).

Amb els veïns, les relacions també són freqüents, ja que predominen els contactes diaris o setmanals. En aquest cas, però, cal destacar que una quarta part de la població, tot i tenir veïns, no s'hi relaciona mai (vegeu la taula 1). Aquesta circumstància posa de manifest una certa debilitat de les relacions de veïnatge, tot i que no es disposa de l'evolució al llarg dels anys d'aquests vincles relacionals.

TAULA 1 Freqüència de les relacions de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona amb persones que no viuen a la llar (2006)

	Familiars	Amistats	Xicot/a	Veïns/es	Companys/es	
					de feina o estudis	d'associacions
NP (No en té)*	0,3	3,7	88,4	2,6	28,1	64,4
Cada dia	40,1	17,6	7,7	25,6	31,2	1,5
Una o diverses vegades a la setmana	42,3	45,1	3,0	26,8	10,1	5,8
Una o diverses vegades al mes	12,0	24,3	0,2	12,8	9,5	4,0
Una o diverses vegades l'any	4,5	5,6	0,3	6,2	6,5	5,9
Mai	0,6	3,3	0,0	25,8	14,2	18,2
Ns/Nc	0,2	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3
N mostra	(7.012)	(7.012)	(7.012)	(7.012)	(7.012)	(7.012)

* No té familiars, amistats, xicot/a, veïns/es, no treballa/estudia, treballa sol/a o no està associat/da.
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

Lògicament, l'àmbit laboral i el dels estudis comporten unes relacions força freqüents amb els companys i companyes, principalment diàries. Cal retenir, però, que un 14,2% de la població no es relaciona amb els companys de feina o estudis.

Finalment, quan es pertany a associacions, partits polítics o sindicats, les relacions amb companys acostumen a ser més esporàdiques que les esmentades fins ara. A més, sobresurt significativament el col·lectiu que no es relaciona mai amb aquest tipus de companys. Els vincles que genera l'anomenat *tercer sector* semblen, doncs, dèbils per a la majoria de la població que hi està vinculada, ja que el més habitual és estar-hi associat però no participar-hi activament.

Els diversos tipus de relacions no es donen amb la mateixa intensitat segons les característiques de les persones. Així, s'aprecia que les relacions amb familiars i amb veïns es produeixen més freqüentment entre la gent gran, la jubilada i la que és mestressa de casa. És interessant observar també que les dones es relacionen amb més freqüència amb familiars i que la població de la Primera corona metropolitana, la de categoria professional més baixa i menys nivell d'estudis manté més relacions de veïnatge que la resta. S'ha d'interpretar que les relacions amb familiars i veïns són vincles de caire tradicional, que no provenen d'una elecció lliure de les persones i, per tant, dels lligams d'afinitat individuals, sinó que estan marcades pel context de parentiu i territorial de les persones.

Les relacions més intenses amb amics i companys de feina o d'estudi les protagonitza una població que té un perfil molt diferent al que s'ha presentat fins ara. Aquestes, especialment les d'amistat, al contrari dels vincles familiars i de veïnatge, són relacions que es fonamenten en l'afinitat individual i, per tant, en l'elecció personal. Habitualment es reconeix que aquests

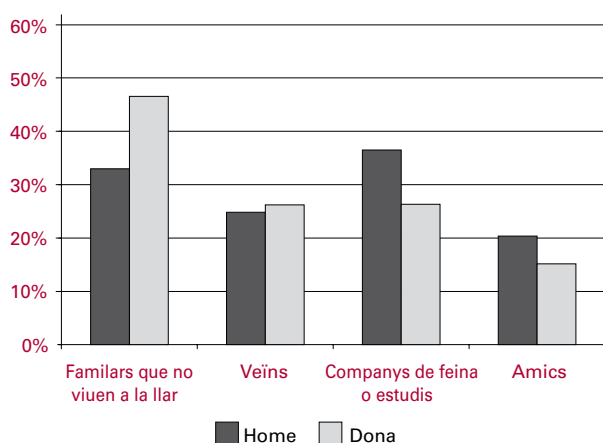
lligams guanyen pes en la societat contemporània. A partir de la informació disponible, es dedueix que les relacions d'amistat es donen amb més freqüència entre la població jove i l'estudiant. D'altra banda, hi ha més freqüència de relacions amb companys de feina o estudis entre la població jove i l'adult de 25 a 44 anys i, lògicament, entre la població ocupada i l'estudiant. S'observa, a més, que com més elevat és el nivell d'estudis, més freqüents són aquest tipus de relacions. Es detecta, doncs, que tot i el predomini de les relacions familiars, entre els grups més joves i més formats augmenten les relacions que provenen de l'elecció individual de les persones.

La localització dels vincles relacionals de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona es fonamenta en els àmbits de proximitat geogràfica (vegeu la taula 2): en primer lloc, al barri, i, en segon lloc, en altres barris del municipi de residència. Sis de cada deu persones es relacionen més freqüentment amb persones del mateix municipi de residència. L'evolució temporal de la darrera dècada indica, però, certs canvis en aquesta qüestió.

Les relacions més freqüents amb població resident en altres zones metropolitanes diferents del lloc on es resideix són proporcionalment escasses, però mantenen el seu pes al llarg dels anys. Un altre col·lectiu nombrós és el de les persones que es relacionen amb altres de qualsevol part del territori. Aquest grup augmenta el seu pes entre 2000 i 2006. La informació disponible posa de manifest la progressiva integració del territori metropolità, que esdevé cada vegada més un espai habitual de la vida quotidiana de la població, no només en termes laborals sinó també en l'àmbit de l'oci i de les relacions personals.

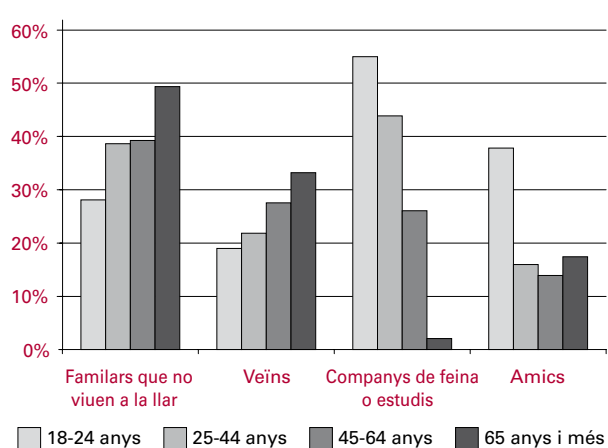
També s'observen diferències en la localització de les relacions segons les característiques sociodemogràfiques de la població. Així, les relacions de més proximi-

FIGURA 1 Població de la Regió Metropolitana de Barcelona que es relaciona diàriament amb diferents persones, segons el sexe (2006)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

FIGURA 2 Població de la Regió Metropolitana de Barcelona que es relaciona diàriament amb diferents persones, segons edat (2006)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

TAULA 2 Lloc on resideixen majoritàriament les persones amb qui la població de la RMB es relaciona més freqüentment (1995-2006)

	1995	2000	2006
A la mateixa escala	4,1	3,9	4,3
Al mateix barri de residència	30,9	29,6	34,8
A un altre barri del municipi de residència	33,4	31,7	24,2
Barcelona	3,6	5,1	4,6
Primera corona	2,9	4,6	3,2
Segona corona	5,5	5,2	3,6
Reste de Catalunya	1,2	1,0	0,6
Fora de Catalunya	0,5	0,5	1,6
Indistintament	16,7	16,6	21,1
Ns/Nc	1,2	1,9	2,1
N mostrat	(5.263)	(5.742)	(7.012)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població (1995, 2000 i 2006).

tat —en l'àmbit del barri— es donen entre la població gran. En canvi, entre la població jove, i a mesura que augmenta el nivell d'estudis i la categoria professional, el territori és menys decisiu en les relacions que es mantenen, i s'incrementen les relacions en tot l'àmbit metropolità.

2. Xarxes de suport personal

En primer lloc, convé esmentar que els temes plantejats en aquest apartat afecten de manera molt desigual la població de la Regió Metropolitana de Barcelona. L'any 2006, la majoria de la població no havia tingut problemes de desavinences familiars ni de recerca de feina. En canvi, entorn del 60% havien tingut problemes de

manca de recursos econòmics i problemes afectius i personals. Finalment, la gran majoria de la població havia necessitat suport per situacions relacionades amb la salut (83,4%).

Quan hi ha problemes, la família és el principal àmbit de suport al qual acudeix la població. Més específicament, la receptora de la majoria de les demandes que s'examinen en aquest apartat és la família nuclear —pares i parella.

La situació extrema la constitueixen els problemes de salut, i en aquests casos, la parella, en primer lloc, els pares i els altres familiars són els que donen suport en la immensa majoria dels casos. Quan els problemes són de caire econòmic, s'acudeix més als pares i a altres familiars i menys a la parella. S'ha de tenir en compte, en aquest punt, que els problemes econòmics acostumen a afectar els dos membres de la parella.

S'aprecia un comportament lleugerament diferent en el cas de problemes personals i afectius i de desavinences familiars, ja que en aquestes situacions s'acudeix primer a la parella, també a altres familiars, i menys als pares, però cal destacar que en aquest cas ja apareix amb certa importància el suport que donen les amistats. És clar que quan la població té dificultats en l'esfera de les relacions personals, l'àmbit dels amics i amigues esdevé més important, tot i que encara predomina el suport de la família. Finalment, la recerca de feina és l'únic àmbit en què el paper que té la família és secundari, ja que s'acudeix en primer lloc a amistats i, després, a professionals (vegeu la taula 3).

És destacable que hi ha una presència de persones que no acudeixen a ningú quan tenen dificultats, que oscil·len entre el 4,3% en cas de malaltia i el 22,6% en cas de recerca de feina.

TAULA 3 Persones a qui acudeix prioritàriament la població de la Regió Metropolitana de Barcelona en diversos casos de necessitat (2006)

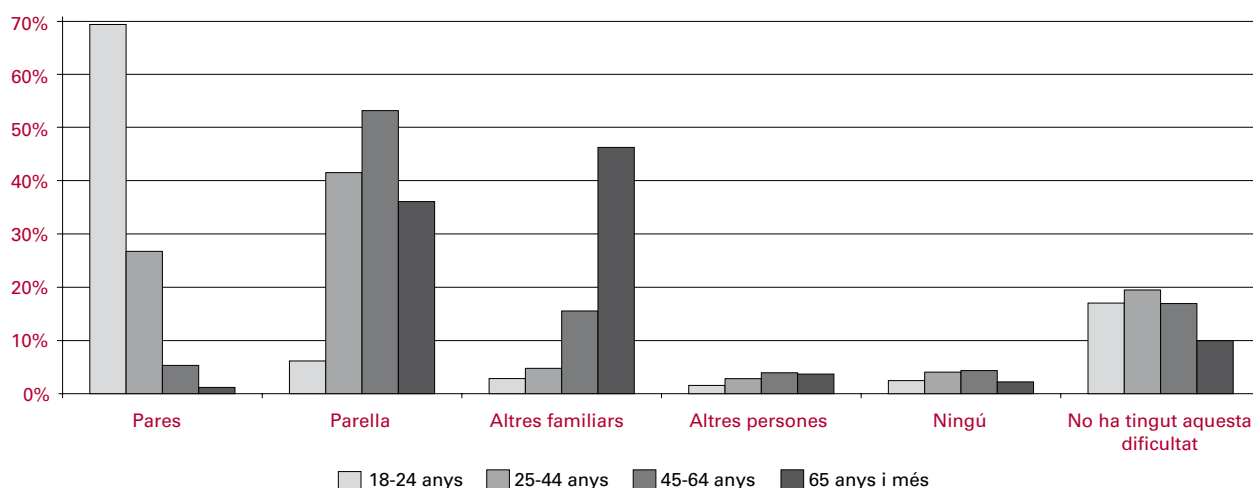
	Malaltia**	Desavinences familiars	Problemes personals i afectius	Manca de recursos econòmics	Recerca de feina
Pares	23,0	12,7	13,6	33,2	8,1
Parella	48,7	34,2	37,1	17,6	13,4
Altres familiars	19,4	18,8	18,2	24,2	6,5
Altres persones conegudes	2,4	18,8	19,6	4,2	31,1
Professionals o serveis públics	1,4	1,1	1,6	6,7	16,7
Ningú	4,3	12,6	8,9	13,2	22,6
NS/NC	0,7	1,9	1,0	1,0	1,6
N mostrat	(5848)	(2440)	(4410)	(4156)	(2925)

* Submostres formades per la població que diu haver patit els diferents problemes pels quals es pregunta.

** Excloent el metge.

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

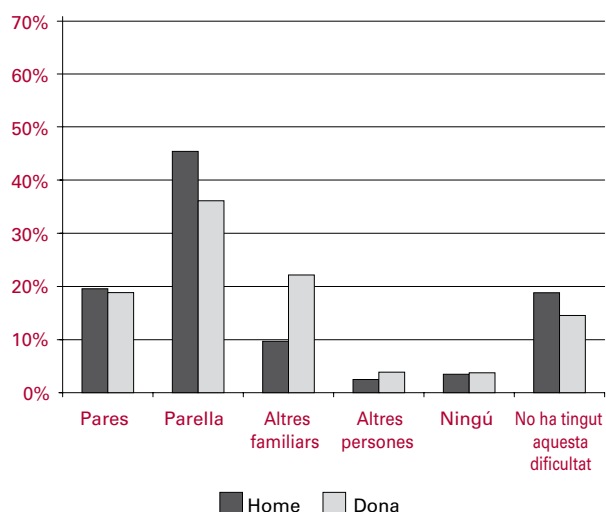
FIGURA 3 Persona a qui acudeix prioritàment la població de la Regió Metropolitana de Barcelona en cas de malaltia, segons edat* (2006)

* Excloent el metge.

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

FIGURA 4 Persona a qui acudeix prioritàment la població de la Regió Metropolitana de Barcelona en cas de malaltia, segons sexe* (2006)

* Excloent el metge.

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

El cicle vital és la variable que condiciona més fortament a qui s'acudeix en cas de necessitat, tal com s'observa a la figura 3. En pràcticament tots els casos analitzats, la població jove té com a suport clau els pares, bé que en els casos de desavinences familiars i de problemes personals guanya pes el suport de les amistats. La població adulta rep el suport bàsic de la parella, mentre que la gent gran acudeix més a altres familiars, que no siguin els pares o la parella, és a dir, a fills, germans, etc.

Cal destacar que en cas de malaltia, hi ha diferències notòries segons el sexe pel que fa a qui s'acudeix (vegeu la figura 4). En aquesta situació, els homes acudeixen principalment a la parella, mentre que les dones, a més

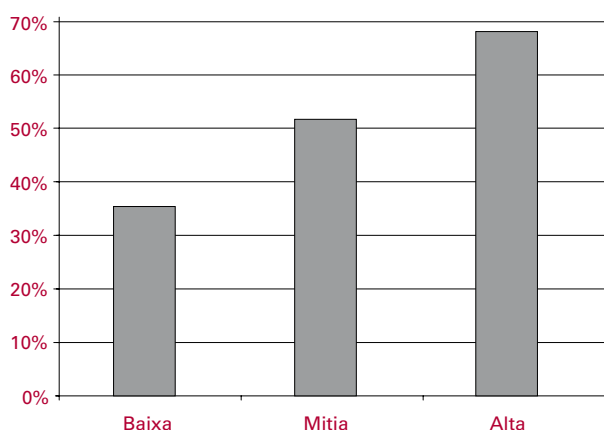
de la parella, acudeixen a altres familiars (fills, germans). Les dones tenen menys possibilitats de trobar suport en la parella principalment perquè la seva esperança de vida és més elevada (i, per tant, hi ha més vídues que vidus). Les dones, en canvi, exerceixen la funció de suport a la parella fins a edats avançades.

En l'evolució entre 1995 i 2006 d'aquestes xarxes de suport, s'observa una reducció del recolzament en els pares i un increment de l'ajut provinent de la parella i d'altres familiars. Aquests canvis, però, són més atribuïbles a l'envelliment de la població —més proporció de persones adultes i grans— que a veritables transformacions en l'organització de les xarxes de suport.

3. Associacionisme

La població de la Regió Metropolitana de Barcelona que pertany a alguna associació no arriba a la meitat del total i ha disminuït significativament des de l'any 2000 (del 51,9% al 44,8%). Aquesta tendència evolutiva s'aprecia en pràcticament tots els col·lectius sociodemogràfics. Els màxims contrastos en els nivells d'associacionisme s'observen pel que fa a la categoria professional i al nivell d'estudis de la població, atès que la població de categoria professional alta i la que ha assolit estudis superiors duplica les taxes d'associacionisme de la població de categoria professional baixa i de la que no té estudis (vegeu la figura 5). El sexe i l'edat també presenten contrastos importants: els homes pertanyen més a associacions que les dones i el grup d'edat menys associat és el de 18 a 24 anys. També s'observen menors taxes d'associacionisme entre la població resident a la Primera corona metropolitana, en municipis de més de 100.000 habitants —exceptuant Barcelona— i entre la població nascuda fora de la Unió Europea.

FIGURA 5 Pertinença a associacions segons categoria professional de la població de la RMB (2006) %

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

Les associacions que aglutinen un major nombre d'associats són les esportives, a les quals pertany gairebé una cinquena part de la població. S'ha de tenir en compte que entre aquestes entitats, hi figuren els clubs esportius, i que en la majoria dels casos, pertànyer a aquests clubs significa només ser espectador d'un esdeveniment esportiu (vegeu la figura 6).

En segon lloc, hi ha una sèrie d'entitats associatives que apleguen entre el 5% i el 10% de la població, com ara les associacions de veïns, les associacions professionals, les ONG i entitats ecologistes, els sindicats i les associacions culturals. La resta d'associacions concentren menys del 5% de la població.

La majoria de tipus d'associacions presenten una certa estabilitat en les xifres de població associada entre 1995 i 2006. Les variacions més elevades es produeixen en les associacions de veïns, que atrauen menys població,

i les ONG i entitats ecologistes, que n'atrauen més. S'ha de considerar que aquesta evolució està clarament en relació amb les tendències socials del moment.

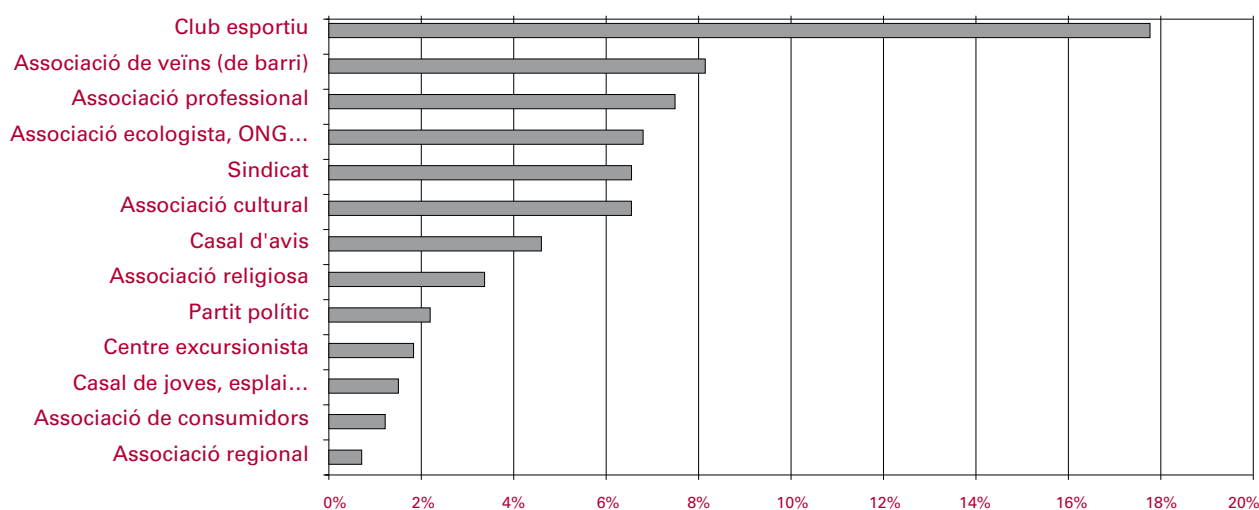
El 4,8% de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona porta a terme alguna activitat de voluntariat. Els nivells més elevats de realització d'aquestes activitats —aproximadament el doble de la mitjana general— es donen entre la població jove, l'estudiant, les persones amb més nivell d'estudis i les de categoria professional alta. S'ha de tenir en compte, però, que hi ha altres col·lectius amb característiques sociodemogràfiques diferents que no porten a terme activitats de voluntariat en el sentit estricte —col·laboracions amb associacions, etc.—, però que donen un suport assistencial fonamental respecte al seu entorn proper, tenint cura de familiars malalts, de persones grans, etc.

4. Valoracions sobre les relacions personals, el nivell de vida i la situació de Catalunya

La majoria de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona considera que les relacions amb familiars (parella i família) i amb amistats han evolucionat tal com esperava (vegeu la figura 7). La diferència principal que s'observa és que en la valoració de les relacions familiars hi ha un percentatge superior de percepció de millora que en el cas de les relacions d'amistat. En ambdós casos, d'altra banda, les persones que consideren que les seves relacions han empitjorat se situen entorn del 5% del total. Al llarg dels darrers anys aquestes proporcions no han variat gaire, i únicament s'observa una reducció molt lleugera de la població que considera que les relacions han millorat.

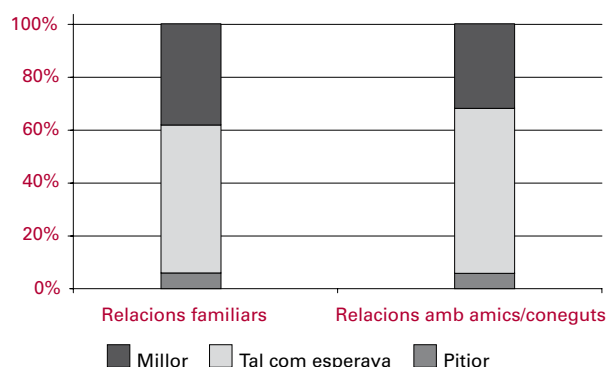
L'edat és la variable que presenta més contrastos en relació amb aquesta qüestió, ja que entre la població jove

FIGURA 6 Pertinença de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona a diferents associacions o entitats (2006)

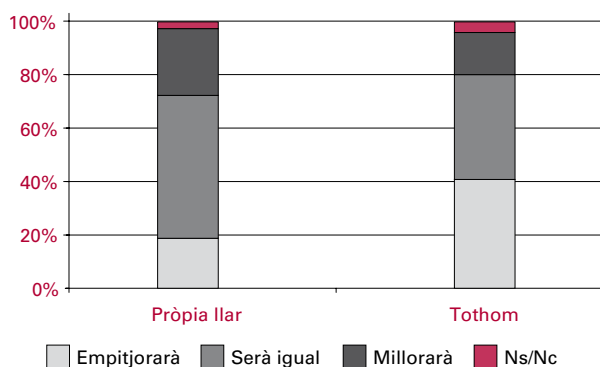
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

FIGURA 7 Valoració de les relacions familiars i d'amistat en relació amb les expectatives que la població de la Regió Metropolitana de Barcelona tenia fa uns anys (2006)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

FIGURA 8 Previsió que la població de la RMB fa del nivell de vida de la pròpia llar i, en general, de tothom per a l'any vinent envers l'actual (2006)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

predomina la valoració positiva pel que fa a l'evolució de les relacions familiars i d'amistat, mentre que entre la població de més edat —per sobre dels 45 anys— la majoria considera que han evolucionat tal com esperava.

També es disposa d'informació sobre la valoració del nivell de vida actual de la pròpia llar envers al de fa un any. Les dades de la taula 4 ens mostren que existeix un predomini de persones que consideren que el seu nivell de vida continua igual al de fa un any, si bé el predomini d'aquesta opinió era força més accentuat en les anteriors edicions de l'ECVHP. L'any 2006, les respostes s'han polaritzat una mica, ja que ha augmentat la proporció de persones que creuen que la seva situació ha millorat i també la de persones que perceben que el seu nivell de vida ha empitjorat. En tot cas, aquesta darrera opinió supera amb escreix la primera.

En relació amb les previsions de futur del nivell de vida es disposa de les percepcions que fan referència a l'àmbit familiar i al conjunt de la societat, que es poden observar a la figura 8. L'any 2006, predomina l'opinió que

TAULA 4 Valoració que la població de la Regió Metropolitana de Barcelona fa del nivell de vida actual de la pròpia llar envers el de fa un any (1995-2006)

	1995	2000	2006
Ha millorat	9,8	12,1	16,7
És igual	68,4	75,0	57,6
Ha empitjorat	21,7	12,8	25,5
Ns/Nc	0,1	0,1	0,2
N mostral	(5.263)	(5.742)	(7.012)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (1995, 2000 i 2006).

TAULA 5 Valoració que la població de la RMB fa de l'evolució social i política de Catalunya en relació amb les expectatives que es tenien fa uns anys (1995-2006)

	1995	2000	2006
Millor	32,9	31,1	20,9
Tal com esperava	29,3	39,8	33,2
Pitjor	30,2	23,7	33,6
NS/NC	7,6	5,3	12,2
N mostral	(5.263)	(5.742)	(7.012)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (1995, 2000 i 2006).

el nivell de vida de la pròpia llar es mantindrà igual que fins ara, mentre que les previsions de millora superen lleugerament les d'empitjorament. En canvi, respecte al conjunt de la societat, la percepció de l'evolució és força més negativa, i predominen les opinions dels que creuen que el nivell de vida en general empitjorarà. La proporció d'aquestes previsions negatives ha augmentat força des de 1995, mentre que s'ha reduït el percentatge de persones que opinen que el nivell de vida general millorarà.

També en aquesta qüestió del nivell de vida, les persones joves tenen una percepció més optimista que les de més edat. Aquesta valoració positiva també augmenta com més alta és la categoria professional de la població. És destacable, d'altra banda, que en relació amb l'origen geogràfic, la població nascuda fora de la Unió Europea és la que percep en major proporció una millora en el seu nivell de vida respecte a anys anteriors. La connexió entre migració i expectatives de millora de les condicions de vida són òbvies. En canvi, s'observen elevades proporcions d'opinions d'empitjorament del nivell de vida entre les persones jubilades, les de 65 anys en endavant i les de menor nivell d'estudis. Aquesta darrera informació posa en evidència la percepció de pèrdua de poder adquisitiu de la població que rep pensions de jubilació o de viduitat en el darrer període d'expansió econòmica que ha viscut la Regió Metropolitana de Barcelona.

FIGURA 9 Adscripció ideològica* de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona, (2006)

* L'adscripció ideològica s'ha obtingut a partir d'una escala de 0 a 10 (on 0 és d'extrema esquerra i 10 d'extrema dreta): esquerra (0,1,2,3), centre (4,5,6), dreta (7,8,9,10) i NS/NC.
Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

La valoració sobre l'evolució social i política de Catalunya en relació amb les expectatives que la població tenia fa uns anys és bastant negativa (vegeu la taula 5). Un terç de les persones considera que la situació del país ha empitjorat —opinió que augmenta entre 2000 i 2006—, mentre que un altre terç esmenta que el país ha evolucionat tal com s'esperava. La població que creu que Catalunya ha millorat representa el 20,9% del total i s'ha reduït substancialment des de l'any 2000, en què aplegava gairebé un terç de la població. Cal destacar, d'altra banda, especialment en l'edició de 2006, l'elevada proporció de respostes «no ho sap / no contesta».

En termes sociodemogràfics, cal destacar les elevades proporcions de valoracions negatives sobre aquest tema a la ciutat de Barcelona, entre la població amb estudis superiors i de categoria professional alta. Són remarcables, igualment, els elevats nivells de resposta «no ho sap/no contesta» que es donen entre la població immigrada i la població sense estudis.

5. Adscripció ideològica i identificació religiosa

Centre i esquerra són les adscripcions ideològiques predominants entre la població metropolitana. Gairebé la meitat de la població es posiciona ideològicament en el centre i una tercera part ho fa a l'esquerra. És remarcable que la població que s'ubica a la dreta de l'espectre ideològic no arriba al 5% del total.

La població jove és la que se situa més a l'esquerra ideològicament, mentre que els posicionaments de

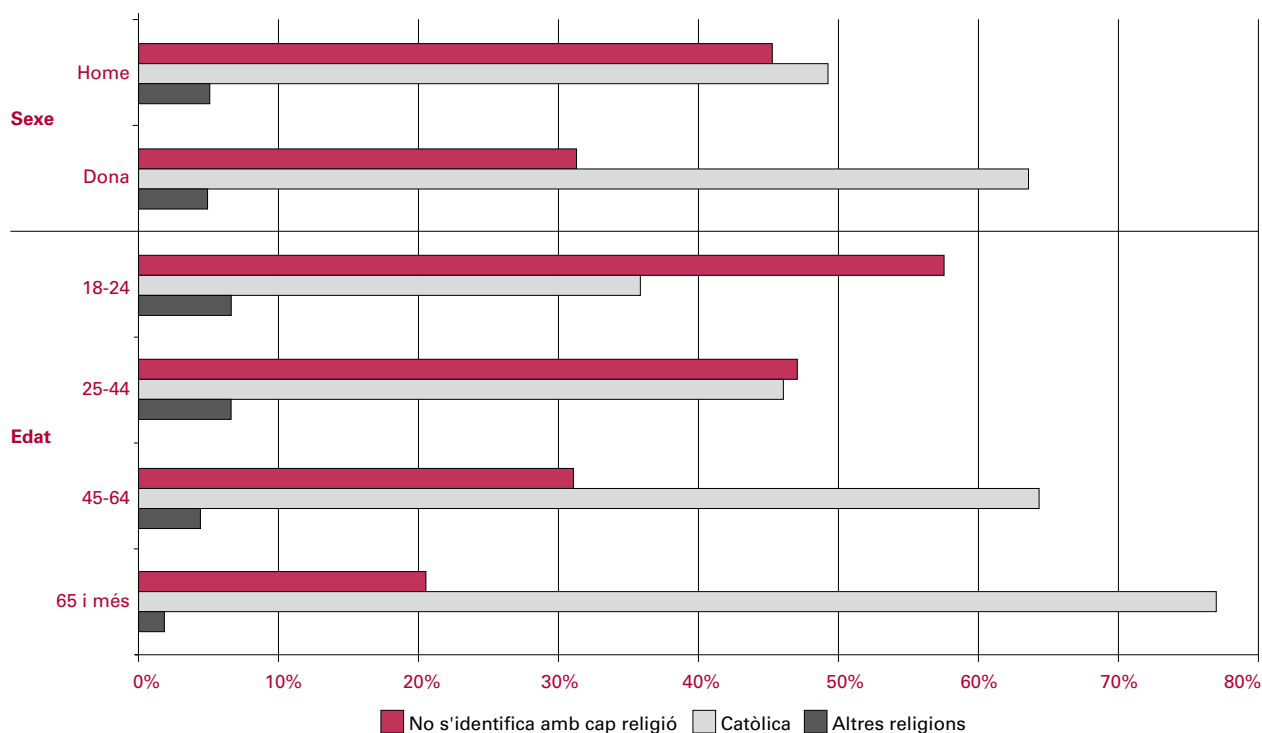
centre augmenten amb l'edat (vegeu la figura 9). El posicionament d'esquerres també es dona més entre la població amb més estudis i, al contrari del que es podria suposar, entre la de categoria professional mitjana i alta i la resident a la ciutat de Barcelona.

Cal destacar també que com més edat i menys nivell d'estudis, i entre la població de categoria professional baixa, s'incrementa la resposta «no ho sap/no contesta». Igualment, una quarta part dels nascuts fora de la Unió Europea no responen a la pregunta sobre l'adscripció ideològica.

Més de la meitat de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona (56,7%) s'identifica amb la religió catòlica, mentre que més d'una tercera part no s'identifica amb cap creença religiosa (38,0%). De la resta d'adscripcions possibles, cal destacar la musulmana (2,3%). En aquest aspecte, s'observen grans contrastos segons les característiques sociodemogràfiques de la població (vegeu la figura 10). Així, s'identifiquen menys amb la religió els joves (un 57,5% no s'hi identifica), els homes, la població amb un nivell d'estudis més elevat i la de categoria professional alta. En canvi, cal destacar que el 77,0% de la gent gran, el 75,0% de la població sense estudis, el 61,4% de la població que ha cursat estudis primaris i el 63,6% de les dones s'identifiquen amb la religió catòlica.

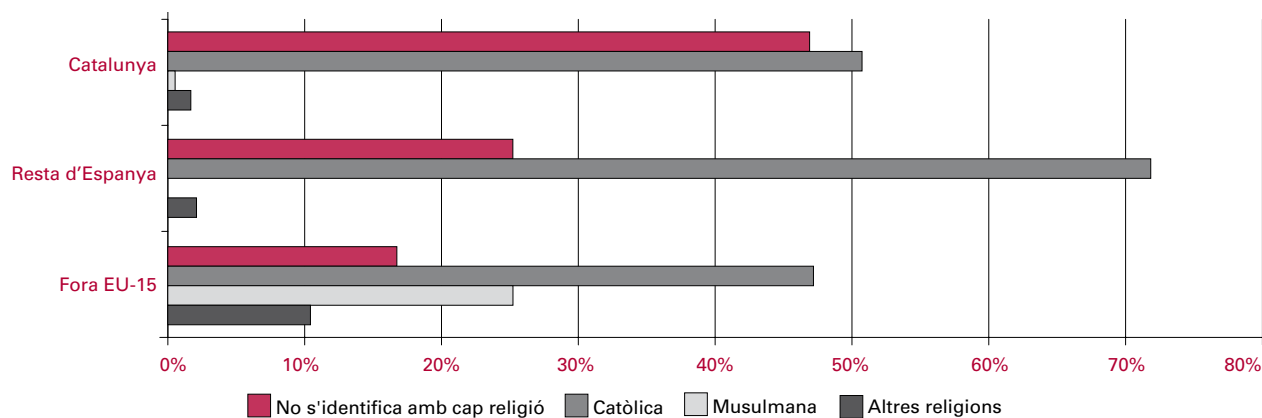
L'altre gran contrast en aquesta qüestió l'ofereix l'origen geogràfic de la població, tal com s'observa a la figura 11. D'una banda, la població immigrada procedent de fora de la Unió Europea és el col·lectiu de la Regió Metropolitana de Barcelona amb uns nivells de religiositat més

FIGURA 10 Identificació religiosa de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona, segons sexe i segons edat (2006)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

FIGURA 11 Identificació religiosa de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona, segons origen geogràfic (2006)

Font: Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2006).

elevats. Entre aquesta població, les persones que no s'identifiquen amb cap religió són certament minoritàries, mentre que la proporció de catòlics és la majoritària i una quarta part manifesta identificar-se amb la religió musulmana. Amb proporcions reduïdes també hi ha els que s'identifiquen com a seguidors d'esglésies evangèliques, de l'església ortodoxa i de la religió budista. De l'altra, la població nascuda a la resta d'Espanya s'identifica majoritàriament amb la religió catòlica, mentre que entre la població nascuda a Catalunya hi ha gairebé igualtat entre els que no s'identifiquen amb cap religió i els que s'identifiquen amb la catòlica.

A la població que s'identifica amb alguna religió, se li ha demanat que valorés el seu nivell de pràctica religiosa (0=gens practicant; 10=molt practicant). La mitjana de la Regió Metropolitana de Barcelona s'ha situat en un 3,7, i això indica que tot i que aquestes persones s'identifiquen amb alguna religió, la seva pràctica és bastant limitada. Les valoracions de pràctica religiosa més elevades es troben entre la població immigrada de fora de la Unió Europea (5,2, l'única que supera el 5), la gent gran (4,7), la població que es dedica a les feines de la llar (4,5), la jubilada (4,3) i la que no té estudis (4,2).

6. Comportament electoral

En primer lloc, convé esmentar que el que es presenta seguidament és el vot declarat, les respostes de la població a la pregunta sobre a qui va votar, i no els resultats reals de les eleccions. S'ha d'observar, d'altra banda, que en les tres convocatòries electorals respecte a les quals es disposa d'informació, hi ha entorn d'un 15% de la població que no ha contestat.

El partit que recull més vots a la Regió Metropolitana de Barcelona és el PSC, darrere del qual se situen les formacions d'arrel nacionalista, CiU i ERC. ICV i PP ocupen un tercer nivell de vot. En termes generals, s'aprecia força correspondència entre l'adscripció ideològica de la població i el seu comportament electoral. Les respostes obtingudes situen el vot en blanc en percentatges reduïts però significatius i l'abstenció en valors notoris en els tres casos.

És prou sabut que el comportament electoral de la població varia segons l'àmbit territorial dels comicis. En el marc de la RMB, els millors resultats del PSC i del PP s'obtenen en les eleccions generals, mentre que els de CiU i ERC es produeixen a les autonòmiques. Finalment, ICV presenta resultats més positius a les municipals.

Pel que fa al vot declarat segons les característiques sociodemogràfiques de la població, una primera observació general presenta el PSC i el PP com els partits amb menys contrastos —tot i que n'existeixen— en vot obtingut segons les característiques de la població. Es pot apuntar que aquests dos partits tenen un vot bastant transversal, que prové de tots els estaments. En canvi, quan s'analitza el vot obtingut per CiU, ERC i ICV es detecten variacions força pronunciades pel que fa a les característiques de la població. El vot d'aquestes formacions polítiques es presenta més polaritzat entorn de certs col·lectius sociodemogràfics.

Les principals diferències en el vot al PSC es produeixen en relació amb el territori, el lloc de naixement, el nivell d'estudis i la categoria professional. Aquest partit obté els millors resultats a la Primera corona metropolitana i als municipis més poblats de la RMB, exceptuant Barcelona. D'altra banda, també destaquen els nivells de vot al PSC entre la població nascuda a la resta d'Espanya, la que no té estudis i la de categoria professional baixa.

En el cas del PP, els percentatges més elevats de vot es produeixen entre la població de més edat i amb un nivell baix d'estudis. També s'observen certes diferències en el vot a favor d'aquest partit en relació amb l'estatus professional, ja que les persones de categoria professional alta el voten en una proporció més elevada. Finalment, en relació amb l'origen geogràfic,

es produeix una coincidència amb el PSC, atès que la població nascuda a la resta d'Espanya és la que més vota al PP.

Ja s'ha esmentat que la resta de partits tenen un perfil de votants molt més definit que el PSC i el PP. En el cas de CiU, l'edat, l'origen geogràfic i l'estatus professional són els factors que més identifiquen la població que vota a aquest partit. A CiU, la voten en una proporció força més elevada la gent gran, la població nascuda a Catalunya i la de categoria professional alta. També és en els municipis amb menys població on es detecten més vots per a CiU. Cal destacar, d'altra banda, l'escassa implantació de votants de CiU a la Primera corona metropolitana, entre la població nascuda a la resta d'Espanya i entre els joves.

Les persones que voten a ERC tenen certes característiques similars a les que donen suport a CiU, però també hi ha alguns trets que les diferencien clarament. Entre les coincidències hi figura que els votants d'ERC són predominantment nascuts a Catalunya —el vot que recull entre la població d'altres orígens és molt reduït—, que hi ha més votants de categoria professional alta, bé que els de categoria mitjana també són significatius, i de residents en municipis petits. Així mateix, el nivell de vot a ERC a la Primera corona metropolitana és reduït, com succeïa amb CiU. El votant d'ERC es diferencia, però, radicalment del de CiU per l'edat, ja que en aquest cas el vot es recull principalment entre la població jove i l'adulta de 25 a 44 anys. També s'observa que el nivell de vot a ERC s'incrementa a mesura que augmenta el nivell d'estudis de la població.

Finalment, en el vot a ICV hi incideixen especialment tres característiques sociodemogràfiques: població jove i adulta de 25 a 44 anys, amb nivell d'estudis elevat —aquests dos trets coincideixen amb ERC— i població estudiant. En la resta de variables no s'aprecien especificitats remarcables en el vot a ICV.

Sobre el comportament electoral de la població, també s'ha de destacar l'increment del nivell d'abstenció i, en menor mesura, del vot en blanc en els segments de menys edat. S'identifica, així, l'anomenada desafecció política dels joves. Finalment, s'ha d'esmentar també que els percentatges més elevats de resposta «no ho sap/no contesta» es donen entre la gent gran i entre la població nascuda a la resta d'Espanya.

7. Conclusions

La societat metropolitana té els seus lligams relacionals més estesos i freqüents amb l'entorn familiar, bé que els seus vincles d'amistat també són notoris, i les principals relacions es mantenen en un àmbit geogràfic de força proximitat. Les xarxes de suport en cas de necessitat també es recolzen majoritàriament en la família. En

termes d'adscripció ideològica, la població es posiciona en el centre-esquerra i en qüestions de religió s'identifica majoritàriament amb la catòlica, però és poc practicant. Tot i això, la població que no s'identifica amb cap religió també és força nombrosa.

En el marc general predominant que s'acaba de descriure, s'aprecien diverses tendències que apunten uns canvis de fons en els hàbits de la població metropolitana. En els grups de població jove i d'adults de 25 a 44 anys, i a mesura que augmenta el nivell d'estudis de la població i la seva categoria professional, les relacions són més diversificades i guanyen pes les que es fonamenten en l'afinitat individual i l'elecció lliure de les persones, com ara les relacions d'amistat. També en termes territorials, les relacions d'aquests grups no estan tan subjectes a la proximitat sinó que es produeixen més en el conjunt metropolità, i reflecteixen la progressiva integració d'aquest

territori i el seu ús en la vida quotidiana de la població, més enllà de la mobilitat obligada. Aquesta població és també la que menys s'identifica amb les creences religioses. En termes generals, aquests comportaments reflecteixen l'emergència d'uns posicionaments vitals més contemporanis de la població metropolitana. Cal destacar, d'altra banda, l'elevada religiositat que manifesta la població immigrada de fora de la Unió Europea.

Les valoracions de les expectatives que fa uns anys tenia la població respecte a les relacions familiars i d'amistat i respecte al seu nivell de vida han confirmat, majoritàriament, que han evolucionat tal com s'esperava. En algunes qüestions, però, comencen a manifestar-se percepcions més negatives. En concret, això s'observa en la previsió de l'evolució del nivell de vida del conjunt de la societat i, especialment, en relació amb l'evolució social i política de Catalunya.

PAPERS 52 LA SOCIEDAD METROPOLITANA DE BARCELONA UNA VISIÓN A PARTIR DE LA ENCUESTA DE CONDICIONES DE VIDA Y HÁBITOS DE LA POBLACIÓN

PRESENTACIÓN

El número de PAPERS que tenéis en vuestras manos recoge los análisis hechos sobre la sociedad metropolitana y su transformación, a partir de los datos de la Encuesta de condiciones de vida y hábitos de la población (ECVHP), tanto de la edición de 2006 como de las anteriores. En el número previo de la revista se recogían diferentes aspectos relacionados con cuestiones de economía y territorio, así como un artículo introductorio con la historia de las diferentes ediciones de la Encuesta y las características metodológicas principales.

Siguiendo la tradición iniciada en 1990 con la segunda edición de la ECVHP, el primer artículo, de Marina Subirats, Pedro López y Cristina Sánchez, analiza los grupos que forman el tejido social de la Región Metropolitana de Barcelona. Partiendo de la convicción de que la sociedad no está formada sólo por individuos sino por grupos que actúan en función de sus recursos, formas de vida e intereses, los autores identifican a las principales agrupaciones que coexisten en la sociedad metropolitana y que se definen fundamentalmente por la posición de las personas en el ámbito de la producción.

El segundo artículo, de Sònia Parella, se centra en la evolución de las dinámicas poblacionales de la Región Metropolitana de Barcelona. Analizar el aumento de personas recién llegadas, la creciente diversificación de su procedencia, su asentamiento territorial cada vez más disperso y sus expectativas de cara al futuro permite a la autora identificar y delimitar los cambios derivados de los nuevos flujos migratorios internacionales que se han desarrollado coincidiendo con el inicio del nuevo milenio.

Lluís Flaquer reflexiona en el tercer artículo sobre las transformaciones que las familias y las relaciones familiares han experimentado en la Región Metropolitana de Barcelona en los últimos 10 años. A partir del análisis de la composición de los hogares, de las pautas de cohabitación, del diferencial entre fecundidad deseada y real, del reparto del tiempo dedicado a tareas domésticas y de las redes familiares de apoyo, el autor dibuja los cambios surgidos y las nuevas pautas de organización familiar que se vislumbran.

Marina Subirats estudia en el cuarto artículo los elementos que ayudan a definir el nivel educativo de la población metropolitana: el

crecimiento del stock educativo —con una especial consideración por la influencia de la inmigración—, el acceso de la población a los diferentes niveles de estudios y la relación entre educación y mercado de trabajo. Se constata la importancia de poner al alcance de todo el mundo la posibilidad de acceso a todos los niveles de la enseñanza, a la vez que se apunta que este hecho no garantiza una verdadera igualdad en el acceso al mercado de trabajo.

En el artículo sobre las características lingüísticas, Marina Subirats presenta una panorámica de las lenguas de uso cotidiano entre la población metropolitana y su evolución en los últimos 15 años. Se fija en concreto en el uso y el conocimiento del catalán y en los mecanismos de transmisión de esta lengua a las nuevas generaciones, temas todos ellos de una gran relevancia si se tiene en cuenta el peso creciente de la inmigración extranjera en la composición de la sociedad catalana.

Antoni Ramon describe, en el último artículo del volumen, a la sociedad metropolitana desde el punto de vista de las interrelaciones entre las personas y los mecanismos que facilitan la inserción de los individuos en la sociedad. Las redes de apoyo dentro y fuera del ámbito familiar, las expectativas personales de la población y su visión de futuro de la sociedad en general, y la adscripción de las personas en términos ideológicos y religiosos son algunas de las cuestiones que trata con el fin de dibujar a grandes rasgos algunos cambios en que se encuentran inmersos los habitantes de la Región Metropolitana de Barcelona.

En conjunto, con los análisis expertos de los datos de la Encuesta, los números 51 y 52 de PAPERS contribuyen a un conocimiento más profundo de la Región Metropolitana de Barcelona. La estructura de la sociedad, las dinámicas territoriales y el contexto económico son los principales bloques de temas que se tratan en los diferentes artículos. Y con la lectura de todos ellos se puede articular una visión de la sociedad metropolitana barcelonesa y de su transformación en los últimos 20 años.

CLASES Y GRUPOS SOCIALES EN LA REGIÓN METROPOLITANA DE BARCELONA

Marina Subirats, Pedro López y Cristina Sánchez

Introducción

La primera Encuesta sobre condiciones de vida y hábitos de la población (ECVHP) se realizó en 1985 e incorporaba un análisis de carácter temático en el cual se observaba lo que ocurría en diversos ámbitos de la vida social. A partir de la segunda edición, en el año 1990, se mantuvo el análisis de carácter temático, pero además se incorporó otro: un análisis de los grupos sociales, que trataba de recomponer la lógica de conjunto de la sociedad desde el punto de vista de las características de cada grupo y las diferencias que se establecían en ella. Es decir, se trataba de acercar a los lectores a un hecho evidente pero a menudo olvidado: la sociedad no está formada únicamente por individuos, sino que estos individuos forman grupos con recursos, formas de vida e intereses diferentes, que a su vez originan diversas formas de actuar. Por este motivo a menudo se habla de *tejido social*. Y el conocimiento de este tejido, fundamental para entender la dinámica de una sociedad, no se puede derivar únicamente de la observación de cada tema, sino que necesita también un tratamiento metodológico diferente, que es lo que se introdujo en aquel momento.

Este tipo de tratamiento se ha realizado en las ediciones posteriores a 1990, y nos ha mostrado que, con ciertas oscilaciones y diferencias que podemos considerar de carácter coyuntural, existe una gran estabilidad de los grupos sociales en la Región Metropolitana de Barcelona (RMB). Ciertamente, el análisis que hacemos, con objeto de evitar los prejuicios apriorísticos, opera a través del tratamiento de conjunto de un gran número de variables, y presenta a veces una vertiente mecánica que puede sorprender. Porque, de hecho, no vemos nunca los grupos sociales de forma directa: se pueden estudiar a partir del análisis de su acción colectiva cuando ésta se produce, es decir, cuando los consideramos en tanto que agentes sociales; o se pueden estudiar, si intentamos describir las características por comparación de unos con otros, a través de un conjunto de

indicios, según una metodología frecuente utilizada en sociología, de forma que no entramos en su acción social y política diferenciada, sino en la descripción de sus características. Eso es lo que se pretende hacer en este artículo. Y a veces, la reconstrucción a partir de indicios nos puede dar pistas falsas. No obstante, creemos que hay que arriesgarse.

Así pues, se presenta aquí un resumen muy breve de un análisis mucho más amplio que, partiendo del conjunto de datos de la ECVHP, los pone todos en relación con objeto de saber cuáles son los principales grupos sociales en nuestra sociedad. Con algunas limitaciones: los grupos muy pequeños o muy marginales quedan excluidos, no por voluntad de hacerlo, sino por razones técnicas: el pequeño grupo de familias con grandes fortunas, por ejemplo, difícilmente puede quedar definido a partir de una encuesta representativa del conjunto de la población. Por eso no hablamos de gran burguesía, ni de grandes propietarios. Tampoco podemos hablar con propiedad de las personas que viven de una forma muy marginal, los sin techo, por ejemplo, a los cuales no podemos ni siquiera encuestar, puesto que la entrevista requiere que se tenga un domicilio conocido. Con estas excepciones y las de la población de menos de 16 años, que queda excluida de esta encuesta, consideramos que el resto de población queda representada en el conjunto de grupos estudiados.

1. Grupos y clases en la Región Metropolitana de Barcelona: un proceso de transformación

La configuración de los grupos sociales de la RMB que nos muestra la ECVHP, ya desde la primera edición, y que a grandes rasgos se confirma para el año 2006, no es ni la de una sociedad de iguales, sin desigualdades ni fracturas, ni la de grupos cerrados y estancos, sin posibilidades de paso de uno a otro. Al contrario, la imagen de la configuración social de esta área es compleja, está llena de matices, pero al mismo tiempo es relativamente estable y está bien dibujada. Las diferencias principales continúan correspondiendo a dos grandes clases sociales, que disponen de recursos muy diferentes entre ellas. Pero al mismo tiempo se observa que la situación se ha ido haciendo más fluida y que, hasta 2006, tiende a haber cada vez más movilidad entre clases y más parecidos en los hábitos, posibilidades y formas de vida de las personas que las componen.

¿Por qué decimos que se trata de clases sociales, cuando hay quien piensa que han dejado de existir? Pues por un motivo muy claro: la posición de los individuos en el ámbito profesional es la que introduce unas diferencias más marcadas en sus formas de vida y, por tanto, determina su pertenencia a uno u otro grupo. Pero no porque esta atribución se haya hecho a partir de la información relativa a su

posición profesional, sino porque, como se explica en la nota metodológica, las variables quedan agrupadas configurando los grupos a partir del mismo análisis realizado. Que la variable que más claramente marca las diferencias entre los grupos sociales sea la relativa a la posición en el ámbito de la producción nos muestra que, efectivamente, nos encontramos todavía en una sociedad diferenciada por clases. Así pues, y por el hecho de que no tenemos información sobre la clase capitalista vinculada al gran capital, la división central que se configura es la de dos grandes clases, que denominaremos clase media y clase trabajadora.

Consideraremos, pues, estas dos grandes clases que, a su vez, están también internamente fragmentadas y dan lugar a diversos fragmentos y capas sociales que presentan diferencias importantes. Y esta fragmentación se origina por tres motivos: la edad, la procedencia geográfica y el tipo de propiedad de que se dispone, en el caso de la clase media.¹

Veamos el efecto de la edad. La edad no tiene en todas partes el mismo papel, sino que dentro de cada clase social en tiene uno diferente. Porque lo que la edad nos muestra es, por un lado, el rapidísimo cambio de nuestra sociedad y de las condiciones en las que viven las personas, y por otro, el peso de la historia sobre las generaciones de gente mayor. De aquí que no existan efectos mecánicos de la edad, sino que las peculiaridades de cada tiempo quedan inscritas de una manera diferenciada en cada clase social.

Así, por ejemplo, hay que destacar un resultado bastante interesante: mientras que no se establecen diferencias notables en la clase media entre los grupos de personas adultas y el de personas mayores, sí se establece esta diferencia en la clase trabajadora. Es decir, para la gente de clase media, hacerse mayor puede significar mucha continuidad en su forma de vida, en sus recursos, en su actividad. Al menos esto es lo que pasa con la gente mayor en la actualidad que pertenece a la clase media. Mientras que, en cambio, los diversos resultados de la ECVHP nos han mostrado ampliamente que se produce un corte fortísimo para la gente de clase trabajadora con la edad. La jubilación, o la edad madura y la vejez, marcan actualmente para este grupo social diferencias importantísimas en relación con los recursos de que disponen y con sus formas de vida.

En cambio, en lo que respecta a las personas jóvenes, la situación que nos describe la ECVHP es justamente la inversa en 2006. Los jóvenes de clase media tienen un conjunto de ventajas poco compartidas por los jóvenes de clase trabajadora. Los jóvenes comparten actualmente, en conjunto, las condiciones de vida de sus familias hasta una edad bastante avanzada, puesto que, muy a menudo, continúan viviendo en casa de

los padres entre los 20 y 30 años. Pero no comparten, en cambio, las condiciones laborales de sus familias: les falta el acceso fácil a trabajos cualificados que tienen las generaciones más maduras, sobre todo en el caso de la clase media. En alguna ocasión anterior hemos visto también cómo se diferenciaba el grupo de trabajadores jóvenes; en esta edición de la ECVHP, el análisis no muestra que exista en la clase trabajadora una separación tan pronunciada, una diferencia tan grande de formas de vida entre jóvenes y adultos, como pasa en el caso de la gente de clase media. Algunos jóvenes de clase trabajadora han quedado asimilados a los de clase media, ya que sus condiciones de vida son similares, pero la mayoría muestran unas características que los aproximan a la clase trabajadora joven y adulta.

En segundo lugar, la procedencia geográfica. Hay que notar, en esta edición de la ECVHP, la presencia de un grupo nuevo, especialmente interesante, que aparece por primera vez en el análisis de la población de la RMB: es el grupo formado por personas que han llegado hace poco tiempo y que tienen también unas condiciones y unas formas de vida peculiares, muy diferentes en muchos aspectos, de las de los autóctonos. Obviamente, forman parte de la clase trabajadora: pero sus condiciones de vida se encuentran por debajo de las de los autóctonos. El análisis muestra claramente que se trata de un grupo bien diferenciado, no solamente por la procedencia geográfica, sino también por las condiciones de trabajo, vivienda, tipo de familia, etc.

La tercera variable que introduce fracturas dentro de las clases sociales y que da lugar a la existencia de fragmentos diferentes tiene relación con el tipo de propiedad. Frente a la clase trabajadora, que se caracteriza por tener solamente, como fuente de ingresos, la posibilidad de vender su fuerza de trabajo, la clase media acude al mercado de trabajo con unos recursos que le permiten más control sobre su situación, más capacidad de decisión y la obtención de recursos superiores a los que obtiene la clase trabajadora. Ahora bien, la propiedad de la cual dispone la clase media es diversa; la característica tradicional más conocida es la de la propiedad de los medios de producción: son los propietarios de empresas, comercios, etc. Pero su capacidad de obtener recursos varía mucho en función de si se tienen asalariados o no. Mientras que en el primer caso tenemos un empresariado clásico —aunque formado sobre todo por pequeñas y medianas empresas—, en el segundo caso es un grupo formado por empresarios sin asalariados y autónomos, con las ventajas de disponer de recursos propios para trabajar pero también mucho más limitados, de manera que, si bien la mentalidad es diferente de la que tiene la clase trabajadora, las condiciones económicas son a veces bastante similares a las de ésta.

Finalmente, existe otro tipo de recurso que se puede utilizar a la hora de dirigirse al mercado de trabajo con objeto de intentar obtener las mejores condiciones posibles: una preparación técnica elevada, cosa que en nuestra sociedad es un bien muypreciado. Así es como la nueva clase media forma todavía otro fragmento diferenciado: se trata de personas asalariadas en su mayoría, pero que disfrutaban de unas condiciones mucho mejores que las que obtiene la clase trabajadora a través de la venta de su fuerza de trabajo.

Así queda, pues, definida la estructura social de la RMB para el año 2006: existen dos grandes clases —más una tercera económica y socialmente muy importante pero numéricamente tan pequeña que no podemos tratarla aquí. Y, dentro de estas dos clases quedan definidos siete grupos, cuatro en la clase media y tres en la clase trabajadora. Trataremos de exponer, a partir de aquí, algunas de las principales diferencias que se establecen entre estos siete grupos.

Y todavía hay que señalar otro hecho: si bien las clases sociales continúan siendo visibles y bien visibles, y determinan en gran parte las posibilidades y la forma de vida de las personas, ya no son ahora grupos cerrados de los cuales no se puede salir. Se produce movilidad entre ellas, y esto es lo que origina la impresión de que las clases han desaparecido. Pertenecer a un determinado grupo social hace que sea muy probable que un individuo se comporte de una determinada manera y que tenga un tipo de oportunidades, pero no es seguro al 100%. Por lo tanto, no nos encontramos ya en un modelo determinista, sino probabilístico, en el cual hay muchos elementos que se presentan como un continuo y no enfrentan a las dos grandes clases, sino que tienden a hacerlas similares en relación con sus deseos y sus formas de vida.

Si comparamos estos datos con los obtenidos en otros momentos para la RMB, vemos que hay oscilaciones importantes, pero que parecen, sobre todo, de carácter coyuntural: la tendencia es que la clase trabajadora oscile entre el 60% y el 70% de la población, y la clase media entre el 30% y el 40%, aproximadamente. En cambio, hay muy pocas diferencias entre los diversos territorios de Cataluña: en la RMB hay una proporción ligeramente más elevada de clase media que en el resto de Cataluña, pero la diferencia, en 2006, es solamente del orden de dos puntos porcentuales.

2. La clase media y sus grupos internos

La clase media tiene unos rasgos distintivos diferentes de los de la clase trabajadora: ocupa lugares más prominentes y de decisión en la estructura productiva, tiene recursos económicos mucho más elevados, tiene más

propiedades, tiene más conocimientos académicos Y, al mismo tiempo, tiende a imponer sus intereses y sus formas de vida como universales, y esto hace que la clase trabajadora, a su vez, vaya también adoptando las formas de la clase media.

En algunos aspectos, la clase media actúa de una manera relativamente homogénea; pero no es lo más frecuente, como veremos enseguida, sino que en muchos aspectos podemos destacar hábitos e intereses diferentes, correspondientes a la pertenencia de sus miembros a cuatro grupos. Dos de los grupos responden a los criterios de lo que se ha denominado antigua clase media: los empresarios con asalariados y los empresarios sin asalariados y autónomos, que se caracterizan porque trabajan por su cuenta. Un tercer grupo, que consideramos como «nueva clase media», tiene poder de decisión e influencia, pero no capital económico, sino cultural. Existe un cuarto grupo de gente joven, hijos e hijas de los anteriores, que presentan unas características también especiales porque disfrutaban del nivel de vida familiar, pero individualmente todavía no tienen posiciones definidas.

Veremos, en primer lugar, cuáles son actualmente las características de la clase media propietaria: los empresarios, con asalariados y sin ellos, y los autónomos. Es un grupo que numéricamente se ha mantenido bastante estable: en 1990 constituían un 12,5% de la población y en 2006 un 10,3%. En algunas ediciones anteriores se ha establecido la diferencia entre los empresarios de la industria y de los servicios y los comerciantes, o entre los grandes empresarios y los pequeños empresarios, porque el análisis presentaba como resultado una diferencia más pronunciada que la que encontramos en 2006, año en el que los dos grupos de esta clase que se diferencian más pronunciadamente son el de los empresarios con asalariados y el de los empresarios sin asalariados y autónomos. Todo hace pensar que la diferencia con los comerciantes ha tendido a difuminarse: cada vez más, un empresario puede tener empresas o negocios de carácter muy diverso. Y, por tanto, no se caracteriza tanto como comerciante, sino como persona con recursos para invertir. La división interna se establece más en términos de cantidad de recursos. Así, empresarios con asalariados y empresarios sin asalariados y autónomos son grupos relativamente similares en su composición, diferenciados sobre todo en relación con los recursos económicos y la influencia que tienen.

2.1. Los empresarios con asalariados

Se trata de un grupo relativamente pequeño desde el punto de vista numérico —solamente el 4,4% del total de la población metropolitana—, pero muy importante en relación con el control de los recursos y la organización de la producción

y de la vida social. De los entrevistados pertenecientes a este grupo, un 81% son propietarios de empresas; el resto, o bien lo han sido en el pasado, o son personas que forman parte de la familia de algún empresario. La gran mayoría de las empresas son de servicios, pero también las hay industriales y de construcción. Muy pocos son empresarios de explotaciones agrarias. Se trata, sobre todo, de empresas pequeñas: la mayoría tienen entre 1 y 10 asalariados, alrededor de un 15% tienen entre 11 y 500, y menos de un 0,6% del total de empresarios poseen empresas de más de 500 trabajadores. En este último caso, obviamente, se trata de personas que podemos calificar como de clase alta o gran burguesía, pero que analizaremos conjuntamente debido a la insuficiencia de la muestra para extraer conclusiones diferentes de las del conjunto de los empresarios. Tal como queda configurado en las respuestas dadas en la ECVHP, es un grupo de predominio masculino (70% de los que pertenecen a este grupo son hombres), de edades diversas, con un 15% de más de 65 años, pero con muy pocos jóvenes.

Como casi todos los grupos que pertenecen a la clase media, su origen es mucho más autóctono que el de la clase trabajadora, no solamente por el lugar de nacimiento, sino también por la lengua que consideran propia. Casi un 68% de sus miembros han nacido en Cataluña, aunque se ha producido un abundante mestizaje dentro del grupo, de manera que solamente un 52% vive en hogares en los que todos los miembros son de origen catalán. El origen catalán ha sido, sin duda, un elemento que ha facilitado el acceso al empresariado, pero también encontramos un 28% de hogares de empresarios que conviven con personas nacidas en el resto de España. Es decir, se ha producido ya, en las últimas décadas, una movilidad ascendente de personas nacidas en familias que inmigraron a Cataluña a mediados del siglo xx y que forman parte del empresariado catalán en este momento. La información sobre su lengua nos lo confirma: un 46% dice que su lengua es el catalán, un 32% se considera de habla castellana y un 16% declara ambas lenguas como propias. Se trata claramente de un grupo con un importante componente autóctono, pero que reúne a personas hijas de la inmigración española anterior.

La clase media tiene, en conjunto, un nivel educativo más elevado que la clase trabajadora. No obstante, los empresarios con asalariados no forman el grupo más culto de la sociedad metropolitana, sino que muestran la marca de su origen de aluvión: casi no quedan ya personas sin estudios, pero el 30% no han pasado de primaria y solamente el 27% ha realizado estudios universitarios. Situación, de todas formas, mucho mejor que la de sus padres: un 28% de los padres eran gente sin estudios y solamente un 26% había realizado estudios más allá de la escuela

primaria. Queda claro, pues, que no se trata de un empresariado procedente de una burguesía antigua y consolidada, sino de una clase formada a través de un proceso de fusión entre los descendientes de la antigua burguesía catalana y los de los inmigrantes españoles, a través de un enriquecimiento de una parte de éstos que para muchos proviene del esfuerzo en el trabajo y del crecimiento que ha experimentado el país en los últimos años. Y, de hecho, el tamaño medio de las empresas es reducido, con gran predominio de empresas pequeñas, según la pauta habitual en Cataluña y también en la RMB.

Como hemos indicado, el empresariado no es el grupo más culto, si lo medimos en términos de titulaciones superiores. En cambio, es el que dispone de más propiedades, de más recursos económicos y de mejor equipamiento en el hogar, características que hemos ido comprobando a través de todas las ediciones de la ECVHP. El empresariado está más interesado en la riqueza y en la propiedad que en la inversión en conocimiento, a diferencia de lo que pasa con la nueva clase media. Los datos relativos a los ingresos son poco fiables y presentan demasiadas no-respuestas, pero ponen en evidencia que se trata del grupo con más recursos. Además, este grupo destaca sobre todo por sus propiedades: un 22% declara tener algún bar o tienda, un 68% declara ser propietario de alguna empresa, un 60% posee fincas urbanas al margen de su vivienda y un 13% fincas rústicas. Solamente el 11% ha invertido en deuda pública o en acciones: es evidente que, en estos años, las inversiones más importantes han ido hacia la propiedad urbana. Es también un grupo que invierte en seguros, como un seguro de vida o el pago de una mutua privada (más de dos terceras partes pertenecen a alguna mutua), pero no en el pago del entierro, que solamente se encuentra en el 37% de los casos, uno de los porcentajes más bajos de todos los grupos. La mayoría, un 54%, ahorra habitualmente, y más del 80% no tiene ninguna dificultad para llegar a fin de mes.

Los empresarios con asalariados son los que más invierten en equipamiento familiar: la vivienda, el equipamiento doméstico, los coches, son elementos importantes en el entorno empresarial. Aunque la mayoría vive en pisos, es el grupo con más tendencia a vivir en casas unifamiliares (35%), sean adosadas o aisladas, que generalmente forman parte de urbanizaciones. Es claramente (seguido de los autónomos y empresarios sin asalariados) el grupo social que más tendencia presenta a seguir el modelo norteamericano de residencia en zonas suburbanas exclusivas, con casa unifamiliar y jardín. Es, con mucha diferencia, el grupo que dispone de más lugar para vivir: un 22% dispone de viviendas de más de 150 m² y un 28% de entre 100 y 150 m². Es también el grupo en el cual la

proporción de propiedad de la vivienda es más elevada (un 88%), y el que más ha recibido esta vivienda en herencia y que, por tanto, está más libre de alquileres e hipotecas: el 53% no está sometido a este gasto, cuando en otros grupos, como los inmigrantes, el 91% sí lo está. Y es también el grupo con más residencias secundarias: más de una tercera parte de los empresarios con asalariados disponen de vivienda secundaria.

Tienen asimismo los hogares mejor equipados: calefacción, aire acondicionado, diversos cuartos de baño, garaje o plaza de aparcamiento, e incluso piscina. No son equipamientos exclusivos de los empresarios con asalariados, pero sí que este grupo es el que dispone de ellos con más abundancia. También dentro de sus hogares es donde encontramos un número más elevado de aparatos de todo tipo: son los que tienen una proporción más elevada de lavavajillas, por ejemplo (un 76%), o de cocinas de vitrocerámica, por mencionar solamente dos equipamientos no generalizados. También son los que más frecuentemente tienen televisión de pago (40%). Pero, en cambio, pese a disponer de un notable equipamiento de ordenadores e Internet, son superados en este aspecto por otros grupos, como la nueva clase media, e incluso por los autónomos.

En la propiedad de coches es también el grupo mejor provisto: solamente el 2% no tiene coche, y el 47% tiene más de uno. Es decir, a pesar de la escasez de los ingresos que han hecho constar a la ECVHP —o el silencio en relación a esta información—, queda clara la importancia de los recursos económicos de los empresarios con asalariados.

Desde el punto de vista familiar, estos empresarios forman el grupo con un porcentaje más elevado de personas casadas y con una tendencia ligeramente superior a las familias grandes (el 42% vive en hogares de 4 o más miembros). Tienen una vida cultural bastante intensa: un 21% posee más de 500 libros en el hogar, son los que más leen el periódico cada día (un 59%) y también libros, revistas profesionales y de viajes (solamente superados, en estos últimos tres casos, por la nueva clase media). En general, su vida cultural es menos intensa que la de la nueva clase media, porque son menos urbanos. En comparación con los otros grupos, son de los que más van a restaurantes o al teatro, y de los que más viajan o salen de excursión, por detrás siempre de la nueva clase media. Además, son de los que más practican deporte de una manera habitual en su tiempo libre. Salir a pasear, ir al bar o ir a comprar, en cambio, son formas de ocio que parecen interesarles relativamente poco. Tal vez porque se trata de un grupo con poco tiempo libre, lo que hace que sean personas muy selectivas con respecto a sus actividades, más planificadas y previstas que dejadas al azar de un ocio entendido como descanso. El 48% de sus

miembros dicen que tienen poco o muy poco tiempo libre, porcentaje solamente superado por los autónomos. Son los que hacen los horarios más largos: más de la mitad trabaja más de 50 horas semanales, seguidos de los autónomos, que no llegan a trabajar tantas. A la pregunta sobre sus vacaciones responden de una manera confusa: por el hecho de que tienen libre disposición de su tiempo, el término *vacaciones* no acaba de encajar con su mentalidad. Pero, probablemente, disponen de muchos momentos libres a lo largo del año, si tenemos presente que son el grupo que más viaja.

A pesar de la falta de tiempo, es también el grupo con más tendencia a asociarse, es decir, tiene una vida social muy activa: solamente un 16% no pertenece a ninguna asociación, mientras que un 25% pertenece a más de dos asociaciones. También es el grupo que se afilia a más asociaciones de voluntariado, si bien el porcentaje de voluntarios es modesto, y no supera el 9%. Por otro lado, los empresarios con asalariados y sus familias constituyen el grupo de clase media que en una proporción más elevada se declara católico (el 57,3%), mientras que el 38% se declara no creyente, y en una proporción muy baja (menos del 5%), seguidor de otras religiones. Ahora bien, a pesar de la elevada cifra de los que se declaran católicos, solamente un 26% del total practica la fe con cierta regularidad.

Como posición política, se definen en una proporción superior a la mayoría como de centro: un 67%, la proporción más elevada de todos los grupos. E, inversamente, un 25% de izquierdas, la proporción más baja de todas, junto con la de los inmigrantes. Estas posiciones se traducen en un voto a CiU en una proporción muy superior a la de los otros grupos, y también al PP, aunque en un porcentaje muy inferior al de CiU. Es el grupo que menos vota al PSC y uno de los que menos vota a IC. En las tres elecciones consideradas en la ECVHP, los empresarios muestran un comportamiento con menos tendencia a la abstención o al voto en blanco que otros grupos, posición coherente con su gran implicación e intervención en la vida social y económica barcelonesa.

2.2. Los empresarios sin asalariados y autónomos

Se trata de un grupo ligeramente más numeroso que el de los empresarios con asalariados: el 5,9% del total de la población de la RMB. De hecho, mantiene muchas de las características de los empresarios con asalariados, pero tiene menos recursos económicos, cosa que implica menos equipamiento y propiedades, mayores dificultades económicas en algún momento e incluso dificultades severas en algunos casos. E, ideológicamente, menos conservadurismo y una cierta propensión al radicalismo. Presentamos aquí algunas de sus características.

Desde el punto de vista de la procedencia geográfica, encontramos en este grupo una composición similar a la de los empresarios con asalariados, pero con una presencia de gente nacida fuera de Cataluña y de hogares en los que conviven gente de origen catalán y de origen castellano algo superior a la del otro grupo. Es bien evidente que el ascenso social y el acceso al empresariado que han realizado, desde posiciones bastante modestas una parte de los hijos de inmigrantes españoles de mediados del siglo xx, ha permitido a algunos llegar a tener empresas relativamente importantes, pero otros muchos han conseguido únicamente tener un establecimiento o un taller donde trabajan en solitario. Y, con ingresos que a menudo son moderados, aunque, de media, estén por encima de los que obtiene la gente de clase trabajadora que trabaja como asalariada. Un 5% de este grupo se hablante de lenguas diferentes al catalán y al castellano: son los nuevos inmigrantes que comienzan a ocupar posiciones de trabajo por su cuenta.

La mayoría de las personas ocupadas que forman parte de este grupo dicen que trabajan solos por su cuenta, mientras que alrededor de una cuarta parte trabaja en una empresa propia o de un familiar, y un 2% trabaja en cooperativas. Se trata, en cualquier caso, de empresas muy pequeñas, la mayoría de entre 1 y 10 trabajadores. Y se trata también, de una manera bastante notable, de empresas del sector servicios.

El nivel cultural de los empresarios sin asalariados no es muy alto. De nuevo, es un grupo que muestra el ascenso de personas procedentes de hogares de clase trabajadora, con un bagaje cultural superior al de sus padres y al de la clase trabajadora actual, pero bajo dentro del conjunto de la clase media.

También en este grupo es especialmente poco fiable la respuesta relativa a los ingresos: si bien casi no hay ninguno sin ingresos propios, los ingresos individuales que declaran, los que lo hacen, son bastante reducidos: dos personas de cada cinco están por debajo de los 1.050 € netos mensuales. Solamente el 4% declara llegar con mucha dificultad a fin de mes, pero el 21% lo hace con dificultades. Es decir, en 1 de cada 4 casos, la posición económica de los empresarios sin asalariados parecía, en 2006, bastante difícil.

Es un grupo con propiedades, pero menos que los empresarios con asalariados: más del 60% tiene tienda, bar, una empresa o una finca agraria. Un 42% consigue ahorrar habitualmente, y sobre todo parecen dedicar el ahorro a la compra de propiedades urbanas,² a las cuales ha accedido un 43%, o de propiedades rústicas, un 12%. Es decir, una parte importante del grupo, alrededor de la mitad, dispone de considerables recursos económicos y propiedades, mientras

que otra parte del grupo los tiene más reducidos y hace un tipo de vida más parecido al de la clase trabajadora. En este sentido se trata, claramente, de un grupo de posición intermedia, pero que tiene bastantes características similares a las de los empresarios con asalariados como para que se pueda considerar más próximo a este grupo que al de la clase trabajadora.

En efecto, su punto de referencia son los empresarios con asalariados, posición a la cual probablemente aspira una buena parte de los empresarios sin asalariados y de los autónomos. Y así, presentan una mayor tendencia que el resto de la población a vivir en casas unifamiliares (un 30%), si bien llegan en menor proporción que su modelo a ser propietarios de sus viviendas (un 79%), más de la mitad de las cuales ya están pagadas, y a vivir en viviendas grandes (el 15% dispone de más de 150 m² y el 26% de 100 a 150 m²). De nuevo vemos cómo, alrededor de la mitad de los empresarios sin asalariados, tienen unas condiciones de vida confortables. En relación con el equipamiento del hogar, son los que disponen de menos equipamiento en el conjunto de la clase media, pero se encuentran por encima del equipamiento de la clase trabajadora. En un 9% de sus hogares no hay ningún coche, pero un 42% posee más de uno.

Los empresarios sin asalariados y los autónomos se asocian menos que su grupo de referencia, pero más que la clase trabajadora: un 14% están asociados a tres o más entidades. Tienen mucha menos tendencia a pertenecer a organizaciones de voluntariado: solamente lo hace el 3%. La mitad se declara no creyente y un 46% se declara católico, pero de éstos, menos de la mitad tiene una práctica religiosa relativamente frecuente. Políticamente, es un grupo que se sitúa más a la izquierda que los empresarios con asalariados, pero menos que la nueva clase media. Casi la mitad declara que se sitúa en el centro y muy pocos (un 4%) en la derecha. Muestra cierta tendencia a votar en blanco o a abstenerse; en las elecciones de referencia votó bastante a ERC —en comparación con otros grupos— y al PSC menos que la clase trabajadora pero más que los empresarios con asalariados. Vota poco al PP, pero tampoco hay un voto masivo por CiU. Todos los resultados hacen pensar en una capa social políticamente poco homogénea, con cierta tendencia a la radicalización o a «pasar de la política», como corresponde a un grupo relativamente bien situado socialmente pero con posiciones individuales muy diferenciadas, sujetas a altibajos, y con muy poca capacidad de negociación colectiva de sus posiciones.

2.3. La clase técnica o nueva clase media

La clase técnica o nueva clase media aparecía ya como un grupo social importante la primera vez que se hizo este tipo de análisis a partir de los datos

de la ECVHP, en 1990. Después, con algunas oscilaciones y diferencias que presentan un matiz más coyuntural, aparece siempre como uno de los grupos más característicos de la sociedad actual, que va tomando cada vez más relieve en la dirección de los asuntos colectivos y en la creación de modos y de formas de vida.

¿Quién forma este grupo? Básicamente personas que poseen unos conocimientos técnicos reconocidos y que a partir de aquí pueden tener también funciones dirigentes. Y los miembros de sus familias. Este trabajo de técnicos lo llevan a cabo habitualmente en forma de asalariados y no por cuenta propia. De asalariados de nivel alto o medio, respaldados en sus conocimientos y niveles educativos más que por la riqueza de las familias de origen, aunque el origen social también tiene cierta importancia, puesto que facilita el acceso a los estudios.

En la edición del 1990, este grupo constituía el 30,9% de las personas de la RMB, y mostraba una gran tendencia de concentración en Barcelona ciudad. Comprendía, sobre todo, profesionales y técnicos superiores asalariados, pero también algunos profesionales liberales. En los años siguientes se produjeron grandes variaciones numéricas, que pueden ser debidas, hasta cierto punto, a cuestiones muestrales de la ECVHP. En 1995, el porcentaje presentó una tendencia al crecimiento; en 2000 presentó una tendencia más bien a contraerse. En 2006, su magnitud se puede situar hacia el 28%, aproximadamente, si se incluyen también los jóvenes que forman parte de este grupo. Los profesionales liberales casi han desaparecido, probablemente porque ha cambiado la forma de ejercer las profesiones. Gerentes y técnicos superiores, que en algún momento aparecían como dos capas diferentes de la nueva clase media, ahora se diferencian menos, hecho que muestra que probablemente cada vez existe una mayor interconexión entre ambas posiciones. Una parte de los técnicos medios quedan asimilados a este grupo, mientras que otra parte queda dentro de la clase trabajadora, cosa que muestra que el concepto de técnico medio abarca un conjunto de posiciones internamente muy diferenciadas. Y hay un aspecto interesante: el grupo se ha feminizado y ha tendido a envejecer. Es decir, ahora hay más mujeres que forman parte a título personal y no como esposas o hijas de la nueva clase media, y la edad del grupo, que en 1990 aparecía como relativamente joven, ha ido aumentando. Probablemente esto último se deba al hecho de que los jóvenes pertenecientes a estas familias tienen ahora unas condiciones algo diferentes. Y, en el análisis realizado, aparecen como una capa algo diferenciada que veremos en detalle más adelante.

En efecto, en el análisis del año 2006, las diferencias internas no se presentan a partir de una especialización dentro de la

organización del trabajo, sino por la edad. Mientras que la especialidad concreta no diferencia internamente el grupo, la edad sí. De manera que hay un grupo, el de los técnicos adultos y mayores, que funciona como un colectivo sin diferencias internas importantes, pero con diferencias con el grupo joven —los que tienen entre 16 y 24 años—, que son fundamentalmente hijos e hijas de la nueva clase media, pero también de la antigua clase media (empresarios y autónomos).

2.3.1. La nueva clase media: técnicos, administrativos y gerentes

Veamos ahora quién forma parte y en qué se diferencia de otros grupos la clase técnica adulta y mayor en el año 2006. En este sentido, existe un conjunto de características que se ha mantenido en las cuatro ediciones realizadas, y que nos muestra los rasgos principales de este grupo social.

Numéricamente se trata de una cantidad de población importante, que comprende el 20,2% de la población metropolitana. Es un grupo muy urbano, y más numeroso en la provincia de Barcelona que en el conjunto de Cataluña, donde representa el 18,1%. Pero, si no tenemos en cuenta la provincia de Barcelona, solamente llega al 13,4% en el resto de Cataluña, de manera que es bien evidente que se trata de un grupo concentrado sobre todo en la RMB, especialmente en Barcelona ciudad: la mitad del total tienen la residencia en esta ciudad, a diferencia de la antigua clase media, que presenta una mayor tendencia a escoger su residencia en zonas suburbanas de nivel alto más dispersas en el territorio de la RMB.

La primera característica de las personas que forman parte de este grupo es su elevado nivel de estudios; de hecho, es el tipo de población que concentra una mayor cantidad de capital cultural. Así como para definir a los empresarios hay que referirse enseguida a las propiedades, para describir a los técnicos y administrativos hay que hablar de sus niveles educativos: un 57% tiene estudios superiores —un 59% de todas las personas que tienen estudios superiores se encuentran en este grupo— y un 35% estudios medios. Acumulan, pues, un nivel de conocimientos educativos muy superior al de los empresarios de la antigua clase media. Ahora bien, no se puede hablar propiamente de una herencia de capital cultural: en solamente un 18% de los casos proceden de familias en las cuales el padre ya tenía estudios superiores, mientras que en la mitad del grupo, el padre tenía únicamente estudios primarios. Es decir, es un grupo nacido de un tipo de sociedad como la actual, con posibilidades de ascenso a través de los estudios, y que tiende a ampliarse en función de la cualificación que van necesitando actualmente los diversos lugares de trabajo. Esto explica precisamente el hecho de que

haya un predominio de mujeres: en los últimos años, las mujeres han mejorado muchísimo sus posiciones en el mercado de trabajo, y han podido hacerlo precisamente a través de la obtención de títulos académicos, cosa que a menudo les ha permitido ocupar plazas de funcionarios en la Administración pública. Porque éste es un grupo característico de los lugares de trabajo de nivel medio y alto en la función pública, aunque, evidentemente, también muchas de las personas que forman parte de este grupo trabajan en empresas privadas.

Efectivamente, si bien la mayoría de los miembros de la nueva clase media trabaja en empresas privadas, su perfil es muy representativo de los trabajadores de las empresas públicas y del funcionariado. De hecho, constituyen el 70% de todos los trabajadores del ámbito público residentes en la RMB, y un 30% trabaja en alguna empresa o institución pública o mixta. Otro hecho interesante y distintivo de este grupo es que alrededor del 50% trabaja en empresas o instituciones de más de 500 trabajadores. Es decir, a diferencia de los empresarios, que son sobre todo los que dirigen las pequeñas y medianas empresas, los técnicos y administrativos trabajan en organizaciones grandes o medianas, y muy pocos lo hacen en empresas de menos de 11 trabajadores. El resto están jubilados o son personas que forman parte de las familias de este tipo de profesionales. Por otro lado, se caracterizan porque tienen trabajos más estables que los de la clase trabajadora, más vacaciones y mayor capacidad de decisión en su trabajo.

La fracción de clase que habitualmente se conoce como nueva clase media está formada por un conjunto de personas que, pese a ser asalariadas, tienen un nivel de vida relativamente elevado, comparable, en algunos aspectos, al de los empresarios con asalariados. Este nivel de vida no procede, como en el caso de los empresarios con asalariados, del hecho de tener propiedades, y especialmente de tener trabajadores en empresas propias, sino de salarios e ingresos vinculados al trabajo, pero ingresos cuantitativamente más elevados que los que tienen las personas que podemos considerar de clase trabajadora. Ahora bien, a pesar de determinadas similitudes en sus niveles de vida y pese a que pueda haber vínculos y trasposos entre ambas fracciones de clase, existen diferencias notables entre la fracción de los empresarios y la de los gerentes y técnicos, sobre todo por el hecho de que la base de la riqueza de los primeros es la propiedad y la de los segundos el conocimiento. En este sentido, y pese a que no sea posible evaluar, a través de la ECVHP, la diferencia de acumulación de riqueza entre ambos grupos, todo hace pensar que el capital económico de que disponen los empresarios es mucho más importante que el de la clase técnica y que, al mismo tiempo, también lo es el riesgo económico

que asumen. La situación de técnicos y gerentes es relativamente más estable y su parte en la toma de decisiones, muy elevada también, se basa en el saber y no en la propiedad, con riesgos personales de perder el trabajo en el caso de los que trabajan en el ámbito privado, pero de mucha seguridad para los funcionarios.

Técnicos, administrativos y gerentes forman la fracción de clase que muestra más claramente la evolución reciente de la sociedad catalana y el cambio que se ha experimentado en dos o tres generaciones. Es el segundo grupo con un mayor porcentaje de personas nacidas en Cataluña, un 80%, por detrás solamente de los jóvenes de clase media. También se ha producido el mestizaje con respecto a la antigua inmigración del resto de España, pero en menor proporción que en otros grupos: en un 60% de los hogares todas las personas han nacido en Cataluña, aunque no todos se consideran de habla estrictamente catalana, y en un 30% hay mezcla de nacidos en Cataluña y en el resto de España. En cambio, solamente en un 4% todos los miembros son nacidos en el resto de España y en otro 4% hay personas nacidas fuera de España. Es decir, se trata de la evolución hacia la clase media de un grupo muy autóctono, en el cual se han integrado también personas procedentes de la inmigración española, con muy pocos inmigrantes de las últimas generaciones. Este hecho queda también reflejado en la identidad lingüística: es el grupo más catalanizado, con un 50% de sus miembros que dicen que su lengua es el catalán y un 29% que se considera bilingüe. Es también, a excepción de los jóvenes a los cuales nos referiremos enseguida, el grupo que tiene un mejor conocimiento de la lengua catalana: un 84% de este grupo habla y escribe en catalán.

Desde el punto de vista económico, los técnicos y gerentes presentan los ingresos más elevados de toda la población. Ya desde 1990 se observa esta característica, pero hay que tener presente que los empresarios, con asalariados o sin ellos, tienen una tasa mucho más alta de no-respuesta o de respuesta que parece poco fiable. En este grupo hay menos reservas a la hora de hablar de sus ingresos: su inserción profesional hace que básicamente éstos se deriven de salarios. Y, por lo tanto, se produce una mayor transparencia y tal vez, incluso una información más precisa para los mismos interesados, que tienen una regularidad notable en sus ingresos. El 60% tiene ingresos individuales mensuales que se encuentran por encima de los 1.200 € netos, y casi una cuarta parte por encima de los 1.800. En relación con los ingresos netos del hogar, un 80% están por encima de los 24.000 € netos anuales, y un 38% por encima de los 42.000.

En conjunto, la situación económica de la nueva clase media es de las más favorables: relativamente pocos de sus

miembros tienen dificultades para llegar a fin de mes; es el grupo que más ahorra, que realiza más inversiones en deuda pública, que más invierte en reformas en el hogar y en seguros —con la excepción del seguro de entierro, un seguro que le interesa poco. Tiene tendencia a adquirir propiedades inmobiliarias, la gran inversión de los últimos años, pero no propiedades necesarias para su trabajo (la propiedad de tiendas, bares, empresas o fincas rústicas es muy escasa), si bien casi el 50% tiene alguna finca urbana, aparte de la vivienda donde reside, y un 30% dispone de segunda residencia, porcentaje solamente superado por los empresarios con asalariados. Es decir, la capacidad de ahorro se ha invertido sobre todo en la compra de propiedad urbana como manera de conseguir un patrimonio. En este aspecto, se encuentra solamente ligeramente por debajo del de empresarios con asalariados.

Los técnicos y gerentes tienen mucha menos tendencia que la antigua clase media a vivir en casas unifamiliares: solamente un 17% habita en este tipo de vivienda, mientras que el 83% vive en un piso, probablemente como consecuencia de su carácter más urbano, más de grandes centros, como Barcelona. No son viviendas tan grandes como las del empresariado: solamente un 12% tiene más de 150 m² y un 24% entre 100 y 150 m². La mitad de sus hogares se encuentra por debajo de los 90 m² y un 18% por debajo de los 70 m². Son, en una proporción muy elevada, viviendas de propiedad (89%), casi nunca heredadas (3,7%). Y, en la mitad de los casos, con hipotecas que todavía se están pagando. Una proporción muy elevada del grupo se encontraba, en 2006, pagando hipotecas o alquileres de unas cantidades que lo sitúan como uno de los grupos que más pagan por la vivienda.

Las viviendas de la nueva clase media están muy bien equipadas, solamente un poco por debajo del equipamiento de los empresarios con asalariados, pero con más tendencia a todo tipo de equipamientos modernos: lavavajillas, ordenadores, Internet..., en proporciones que podemos considerar muy elevadas: del 78%, el 92% y el 80%, respectivamente. Solamente un 8% no dispone de coche en el hogar y la mitad tiene uno, pero en un 40% de los casos disponen de más de uno.

Técnicos, administrativos y gerentes son muy propensos a asociarse, si bien se encuentran algo por debajo de los empresarios con asalariados. Solamente un 18% del grupo no pertenece a ninguna asociación, mientras que la mayoría pertenece a más de una. Destacan también en la pertenencia a asociaciones de voluntariado donde, nuevamente, se encuentran solamente ligeramente por debajo de los empresarios con asalariados. Es decir, es un grupo con una vida social muy activa, que tiende a sentirse protagonista de la vida pública. En conjunto, es el que presenta un porcentaje

más bajo de no-respuestas a la mayoría de preguntas de la ECVHP, especialmente en aquellas que, para otros grupos, parecen implicar algún tipo de dificultad, como la declaración de ingresos, la posición política o el voto. Políticamente, es el que se sitúa más a la izquierda, junto con los jóvenes de clase media, con un 47% de personas que se posiciona así, mientras que un 49% se sitúa en el centro y solamente un 4% en la derecha.

En relación con el voto, en las tres citas electorales que se han tenido en cuenta en la ECVHP, votó mayoritariamente al PSC, en proporciones diversas según si se trataba de elecciones municipales, autonómicas o generales. Es en este último caso donde este colectivo votó más a este partido: el 42% de los miembros del grupo lo votó en las elecciones generales del marzo de 2004. Como es sabido, cada proceso electoral tiene sus características, tanto por el alcance territorial como por la coyuntura política, y, por tanto, no se manifiesta una regularidad elevada en ningún grupo social, sino solamente tendencias. En el caso de las municipales y las autonómicas incluidas en la ECVHP, éste fue el grupo que más votó a ERC y también a IC, mientras que votó muy poco al PP y relativamente poco a CiU (la mitad, proporcionalmente, de lo que lo votaron los empresarios con asalariados).

La posición religiosa es coherente con la posición política: un 46% no se identifica con ninguna religión, proporción un poco más baja, sin embargo, que la del grupo joven de clase media y que la de los empresarios sin asalariados y autónomos. Un 52% se declara católico, pero en más de la mitad de los casos con una práctica religiosa baja.

2.3.2. Los jóvenes de clase media

Para acabar de definir la situación de la clase media tenemos que hablar todavía de otro grupo muy especial: el de los jóvenes que pertenecen a esta clase, que en la mayoría de los casos viven con sus padres (un 83% con el padre y la madre y un 10% con un solo progenitor), pero llevan un tipo de vida y tienen unas características diferentes de las de aquellos, aunque, probablemente, de aquí a pocos años seguirán su trayectoria. Este grupo nos permite entender algunas de las características futuras de la clase media, porque representa precisamente a la generación que irá sustituyendo a las personas que actualmente la forman.

Se trata de un grupo numéricamente bastante considerable, un 10,5% de la población, presente y estable tanto en la RMB como en el resto de Cataluña, hecho que nos muestra la gran homogeneidad que se está produciendo, sobre todo en las generaciones jóvenes, en todos los territorios del ámbito catalán.

Se trata de una capa social de características especiales porque se encuentra definida al mismo tiempo por las

características de los hogares de origen y por la edad. Se trata de un grupo bastante equilibrado en relación con la composición por sexo, como era de prever, y el 36% de sus miembros tienen entre 16 y 20 años, el 48% entre 21 y 25, el 12% entre 26 y 30 y solamente el 2% entre 31 y 35. Solamente un 1% está casado y un 0,5% separado. Es, pues, un grupo de gente mayoritariamente soltera, sin hijos, adolescente y joven, que vive en casa de los padres, que estudia o comienza a trabajar, con las dificultades actuales que presenta el mercado de trabajo para la gente joven en esta etapa, como veremos enseguida.

Más del 95% ha nacido en Cataluña, pero en muchos casos son hijos de padres originarios del resto de España (el 11%) o de matrimonios mixtos (el 49%). Por tanto, no siempre su lengua es el catalán: solamente en un 32% de los casos la consideran como la única lengua propia, mientras que en un 43% son de habla castellana. Pero es el grupo donde más progresa la situación de bilingüismo como punto de partida, con casi un 24% de los casos. En relación con el conocimiento del catalán, estos jóvenes son los que tienen un nivel más elevado, muy por encima de cualquier otro grupo. Casi no encontramos personas de otras lenguas, ya que los jóvenes inmigrantes tienen unas condiciones de vida completamente diferentes.

Su nivel cultural es bastante elevado, relativamente similar al del empresariado y solamente por debajo de los técnicos y administrativos de más edad, aunque es muy probable que continúe aumentando, ya que como son tan jóvenes en muchos casos todavía no han completado la educación. Destaca, sin embargo, el hecho de que el 12% tiene un nivel cultural bajo, cosa que sorprende, porque se trata de personas mayoritariamente nacidas en la clase media y de edad joven.

Como hemos indicado, las personas que pertenecen a este grupo no lo hacen ni por sus propiedades ni por su trabajo profesional, aunque trabajen. De hecho, casi la mitad ya están trabajando, mientras que los otros únicamente estudian. Los que trabajan lo hacen, sobre todo, en empresas de servicios, con predominio de las empresas medianas y grandes, y de las privadas más que de las públicas. Pero las condiciones de trabajo de estas personas son mucho más precarias que las de los administrativos y técnicos de más edad: la mitad de los que trabajan lo hacen en condiciones de trabajo temporal, muy por encima de la media y de la mayoría de los otros grupos. Trabajan menos horas que la media y más a tiempo parcial, y tienen una alta rotación de lugares de trabajo, a pesar de su incorporación reciente a la ocupación. Una parte importante de los que trabajan piensan que su trabajo peligra, a causa sobre todo de la finalización del contrato de trabajo. Y en una proporción importante ya han estado

una vez o dos en el paro, mucho más que la mayoría de personas activas. Buscan trabajo en una proporción alta e intentan encontrar más seguridad o ingresos mejores. Y, de hecho, la mayor parte de los inactivos querrían trabajar. Es decir, nos dan una información bastante precisa de las dificultades de las generaciones jóvenes, especialmente en el caso de los jóvenes de clase media y nivel cultural relativamente elevado, para encontrar trabajos adecuados a sus conocimientos y a sus deseos.

Hay que decir que este es el aspecto en el cual este grupo social tiene dificultades; en otras cuestiones no parece que las tenga. Ciertamente, muchos de sus miembros no cuentan con ingresos personales (el 27%), la mitad de los que no trabajan, cosa que hace pensar que a muchos otros los padres les dan unos recursos mensuales. Sus ingresos mensuales están muy por debajo de los que tienen sus padres. Por otro lado, responden muy poco cuando se les pregunta por los ingresos anuales del hogar, en muchos casos porque probablemente los desconocen o no lo saben con precisión, y cuando responden, dicen que se sitúan en la franja de recursos alta, característica de la clase media.

Pese a que sus ingresos no son elevados, es de los grupos que más ahorra, probablemente para preparar su salida de casa, e incluso un 13% realiza inversiones. En relación con las características de sus viviendas, se sitúan muy cerca de los técnicos y administrativos de más edad. Y, en algunos aspectos, de la antigua clase media. Es muy evidente, pues, que se trata de los hijos e hijas de estos grupos. Tienen hogares bien equipados, en algunos aspectos más que ningún otro grupo: por ejemplo, un 80% dispone de Internet y un 92% de ordenador. Y también son los que tienen más coches: en un 17% de sus hogares hay más de dos, mientras que solamente en un 8% no hay ninguno.

Así pues, vemos que estos jóvenes de clase media comparten muchos aspectos de la forma de vida de sus padres, sobre todo en relación con el lugar donde viven y los equipamientos que tienen, aunque no sean de su propiedad personal, pero que en cambio otros aspectos no los comparten. Ya hemos visto algunos: los que hacen referencia al trabajo. Hay otros que ya no son debidos a las condiciones externas, sino a aspectos culturales diferenciados según las generaciones. Así, es el grupo menos religioso: un 60% dice que no cree en ninguna religión, un 38% se declara católico y un 2% perteneciente a otras religiones, cosa que nos muestra que tampoco han proliferado las adhesiones a creencias diferentes de las tradicionales católicas. Entre los que se identifican como creyentes, más de la mitad tiene una práctica baja o muy baja. Es decir, sólo 1 de cada 8 jóvenes de clase media, aproximadamente, es creyente y practica con asiduidad las prescripciones de la iglesia o de algún otro grupo religioso.

Pero no sólo la religiosidad ha disminuido drásticamente en este grupo, sino también otras formas de la vida social que son frecuentes en la generación de sus padres. Los jóvenes de clase media tienen muy poca tendencia a asociarse: es el grupo que menos lo hace, después de los inmigrantes. Un 54% no pertenece a ningún tipo de asociación o entidad, un 44% pertenece a una o dos y solamente un 2,5% a tres o más. En cambio, tienen más tendencia que otros grupos a dedicarse al voluntariado: un 7,4% tiene vinculación con algún tipo de entidad de voluntarios. En este aspecto muestran más continuidad con los hábitos de sus familias y de su grupo social.

También en los aspectos políticos muestran diferencias notables con respecto a la clase media adulta y mayor, con una bipolarización que hace que una parte de los jóvenes estén poco interesados en la política, mientras que otra sigue más las tendencias de la nueva clase media. La posición predominante es la de izquierdas, donde se posiciona el 50%, siguiendo, en este aspecto, la tendencia de la nueva clase media. Un 44% se considera de centro, y muy pocos de derechas. La práctica de votar está todavía poco consolidada en este grupo: en relación con las municipales del 2003, que es la elección municipal por la cual se preguntaba en la ECVHP en 2006, un 25% no podía votar, un 10% no respondía y un 20% votó en blanco o se abstuvo. Es decir, solamente un 45%, aproximadamente, votó a algún partido y lo expresa. Los que lo hicieron, en primer lugar, votaron al PSC, después IC y después ERC, pero en proporciones diferentes de las que muestra la nueva clase media adulta: menor tendencia de voto para el PSC, muy poco para CiU y casi ninguno para el PP. Es un espectro que, con algunas variaciones, se repitió en las tres elecciones por las cuales se preguntaba: alrededor de un 20% de voto en blanco o abstención, más voto para el PSC en las generales —estamos hablando de las de 2004— y un voto sostenido para ERC, pero cercano a la media.

3. Las diferentes capas de la clase trabajadora

La clase trabajadora comprende casi el 60% de la población de la RMB. En relación con la clase media se diferencia, sobre todo, por su menor participación en las decisiones, en la vida pública, en la distribución de la riqueza. Pero dentro de la clase trabajadora también encontramos situaciones diversas. Básicamente hay tres capas distintas, con niveles de riqueza muy diferentes: la clase trabajadora autóctona joven y adulta, que es la que se encuentra en una situación mejor, la clase trabajadora mayor, ya casi totalmente jubilada, que es la que tiene menos recursos económicos, y los inmigrantes que se van integrando

en la clase trabajadora —que no son todos los inmigrantes— y que tienen un tipo de dificultades diferentes a las del resto, precisamente por su carácter de inmigrantes. Veamos algunos de los rasgos característicos de cada una de estas capas sociales.

3.1. La clase trabajadora joven y adulta

La clase trabajadora joven y adulta comprende, aproximadamente, el 25% de la población, con unas diferencias numéricas entre la RMB y el resto de Cataluña muy pequeñas, casi sólo de unas décimas más en el resto de Cataluña. Se trata de un grupo que, en el caso de los entrevistados, muestra ser mayoritariamente masculino, el 56%, y de composición relativamente joven: un 63% tiene entre 25 y 44 años y un 33% entre 45 y 64, con muy poca presencia de menores de 25 y solamente un 2,5% de mayores de 64, ya que la gran mayoría de trabajadores de más edad ya tienen unas condiciones de vida diferentes, como veremos enseguida.

¿Cuáles son las posiciones de estas personas en el mundo del trabajo? La gran mayoría (un 45%) son o han sido (en el caso de los parados o jubilados) obreros cualificados o no cualificados, un 6% contra maestres, un 28% trabajadores no cualificados de los servicios y un 15% administrativos (que representan casi un tercio del total de administrativos residentes en la RMB, mientras que los otros dos tercios tienen características propias de la nueva clase media). Por sectores de actividad, destaca el peso de la industria Y, en menor medida, de la construcción, sectores bastante más representados que en la clase media. En concreto, el 27% trabaja en la industria, el 9% en la construcción y el 37% en servicios, mientras que el sector primario es casi inexistente. La suma da menos del 100%, porque, como en todos los grupos, hay personas que no trabajan (algunas mujeres, personas mayores o jóvenes que todavía estudian).

La clase trabajadora, en conjunto, declara que trabaja muchas menos horas que la antigua clase media, empresarios y autónomos, y la clase trabajadora autóctona menos que los inmigrantes. Con todo, alrededor de un 20% de este grupo trabaja más de 40 horas semanales, mientras que solamente un 10% trabaja menos de 34 horas. Es decir, encontramos una mayoría que trabaja alrededor de las 40 horas, como corresponde a un grupo con muchos asalariados, con gran predominio de los contratos indefinidos, muy por encima de los nuevos inmigrantes. Tienen unos períodos de vacaciones muy normalizados: más de la mitad disfrutan de 30 días al año, mientras que más del 10% dispone de más de 30 días, y solamente un 2% no tiene vacaciones, aunque trabaja. Así pues, es el grupo que tiene más días de vacaciones después de la nueva clase media.

La mayoría ha nacido en Cataluña (un 68%), un 30% procede del resto de España y solamente un 2% ha nacido fuera de España. Como hemos indicado más arriba, la mayoría de los inmigrantes se sitúa en una capa diferente, dadas sus condiciones de vida.

En la composición de este grupo social son visibles también los signos de la historia del siglo xx y sus migraciones. Hemos indicado que un 30% han nacido en el resto de España y, entre los nacidos en Cataluña, hay muchos que son hijos de los antiguos emigrantes. De todas formas, en un 46% de los hogares todos los miembros han nacido en Cataluña, mientras que en un 42% conviven personas nacidas en Cataluña y en el resto de España. Sólo en un 6% de los casos hay personas nacidas fuera de España que conviven con personas nacidas en España, dato interesante que nos muestra el escaso peso numérico que tenía aún, en el año 2006, la mezcla entre autóctonos y emigrantes recientes en los mismos hogares.

Pero pese a que dos tercios de los trabajadores jóvenes y adultos hayan nacido en Cataluña, y que en la mitad de los hogares lo sean todos los miembros, solamente un 23% dice que su lengua es el catalán, un 57% considera como lengua propia el castellano y un 20% se considera bilingüe. Así pues, es bien clara la genealogía castellana de muchos de los miembros de este grupo, visible a través del mantenimiento lingüístico del castellano y de la creciente adopción del bilingüismo, que aparece no tanto como una opción transitoria sino más bien como una opción con tendencia a consolidarse. En la clase trabajadora joven y adulta disminuye en 10 puntos el porcentaje de gente de habla catalana, en comparación con la clase trabajadora mayor, y aumenta la proporción de personas que se consideran bilingües. La tendencia observada, pues, es la del mantenimiento del castellano y su penetración como lengua propia, en convivencia con el catalán en la parte de la clase trabajadora que en la generación anterior era totalmente catalana. Su conocimiento del catalán ha mejorado mucho con respecto a la clase trabajadora mayor: el 50% lo habla y lo escribe (en la generación mayor son sólo el 22%) y un 26% lo habla pero no lo escribe. Es decir, 3 de cada 4 trabajadores jóvenes y adultos son capaces de hablar el catalán, mientras que en el caso de la generación más mayor son sólo el 55%. Casi no hay ninguno que no lo entienda, pero un 22% lo entiende pero no lo habla. En el caso de los inmigrantes, como veremos, el conocimiento del catalán es mucho más deficiente.

El nivel de estudios de la clase trabajadora es mucho más bajo que el de la clase media, y el más bajo de todos es el del grupo más mayor, como veremos en el siguiente apartado. La clase trabajadora joven y adulta ha mejorado mucho con

respecto a sus padres y madres: el 43% de sus padres no tenía estudios, y en cambio actualmente esta cifra es sólo del 2,5%. Todavía un 50% no ha pasado de primaria, pero un 42% tiene estudios secundarios y un 4,5% superiores. En el caso de sus padres, sólo el 8% había estudiado más allá de la primaria. Pese a ello, este 4,5% de trabajadores jóvenes y adultos con estudios superiores está muy lejos del 57% de técnicos y administrativos y del 27% de empresarios con asalariados que disponen de estos estudios. Queda claro que, incluso en la capa más educada, la de la clase trabajadora joven y adulta, la distancia de niveles educativos entre clases sociales es todavía muy amplia. Pero hay que resaltar que, cuando se pregunta a los entrevistados si han hecho cursos el último año para mejorar en el trabajo, un 23% de los trabajadores jóvenes y adultos contestan afirmativamente. Otra vez, no es el grupo que más se forma, pero la voluntad de formarse está presente.

La clase trabajadora joven y adulta es el grupo con mejor situación económica y de equipamiento dentro el conjunto de la clase trabajadora, pero también hay que decir que existen todavía diferencias muy importantes en relación con la situación de la clase media. Del conjunto de los individuos pertenecientes a este grupo, un 11% dice que no tiene ingresos individuales, probablemente porque son personas muy jóvenes o mujeres que no trabajan; un 5% se encuentra por debajo de los 450 € netos mensuales, y un 6% entre los 450 y los 650. En conjunto, el 20% ingresa por debajo de los 750 €, sin contar los que no tienen ingresos. La mayoría, no obstante, se sitúa por encima de los 1.050 € (un 40%), pero solamente un 3% está por encima de los 1.800 €.

En relación con los ingresos del hogar, hay un pequeño segmento (un 2%) con menos de 9.000 € netos anuales, un 23% que ingresa entre 9.000 y 18.000 € y un 30% entre 18.000 y 24.000 €. Menos de la mitad (un 44%) tienen una renta anual del hogar de más de 24.000 €, mientras que solamente un 5,5% sobrepasa los 42.000 €.

Todo esto hace que casi el 40% de este grupo diga que tiene dificultades para llegar a fin de mes, una proporción mucho más elevada que la que encontramos en la clase media, si bien más reducida que la de los grupos de la clase trabajadora en situación de mayor debilidad.

Una tercera parte de las personas de este grupo ahorra, muy por debajo de lo que es habitual en la clase media. Y solamente un 4% realiza inversiones. Tampoco destaca por sus propiedades, como era de prever: no llega a un 5% el porcentaje de los que tienen una tienda, un bar o una pequeña empresa, pero un tercio tiene fincas urbanas aparte de la vivienda donde reside, de manera que también en este grupo vemos que se produjo la fiebre por

la compra de viviendas como forma de inversión. Dentro de la clase trabajadora, es el grupo que tiene más tendencia a disponer de seguros de vida, aunque en menor medida que la clase media. Algo más de la mitad dispone de seguro de entierro, una proporción sólo por debajo del grupo de los trabajadores jubilados.

La clase trabajadora adulta y joven vive en pisos en un 82% de los casos, proporción más elevada que la que encontramos en el conjunto de la clase media y similar a la de la nueva clase media. Sea cual sea el tipo de vivienda, es de propiedad en una proporción muy elevada (un 87%), en lo que no se diferencia de la clase media. Un 44% de los hogares de este grupo está pagando una hipoteca y un 11% un alquiler, con unos gastos un poco más bajos, de media, que los de los empresarios y técnicos. Un 25% de estas viviendas tiene entre 90 y 150 m², mientras que un 5% está por encima de esta superficie. Pero un tercio de los hogares de este grupo se encuentra por debajo de los 70 m², muy por encima del 12% que encontramos en el caso de los empresarios con asalariados. En relación con las segundas residencias, solamente un 9,5% de los miembros de estos grupos disponen de ellas —una cifra similar a la de los inmigrantes—, la mitad de las que tiene la clase trabajadora mayor, que cuenta con las residencias familiares en los pueblos de origen.

Sus viviendas se encuentran relativamente bien provistas, pero muy por debajo de los hogares de los empresarios. Dentro del conjunto de la clase trabajadora, es indudable que van muy por delante en relación con el consumo y que sus hogares disponen de muchos más electrodomésticos, por ejemplo, que los de los trabajadores mayores. En un 71% de los hogares hay ordenador, y un 50% tienen conexión a Internet. También, en relación con la posesión de coches, muestran estar mejor equipados que el conjunto de la clase trabajadora, con solamente un 12% que dice que no tiene y un 6% que dice que tiene más de dos.

La tendencia a asociarse es menor que en la clase media adulta: un 32% no pertenece a ninguna asociación, un 40% a una, un 20% a dos, y un 7,5% a tres o más. También es más baja la tendencia a colaborar con entidades de voluntariado, con un porcentaje de menos de la mitad del de la clase media.

Con relación a las posiciones políticas, la mayoría se considera de centro (un 57%), mientras que más de un tercio se declara de izquierdas (un 37%), un poco más que la clase trabajadora mayor. Muy pocos se declaran de derechas, y un 14% dice que es apolítico o no responde a la pregunta. Este grupo declara más de un 20% de abstención o de voto en blanco en las elecciones, y hay un 13% que no responde. Cuando analizamos el voto, sin embargo, todo parece indicar que la valoración de los partidos políticos es

diferente de la que hemos visto en la clase media porque, pese a que se sitúan muy al centro, entre los que responden y votan se produce un voto importante al PSC, que llega a un máximo en las elecciones generales, con casi el 50% del total. Es el grupo que vota más masivamente a esta formación, tal vez por las circunstancias concretas de las elecciones generales del 2004, mientras que expresa un voto bajo para el PP, CiU y ERC, y relativamente elevado para IC. Es decir, no hay constancia de voto mayoritario en una formación política de centro, o también es posible que la percepción de la clase trabajadora le lleve a pensar que el PSC es la opción de centro.

La clase trabajadora joven y adulta muestra una escasa religiosidad, con un 45% de no creyentes, pero no menos que la clase media, si excluimos a los empresarios con asalariados. Un 53% dice que es católico y solamente un 2% pertenece a otras religiones. La práctica religiosa muestra que del 53% de católicos, muchos lo son por tradición familiar: más de la mitad tienen una práctica religiosa muy baja, y solamente un 20% del total del grupo tiene bastante o mucha práctica.

3.2. La clase trabajadora mayor e inactiva

La clase trabajadora mayor es muy numerosa en la RMB: un 25,8% de toda la población, ligeramente más amplia que la clase trabajadora joven autóctona. Tiene, como esta última, una distribución similar en el ámbito metropolitano y en el conjunto de Cataluña, con solamente unas décimas más en este último caso, de manera que, una vez más, comprobamos la escasa diferencia de distribución territorial de los diversos grupos sociales.

Se trata de un grupo con predominio numérico femenino, un 65% de los pertenecientes a este grupo son mujeres, como corresponde a las edades más elevadas: solamente un 31% del total se encuentra por debajo de los 65 años, y el resto por encima. Es, pues, el grupo de mayor edad de los que estamos considerando, ya que las personas mayores de clase media no quedan clasificadas aparte, sino incluidas dentro de la misma fracción de clase que les corresponde profesionalmente.

La capa formada por la gente mayor que estamos considerando presenta signos inequívocos de su pertenencia a la clase trabajadora, pero ya no se define por su tipo de trabajo, sino más bien por sus condiciones de vida. Todavía hay algunas personas ocupadas, si bien son pocas, solamente un 4%. El resto son jubilados o amas de casa. ¿Qué categorías profesionales tenían las personas que forman este grupo, cuando estaban en activo? Un 21% eran obreros cualificados, otro 21% trabajadores no cualificados de los servicios, un 16% obreros no cualificados, un 13% autónomos, un 6%

administrativos, un 4% contra maestres y un 2% trabajadores agrarios. El resto, hasta el 100% del grupo, son personas jubiladas de profesiones no clasificables en las categorías anteriores o, mayoritariamente, amas de casa que no han trabajado nunca.

Las características de la clase trabajadora mayor son muy peculiares y diferentes de la mayoría de la sociedad metropolitana: se trata de un grupo formado sobre todo por personas que llegaron a Cataluña durante el siglo xx, procedentes de otras zonas de España. No hay casi ninguno nacido fuera de España (sólo el 1,4%), de manera que queda claro que no existe vinculación con la inmigración reciente, de la cual la separan tanto la edad como el origen geográfico. Un 59% de sus miembros han nacido en el resto de España y un 40% en Cataluña. Sólo en un 30% de los hogares todos los miembros son nacidos en Cataluña, mientras que en un 34% todos han nacido en el resto de España y en el tercio restante hay convivencia entre personas nacidas en Cataluña y en el resto de España. Uno de cada cuatro miembros del grupo llegó a Cataluña antes de la década de 1960. Y, aproximadamente, uno de cada cuatro entre 1960 y 1969. Todavía durante la década de 1970 hubo algunas llegadas: un 8% del total de este grupo. Después, casi ninguna: los nuevos inmigrantes ya no proceden de tierras españolas, sino de mucho más lejos, y con características muy diferentes, como veremos enseguida.

Lingüísticamente, este grupo presenta menos mezcla que el de la clase trabajadora joven y adulta: un tercio se considera de habla catalana, más elevado que en la clase trabajadora más joven, y un 57% de habla castellana, mientras que solamente un 8% dice que ambas lenguas le son propias. En relación con el conocimiento del catalán, probablemente se mezcla el desconocimiento porque no es su lengua con la incapacidad de escribirlo por parte de la población de lengua catalana de esta edad, que no pudo estudiarlo nunca. Así, un 55% habla el catalán, pero solamente un 22% sabe escribirlo; un 38% lo entiende pero no lo habla, y un 7,4% no lo entiende. Es decir, hay bastantes personas de origen lingüístico catalán que no han aprendido a escribirlo y otras que, aunque hace muchos años que viven en Cataluña, no han conseguido aprender a hablarlo.

Hay otra marca distintiva de este grupo: su bajísimo nivel educativo, producto también de su tiempo. Un 34% de sus miembros dice que no tiene estudios, cosa que a menudo quiere decir que con bastante esfuerzo aprendieron a leer y a escribir; un 52% acabó la educación primaria; un 11% la secundaria, y solamente un 1,6% tiene estudios superiores. Ciertamente, si lo comparamos con los niveles educativos de sus padres, han mejorado, ya que en el caso de aquellos, un 65% no tenía estudios —y probablemente eso

significaba a menudo analfabetismo—, un 29% había acabado la primaria, un 3% los estudios medios y un 3% los superiores. De generación en generación, vemos cómo la educación ha ido aumentando de manera muy potente. En el caso de la clase trabajadora mayor, sin embargo, el punto de partida era tan bajo que todavía lleva las marcas de una etapa de escolarizaciones totalmente precarias.

Existe una característica de este grupo que hay que destacar de manera contundente: de toda la sociedad metropolitana, éste es, con mucha diferencia, el grupo más pobre, el que cuenta con menos ingresos económicos, el que tiene los hogares menos equipados, el que tiene menos nivel de estudios, etc. Es un grupo en el cual se refleja lo que era la sociedad del pasado, la sociedad de la posguerra, de las migraciones internas, de unas condiciones de vida durísimas... Estas situaciones han cambiado enormemente incluso para estas personas, que han mejorado mucho respecto al pasado pero que, a causa de su edad y condición jubilada, ya no se pueden llegar a transformar para vivir en las condiciones en que actualmente vive la gente mayor de clase media o la gente adulta de clase trabajadora. Y, como hecho especialmente interesante, se constata que, en muchos aspectos, no es el grupo que más se queja, sino que, dadas las limitaciones de posibilidades en su juventud, más bien se siente relativamente contento de su situación actual.

Un 20% de la población que forma este grupo social no tiene ningún tipo de ingresos propios, lo que representa más de una tercera parte de la población de la RMB que declara que no tiene ingresos propios. También en este grupo se encuentran la gran mayoría (el 62%) de las personas residentes en el ámbito metropolitano con ingresos muy bajos (hasta 450 € netos al mes): una de cada cuatro personas mayores de clase trabajadora se encuentra en esta situación. Un 18% cobra entre 450 y 600 €, por lo que también suponen la mayoría de los que se encuentran en esta franja de ingresos en el conjunto de la sociedad metropolitana. Y solamente un 9% cobra más de 1.050 € netos al mes. Como hemos indicado, es el grupo con menos ingresos de todos, con mucha diferencia, y se sitúa muy por debajo de los inmigrantes recientes, como veremos enseguida.

Si en lugar de considerar los ingresos individuales miramos qué pasa con los ingresos anuales netos del hogar, las cosas no mejoran: un 29% de estos hogares reciben menos de 9.000 € anuales, que representan el 85% de los hogares de la RMB que se encuentran en esta franja de ingresos. Un 18% recibe entre 9.000 y 12.000 € y otro 18% entre 12.001 y 15.000. Solamente un 10% dispone de más de 24.000 € anuales y un 0,6% de más de 48.000 €, porcentajes que hacen referencia a los entrevistados que han contestado a la pregunta, pero que nos

dan una información bastante contundente sobre los recursos de los que dispone la clase trabajadora mayor.

Con estos recursos económicos, no es sorprendente que este grupo sea el que tiene más dificultades para llegar a fin de mes, si bien comparativamente con otros grupos con muchos más recursos, no presentan unas dificultades tan grandes como se podría prever: un 46% dice que se las arregla de manera suficiente y un 6% sin ningún tipo de dificultad. Es el grupo que menos ahorra —a pesar de todo, un 17% llega a ahorrar—, el que menos invierte y el que menos mejoras realiza en la casa, después de los inmigrantes. En general, su manera de vivir supone pocos gastos. Son los que menos disponen de seguros de vida, muy por debajo de los inmigrantes, pero en cambio, como es característico, es el grupo donde hay más personas con el entierro pagado (un 63%). Tienen pocas propiedades y destacan sólo, dentro de la clase trabajadora, por la posesión de fincas rústicas (un 7%) y de residencias secundarias, de las cuales dispone un 18%, porcentaje bastante superior al que encontrábamos en la clase trabajadora joven y madura. Se trata de propiedades localizadas, en gran parte, en el resto de España, probablemente porque en muchos casos cuentan con casas familiares en los pueblos de origen.

En relación con la vivienda habitual, la clase trabajadora mayor no se diferencia nada de la más joven: un 82% vive en pisos y un 83% es propietaria de la vivienda, normalmente ya pagada. Solamente uno de cada cuatro miembros de este grupo ha de pagar un alquiler (un 14%) o una hipoteca (un 10%). Y es que, como acabamos de comentar, la mayoría ya tiene la vivienda pagada, dada su edad. Y, en los casos en que pagan, son las cantidades más bajas, la mayoría por debajo de los 300 € mensuales. Se trata casi siempre de hipotecas contratadas hace muchos años y de alquileres antiguos, cosa que hace que los pueda pagar un grupo con unos ingresos tan limitados como hemos visto. Pero hay que decir también que la superficie de sus viviendas es mucho más reducida que la del resto de ciudadanos, con la excepción de los inmigrantes recientes, que residen en viviendas todavía más pequeñas. En un 5,5% de los casos, la vivienda de la gente mayor trabajadora tiene menos de 50 m², en un 34% entre 50 y 70 m², y sólo en un 11% tiene entre 100 y 150 m² y en un 4,5% más de 150 m². Viviendas más pequeñas, pues, de media, que las de la clase trabajadora joven y adulta y todavía mucho más pequeñas que las de la clase media.

Destaca también el poco equipamiento de los hogares de estas personas mayores: es el grupo que dispone de menos electrodomésticos, de menos aparatos de todo tipo. Casi todos los hogares tienen lavadora, pero solamente una cuarta parte

lavavajillas, la mitad que en el caso de los trabajadores jóvenes, si bien en relación con este electrodoméstico concreto sí que están mejor equipados que los hogares de los inmigrantes, que solamente lo tienen en el 13% de los casos. Donde la diferencia se hace más evidente es en las nuevas tecnologías de la comunicación: solamente un 20% dispone de ordenador y solamente un 12% de Internet; en la mayoría de los casos, no obstante, el ordenador no lo utiliza la persona mayor, sino otra persona con la que convive: solamente un 2% de los miembros de este grupo dicen que utilizan Internet. Es también el grupo en el que menos ha penetrado el teléfono móvil: mientras que en todos los otros grupos sociales hay en más del 98% de los hogares, sólo el 69% de los trabajadores mayores disponen de móvil, y probablemente porque a menudo son otras personas las que los utilizan. Más concretamente, mientras que solamente un 44% de las personas de este grupo social dice que dispone de un teléfono móvil propio, el porcentaje no baja del 90% en cualquiera de los otros grupos sociales que componen la sociedad metropolitana.

Esta diferencia se observa también en relación con la posesión de coches: en casi la mitad de los hogares de este grupo social no hay ningún coche, y sólo en un 8% poseen más de uno. Un equipamiento similar al que se observa entre los inmigrantes, y muy por debajo del que tiene la clase trabajadora joven y adulta.

La clase trabajadora mayor tiene poca tendencia a asociarse: un 40% no pertenece a ninguna asociación, un 37% a una y solamente un 6% a más de dos. Presentan también poca tendencia a colaborar con entidades de voluntariado: sólo el 4% lo hace, en una proporción similar a la de la clase trabajadora más joven.

Cuando se les pregunta por su posición política, la clase trabajadora mayor es más proclive que cualquier otro grupo a no responder (un 21%). Los que responden dicen mayoritariamente que son de centro, en una proporción muy similar a la de la clase trabajadora joven y activa. Un 29% dice que es de izquierdas y un 7% de derechas. También encontramos un alto porcentaje de no-respuesta cuando se pregunta a quién votaron en los tres últimos comicios (alrededor del 20%), de manera que el voto real queda desdibujado por la falta de respuestas. Los que expresan a quién votaron muestran una fuerte tendencia a la estabilidad: un voto para el PSC que se sitúa en el entorno del 45% del grupo en todas las elecciones analizadas, entre el 14% y el 19% se sitúa CiU según la elección, entre el 6% y el 8% el PP, y todavía más abajo ERC e IC. La abstención, muy constante también, se sitúa siempre en el entorno de un 16%, más baja que en el grupo de trabajadores más jóvenes. De hecho, el voto aparece —a pesar de la falta de información que lo complica— bastante

similar al de la clase trabajadora joven, con la diferencia de que se ha producido un cierto desplazamiento del voto en CiU de la gente mayor hacia ERC en el grupo más joven.

Otra diferencia notable respecto de la clase trabajadora joven es que el grupo mayor es mucho más creyente: un 80% lo es, la proporción más elevada de toda la población autóctona. Un 77% son católicos, con una práctica religiosa mucho más intensa que la de los otros grupos: un 50% del total son bastante o muy practicantes, es decir, alrededor de las dos terceras partes de los que se identifican con alguna religión.

3.3. Los nuevos inmigrantes

Los nuevos inmigrantes forman también un grupo peculiar y bien diferenciado dentro de la clase trabajadora, con unas características muy diferentes de las del conjunto. Los datos nos muestran que existen algunos tópicos en relación con este grupo y que su situación se ha de analizar como un grupo más dentro de la actual sociedad metropolitana, no como un grupo aparte sin relación con el resto.

Tal como aparece en la edición de la ECVHP del año 2006, la capa de la clase trabajadora que podemos considerar caracterizada por el hecho de ser inmigrante procedente de fuera de España es ya numéricamente muy importante: aproximadamente el 8% de la población de la RMB, muy similar al volumen relativo que tiene también en el conjunto de Cataluña.³ Un 99% de los entrevistados que forman parte de este grupo son nacidos fuera de España, la gran mayoría (96,5%) fuera de la Unión Europea de los 15. Solamente un 1% ha nacido en Cataluña, probablemente como hijos de inmigrantes. Las mujeres son un poco más numerosas, si bien hay un cierto equilibrio entre los sexos. En relación con la edad, se trata de un grupo de gente joven, concentrado en las edades con más capacidad para trabajar y para afrontar riesgos: un 71% de los miembros de este grupo tienen entre 25 y 44 años, un 15,5% entre 45 y 64 y solamente un 1,5% son mayores que esta edad. Las edades en que se producen las migraciones son habitualmente jóvenes. Y, como se trata de una inmigración reciente, todavía no ha tenido tiempo de envejecer, de manera que, como vemos, casi no hay personas mayores. Los jóvenes entre 16 y 24 años también quedan incluidos, y representan un 12% del total.

La mayoría de estos inmigrantes hace poco que están en Cataluña. Comenzaron a llegar en la década de 1980, si bien solamente un 7% lo hizo en aquella década; en la década de 1990 su presencia se hizo más numerosa: llegó un 30%. Pero la gran mayoría ha llegado a partir del año 2000 (un 62%). Un poco más de la mitad está en situación estable desde el punto de vista de la residencia: un 10% tiene la

nacionalidad española y un 47% permiso de residencia permanente, pero un 38% tiene solamente permiso de residencia provisional y un 4,5% no tiene permiso. Esto, como veremos, crea una serie de peligros de marginalidad que hacen que, efectivamente, éste sea uno de los dos grupos en situación de mayor precariedad.

Desde el punto de vista del nivel de estudios, los inmigrantes presentan una cierta polarización: un 8,6% no tiene estudios, que es el porcentaje más elevado entre las generaciones jóvenes y adultas, pero un 43% tiene estudios secundarios y un 18% estudios superiores, lo que supone un *stock* educativo muy superior al de la clase obrera autóctona, no solamente en el caso de la población mayor, sino también en el caso de la joven. Además, los inmigrantes muestran una gran mejora educativa, de media, respecto a sus padres. Es decir, desde el punto de vista de los estudios, su situación profesional dentro de la sociedad metropolitana tendría que ser mejor. El factor de la inmigración, no obstante, los sitúa en cierta inferioridad con respecto a la población autóctona. Y probablemente también les hace difícil seguir aprendiendo, ya que es también el grupo, dentro de la población activa, que menos dice haber hecho algún curso durante el último año para mejorar en su profesión (un 13%).

¿Cuál es la relación de los inmigrantes con la lengua catalana? Nada buena, pero hay que tener presente que su llegada es reciente. No llega al 0,5% el porcentaje de los que se consideran de habla catalana, mientras que un 56% son de habla castellana y un 43% proceden de otros ámbitos lingüísticos, entre los cuales destacan el árabe y el bereber. Es necesario que nos preguntemos, no obstante, cuál es su grado de conocimiento del catalán: un 6% dice que lo habla y lo escribe, y un 8% solamente lo habla; es decir, aproximadamente un 14% dice que habla catalán. La gran mayoría, un 61%, lo entiende pero no lo habla, y un 24,5% no lo entiende.

¿Dónde trabajan los inmigrantes y en qué condiciones? Los nuevos inmigrantes trabajan mayoritariamente en el sector servicios y en menor medida en la construcción (un 20%). En la industria lo hace alrededor del 10%, y son proporcionalmente los que más trabajan en la agricultura, aunque solamente un 2% está en este sector. Son o han sido (en el caso de los parados o inactivos que han trabajado anteriormente) trabajadores no cualificados de los servicios y obreros cualificados y no cualificados que representan casi el 80% de estas categorías. Por otro lado, hay un pequeño porcentaje de autónomos y administrativos, alrededor de un 5% en cada caso. Un 7% no ha trabajado nunca.

Sus condiciones de trabajo son mucho más precarias que las de la clase trabajadora autóctona. Además, la

tasa de desempleo casi dobla la de los trabajadores de origen catalán y español. La gran mayoría de los ocupados (que representan el 74% de este grupo) son asalariados. Casi un 20% ha estado una vez desempleado durante los últimos años y un 10% dos veces, porcentajes superiores a los que encontramos entre la población trabajadora autóctona. Sus trabajos suelen ser de menos duración, con más rotación de lugares de trabajo y a menudo con contratos laborales temporales: el peso de los que tienen este tipo de contrato es bastante superior al de los que disfrutaban de uno indefinido, situación otra vez muy diferente de la de los trabajadores autóctonos. El tamaño de las empresas en las que trabajan también muestra diferencias importantes: son más pequeñas que las habituales de los trabajadores autóctonos y con menos representación sindical. Todo esto hace que sean los que más miedo tienen a perder el trabajo. Por otro lado, los parados de este grupo tardan más tiempo en encontrar trabajo. Además, hay un peso más elevado de los que no reciben subsidio de desempleo: más del doble que en el caso de la población autóctona.

Otro aspecto importante que hay que comparar con los autóctonos es el de sus recursos y equipamientos. Y, de hecho, comprobamos inmediatamente que se trata de un grupo con ingresos bajos, como era previsible, pero no tan bajos como los de la clase trabajadora mayor. Un 16% de las personas que forman este grupo no cuenta con ingresos propios. Un 50%, aproximadamente, cuenta con unos ingresos individuales mensuales netos que llegan como máximo hasta 900 €, mientras que solamente en un 20% de los casos se encuentran por encima de los 1.050 €. Si los comparamos con el grupo de la clase trabajadora mayor, en el cual solamente un 9% está por encima de esta cifra, la diferencia a favor de los inmigrantes es notable. Si los comparamos con los trabajadores jóvenes y adultos, más de un 40% de los cuales tienen unos ingresos por encima de los 1.050 € mensuales, vemos que, efectivamente, los inmigrantes tienen unos recursos económicos más limitados.

El dato relativo a los ingresos del hogar nos confirma esta posición intermedia: un 6% cuenta con menos de 9.000 € netos anuales, mientras que entre los jubilados autóctonos este grupo llega al 30%. Por otro lado, menos de una tercera parte se encuentra por encima de los 24.000 €, proporción bastante inferior a la de los trabajadores autóctonos jóvenes y adultos, entre los que casi llega al 50%. No obstante, estas respuestas son solamente indicativas, dado que un 38% no contesta a esta pregunta. Probablemente, la falta de regularidad de muchos de los ingresos obtenidos hace difícil conocer con precisión la cifra anual para el conjunto del hogar, que también suele tener una composición poco estable.

Las condiciones de vida de los inmigrantes tampoco son fáciles. Un 50% tiene dificultades para llegar a final de mes y, de éstos, un 10% tiene muchas. Pero no todos tienen dificultades: un 30% consigue ahorrar, bastante más que los trabajadores jubilados, probablemente también porque tienen proyectos de vuelta al país de origen o porque envían dinero a las familias que han quedado atrás. Este ahorro no va a parar a inversiones, a mejoras en la vivienda propia ni a la compra de propiedades. No llega al 3% el porcentaje de los que tienen alguna empresa, tienda o bar. Tampoco invierten apenas en seguros: por ejemplo son, con mucha diferencia, los que menos han contratado un seguro de entierro (solamente un 16%).

En relación con la vivienda, los nuevos inmigrantes son los que viven en pisos en una proporción más elevada (un 96,5%) y son los que residen en viviendas más pequeñas: un 8% son inferiores a 50 m², un 44% tienen entre 50 y 70 m² y solamente un 10% dispone de más de 90 m². Este hecho, si tenemos presente que son los que viven en hogares con más personas, hace disminuir aún más el espacio disponible. La gran mayoría vive en régimen de alquiler a término (un 59%), mientras que un 6% tienen alquileres indefinidos, de manera que, en este caso, la propiedad de la vivienda es la más limitada, con solamente un 30% de los casos, y de éstos casi todos han de pagar la hipoteca. Y lo que es todavía más relevante es que son los que más pagan por la vivienda, sea alquiler o hipoteca: solamente un 8% están libres de pago de vivienda y solamente un 12% pagan hasta 300 € mensuales, mientras que un 60% pagan entre 300 y 600 € y un 20% más de 600 €. El hecho de no tener herencias, de haber llegado en una época de precios muy elevados de la vivienda, etc., hace que las condiciones de los nuevos inmigrantes sean mucho más precarias que las del resto de la clase trabajadora y que, si bien en términos de ingresos mensuales están por encima de la clase trabajadora mayor, sus gastos de vivienda sean mucho más elevados, incluso para unas viviendas mucho más pequeñas.

Su equipamiento doméstico se encuentra también por encima del de la clase trabajadora mayor, aunque muy lejos del equipamiento de los trabajadores jóvenes y adultos: la gran mayoría tiene lavadora (un 98%) y microondas (un 76%), pero en un 55% de los casos tienen menos de 8 de los aparatos incluidos en la ECVHP. El lavavajillas, por ejemplo, que es un equipamiento que nos dice mucho sobre el nivel de consumo y de modernidad porque hace referencia también a la manera de realizar las tareas domésticas, es un equipamiento que existe solamente en un 13% de los hogares de los inmigrantes. Y son los menos equipados en lo que respecta al ascensor (solamente un 41%), a la disposición

de garaje o aparcamiento (solamente un 12%), etc. En cambio, están más equipados que los trabajadores mayores en nuevas tecnologías: un 46% dispone de ordenador y un 30% de Internet. Y, en relación con los teléfonos móviles, un 98% tiene alguno, al mismo nivel que el conjunto de la sociedad, exceptuando a la gente trabajadora mayor, que dispone de móvil en un nivel inferior. Son los que menos disponen de segunda residencia, un 9% de los casos, la gran mayoría fuera de España, lo que nos permite intuir que probablemente hacen referencia a su casa en su país de origen. De manera que, cuando un 20% dice que tiene fincas urbanas o rústicas, muy probablemente se trata de propiedades en su país de origen. En relación con los coches, su equipamiento es todavía relativamente bajo: un 50% no tiene, un 42% tiene uno y solamente un 8% tiene más de uno.

En otros aspectos, los inmigrantes tienen también peculiaridades muy diferentes de los autóctonos. Por ejemplo, son los más religiosos: un 86% dice que es creyente, la mayoría católicos (un 48%) y el resto de otras religiones. Y, al mismo tiempo, son también los que tienen una práctica religiosa más elevada: dos terceras partes dicen que su práctica es muy o bastante frecuente. Muy por encima, por tanto, de lo que se observa entre los autóctonos.

En cambio, es el grupo que menos tendencia tiene a asociarse: un 63% de los inmigrantes no pertenece a ninguna asociación, un 26% a una, y solamente un 11% a más de una. También es posible que el concepto de asociación, tal como lo conocemos, no sea la forma de actuación en común más habitual entre los inmigrantes, y que ésta se produzca a través de las iglesias, las asociaciones religiosas u otras formas de vecindad o de contacto entre gente del mismo origen. De la misma manera, apenas participan —de hecho menos que ningún otro grupo— en entidades de voluntariado: solamente un 3% lo hace. Es debido a lo que podríamos entender como una falta de capital social, ¿o bien a la existencia de otras formas de actuación colectivas?

Es interesante también ver qué pasa con las opiniones políticas, pero, lamentablemente, el 28% de los inmigrantes no se define en esta cuestión. Y, en este sentido, la información queda incompleta. Entre los que responden, lo más frecuente es que declaren que son de centro (un 62%). Por otro lado, un 23% dice que es de izquierdas, un 13% de derechas y un 2% apolíticos, un perfil no muy diferente del de la mayoría de la clase trabajadora. En relación con el voto, alrededor de un 95% de este grupo no puede votar, de manera que no podemos saber cuáles serían sus opciones si lo hicieran. Los que votan señalan el PSC como el partido más votado, pero se trata de unas proporciones tan pequeñas que tienen únicamente un carácter indicativo, no de conocimiento real de las

posiciones políticas. Como era de esperar, en un grupo de estas características, su integración en la sociedad catalana es todavía muy reciente y muy parcial.

4. Conclusiones

Cuando, a partir de numerosas informaciones, estudiamos las características de los grupos sociales que viven en la Región Metropolitana de Barcelona, se observa que esta población queda dividida en dos grandes clases: la clase media y la clase trabajadora, en función de los lugares que ocupan en la producción, de los recursos económicos que poseen y de su capacidad de intervención en la organización de la vida social. No se trata, sin embargo, de clases enormemente diferenciadas en las formas de vida, ni en la distribución territorial que presentan en los diversos ámbitos de Cataluña, sino que, a pesar de las notables diferencias, muestran bastante continuidad en su manera de vivir, sus aspiraciones y sus opciones.

La clase media comprende aproximadamente un 40% de la población de la RMB. Y, dentro de ésta se distinguen cuatro grupos, con características también diferenciadas: los empresarios con asalariados, que no llegan al 5% del total, los empresarios sin asalariados y autónomos, casi el 6% de la población. Ambos grupos forman lo que tradicionalmente se ha llamado la antigua clase media, que vive a partir de la propiedad de los medios de producción y, en el primer caso, cuenta con trabajo asalariado en sus empresas. Los grupos tercero y cuarto están dentro de lo que se denomina la nueva clase media, que se acerca al 30% de la población. Ésta comprende, por un lado, los gerentes y técnicos altos y medios, que es el grupo que trabaja más en las grandes empresas y especialmente en el sector público, lo que tiende a crecer y a tener una gran visibilidad en nuestra sociedad. Eso pasa sobre todo en el sector adulto y mayor de la nueva clase media. En cambio, el sector joven —el cuarto grupo—, que representa el 10% de la población total, tiene muy buenas condiciones de vida, ya que reside todavía mayoritariamente en casa de sus padres, pero tiene en cambio bastantes dificultades a la hora de integrarse en un mercado de trabajo que tiende a ocupar a la gente joven, incluso la que posee buenos niveles educativos, a cambio de salarios bajos y de poca estabilidad laboral.

La clase trabajadora comprende aproximadamente el 60% de la población Y, a su vez, presenta diferentes capas. Una es la clase trabajadora joven y adulta, activa, mayoritariamente autóctona, que es la que tiene condiciones de vida más parecidas a las de la clase media, tanto en relación con su ocupación como en recursos, y que numéricamente se acerca al 26% del total de la población. Hay dos grupos más que se distinguen por su

precariedad en relación con los recursos: la clase trabajadora mayor, ya jubilada, que procede en gran parte de la antigua inmigración de tierras españolas, y que sigue marcada por las características de una época ya antigua, por el bajo nivel educativo, poco conocimiento del catalán, poco equipamiento en el hogar, dificultad de acceso a las nuevas tecnologías... y los nuevos inmigrantes, que se han integrado en el mercado de trabajo en condiciones mucho más precarias que el resto, pese a que sus niveles educativos no son especialmente bajos, y que viven también en condiciones más difíciles, faltos como están de redes locales de relación o de herencia que les faciliten el acceso a la vivienda o al equipamiento.

En resumen, en el año 2006, este último colectivo tenía más recursos económicos que la clase trabajadora antigua, de manera que todo hacía pensar que se podría producir una progresiva integración en las condiciones de vida de la clase trabajadora adulta y joven. La evolución posterior puede haber hecho cambiar esta perspectiva, pero éste ya es un tema para la futura ECVHP.

5. Anexo metodológico. El proceso de construcción tipológica y de análisis de las clases sociales

El proceso que se ha seguido para la obtención y el análisis de los grupos y clases sociales ha comportado la aplicación de una metodología específica y más elaborada que los habituales procedimientos de análisis de relaciones bivariantes. En este caso, la metodología utilizada se ha dirigido fundamentalmente a la construcción de una tipología general de grupos y clases sociales que contemplase los numerosos ámbitos temáticos que los configuran según el modelo de análisis considerado.

Con objeto de llegar a la obtención de la tipología general, se ha procedido, en primer lugar, a la obtención de tipologías parciales de cada uno de los ámbitos considerados y que posteriormente se han tratado conjuntamente con objeto de sintetizarlas en una única de carácter global. A continuación detallamos las etapas de la metodología seguida con la descripción de las características más destacadas de las técnicas multivariantes utilizadas en su construcción.

La construcción de tipologías (López, 1996) satisface la necesidad de clasificar o de estructurar. Y, en general, de resumir en un conjunto reducido y significativo de categorías o tipo los individuos, grupos, instituciones, sociedades o cualquier otra unidad de análisis objeto de estudio. El objetivo final, pues, consiste en agrupar o clasificar a los individuos en grupos homogéneos según un conjunto de variables seleccionadas que, conjunta y simultáneamente, configuran los diferentes perfiles que definen unos grupos o tipos

similares. En este estudio se desarrollará un procedimiento metodológico y de técnicas de análisis de datos destinado a estructurar la posición social de los individuos del ámbito metropolitano en términos de clases y grupos sociales.

El proceso de análisis (Domínguez y López, 1996) de los resultados que se presentan en el estudio no ha sido apriorístico en el sentido de establecer modelos prefijados como punto de partida y como forma de teoría establecida que se ha de validar. De hecho, la lógica ha sido más empírica, lo que no quiere decir que no se tuviesen referencias teóricas o referencias procedentes tanto de otros estudios como de la experiencia en investigaciones previas, pero no se han explicitado analíticamente. Al menos, los conceptos y su operativización evidencian un modelo conceptual que orienta y justifica la elección de las variables pertinentes, la formalización de las tipologías y la interpretación de los resultados.

En este sentido, se han seguido seis fases analíticas fundamentales desde el punto de vista metodológico:

1. La selección de las variables y la preparación para tratarlas, con un análisis descriptivo simple previo, a partir de la distinción de 15 ámbitos temáticos que se establecen como estructuradores de las condiciones de vida y hábitos de la población y de las posiciones sociales de los individuos en términos de grupos sociales.
2. Un análisis de dimensionalización para estructurar inicialmente las variables originales y derivar de ello los principales factores de diferenciación de los individuos en el ámbito considerado. Esta dimensionalización se opera a través del análisis de correspondencias múltiples (ACM).
3. En función de los resultados del análisis precedente y a partir de las variables factoriales que se obtienen con la ACM, se procede a hacer un análisis de clasificación automática (ACL) de las unidades en un conjunto de tipos significativos que estructuran el fenómeno estudiado: primero, desde cada ámbito, y después, desde el análisis global de la interrelación entre ámbitos.
4. Con las tipologías generadas se procede a la definición y descripción de los perfiles que las caracterizan.
5. Finalmente, y de hecho a través de todo el proceso, se procede a validar los resultados obtenidos en cada momento.
6. Este proceso de análisis se ha aplicado inicialmente al conjunto de la muestra de la ECVHP, es decir, para toda Cataluña, si bien el análisis de este informe hace referencia específicamente a la submuestra del ámbito metropolitano.

A continuación pasamos a detallar estas diferentes etapas.

5.1. Selección de las variables y preparación para su tratamiento

En un primer paso se seleccionan las variables que se utilizarán para construir las diferentes tipologías. Las variables consideradas son de dos tipos: fundamentalmente las variables activas, las que intervienen directamente en la construcción y en la definición de las tipologías de cada ámbito, y puntualmente las variables ilustrativas, las que no intervienen pero se utilizan para describir y validar las clasificaciones tipológicas. El análisis ha comportado igualmente la validación del papel de estas variables y la eventual inclusión o exclusión del análisis final en función de las implicaciones interpretativas y conceptuales.

Por las técnicas estadísticas que se utilizan, el nivel mínimo requerido de medida de las variables es el nominal. De hecho, todas las variables consideradas son cualitativas o categóricas, medidas a escala nominal u ordinal. En algún caso las variables han requerido un tratamiento previo, con objeto de facilitar el análisis o dar más validez a los resultados del análisis multivariable. En este sentido, se han realizado dos tipos de tratamiento:

1. La categorización de variables continuas, con objeto de poder analizarlas estadísticamente con las técnicas utilizadas, siguiendo criterios de coherencia conceptual.
2. La recodificación de valores de variables categóricas con objeto de adecuarlas al análisis, ya sea por la baja frecuencia de algunos de sus valores o por criterios conceptuales de tratamiento.

Finalmente, se han considerado un total de 248 variables distribuidas en 15 ámbitos temáticos. A partir de estos diferentes ámbitos de análisis, el proceso seguido ha consistido en la obtención de una tipología parcial en cada uno de los ámbitos y un análisis conjunto de las diferentes tipologías obtenidas, con objeto de construir la tipología global de estructuración de las clases y grupos sociales (véase figura A1).

No podemos presentar la relación detallada de las variables que se han considerado, ni los resultados tipológicos obtenidos. Destacaremos algunos contenidos descriptivos básicos de estos ámbitos. Y, por tanto, parte del contenido del modelo de análisis que se deriva.

1. *Nivel de estudios y hábitos culturales* (15 variables). Incluye el nivel de estudios acabados de la persona entrevistada e indicadores culturales como el número de libros en el hogar o la frecuencia de lectura.
2. *Trabajo productivo* (18 variables). Relación con la actividad y características de la ocupación: categoría profesional,

sector, tipo de empresa, tipo de relación laboral, tipo de contrato, jornada, salario, estabilidad...

3. *Tipos familiares* (12 variables). En relación con el número de miembros del hogar y composición, y distribución del trabajo doméstico y de los cuidados.

4. *Consumo* (11 variables). Formas de pago en las compras, tipo de establecimiento, periodicidad de las compras, compra de productos en el hogar.

5. *Recursos económicos* (21 variables). Comprende diversas variables referidas a los ingresos anuales del hogar, a las dificultades económicas, a las posibilidades de ahorro, a las inversiones realizadas, a la posesión de propiedades, a los seguros contratados, a los gastos en la vivienda y a la valoración del nivel de vida.

6. *Vacaciones* (6 variables). Pernotaciones fuera del domicilio en diversos momentos del año y lugar de vacaciones.

7. *Equipamiento del hogar* (18 variables). Posesión de diversos artículos en el hogar: lavavajillas, secadora, congelador independiente, vitrocerámica, cámara de vídeo, ordenador, Internet, móviles..., así como el número de coches y motos.

8. *Vivienda* (17 variables). Régimen de tenencia, superficie, localización, equipamiento de la vivienda (calefacción, aire acondicionado, ascensor, váter, ducha, zonas de jardín, piscina), inconvenientes de la vivienda y posesión de segunda residencia.

9. *Formas de relación* (12 variables). Frecuencias de relaciones con familiares, vecinos, amigos... personas a las que se acude en caso de enfermedad, problemas, etc., y actividades de voluntariado.

10. *Tiempo de ocio* (34 variables). Actividades de tiempo libre en casa: leer, ver la televisión, escuchar la radio, bricolaje, ordenador, familia, etc., y fuera de casa: cine, teatro, bares, pasear, excursiones, compras, familia, deporte...

11. *Origen geográfico* (6 variables). Lugar de nacimiento, año de llegada a Cataluña y al municipio, lengua de la persona entrevistada, nivel de conocimiento del catalán y situación legal de residencia.

12. *Salud* (6 variables). Valoración de la salud personal y manifestación de dificultades para realizar diversas actividades: salir de casa, subir escaleras, moverse, vestirse y lavarse o comer solo.

13. *Entorno* (29 variables). Valoración del estado del barrio o del entorno más inmediato en relación con el alumbrado, la limpieza, las zonas verdes, diversos servicios y equipamientos, etc., la contaminación, el tráfico, la inseguridad, la calidad de vida...

14. *Expectativas* (8 variables). Valoración del nivel de vida actual y futuro de la familia y general, del nivel de ingresos y del trabajo, de las relaciones personales y de la evolución social y política de Cataluña.

15. *Voto y asociacionismo* (6 variables). Número de asociaciones a las cuales pertenece, posicionamiento político, voto en las elecciones municipales, autonómicas y generales.

En cada ámbito, y después también en el análisis global, se ha aplicado un mismo procedimiento que combina el análisis factorial de correspondencias múltiples con el análisis de clasificación, con objeto de obtener las tipologías que comentamos en los apartados siguientes.

5.2. Análisis de correspondencias múltiples (ACM)

La ACM es una generalización del análisis factorial de correspondencias simples que hace posible el estudio simultáneo de las relaciones de asociación entre múltiples variables cualitativas o categóricas. El resultado de una ACM es la obtención de unas nuevas variables, dimensiones o factores de diferenciación de los individuos, que se generan por combinaciones (lineales) de un conjunto original de variables cualitativas. El número de factores obtenidos es menor que el de variables originales y se pierde una parte de la información inicial (expresada en términos de variancia o de inercia), pero se gana en significación y parsimonia. Además, estos factores se caracterizan porque están ordenados jerárquicamente según la importancia (valores propios) como factores de diferenciación de los individuos, y son (linealmente) independientes entre sí.⁴

Por otro lado, estos factores se pueden representar gráficamente, hecho que supone un importante elemento descriptivo y de ayuda a la interpretación, ya que se destacan geométricamente las interacciones entre las variables y por tanto se ilustra cómo se estructura la información. El objetivo de este tipo de técnica factorial es la ordenación escalar tanto de los individuos como de las categorías de las variables analizadas.

A través de la ACM, y a partir de las dimensiones o factores que se retienen,⁵ podemos asignar a cada individuo una coordenada (puntuación factorial) en un espacio multidimensional continuo. Estos factores tienen la ventaja adicional, de interés para el análisis de clasificación posterior, de que se expresan en las mismas unidades de medida (son variables estandarizadas).

5.3. Análisis de clasificación automática (ACL)

La técnica del análisis de clasificación automática o de conglomerados (*cluster analysis*) está destinada propiamente a

obtener las tipologías de agrupar a los individuos según sus similitudes. En nuestro caso las similitudes se calculan a partir de las distancias entre individuos según las puntuaciones factoriales resultantes de la ACM.

De esta manera (Lozares y López, 2000, p. 147), la técnica estadística multivariable de la ACM nos proporciona las condiciones de aplicación deseables del proceso clasificatorio. Además de reducir la información, nos proporciona, a partir de las variables originales tratadas, un conjunto nuevo de variables de dimensión significativamente menor a través de la acumulación de la mayor parte de la variancia. Y, como son variables que forman base, engendran el subespacio vectorial, resultan incorrelacionadas o linealmente independientes. Como el número de componentes que se utilizan es menor que el definido por las variables originales, las distancias entre los puntos o individuos evaluadas a partir de la ACL diferirán de las distancias definidas con las variables originales, pero precisamente en el mejor sentido a efectos del análisis y de los objetivos de la ACL, ya que lo que obtenemos es una nube de puntos donde los individuos se disponen en función de las características que más los discriminan y los hacen diferentes, con las ventajas adicionales mencionadas de reducción e incorrelación estadística. Finalmente, nos facilita que las unidades de medida de las variables clasificatorias (los factores en estos casos) sean las mismas, y así se consigue que, a la hora de hacer las comparaciones de las unidades, sus diferencias se expresen estrictamente por la medida de similitud utilizada y no por el efecto del cambio de unidad de medida. Así, se consigue que se pondere la importancia relativa y se evita que afecte a los resultados de la clasificación.

La técnica de clasificación automática utilizada es un algoritmo mixto utilizado en el software SPAD y que, partiendo de las puntuaciones factoriales del conjunto de individuos, aplica un triple proceso clasificatorio (Lebart, Morineau, Piron, 2004, p. 177-184):

1. Una primera clasificación se obtiene con el cruce de diversas particiones de base construidas alrededor de centros móviles.
2. Las clases estables que se obtienen de este primer procedimiento se agregan a continuación a través de un método de clasificación jerárquica ascendente según el criterio de *Ward* o de mínima pérdida de inercia.
3. Finalmente, las diferentes particiones de los individuos que se pueden obtener a partir del árbol de agregación del procedimiento *Ward* se optimizan o se consolidan a través de una reasignación a los diferentes grupos creados en cada partición con un nuevo proceso de clasificación por centros móviles que mejora la inercia entre los grupos.

A partir del árbol de agregación se trata de determinar el corte que corresponde a la mejor o las mejores particiones. Esta decisión se toma teniendo en cuenta fundamentalmente un criterio sustantivo de configuración de los grupos y un criterio más formal derivado de los cambios que se producen en el árbol de agregación. En el caso del análisis global realizado en este estudio, se decidió considerar una tipología con 7 grupos cuyo contenido centra el apartado de clases y grupos sociales.

5.4. Validación de los resultados

Por último, como en todo proceso de investigación, se ha procedido de diversas maneras a validar los resultados del estudio para comprobar que sean consistentes y que las tipologías obtenidas sean estables. En este sentido, se han realizado diversos análisis de ACM y ACL a partir de la inclusión o no de diversas variables y de su consideración con codificaciones diferentes (con más o menos modalidades). Hemos tratado los datos contrastando el conjunto de Cataluña con la submuestra metropolitana. No obstante, se han contrastado los resultados de la actual edición de la encuesta con los de la anterior y se han validado desde el punto de vista sustantivo.

Por último, hay que señalar dos particularidades de los datos de la ECVHP para dar sentido a la configuración de los grupos sociales en el ámbito metropolitano. Por un lado, los datos hacen referencia a estimaciones sobre una población definida en términos de individuos de 16 años en adelante, por lo que las características sociales de su hogar no dejan de ser atributos individualizados, y la distribución del peso de los grupos sociales se hace, en consecuencia, con relación a individuos que pertenecen a un hogar.

Por otro lado, hemos procedido a construir la tipología de grupos sociales a partir de un análisis que ha considerado el conjunto de toda la muestra, es decir, la totalidad de Cataluña Y, a continuación, se ha considerado la distribución resultante con la submuestra específica del ámbito metropolitano. Esta manera de proceder nos permite tener una visión global de la estructura social catalana, con datos que además se han generado a partir de considerar esta realidad territorial. Y, por tanto, comparar las dinámicas de estructuración social metropolitanas con las del conjunto catalán. Hemos constatado, sin embargo, dado el importante peso poblacional metropolitano y la actual estructuración de la realidad social, que los perfiles sociales de los grupos no generan grandes diferencias, a diferencia de lo que había sucedido en el pasado.

1 La fragmentación interna en las clases sociales puede dar lugar a diversos tipos de subgrupos: *fragmentos*, *capas* y *categorías* han sido algunos de los conceptos utilizados para describir

diversos tipos de subgrupos dentro de una clase social. Las características de este texto no permiten entrar aquí en los criterios teóricos de las diferencias y, por tanto, nos referiremos a fragmentos o capas sin explicar los motivos.

- 2 Sin incluir la vivienda donde residen.
- 3 Esto no significa que todos los nacidos fuera de España figuren en este grupo. En este caso se trata más de una condición social que de un lugar de nacimiento, ya que hay también personas inmigrantes en la clase media. Lo que los diferencia en el análisis que hacemos en este artículo son las condiciones de vida, no el origen.
- 4 Los datos del estudio se han tratado principalmente con el software SPAD (Système Portable pour l'Analyse des Données), versión 6. Los procedimientos de ACM y, posteriormente de ACL, son los llevados a cabo en este software.
- 5 En el caso del análisis global se han considerado un total de seis factores que conservan el 94,7% de la inercia total según el cálculo transformado de los valores propios (Benzécri, 1979; Greenacre, 2008).

LOS CAMBIOS EN LAS DINÁMICAS POBLACIONALES DE LA REGIÓN METROPOLITANA DE BARCELONA.

La creciente diversificación de los orígenes geográficos y la dispersión por el territorio

Sònia Parella

Introducción

Cataluña ha vivido unos cambios demográficos sin precedentes durante los últimos años. El volumen y la intensidad de la inmigración durante los primeros años del siglo XXI han sido extraordinarios. Aunque los movimientos migratorios procedentes del resto de España constituyen, sin duda, la base del crecimiento de la población catalana hasta la década de los setenta, la entrada del nuevo milenio ha coincidido con el inicio de un nuevo flujo migratorio procedente de países no comunitarios que se ha acelerado, diversificado y extendido por todo el territorio. La última edición de la Encuesta de condiciones de vida y hábitos de la población (ECVHP) analiza las condiciones de vida y los hábitos de la población y los grupos sociales de una sociedad cuya composición ha experimentado unas transformaciones importantes durante el período 2000-2006. El objetivo de este artículo es identificar y delimitar estos cambios.

El artículo empieza con una panorámica de los cambios en las tendencias poblacionales, provocados principalmente por la llegada acelerada de flujos migratorios internacionales. A continuación, se analiza la intensificación de la pluralidad de procedencias que caracteriza a la sociedad catalana actual. La creciente diversificación de las procedencias coincide con el movimiento poblacional desde el centro hacia la Primera y la Segunda corona de la Región

Metropolitana de Barcelona (RMB), que ha supuesto una dispersión de la población a través de un ámbito urbano cada vez más extenso, tal como se expone en un tercer apartado.

El artículo concluye con una primera aproximación, a partir de los datos de la ECVHP, a los proyectos migratorios de las personas nacidas fuera de España que residen en Cataluña. Identificar las características que se observan en los proyectos migratorios constituye, sin duda, un indicador clave del grado de asentamiento de las personas recién llegadas y de sus estrategias. Así podremos evaluar su impacto en la composición de la sociedad catalana del futuro.

1. Los cambios repentinos en las tendencias poblacionales

El cambio de milenio ha supuesto una clara ruptura de los modelos de crecimiento demográfico de la población catalana. En el año 2006, Cataluña alcanzó los 7.000.000 de habitantes —el 1 de enero de 2008 la población catalana era de 7.364.078 personas. Estamos, por lo tanto, ante un cambio repentino de tendencia, ante un punto de inflexión entre el estancamiento demográfico característico de las décadas de los ochenta y los noventa y la intensa recuperación de la población a partir del año 2000, tal como se puede observar en la figura 1.

Este aumento de la población se explica principalmente por el saldo migratorio. El hecho migratorio es consustancial a la dinámica poblacional de Cataluña. Es necesario recordar el impacto de las migraciones procedentes del resto de España, también llamadas *migraciones internas*, que se produjeron masiva y principalmente entre los años cincuenta y setenta, y que se estancaron a partir del primer quinquenio de los años ochenta, coincidiendo con una crisis económica que invirtió el signo del saldo migratorio.¹ Este paro de los procesos migratorios procedentes del resto del Estado español, junto con una disminución de la fecundidad, resultaron en unas décadas de estancamiento demográfico y envejecimiento progresivo de la población. Sin embargo, coincidiendo aproximadamente con la entrada del nuevo milenio, han surgido las nuevas migraciones y se han acelerado las cifras de extranjeros que llegan a Cataluña.

Los datos son bastante contundentes. Los flujos se han multiplicado casi por nueve desde 1998 hasta 2008. Así pues, estamos ante la consolidación del hecho migratorio internacional como hecho social.² Tal como muestra la figura 2, la población de nacionalidad extranjera era de 121.361 personas en el año 1998 y pasa a ser de 1.103.790 personas de nacionalidad extranjera empadronadas a 1 de enero de 2008 (esta cifra aumenta a 1.204.627

personas inmigrantes si utilizamos como indicador el número de personas nacidas en el extranjero). Así pues, la población extranjera ha pasado de suponer solamente un 2% de la población total en el año 1998, a un 15% diez años más tarde (véase la figura 3). Si nos basamos exclusivamente en los datos referentes a la RMB, el volumen total de personas extranjeras empadronadas es de 690.009 (un 14% de la población total).

Indudablemente, los flujos migratorios de carácter internacional que han llegado a Cataluña no constituyen un fenómeno aislado, sino que hay que situarlos en un contexto de circulación de recursos humanos y materiales a escala global, que opera dentro de los límites de la división internacional del trabajo. Sin embargo, lo que hace que Cataluña sea excepcional es la intensidad que ha adquirido este fenómeno, principalmente a causa de la atracción de una coyuntura económica marcada por un gran crecimiento de la ocupación en sectores intensivos en fuerza de trabajo (construcción, hostelería, servicio doméstico, etc.). Estos sectores han provocado una intensa demanda de fuerza de trabajo que, a su vez, ha sido alimentada por la misma aportación migratoria.

La llegada de población extranjera también ha supuesto una transformación de la estructura por edades de la población catalana. En términos absolutos, la tabla 1 nos indica que se ha producido un repunte del número de niños de entre 0 y 14 años, gracias a la aportación de las generaciones recién llegadas en edad fértil —junto con el papel de las generaciones del *baby boom*, que han consumado sus proyectos de maternidad/paternidad durante estos años. Sin duda, la aportación principal de personas extranjeras se hace especialmente visible entre los 15 y los 64 años (el 82% del total), sobre todo en la franja de los 25 a 39 años (un 45% del total, según los datos del Padrón continuo).

A pesar de estos cambios en la estructura por edades, la inercia de una pirámide poblacional envejecida se mantiene. Así pues, la tabla 2 nos muestra que el peso de la población de más de 65 años sigue siendo relevante: correspondía a un 16,2% del total de la población en el año 2008. Sin embargo, hay que destacar que el porcentaje ha disminuido más de 1 punto en relación con el año 2001 y que se apunta un cambio de tendencia. Las diferencias en función de la nacionalidad se ponen de manifiesto a través de los indicadores de la estructura de población que se recogen en la tabla 3: mientras que casi una de cada cinco personas con nacionalidad española supera los 65 años, entre las personas extranjeras el porcentaje se reduce al 2,4%. Así mismo, tanto el índice de envejecimiento como los distintos índices de dependencia calculados para la población de nacionalidad española son singularmente superiores a los de la población extranjera.

El índice de envejecimiento de la población de nacionalidad española es más de ocho veces superior al de la población extranjera y el índice de dependencia global es más del doble.

2. La creciente pluralidad de orígenes de la población catalana

Aunque es cierto que la población catalana se ha caracterizado desde siempre por la pluralidad de procedencias, es indudable que esta diversidad se ha intensificado durante los últimos años. Si comparamos los padrones de los años 1996 y 2008 (véase tabla 4), constatamos que ha habido una disminución del porcentaje de personas nacidas en Cataluña (del 68,4% al 62,8%) y un incremento de casi 14 puntos de las personas nacidas en el extranjero. Mientras que en el año 1996 casi el 30% de la población residente había nacido en el resto del Estado español (principalmente en Andalucía, Extremadura y Aragón, siguiendo este orden), en el año 2008 este porcentaje se ha reducido al 21% (fruto, como ya hemos dicho, de la interrupción de las migraciones internas a partir de los años ochenta).

El análisis de la población extranjera empadronada en Cataluña según el grupo continental y el sexo nos muestra la diversidad de procedencias de la población recién llegada. Si a comienzos de los años noventa, la población extranjera era básicamente europea —se trataba principalmente de personas inactivas, que se instalaban en determinadas localidades costeras para pasar la etapa de la jubilación—, en el año 2008, en cambio, más del 85% de los extranjeros que residen en Cataluña proceden de países que no pertenecen a la UE-15.

Tal como muestra la tabla 5, un 30% de la población extranjera empadronada corresponde a personas procedentes de América del Sur (Ecuador, Bolivia, Colombia, Argentina y Perú, siguiendo este orden, son las nacionalidades principales), cifra que refleja la progresiva latinoamericanización de los flujos. Así mismo, uno de cada cuatro extranjeros son africanos (principalmente de nacionalidad marroquí, la primera nacionalidad de origen en Cataluña desde el año 1991). La diferencia de casi 100.000 efectivos entre los extranjeros procedentes de la UE-25 y la UE-27 se explica por el incremento de los flujos migratorios procedentes de países como Rumanía y Bulgaria durante los últimos años (Rumanía ya era la segunda nacionalidad con el número más elevado de efectivos a 1 de enero de 2008, con 88.078 personas empadronadas). La distribución por zonas geográficas de procedencia varía según el sexo, de manera que sólo un 33% y un 35% de las personas originarias de Asia y África, respectivamente, son mujeres. En el caso de América Central y del Sur, nos encontramos con colectivos más feminizados (60% y 54%, respectivamente).

A partir de los datos de la ECVHP, también se pone de manifiesto la creciente diversidad de procedencias de la población catalana a lo largo de la última década. La llegada de población extranjera en Cataluña se ve reflejada en los datos. La muestra que corresponde al año 2006 ha incorporado la «nueva inmigración» como una variable factorial. Así, los datos de la tabla 6 nos indican que hay un 10,2% de personas nacidas fuera de España. Por procedencias, el 1,1% de los encuestados el año 2006 eran procedentes de la UE-15.³

En referencia al origen combinado del padre y de la madre (véase la tabla 7), mientras que en el año 1995 más de la mitad (56,6%) tenían ambos padres procedentes del resto de España, este porcentaje se ha reducido al 48,6% en el año 2006. Como contrapartida, los resultados para el año 2006 nos muestran un incremento significativo del porcentaje de personas cuyos dos padres son de fuera de España (casi una de cada diez personas). Esta situación afectaba a menos del 1% de la población en los años 1995 y 2000. Así mismo, el porcentaje de personas cuyos dos progenitores son de origen catalán se mantiene bastante constante a lo largo del período, aunque se observa una tendencia a la baja (disminuye casi 3 puntos).

El año de llegada de la población que no ha nacido en Cataluña según el origen geográfico refleja las olas migratorias que se han instalado en Cataluña durante el último siglo y el actual. Casi el 60% de la población nacida en el resto de España se instaló en Cataluña entre 1961 y 1980. En cambio, las personas que han nacido fuera de España han llegado más recientemente, tal como se observa en la tabla 8. Un 37% de los extranjeros de la muestra del año 2006 llegó después del año 2000. Sin embargo, el hecho de que el 63% de la población nacida fuera de España haya llegado antes del año 2000 muestra el predominio de un perfil de personas inmigrantes que se han instalado en Cataluña en un contexto político, social y económico en el que el hecho migratorio era todavía poco relevante. Además, se trata de personas que han podido llevar a cabo unas trayectorias laborales dilatadas en la sociedad catalana. Ambas circunstancias explican que los indicadores socioeconómicos de esta muestra sean poco representativos del conjunto de la población inmigrante.

3. Más dispersión de la población por el territorio

Otro rasgo característico de las pautas de la población catalana es la pérdida progresiva de población de los municipios centrales y las ganancias que experimentan los municipios periféricos en el ámbito de la RMB. Estas dinámicas confirman un gran movimiento de población desde el centro hacia la

Primera y la Segunda corona, hecho que ha supuesto una dispersión de la realidad urbana en un ámbito cada vez más extenso. En este sentido, las grandes ciudades han ido perdiendo población y en cambio los municipios pequeños han ido creciendo, en consonancia con los procesos de multiplicación de casas unifamiliares y la aparición de grandes urbanizaciones.

Tal como se desprende de la tabla 9, a lo largo de las distintas ediciones de la ECVHP se ha ido reduciendo el porcentaje de personas encuestadas que residen en la ciudad de Barcelona. Paralelamente, se observa una progresiva movilidad de la población hacia la Primera y, sobre todo, hacia la Segunda corona metropolitana. Esta dispersión periurbana se produce de forma distinta según los colectivos y las franjas de edad.

Según el origen geográfico, la población nacida en Cataluña es la que hace más movimientos migratorios desde el centro hacia la Segunda corona: en el año 1995, un 44,2% de las personas nacidas en Cataluña residía en Barcelona y un 30,4% residía en la Segunda corona. Diez años más tarde, la edición del año 2006 nos muestra que el porcentaje de residentes en el centro se ha reducido 8 puntos (36,1%), coincidiendo con un incremento de 7 puntos de los que residen en la Segunda corona. La población nacida en el resto de España experimenta la misma tendencia, aunque con menos intensidad.

La población extranjera, en cambio, presenta unas pautas diferenciadas respecto al ámbito territorial de residencia, con más concentración residencial en la ciudad de Barcelona. Esto ocurre porque se trata de la ciudad que ha absorbido más población extranjera, sobre todo durante las etapas iniciales del asentamiento. El 1 de enero de 2008 había 273.175 personas de nacionalidad extranjera empadronadas, un 16,9% de la población total de Barcelona (hay que recordar que el porcentaje para el conjunto de Cataluña es del 15%). A pesar de eso, los modelos de asentamiento de la población extranjera muestran una dispersión progresiva por todo el territorio metropolitano, resultado tanto de las estrategias migratorias que explican una concentración más elevada en algunas comarcas y municipios de personas nacidas en determinados países, como de las dinámicas del mercado de trabajo y de la vivienda.

De la misma manera, la variable de la edad también nos permite observar unas pautas diferenciadas de movilidad por el territorio (véase la tabla 10). En todos los grupos de edad, la ciudad de Barcelona pierde peso específico entre 1995 y 2006 (pasa de un 40% a un 34,2% del total). Sin embargo, estas dinámicas de movilidad son más habituales en determinados grupos de edad: la disminución del porcentaje de jóvenes que residen en la ciudad de Barcelona es el resultado de las pautas de

comportamiento residencial de las parejas jóvenes que no pueden hacer frente al encarecimiento progresivo de la oferta de vivienda en la ciudad de Barcelona y que se instalan con sus hijos en las localidades de la Primera y la Segunda corona. Se trata de hogares jóvenes que se llevan con ellos un potencial de natalidad importante. También se ha producido una considerable disminución del porcentaje de personas mayores que residen en la ciudad de Barcelona: de un 50% el año 1995 pasa a un 41% el año 2006. A pesar de ello, se trata del grupo de edad con más residentes en la ciudad de Barcelona. Sin duda, constituye un indicador más del envejecimiento de la población de la ciudad, con el incremento del peso específico de personas solas o en pareja que residen en hogares unipersonales y en hogares formados por personas sin parentesco.

4. Los proyectos migratorios de la población inmigrante nacida fuera de España

Como se ha expuesto en los apartados anteriores, el alcance de la transformación demográfica causada por los flujos migratorios en los últimos años es incontestable. De todos los cambios que ha experimentado la sociedad catalana durante los primeros años del siglo *xxi*, la llegada de población extranjera con proyectos más o menos estables es un factor clave para explicar sus dinámicas actuales.

El impacto demográfico y social de la población inmigrante en la sociedad catalana viene determinado por sus proyectos migratorios y por las pautas de asentamiento en Cataluña. Sin duda, abordar las migraciones internacionales actuales es indisoluble del hecho transnacional. La posibilidad de que los emigrantes configuren «espacios sociales transnacionales» hace obsoletas las categorías científicas y políticas que sólo se basan en la territorialidad, y también las categorías hegemónicas sobre la identidad y las pertenencias que no tienen en cuenta que las filiaciones serán cada vez más fluidas, múltiples y complejas. En definitiva, la realidad transnacional sitúa tanto las prácticas como las identidades de los individuos en diversos espacios al mismo tiempo, más allá de las fronteras, y eso hará necesario repensar el espacio físico en el que se producen los fenómenos sociales.

Los proyectos migratorios no sólo tienen que ver con los motivos esgrimidos en el momento en que se decide emigrar a un destino concreto, sino que están presentes a lo largo de todo el recorrido del ciclo migratorio e incluyen el eventual retorno. Por lo tanto, en el proyecto migratorio, podemos incluir el motivo por el que se emigra, los planes de establecimiento, así como las expectativas

(si existen) de retorno. Así pues, los proyectos migratorios influyen en las pautas de incorporación de los inmigrantes en la sociedad receptora y en sus comportamientos, formas de trabajo y estilos de vida (formación de familia, modelos de consumo, trayectorias laborales, estrategias educativas, etc.).

En el caso específico de la sociedad catalana, es necesario ver hasta qué punto las migraciones internacionales de los últimos años apuntan hacia unos modelos de carácter más bien circular, que responden en mayor medida al perfil de personas trabajadoras que emigran solas y que consisten básicamente en proyectos migratorios de ida y vuelta entre el país de origen y la sociedad de destino, o si al contrario predominan las experiencias unidireccionales, en el sentido de un asentamiento definitivo de familias completas en Cataluña —a pesar de que puedan seguir manteniendo vínculos transnacionales con los países de origen. Este último modelo, el del reagrupamiento, constituye sin duda uno de los principales indicadores del grado de asentamiento de los flujos migratorios internacionales. Los costes económicos y emocionales que el proceso de reagrupamiento supone para la unidad familiar indican necesariamente que hay una voluntad de permanecer en la sociedad receptora, bien sea durante un período limitado o bien definitivamente.

El objetivo de este apartado es abordar los tipos de proyectos migratorios de la población nacida fuera de España, con tal de averiguar si se trata de personas emigrantes que viven solas, o si predominan los proyectos de carácter familiar que ya se han producido o que pretenden materializar su instalación conjunta en la sociedad receptora.

Es necesario subrayar que nos encontramos ante unas personas cuyo nivel educativo, en términos globales, es elevado. Así lo manifiestan los datos de la ECVHP: el 63% de las personas nacidas fuera de España y de la UE-15 tiene estudios secundarios o superiores, un porcentaje muy similar al que presenta la población nacida en Cataluña (véase la figura 4).⁴

La incidencia de la ruptura del vínculo de pareja relacionada con la migración se cifra alrededor de un 5,4%, un porcentaje que corresponde a las personas que han nacido fuera de España que no conviven con su pareja en Cataluña pero que tienen pareja, con quien han convivido, en su país de origen. Si se analizan los datos según el sexo respecto a este perfil de «pareja transnacional», es más habitual que el hombre haya sido el primero en iniciar el proceso migratorio. Así pues, tal como se observa en la tabla 11, el porcentaje de hombres y mujeres sin pareja es similar (23,2% y 23,1%, respectivamente). En cambio, las diferencias aparecen cuando se compara el porcentaje de hombres y mujeres con pareja en su país de origen:

mientras que en el caso de los hombres, aproximadamente uno de cada tres de los que no conviven con su pareja tienen pareja en su país de origen, en el caso de las mujeres, este porcentaje es residual (es el caso de sólo un 1,3% del total de las mujeres nacidas fuera de España).

Del mismo modo, en algunos casos la emigración puede suponer la separación física de padres e hijos. Cuando esto sucede, la migración configura unas estructuras familiares de carácter transnacional. El 31,1% de las personas que han nacido fuera de España no tiene hijos. En el caso de las personas que tienen hijos, el 13,1% tiene descendientes que viven con familiares en el país de origen. Esta situación afecta más a los hombres con hijos (17,1%) que a las mujeres con hijos (10%), como se ve en la Tabla 12.

Respecto a los proyectos de futuro, la tabla 13 nos muestra que los datos de la ECVHP también ponen de relieve que un 9% de las personas nacidas fuera de España tiene la intención de reagrupar a sus hijos, y sólo un 6,5% manifiesta su intención de regresar a su país. En este sentido, podemos afirmar que estamos ante una población que presenta unas pautas de asentamiento más o menos estable en Cataluña que, o bien ya se ha producido (los hijos residen con ellos en Cataluña, o porque han nacido aquí o porque ya están reagrupados), o bien aparece como un proyecto de futuro (quieren reagrupar a su familia).

La situación legal de residencia de la población nacida fuera de España corresponde a la de una población que ya tiene una trayectoria dilatada en Cataluña, tal como ponen de manifiesto los datos sobre el año de llegada en Cataluña. Sólo el 3,4% admite que no tiene permiso de residencia y casi uno de cada cuatro ya han adquirido la nacionalidad española. Así mismo, si analizamos la distribución territorial de la población extranjera según su situación legal de residencia (véase la tabla 14), se observa que la población con menos estabilidad jurídica se concentra principalmente en la ciudad de Barcelona (casi el 68% de los que no tienen permiso de residencia y el 45% de los que disponen de un permiso provisional). En cambio, las personas con permiso permanente o con nacionalidad española tienden a distribuirse más por el territorio. Dicho de otro modo, a medida que el proyecto migratorio evoluciona favorablemente, es probable que tanto las redes de apoyo que ofrecen los familiares y amigos, como la posibilidad de acceder, en muchos casos, a una vivienda de propiedad, favorezcan la movilidad residencial hacia otras partes del territorio.

5. Conclusión

La sociedad catalana del siglo *xxi* ya no se puede comprender sin las migraciones internacionales. El crecimiento demográfico que ha experimentado

Cataluña durante los últimos años, necesariamente relacionado con la llegada de personas extranjeras, es un factor explicativo de las dinámicas actuales de transformación y de creciente diversificación de la sociedad catalana. Además, se trata de un proceso que ha permitido romper la acusada inercia de envejecimiento de la población y la baja fecundidad de las últimas décadas.

En cualquier caso, como ya hemos visto, lo que caracteriza a las poblaciones resultantes de las migraciones internacionales es la heterogeneidad de las zonas de procedencia, los tipos de proyectos migratorios, así como la dispersión progresiva de los modelos de asentamiento en el territorio. Efectivamente, la evolución futura dependerá de muchas circunstancias, pero sobre todo de la profundidad del actual período de recesión económica. Y aunque el retorno puede que aumente a corto plazo en el caso de algunos colectivos, a medio y a largo plazo será necesario tener presente la inercia del mismo proyecto migratorio —especialmente el aumento de los flujos causados por el reagrupamiento familiar—, sin olvidar los condicionantes de la estructura ocupacional, la oferta de ocupación, así como la estructura de la población, que actualmente sigue siendo una estructura envejecida.

- 1 En el caso de las personas nacidas en países de la antigua UE-15, aunque se trate de una muestra muy reducida —sólo 76 casos—, se observa que casi nueve de cada diez personas (un 85%) tienen estudios secundarios o superiores.
- 2 En el sentido de que se trata de una realidad suficientemente extendida en la vida cotidiana de las personas como para ser capaz de generar transformaciones no sólo en el mercado laboral, sino también en las instituciones, medios de comunicación, debates públicos, etc.
- 3 A pesar de que constituyen un número muy reducido de casos (76), el análisis de sus pautas de incorporación sociolaboral probablemente mostrará unas pautas que los diferencian del resto de inmigrantes.
- 4 Según los datos que nos ofrece la demógrafa Anna Cabré, el saldo migratorio de los primeros setenta años del siglo xx en Cataluña ha sido positivo y ha superado los dos millones de personas. En 1975, las personas nacidas fuera de Cataluña representaban el 42% de los residentes en la provincia de Barcelona y el 38,9% de los que residían en el conjunto de Cataluña. Casi el 40% de estas personas nacidas fuera procedían de Andalucía.

FAMILIAS Y RELACIONES FAMILIARES

Lluís Flaquer

Introducción

El propósito de este artículo es el estudio, en la Región Metropolitana de Barcelona (RMB), de la evolución de las formas de convivencia, las pautas de fecundidad, las modalidades de organización familiar y las relaciones de los miembros del hogar

con otras personas entre los años 1995 y 2006, a partir de los datos de la Encuesta sobre condiciones de vida y hábitos de la población (ECVHP).¹ El presente análisis tomará especialmente en consideración la aparición de nuevos fenómenos en las relaciones familiares, como por ejemplo el crecimiento de las parejas de hecho o de los divorcios, y dedicará una atención preferente a la evolución de la diversidad familiar.

El artículo está dividido en cinco apartados: (1) la composición de los hogares y la evolución de las formas de convivencia; (2) la evolución de las pautas de cohabitación, (3) la relación entre la fecundidad real y la deseada, (4) el reparto de las responsabilidades familiares y la gestión del tiempo y (5) las redes familiares y las pautas de ayuda mutua.

1. Composición de los hogares y evolución de las formas de convivencia

Una de las constantes de la evolución de las formas de convivencia es el descenso del número de personas que integran los hogares. Como puede observarse en la figura 1, el número medio de residentes en las viviendas en las que vive la población de la RMB pasó de 3,5 en 1995 a solamente 3,1 en 2006. La ciudad de Barcelona es el ámbito territorial donde los habitantes residen en hogares de menor tamaño, pero las reducciones porcentuales más considerables entre 1995 y 2006 se dan sobre todo en las coronas metropolitanas (Barcelona: -12,4%; Primera corona: -17,3%; Segunda corona: -16,0%).

El descenso del tamaño medio de los hogares en el último decenio es resultado de la disminución de la frecuencia de los hogares más grandes y del aumento correspondiente de los más pequeños. Como puede apreciarse en la figura 2, mientras que entre 1995 y 2006 aumentan los hogares de hasta tres miembros, tienden a disminuir los de más de cuatro. Durante el período estudiado, las reducciones más intensas de las frecuencias relativas se producen en los hogares de cinco y de seis o más personas, y los incrementos mayores en los de una y dos personas. Sin embargo, habría que matizar estos resultados teniendo en cuenta que la metodología de muestreo de la Encuesta sobre condiciones de vida y hábitos de la población (ECVHP) no permite comparar directamente las distribuciones de los tipos de hogar con las derivadas de los censos y padrones en los cuales el universo son los hogares que componen la población y no, como en la ECVHP, aquellos en los que viven los individuos entrevistados. Considerando que este procedimiento de muestreo supone una sobrerrepresentación de los hogares más grandes y una infrarrepresentación de los más pequeños, los resultados

que estamos comentando esconden importantes procesos de recomposición en los flujos de formación de hogares.

De hecho, el cambio más espectacular de los últimos tiempos es el crecimiento del volumen total de hogares, un fenómeno que es difícil de visualizar a través de la evolución de los resultados de la ECVHP. Según datos del Idescat, entre 1991 y 2001, años de los dos últimos censos, el número total de hogares aumentó en un 19,8% frente a un escaso 3,7% de incremento del conjunto de la población. Estos datos sugieren que el considerable crecimiento de los hogares del período intercensal no se debe a un aumento de población, sino a una proliferación de hogares de pequeñas dimensiones. En efecto, el análisis del crecimiento del número de hogares según el número de sus miembros, entre 1991 y 2001, revela que el aumento más importante se produjo en el caso de los hogares unipersonales, con un incremento porcentual del 84,4%. Teniendo presentes estas consideraciones, podemos proseguir el estudio de la evolución de los hogares según su composición a partir de los datos de la ECVHP.

La figura 3 sobre la evolución de la composición de los hogares según el tipo muestra el crecimiento de los hogares unipersonales, de los hogares sin núcleo formados por dos personas o más y de las parejas sin hijos. Al contrario, entre 1995 y 2006, las parejas con hijos experimentan un fuerte descenso, mientras que los hogares monoparentales y los plurinucleares demuestran una cierta estabilidad. En particular, sorprende no sólo el ligerísimo incremento de los hogares monoparentales entre 1995 y 2006, sino su pequeño receso durante el último quinquenio, si tenemos en cuenta que en el último decenio ha ido aumentando la proporción de separados y divorciados no sólo entre los entrevistados, sino sobre todo entre los cabezas de familia (véase la tabla 1).

En todo caso, los datos de la figura 3 presentan una muestra del crecimiento de la diversidad de los hogares en nuestro país, también reafirmada por un importante aumento de los hogares bajo responsabilidad femenina durante el último decenio, los cuales pasan de un 12,8% en 1995 a un 19,2% en 2006. Como puede observarse en la tabla 1, mientras que disminuyen claramente los hogares a cargo de personas casadas, aumentan los encabezados por solteros, separados y divorciados, y se mantienen estables los que están bajo la responsabilidad de personas viudas. En concreto, la evolución de la distribución de los cabezas de familia según su estado civil revela que, si bien entre 1995 y 2006 se produce una importante disminución del peso de los casados (que pasan del 82,4% al 73,3%), se duplica holgadamente la proporción de los divorciados (del 1% al 2,5%) y de los

solteros (del 5,2% al 11,7%), y aumenta considerablemente la de los separados (del 2,5% al 3,8%). Los cabezas de familia viudos son los únicos que experimentan un cierto decrecimiento (del 8,9% al 8,6%), tras haber aumentado hasta el 10% en el año 2000.

Igualmente, la misma tabla 1 ilustra las variaciones experimentadas en los perfiles de la muestra, durante el último decenio, en términos de su composición por estado civil. Como puede observarse, el cambio más significativo es el aumento de la proporción de personas separadas y divorciadas al lo largo del tiempo, ya que de un 2,9% en 1995 pasan a representar un 5,0% al final del período. Este incremento corre paralelo a un ligero descenso de la proporción de las personas solteras y casadas frente a una cierta estabilidad de las viudas.

Desde 1995, el crecimiento más espectacular del colectivo de separados y divorciados se registra en la franja de edad de 45 a 64 años (véase figura 4), que al final del período suponía casi 1 de cada 10 personas, más del doble que 10 años antes. En los grupos de edad de 25 a 44 y de más de 65 años, los crecimientos también son bastante notables, pero mucho menos dramáticos.

Por último, tal como muestra la figura 5, entre 1995 y 2006 se produce un incremento de separados y divorciados en todos los grupos educativos. Ahora bien, su crecimiento más importante tiene lugar, sobre todo, entre las personas con un nivel de instrucción de enseñanza secundaria. Si bien hace una década la proporción de separados y divorciados dentro de este colectivo era la más baja de todos los grupos educativos, en 2006 había pasado a ser la más considerable, con un crecimiento muy superior al de los otros grupos.

2. Evolución de las pautas de cohabitación

Uno de los signos más evidentes de la transformación de las prácticas y representaciones familiares de los catalanes es la presencia cada vez mayor de uniones estables de pareja entre personas no casadas. Según los datos de la última edición de la ECVHP, dos tercios de la población están emparejados. En el último quinquenio crece la proporción de personas emparejadas, que pasan del 62,5% al 65,6% entre 2000 y 2006. Este incremento se explica no tanto por el aumento de las parejas matrimoniales, sino por el aumento de las parejas de hecho. En efecto, según puede observarse en la tabla 2, el descenso de las personas que no viven en pareja acompaña al aumento de las uniones consensuales, que pasan del 3,4% al 7,0% entre 2000 y 2006. En los últimos años se intensifica el crecimiento del fenómeno. Casi la mitad (47%) de los que cohabitaban en 2006 iniciaron su relación de pareja después del

año 2000. Por otro lado, este aumento es posible gracias a la incorporación masiva al colectivo de cohabitación de hombres y mujeres solteros.

Entre los emparejados, las personas con estudios secundarios y superiores son las que muestran una mayor tendencia a formar uniones consensuales. Además, según puede observarse en la figura 6 sobre la evolución de la proporción de las personas cohabitantes respecto del total de personas emparejadas según niveles de instrucción, en el último quinquenio los crecimientos superiores a la media se registraron en el colectivo de personas con educación universitaria y, en menor medida, con educación secundaria. Al final del período, una de cada seis personas con educación superior formaba una pareja de hecho.

3. Relación entre la fecundidad real y la deseada

El nacimiento de los hijos constituye una de las principales finalidades que impulsan la formación de nuevas familias, así como el proceso a través del cual se produce la renovación generacional. Por ello, la evolución del número de hijos tenidos es un indicador del dinamismo demográfico de una sociedad. Tal como se puede apreciar en la figura 7, desde el año 2000 disminuye la proporción de población que no ha tenido ningún hijo, mientras que aumenta la de los que han tenido uno o dos. Cerca de un tercio no ha tenido ningún hijo. Las personas que han tenido un solo hijo constituyen la categoría que experimenta un mayor crecimiento, y han pasado del 15,2% en el año 2000 al 18,1% en 2006.

Casi todas las sociedades occidentales tienen una fecundidad inferior a la del nivel de renovación generacional, que está estipulado en 2,1 hijos por mujer. No obstante, existen naciones en las cuales el indicador coyuntural de fecundidad dista bastante de este desiderátum mínimo. Cataluña, con una fecundidad tradicionalmente baja, es uno de estos países. La buena noticia es que, según los datos de la ECVHP, la población femenina desea tener una media de 2,4 hijos, un valor superior al índice de renovación generacional. El número medio de los hijos deseados por la población femenina de la RMB prácticamente no ha variado desde 1995.

Pese a esta aparente estabilidad, podemos observar diferencias importantes en la distribución del número de hijos deseados entre 1995 y 2006. Según aparece en la figura 8, entre el inicio y el final del período estudiado se observa un cambio de tendencia. Mientras que entre 1995 y 2000 crecen las preferencias de las mujeres a favor de tener dos hijos (y correspondientemente decrecen las preferencias a favor de no tener ninguno), entre 2000 y 2006

se aprecia la tendencia contraria, de tal manera que la situación de 2006 es muy similar a la de 1995 en lo que respecta a tener 0, 1 y 2 hijos, aunque aumenta el deseo de tener 3.

El análisis de la fecundidad y de su evolución constituye una oportunidad inestimable de cara a la evaluación del costo de la maternidad en nuestro país y de cómo afecta diferencialmente a las mujeres de determinadas categorías sociales. Una metodología adecuada para estudiar este problema es calcular el porcentaje del número medio de hijos tenidos respecto al de los deseados por la población femenina. Este indicador permite valorar el diferencial entre el deseo y la realidad en relación con la maternidad y evaluar al mismo tiempo si mejora o empeora en el último quinquenio.

En el conjunto de la RMB aumenta ligeramente la diferencia entre los hijos deseados y los tenidos por la población femenina, de tal manera que el 68,8% de los hijos tenidos con respecto a los deseados en el año 2000 se reduce al 66,8% en 2006. Según puede constatar en la figura 9, la relación entre hijos tenidos y deseados varía según los niveles sociales —sobre todo educativos— de la población femenina. Si bien las mujeres sin estudios tienen casi la totalidad de hijos que desean, a medida que se incrementa el nivel de estudios acabados se va ejemplificando el déficit entre deseo y realidad. Así, en 2006, las mujeres con estudios superiores tienen menos de la mitad (42,7%) de los hijos que desean. Con la excepción de las mujeres con estudios universitarios, en el último quinquenio mejora la relación entre fecundidad real y deseada en el resto de categorías educativas, sobre todo en el caso de las mujeres con estudios secundarios. Del mismo modo, la figura 9 evidencia asimismo la existencia de una relación inversa entre el nivel profesional de la mujer y una relación favorable entre fecundidad real y deseada. Sin embargo, mientras que empeora esta relación entre 2000 y 2006 en el caso de las mujeres de categorías profesionales bajas y medias, mejora entre las de categoría alta.

Otros análisis de los datos de la ECVHP muestran que la relación entre fecundidad real y deseada varía de igual modo según los ámbitos territoriales y el tamaño del municipio. Los datos de la figura 10 muestran que la ciudad de Barcelona es la que se ve más perjudicada desde el punto de vista del déficit en la fecundidad. Las mujeres barcelonesas, que en 2000 tuvieron dos terceras partes de los hijos deseados (66,4%), pasaron a tener únicamente un 62,8% al final del período. Las mujeres más afortunadas fueron las residentes en ciudades de 10.000 a 50.000 habitantes, que llegaron a tener casi tres cuartas partes de los hijos deseados (73,3%) al final del quinquenio de referencia, después de haber mejorado claramente su posición. El empeoramiento más notable se produce

en los municipios de 50.000 a 100.000 habitantes, en los cuales la población femenina pasó de tener el 67,8% de los hijos deseados en el año 2000 al 61,3% en 2006.

Aunque habría que relativizar estos resultados teniendo en cuenta que esconden un efecto generacional —las mujeres mayores que tuvieron casi todos los hijos que querían tenían niveles educativos bastante bajos, contrariamente a lo que ocurre con las mujeres jóvenes, gran parte de las cuales aún no ha tenido oportunidad de dar a luz—, es indudable que los datos presentados aquí revelan la existencia de unas diferencias y de unas variaciones preocupantes, que no sólo inciden en la renuncia o en el aplazamiento de legítimos proyectos de vida personales, sino que manifiestan graves carencias colectivas. Teniendo en cuenta que son las mujeres con niveles sociales elevados las que muestran déficits más elevados, los presentes análisis sugieren que los condicionantes que pesan sobre la maternidad no están relacionados tanto con su costo directo como con su costo de oportunidad. En nuestro país, tener un hijo antes de conseguir una estabilidad en el mercado de trabajo comporta una penalización que puede comprometer gravemente el futuro de las carreras laborales femeninas. Las discriminaciones que sufren las mujeres jóvenes orientadas profesionalmente, con niveles de instrucción elevados, así como las dificultades que experimentan para consolidar su posición laboral, son los principales motivos del retraso y de la reducción de la fecundidad.

4. Reparto de las responsabilidades familiares y gestión del tiempo

En el conjunto de la Región Metropolitana de Barcelona, la persona en la cual recae la organización de las tareas domésticas y familiares es, en más de las dos terceras partes de los casos (68,3%), la figura principal femenina. Otras fórmulas de organización familiar obtienen respuestas mucho menos numerosas: ambas personas principales (16,0%), otros miembros del hogar o todos juntos (8,1%), la figura principal masculina (4,4%) y otras personas (3,1%). Estos datos corresponden a la edición de 2006. Desafortunadamente, no disponemos de esta variable en ediciones anteriores.

A pesar del absoluto protagonismo de las mujeres a la hora de asumir responsabilidades en la organización del hogar, uno de los hallazgos más importantes que se desprenden del análisis comparativo de los resultados de las sucesivas ediciones de la ECVHP es la transformación —lenta pero constante y decidida— de las prácticas domésticas de hombres y mujeres a través del tiempo. Constituye un lugar común considerar que el ritmo de cambio en las relaciones de género es

muy pausado y que su persistencia se ve únicamente alterada por el paso de las generaciones. No obstante, uno de los descubrimientos más significativos sobre la evolución del tiempo dedicado a las tareas domésticas y su distribución entre la población masculina y femenina de la RMB es la constatación de que los cambios experimentados durante el último decenio han sido realmente espectaculares.

4.1. Tiempo dedicado a las tareas domésticas

Uno de los factores que marcan la evolución del tiempo consagrado a las tareas domésticas es la gradual disminución del número de mujeres que se autoidentifican como amas de casa, con una dedicación completa a las labores del hogar. A medida que se incrementa la participación femenina en el mercado de trabajo se advierte un descenso del porcentaje de personas que definen su situación laboral principal como «tareas del hogar»: 18,3% en 1995, 14,1% en 2000 y 13,6% en 2006. Al compás de esta reducción, asistimos igualmente al aumento de la contratación de personal no permanente para realizar las tareas domésticas: 14,3% en 1995, 16,2% en 2000 y 19,9% en 2006.

El análisis de los datos de la figura 11 revela considerables cambios entre 1995 y 2006 en lo concerniente a la dedicación de hombres y mujeres a las tareas domésticas. Así, mientras que en el inicio del período estudiado más de un tercio de los hombres (36,4%) manifestaba que no dedicaba ninguna hora a las tareas del hogar, en la última edición de la ECVHP solamente declaraba esto uno de cada ocho hombres (12,9%). En cambio, tan sólo una de cada veinticinco mujeres confesaba que no dedicaba tiempo a las tareas domésticas, y esta proporción prácticamente no ha experimentado ninguna variación en el último decenio. También aumentan las proporciones, tanto de hombres como de mujeres, que dedican a las tareas domésticas de 1 a 10 horas y de 11 a 20 horas. Por último, mientras que en la franja de 21 a 30 horas no se observan cambios apreciables, en la de más de 30 horas la dedicación de las mujeres cae casi 20 puntos.

Como término medio, en 2006, las mujeres de la Región Metropolitana de Barcelona consagraban a las tareas domésticas 21,2 horas, frente a una dedicación de 8,1 horas por parte de los hombres. Diez años atrás, estos valores eran de 28,6 y 6,1 horas respectivamente. El estudio de las ratios de género en función de diversas características de la población puede aportar información sobre los perfiles de las diversas categorías sociales.

Si bien en 1995 las mujeres dedicaban al trabajo doméstico un tiempo medio que representaba 4,7 veces el de los hombres, esta relación se había reducido a 2,6 en

2006 (ver figura 12). El análisis de los datos sobre la media de horas semanales dedicadas a las tareas domésticas por la población masculina y femenina muestra considerables diferencias en función del estado civil. Las diferencias de género más marcadas se encuentran entre las personas casadas. Es en el matrimonio donde se ejerce de forma más contundente la presión social a favor de una especialización de roles en función del sexo.

También son notables las diferencias en función del nivel de instrucción y de la categoría social. Como puede verse en la figura 13, las ratios de género se reducen a medida que se asciende en la escala social y que nos acercamos a la actualidad. No obstante, al final del período, las mujeres universitarias y las de categoría social elevada todavía dedicaban a las tareas domésticas casi el doble de tiempo que sus homólogos masculinos.

4.2. Distribución de las tareas domésticas

El reparto de los roles familiares, que se traduce en la asignación de diferentes responsabilidades domésticas y tareas de cuidado en función del género, constituye uno de los ámbitos clásicos de investigación en la sociología de la familia. La ECVHP distingue entre diversos tipos de responsabilidades domésticas: limpieza y mantenimiento de la casa, limpieza y cuidado de la ropa, limpieza de la cocina, cocina, compra de alimentos, economía doméstica y reparaciones generales. El estudio de las ratios² entre la frecuencia con la cual la persona principal femenina asume las tareas domésticas y otros arreglos alternativos constituye una buena metodología para hacer un seguimiento de la evolución de la cuestión. Como puede constatar en la figura 14, salvo en los dos últimos ámbitos, el predominio femenino es abrumador. Sin embargo, en los últimos años se observan cambios importantes. Por ejemplo, en el caso de la compra de alimentos, la especialización de género ha evolucionado hasta estar mucho menos marcada.

Es bien sabido que la limpieza y cuidado de la ropa representa el núcleo duro de la dedicación femenina a las tareas del hogar (Kaufmann, 1992). Como puede apreciarse en la figura 15, la especialización de género es mucho menos acusada entre los menores de 45 años. Del mismo modo, tanto el ascenso del nivel de estudios como el de la categoría social influyen favorablemente en un reparto más equitativo de las tareas domésticas. Por último, hay que resaltar que entre 2000 y 2006 mejora la relación de género en beneficio de las mujeres en todas las categorías contempladas.

4.3. Distribución de las tareas de cuidado

La atención a los niños y a otras personas dependientes por parte de los

miembros del hogar representa una de las responsabilidades domésticas más características que en los últimos años ha generado una importante línea de investigación en los estudios de género (Lewis (ed.), 1998; Pfau-Effinger, Flaquer, Jensen (ed.), 2009). Desafortunadamente, sólo en el caso del cuidado de los menores de 10 años disponemos de una serie que nos permita realizar un seguimiento en el tiempo. La figura 16 muestra cómo, entre 2000 y 2006, las madres aumentan su protagonismo en la atención a los niños en exclusiva, en tanto que disminuye la dedicación conjunta de padres y madres y otros familiares con respecto a su cuidado. Parece que éste es uno de los escasos ámbitos domésticos en el cual las mujeres adquieren una mayor presencia.

Por último, la distribución porcentual de la persona o personas que se encargan de determinados miembros del hogar con necesidades especiales muestra una masiva presencia de la persona principal femenina, especialmente en lo que respecta al cuidado de personas discapacitadas. La atención a los enfermos es el ámbito en el cual existe una mayor equidad de género.

5. Las redes familiares y pautas de ayuda mutua

Las redes de solidaridad con personas que no viven en el hogar constituyen uno de los recursos más preciados de las relaciones familiares. Su mantenimiento exige la recogida regular de información sobre carencias potenciales o situaciones que requieren ayuda y, en este sentido, los contactos y visitas entre los miembros de las redes representan un requisito indispensable de cara a su posible activación en caso de necesidad.

Desafortunadamente, no disponemos de datos sobre la evolución de los contactos con los familiares que no viven en el hogar. No obstante, del análisis de los datos de 2006 sobre la frecuencia de relación con familiares no residentes en el hogar se desprenden unas pautas claras: las mujeres son mucho más activas que los hombres a la hora de mantener las relaciones, tal como se observa en la figura 18. Si bien únicamente un tercio de los hombres dicen mantener contacto diario con sus familiares, casi la mitad de las mujeres lo hacen (46,6%). El nivel de instrucción constituye un factor crítico a la hora de explicar las variaciones en la frecuencia del contacto. Así, mientras que casi la mitad de las personas sin estudios se relacionan cada día con sus familiares (49,0%), un 44,9% de las que tienen estudios superiores lo hacen una o varias veces a la semana.

El análisis de la distribución de la persona o personas a quienes se acude prioritariamente en determinados casos de dificultad y su evolución a través del

tiempo puede ayudarnos a comprender las tendencias en curso. Para construir la figura 19 se ha obtenido la media entre las distribuciones correspondientes a diversos supuestos (enfermedad, falta de recursos económicos, problemas personales y afectivos, búsqueda de trabajo y desavenencias familiares), excluyendo los casos de los que no han tenido la dificultad en cuestión, no sabían o no contestaban.

Según muestran las distribuciones de la figura 19, en 2006 un tercio de la población con dificultades (32,9%) recurría a la pareja, y una quinta parte (19,8%) a los padres para pedir ayuda. Desde el año 1995, la figura muestra una tendencia creciente en el primer caso y descendente en el segundo. Otras categorías significativas son, siguiendo este orden, «otros familiares», «otras personas conocidas» y «profesionales o servicios públicos». Se observa una disminución del porcentaje que dice no recurrir a nadie, apartada de un cierto aumento del recurso a los profesionales y servicios públicos (sin embargo, difícil de interpretar, ya que los servicios públicos solamente aparecen como posibilidad de respuesta al cuestionario de la edición del año 2006 de la ECVHP). No se observa una tendencia clara de cambio en el caso de los que recurren a otros familiares o a personas conocidas.

6. Conclusiones

El examen de la evolución de los datos de la ECVHP con respecto a las familias y a las relaciones familiares revela cambios de gran intensidad en el último decenio. En especial, las transformaciones registradas entre 2000 y 2006 fueron realmente dramáticas. En estos datos, por ejemplo, se duplicó el porcentaje de cohabitantes. También fueron notables las mutaciones en el reparto de roles de género. Desde 1995, la ratio entre la dedicación media femenina y masculina a las tareas domésticas se reduce a la mitad. Asimismo, otro de los signos de cambio es la tendencia a la conyugalización de las relaciones familiares, que advertimos a través de la evolución de las figuras a las cuales la población acude prioritariamente en determinados casos de dificultad, y que denota una disminución del recurso a los padres y un creciente recurso a la pareja.

Estas transformaciones se corresponden adecuadamente con las informaciones de las que disponemos sobre los flujos relativos a fecundidad, nupcialidad y divorcios publicados por el Idescat. Un buen indicador del grado de secularización de la sociedad catalana —que probablemente también está asociado con el crecimiento de la tendencia a la cohabitación— es la proporción de matrimonios civiles. Según los últimos datos publicados por el Idescat, en 2007 casi dos tercios de los matrimonios (65,3%) eran civiles, cuando en el año

2000 éstos solamente representaban un tercio del total. Del mismo modo, se pasa de uno de cada ocho hijos nacidos fuera del matrimonio en 1995 (12,8%) a casi un tercio en 2007 (32,4%). Por último, Cataluña se ha convertido recientemente en uno de los países más divorcistas de la Unión Europea, con unas 25.000 rupturas al año (23.000 divorcios y casi 2.000 separaciones) y una tasa bruta de divorcios de 3,3 divorcios por cada 1000 habitantes (2007).

De cualquier modo, el análisis temporal de los datos de las últimas ediciones de la ECVHP muestra la existencia de un contraste entre un intenso cambio en las prácticas y representaciones de género y una escasa evolución de las estructuras sociales que constituyen el escenario de este cambio y que como tales condicionan el resultado. Éste es el motivo por el cual los heraldos de estas mutaciones —generalmente mujeres con unos niveles de instrucción medios y elevados— pagan un elevado precio por el hecho de ser las abanderadas. El análisis de la diferencia entre la fecundidad deseada y la real constituye una buena ilustración de este contraste. Los datos de la ECVHP muestran que el costo de la maternidad es muy superior en el caso de las madres con niveles educativos superiores, y este resultado sugiere que sería necesario proponer medidas de política social y emprender reformas del mercado de trabajo que hiciesen disminuir este costo.

De todos modos, hay que ser conscientes de las limitaciones de los análisis presentados. En el caso del estudio de la fecundidad diferencial, por ejemplo, ya se ha señalado la necesidad de controlar la variable edad, si es que queremos obtener resultados plenamente garantizados. En general, convendría pasar del análisis descriptivo al explicativo, y eso sólo es posible si se realizan estudios más profundos utilizando técnicas estadísticas avanzadas con la finalidad de confirmar las hipótesis avanzadas en este informe y verificar las tendencias que se han descubierto con él. En este sentido, sería conveniente estudiar las variaciones de los hogares y de las relaciones familiares en función de aquellas variables que, gracias a la investigación, sabemos que tienen una gran incidencia: número, edad y principales características de los hijos, modalidades de integración de las madres en el mercado de trabajo y distribución de la renta, por mencionar sólo algunas.

Para finalizar, quisiera sugerir algunos temas para futuras investigaciones con los datos de la ECVHP que podrían hacer avanzar nuestros conocimientos sobre la realidad catalana y que, sin duda, serían muy útiles en el campo de la intervención social para abordar determinados problemas. En primer lugar, necesitamos saber más (y de una manera más profunda) sobre la evolución de los modelos de familia en nuestro país, tanto en lo relativo a los patrones culturales que sustentan las prácticas

y representaciones familiares como en lo concerniente a las normas implícitas subyacentes a las políticas sociales (Flaquer, 2009a). La proliferación de diferentes tipos de hogares puede ser un hecho enormemente positivo y enriquecedor, pero también comporta un riesgo para el mantenimiento de la cohesión social. No podemos permitir que el crecimiento del pluralismo familiar acabe mermando las bases que sostienen la igualdad de oportunidades de los niños (Flaquer, 2007a, 2007b, 2008). En este sentido, el estudio de las consecuencias económicas y sociales asociadas con el divorcio puede aportar unos conocimientos indispensables con objeto de garantizar unos resultados con unos niveles mínimos para todos los niños.

1 Véase información sobre el contenido y la metodología de la Encuesta sobre condiciones de vida y hábitos de la población en *Papers*, núm. 51 (marzo 2010), que edita el Instituto de Estudios Regionales y Metropolitanos de Barcelona.

2 Esta ratio constituye un indicador sintético construido con la intención de estudiar comparativamente la evolución de las pautas de organización familiar. El cociente se obtiene de la siguiente forma: en el numerador figura la frecuencia con la cual la persona principal femenina del hogar asume la actividad en cuestión; en el denominador, la suma de las frecuencias de otros arreglos alternativos (persona principal masculina, ambas personas principales, otros miembros del hogar o todos juntos). En el cálculo de este indicador se ha descartado la categoría «otras personas», en principio personas contratadas externas al hogar, ya que, en algunos casos, su inclusión habría podido distorsionar el resultado.).

LOS NIVELES EDUCATIVOS DE LA POBLACIÓN Y LA TRANSMISIÓN DEL CAPITAL CULTURAL

Marina Subirats

Introducción

La Encuesta de condiciones de vida y hábitos de la población (ECVHP) puso especial atención, desde principios del año 1985, en el valor individual y colectivo de la educación como medio de promoción de las personas y de acceso a puestos de trabajo económica y socialmente relevantes. Así pues, en las distintas ediciones se ha considerado la evolución de los niveles educativos de la población, el valor de la educación en el mercado de trabajo y el acceso de los individuos a los diferentes niveles educativos, sobre todo a los estudios universitarios. Todo ello nos ha mostrado, durante estos años, que centrar la atención en la educación era acertado: en muchos aspectos —tipos de puestos de trabajo que se han ido desarrollando, posibilidad de las mujeres de acceder al trabajo remunerado, etc.— los niveles educativos alcanzados han sido, efectivamente, la clave que ha permitido el desarrollo y la mejora individual y colectiva en la Región Metropolitana de Barcelona (RMB).

En esta edición de la ECVHP, pues, continuaremos examinando de cerca los mismos hechos: cómo ha ido variando el *stock* educativo de la población y cuáles son las diferencias que pueden observarse en el territorio y según las características de los individuos; cuál es el valor de la educación, en sus distintos niveles, en el mercado de trabajo; y, finalmente, cuál es el grado de igualdad que podemos detectar que había años atrás, en función de las posibilidades que los individuos de diferentes orígenes sociales y culturales han tenido de llegar a cursar estudios universitarios. Este último asunto es de capital importancia para entender nuestros procesos políticos de fondo: la igualdad de oportunidades, vista desde hace años como un hito importante para nuestra sociedad, no es un objetivo que se consiga de golpe, sino que se necesita un largo proceso a fin de hacerla realidad. Una de las maneras más factibles de medirla que tenemos es justamente ver en qué medida el acceso a la educación superior va quedando desvinculado del origen social y cultural.

A las cuestiones citadas añadiremos, en esta edición, una nueva consideración: ¿cómo está influyendo la inmigración reciente en el *stock* educativo? ¿Se ha producido una disminución de los niveles educativos por el hecho de que se han insertado en él personas procedentes de otros países o eso no ha hecho variar las tendencias anteriores? Como en todo el análisis que estamos llevando a cabo en la presente edición, hay que mencionar el impacto de la inmigración, dado que se trata del fenómeno social más relevante que se ha producido en los últimos años tanto en Cataluña como en la RMB. Al mismo tiempo, es preciso ver también hasta qué punto el mercado de trabajo se comporta de acuerdo con los niveles objetivos de cualificación de las personas o las trata de modo diferente en función de su origen geográfico aunque tengan niveles similares de cualificación.

1. El *stock* educativo de la población metropolitana y su evolución

El concepto de *stock* educativo de la población nos indica los niveles de estudios concluidos que tiene la población del ámbito metropolitano mayor de 18 años en el momento en que se llevó a cabo la encuesta, en 2006. La tabla 1 nos muestra los datos fundamentales.

Lo que destaca más cuando analizamos esta tabla es el gran crecimiento del *stock* educativo que se ha producido en 20 años. Si nos fijamos en los datos de la RMB para 2006, podemos ver que, aproximadamente, un tercio de las personas han llegado hasta el nivel de primaria, otro tercio hasta el de secundaria, y en el tercio restante hay el doble de universitarios que de personas sin estudios. Estamos ya lejos, por tanto, de una sociedad piramidal en lo que respecta a la educación: la figura que se nos dibuja

es más bien la de un rectángulo con una base muy pequeña y una cúspide que la duplica en anchura. Es decir, si cortamos por la línea de quienes sólo han cursado la primaria o no han llegado a ella y de los que han efectuado algún tipo de estudios que superen este nivel, este último grupo ya es mayoritario.

Comparado con el *stock* educativo del conjunto de Cataluña, el de la RMB es muy similar, sólo ligeramente superior. Ahora bien, la comparación entre el *stock* educativo de Barcelona y el de las dos coronas metropolitanas que la rodean sí muestra diferencias muy notables: en la ciudad de Barcelona, 3 personas de cada 10 han obtenido títulos universitarios y únicamente un poco menos de un tercio de la población ha llegado como máximo a los estudios primarios. La ciudad de Barcelona se nos muestra, en Cataluña y en la RMB, como una excepción: es el espacio en el que se concentra un *stock* más elevado de educación, donde vive la población con un nivel educativo más alto, mientras que la primera y la segunda corona, muy similares en sus niveles, se parecen mucho más al conjunto de Cataluña, e incluso se hallan un poco por debajo en lo que respecta al porcentaje de titulados universitarios. En conjunto, podemos decir que no hay grandes diferencias por territorios, con la excepción de la ciudad de Barcelona, que en este aspecto se muestra al frente tanto en lo que respecta a la Región como con relación a Cataluña.

La comparación temporal entre los distintos territorios de la RMB nos muestra una tendencia, la del gran crecimiento del *stock* educativo, que se ha ido confirmando, y que se ha producido en todas partes. Si tomamos como referencia los datos de la ciudad de Barcelona para 1985, año de la primera ECVHP, el salto hacia adelante es espectacular: el porcentaje de titulados universitarios se ha multiplicado casi por 2,5, mientras que el de personas sin estudios ha quedado dividido por 4. Al mismo tiempo, podemos ver que el mayor crecimiento se ha producido entre los años 2000 y 2006, período correspondiente a la finalización de estudios superiores de personas nacidas ya en la etapa democrática —en la cual las posibilidades de acceso a la educación crecieron mucho—, de modo que todo lleva a pensar que en los próximos años continuará creciendo el porcentaje de titulados superiores. Este hecho tiene un valor especial en un momento en que en sociedades próximas a la nuestra —como Francia— se advierte desde hace unos años un estancamiento del crecimiento de titulados universitarios.

La evolución en la primera y segunda corona ha sido menos espectacular, pero también notable: incluso la primera corona concentra ya, en el año 2006, un porcentaje superior de universitarios del que tenía Barcelona 20 años antes. Este crecimiento de la educación tiene

consecuencias muy importantes sobre varios aspectos de la vida social e incluso marca, en cierto modo, las grandes diferencias generacionales que podemos observar hoy.

¿De qué manera influye en los niveles de escolarización el tamaño del municipio en el que se vive? Viendo los resultados de la ciudad de Barcelona podría pensarse que cuanto más grande es un municipio, mayor es el *stock* educativo del que dispone su población. Pues bien, las cifras no avalan esta hipótesis, sino más bien al contrario: es en las ciudades de menos de 100.000 habitantes donde encontramos un mayor porcentaje de personas con titulaciones universitarias, después de Barcelona, y el porcentaje tiende al decrecimiento a medida que aumenta el tamaño municipal. Las ciudades de más de 100.000 habitantes de la RMB son las que presentan niveles más bajos de titulados universitarios y más altos de personas sin estudios. Todo lleva a pensar que, en el ámbito metropolitano, las distancias no han sido un obstáculo para poder ir a la universidad, como sucedía tradicionalmente para las zonas de Cataluña alejadas de Barcelona; y, en cambio, las ciudades más grandes crecidas al amparo de la dinámica barcelonesa son las que han acogido, desde hace años, un mayor número de personas recién llegadas que con frecuencia tenían un nivel educativo muy bajo.

El crecimiento de los niveles educativos está muy vinculado a una etapa histórica, y por tanto a la edad de las personas. Y también al sexo: el crecimiento se ha producido muy especialmente entre las mujeres, que partían de *stocks* educativos muy inferiores a los masculinos. En el año 2006 se constata ya un porcentaje ligeramente superior de tituladas universitarias que de titulados, debido, sobre todo, al hecho de que había más tituladas en los niveles universitarios de grado medio. Hay que mencionar que todavía se hallan por debajo en porcentaje de doctoras. Aun así, todavía hay más mujeres que hombres que no han podido finalizar los estudios primarios; pero, de nuevo, se trata de la herencia de un tiempo antiguo que marcó negativamente unas generaciones que están siendo sustituidas por otras mucho más escolarizadas.

El aumento más espectacular se produce, obviamente, por edades. La figura 1 nos permite comprobar fácilmente que la proporción de titulados universitarios entre la población de 65 años y más y entre el grupo de 25 a 44 años —edad en la que casi todas las personas han terminado los estudios superiores— tiende a variar en el sentido de mostrar cada vez más distancia, aunque están llegando a la jubilación cohortes que ya tenían un porcentaje algo mayor de estudios superiores que las anteriores. Merece la pena exponer directamente las cifras: si igualamos a 100 el porcentaje de población de 65 años y más con titulación superior en

2006, el índice asciende hasta 606 para la población de entre 26 y 35 años. Es decir, de cualquier forma que se mire, el gran avance educativo de la RMB en los últimos años se pone de manifiesto de un modo espectacular.

2. Impacto de la inmigración sobre los *stocks* educativos en la RMB

¿Cuál ha sido el impacto de la inmigración reciente sobre los *stocks* educativos existentes en la RMB? Esta pregunta tiene su razón de ser: en migraciones más antiguas, la población recién llegada era muy poco cualificada, con frecuencia analfabeta o con una capacidad precaria de lectura y escritura. Podría considerarse, a priori, que ahora está ocurriendo lo mismo. Intentaremos aclararlo.

Una primera respuesta a este interrogante es que el impacto no parece haber sido demasiado negativo, dado que, en comparación con la *Encuesta* realizada en el año 2000, los niveles educativos de la población han continuado mejorando rápidamente. Efectivamente, la comparación entre los niveles educativos de la población según el origen geográfico tiende a mostrar que no hay diferencias de nivel educativo excesivamente importantes entre la población nacida en Cataluña y la nacida fuera de la Unión Europea: el porcentaje de personas sin estudios es más alto y el de titulados superiores algo más bajo en la población inmigrante, pero no presentan una diferencia tan exagerada, por ejemplo, como la que muestra la población nacida en el resto de España, con un nivel educativo muy inferior al de la nacida en Cataluña.

De acuerdo con los datos globales, por tanto, la inmigración reciente no estaría suponiendo ningún descenso en los niveles educativos de la población. Ahora bien, esta conclusión ignora la dinámica real de la población nacida en Cataluña, tan diferenciada, en lo que respecta al nivel de estudios, por la edad. En efecto, teniendo presente que la mayoría de inmigrantes recientes son personas jóvenes, es preciso comparar por edades (véase la tabla 2). Entonces vemos que el origen geográfico continúa marcando diferencias importantes en el nivel de estudios de la población: las generaciones jóvenes de españoles nacidos fuera de Cataluña tienen un nivel educativo más elevado que las nacidas en Cataluña, lo cual nos indica que las migraciones internas actuales tienen tendencia a ser de personas muy cualificadas, a diferencia de etapas anteriores; los inmigrantes procedentes de otros países de la Unión Europea presentan casi siempre unos niveles educativos más elevados que los de la población autóctona, aunque se trata de grupos pequeños de personas; pero los inmigrantes procedentes de fuera de la Unión Europea tienen, en conjunto, niveles educativos inferiores a los de la población autóctona de las mismas edades, pero no

niveles muy bajos. La característica que se advierte es sobre todo la de la polarización: hay grupos, relativamente pequeños, de personas sin ningún tipo de estudios, y hay también grupos de titulados superiores, no en la misma proporción de los jóvenes de 26 a 35 años nacidos en Cataluña, pero sí en una proporción similar a la de las personas nacidas en Cataluña que en el año 2006 tenían entre 56 y 65 años. Es decir, la inmigración reciente ha aportado personas de nivel educativo muy variado, y no únicamente personas con muy baja cualificación. A pesar de ello, en conjunto representa una disminución del *stock* educativo global, si tenemos en cuenta que rebaja el nivel de las generaciones jóvenes, mucho más escolarizadas que las anteriores.

La comparación con la situación del año 2000 o años anteriores no tiene un excesivo interés, en este caso, dado que el número de inmigrantes no comunitarios era en aquel momento todavía reducido y sus características bastantes diferentes a las de la inmigración que encontramos en el año 2006, de modo que los porcentajes no nos aportan una información significativa porque reflejan procesos muy distintos.

3. Éxito y fracaso escolar: la división de la población por niveles de estudios

Las cifras nos han mostrado de modo patente que en el actual período histórico el crecimiento de la escolarización, a todos los niveles, ha sido espectacular. Ahora bien: ¿es suficiente el nivel alcanzado? ¿Llegan todos al máximo de sus posibilidades? Sabemos, por muchas otras fuentes, que tanto los niveles de éxito escolar como las edades de abandono del sistema educativo son, en nuestro país, inferiores a los de la mayoría de países de la Unión Europea, y que todas las recomendaciones se dirigen en el sentido de que es preciso efectuar un esfuerzo para mejorar ambos parámetros. ¿Cuál es la situación que, numéricamente, podemos constatar en la RMB, en relación con estas cuestiones y para el año 2006? Aún más, teniendo presente el valor de los títulos superiores en relación con el mercado de trabajo, ¿cómo queda dividida la población joven respecto de sus posibilidades de obtener un título universitario?

3.1. El fracaso escolar

Respecto al fracaso escolar, podemos considerar que, para las generaciones jóvenes, no haber obtenido el graduado escolar al final de la ESO supone no llegar al nivel mínimo deseable para entrar en el mercado de trabajo. Pues bien, en el año 2006, la población metropolitana que tenía entre 18 y 25 años presenta el 16,4% de personas que tienen un nivel máximo de primaria. Los hombres jóvenes tienen un nivel de fracaso más elevado que el de las mujeres, en una pauta que se inicia en la

generación que tiene entre 36 y 45 años y que parece no solamente confirmarse con el tiempo, sino presentar diferencias cada vez más amplias a favor de las mujeres. En generaciones anteriores, en cambio, el nivel educativo de las mujeres era inferior al de los hombres, también de una manera sistemática.

A los 18 años, el 1,7% de la población todavía está estudiando la ESO; es decir, puede ser que la cifra final de fracaso escolar disminuya un poco; posteriormente ya no hay nadie. Así pues, podemos cifrar el índice definitivo de fracaso escolar en relación con la educación secundaria obligatoria, en la RMB en el año 2006, alrededor del 15% de personas que no han obtenido el graduado escolar. En la generación que tiene, en el año 2006, entre 26 y 35 años, el índice de fracaso fue muy superior: 26,4%; es decir, una persona de cada cuatro. Pero debe tenerse presente que los mayores de este grupo, nacidos a partir de 1971, vivieron en los primeros años ochenta, bajo una legislación escolar que aún no consideraba obligatorio cursar la enseñanza media.

Podemos preguntarnos, una vez más, si este índice de fracaso refleja la llegada de inmigrantes con poca cualificación. De hecho, casi no queda nadie, nacido en Cataluña y que tenga entre 18 y 25 años, que declare no haber cursado ningún tipo de estudios. Sabemos que puede haber algunos casos aislados, pero que es muy infrecuente, debido a la obligatoriedad de la escolarización de 6 a 16 años, a partir de la aprobación de la LOGSE en el año 1990. Pero hay el 13,4% de personas de estas edades que no han obtenido la ESO. Hay, pues, un fracaso escolar de los autóctonos, aunque inferior al de las personas que vienen de fuera de la Unión Europea, que se encuentran con más frecuencia sin haber cursado estudios previos o no haber podido continuar más allá de la enseñanza primaria. En cualquier caso, la cifra de fracaso escolar que obtenemos en la RMB con datos de la ECVHP para el año 2006 es muy inferior a la que dan para España y Cataluña otros estudios específicos sobre el tema (Marchesi, 2003). Esto se debe a que ha habido varias medidas del fracaso escolar, sobre todo a partir del Informe Pisa, de tono muy alarmista. No podemos aquí entrar a fondo en la discusión de este asunto específico, pero sí dejar anotado el hecho de que las cifras obtenidas a partir de la ECVHP —que presenta, como sabemos, una oscilación muestral relativamente pequeña— nos da una cifra mucho más baja que otros estudios, al considerar no solamente la población de la edad en que teóricamente debe obtenerse el graduado escolar, sino una franja más amplia, en la que un porcentaje importante de jóvenes acaba obteniendo este nivel. Y lo que cuenta es la cifra final de obtención de la titulación, mucho más que la edad exacta en la que se ha conseguido.

3.2. Edad de salida del sistema educativo

Veamos ahora qué ocurre respecto de la continuidad de los estudios más allá de los 17 años, cuestión en la que España se halla relativamente mal situada en comparación con los países de nuestro entorno.

A los 18 años, más del 60% de la población de la RMB se encuentra todavía estudiando; es una cifra considerable, algo superior a la del conjunto de España, pero ciertamente inferior a la de la mayoría de los países que nos rodean. La cifra baja bastante rápidamente: a los 20 años todavía son más del 55% quienes siguen realizando estudios reglados; a los 22, ya sólo son el 40%; a los 24, poco más del 25%. Las mujeres estudian en su conjunto en una proporción mayor que la de los hombres y se anuncia, para años futuros, un mayor *stock* educativo femenino, dado que los porcentajes de las que llevan a cabo estudios universitarios, incluso de doctorados y *másters*, son superiores a los masculinos.¹ Respecto a los estudios no reglados, el porcentaje de quienes a los 18 años los están cursando es mucho menor, pero no disminuye tan rápidamente a lo largo de los años; es un tipo de actividad complementaria que puede desarrollarse en distintos momentos de la vida pero que, ciertamente, no tiene el mismo valor en relación con el mercado de trabajo o los efectos curriculares. Hay que destacar, por ejemplo, el bajo nivel de reciclaje profesional que se observa, inferior al 10% de la población, que muestra hasta qué punto la formación permanente es todavía hoy un hecho muy infrecuente entre nosotros.

3.3. La segmentación en función del nivel de estudios

Es conocido, desde hace tiempo, el hecho de que en las sociedades contemporáneas el nivel educativo es un dato fundamental para ocupar determinados puestos de trabajo y que no poseer un nivel de estudios superiores excluye, de entrada, de un gran número de posiciones laborales. ¿Cuál es el porcentaje, en las generaciones jóvenes, de personas de la RMB que quedarán excluidas y cuál el de las que tendrán, al menos, la posibilidad de acceder a un mercado de trabajo altamente cualificado?

Los datos de la ECVHP nos dan una respuesta bastante clara:² si analizamos la situación escolar de las personas que en el año 2006 tenían entre 18 y 21 años, edad hasta la cual crece el porcentaje de estudiantes universitarios, vemos que, tras las diferencias de tipos de estudios realizados, va dibujándose una pauta: un 50%, aproximadamente, de la población de estas edades se halla fuera del sistema educativo, o repitiendo ESO o cursando ciclos formativos de grado medio; situaciones, todas ellas, que excluyen, de una manera que podemos considerar casi

definitiva, de las posiciones laborales de alta cualificación. El otro 50% se encuentra cursando estudios universitarios o que pueden conducirles a ellos: bachillerato o ciclos formativos de grado superior. He aquí, pues, un elemento básico para entender otras segmentaciones posteriores: hacia los 21 años se ha producido ya, en la RMB, la canalización de la mitad de la población hacia posiciones laborales de baja cualificación, en el contexto actual, mientras que la otra mitad se encuentra en disposición, en esta edad, de optar a posiciones laborales de alta cualificación. Hay que tener en cuenta que el hecho de que este grupo esté en disposición de optar a ello no significa que lo consiga.

4. Nivel educativo y mercado de trabajo

Las creencias populares, en relación con el valor de la educación en el mercado de trabajo, se mueven en dos afirmaciones contradictorias: una, ya antigua, que tiende a afirmar que los estudios universitarios son el camino más seguro para obtener un buen puesto de trabajo y unos buenos ingresos, para «ser alguien en la vida»; y otra, más reciente, que asegura que los títulos ya no son lo que eran y que alguien que tiene un oficio puede situarse mejor y ganar más dinero que quien tiene un título superior. Los datos de la ECVHP nos ayudarán a tener una idea de qué hay de cierto en ambas afirmaciones.

Para llevarlo a cabo partiremos de dos informaciones: la relación entre nivel de estudios y paro, por una parte, a fin de ver si los estudios superiores constituyen una defensa frente al desempleo; por otra, la relación entre el nivel de estudios alcanzado y la categoría profesional. Hay otra información que sería muy útil para la cuestión que estamos analizando, y es la relación entre nivel de estudios e ingresos. Pero dadas las dificultades para trabajar con los ingresos, dado que siempre hay un número elevado de no respuestas y probablemente de errores y engaños, preferimos limitarnos a los dos parámetros mencionados.

4.1. El nivel de estudios y la relación con el empleo y el paro

La tabla 3 nos proporciona informaciones muy útiles para entender la relación entre niveles educativos y desempleo: en la década estudiada, siempre los niveles educativos de la población empleada han sido más elevados que los de la población en paro, de manera que tener una titulación superior protege claramente del desempleo; al mismo tiempo, sin embargo, esta protección parece ir disminuyendo, probablemente en la medida en que aumenta la proporción de personas con este nivel educativo. Si en el año 1995, sólo 1 de cada 20 parados, aproximadamente, tenía

estudios superiores, 10 años después ya son 3 de cada 20. Es decir, los estudios superiores facilitan el empleo, pero no lo garantizan. El porcentaje de desempleados con estudios superiores se halla casi siempre por debajo del porcentaje global de titulados superiores en la población metropolitana, pero la proporción de parados con estudios superiores crece más rápidamente que la proporción de empleados con estudios superiores. Desde este punto de vista, pues, el aumento del número de titulados tiende a devaluar los beneficios individuales, aunque todavía los presenta en comparación con la situación de las personas que tienen niveles de estudios más bajos.

4.2. El nivel de estudios y la categoría profesional

¿Qué sucede con la categoría profesional? ¿Se consolida la hipótesis de que cada vez es más necesario tener estudios universitarios para acceder a una categoría alta?

Efectivamente, la relación entre nivel de estudios y categoría profesional es indudable, y es incluso mucho más acusada que la relación entre nivel educativo y desempleo. Para cada edición de la ECVHP se mantiene la misma pauta: en las categorías bajas predominan las personas que no han superado los niveles de primaria; en las medias, las que no han superado la enseñanza secundaria, y en las categorías altas, quienes han alcanzado un nivel universitario. Esta relación tiende a hacerse más acusada a lo largo de los 10 años que estamos analizando.

Al mismo tiempo, sin embargo, va apareciendo otro fenómeno: aumenta el porcentaje de personas con estudios superiores que se encuentran en categorías profesionales medias e incluso bajas, aunque en este último caso encontramos de momento porcentajes muy bajos. También los estudios medios tienden a devaluarse en relación con el mercado de trabajo: las personas que sólo han terminado los estudios medios se encuentran de una manera creciente en las categorías bajas, mientras que disminuyen en las altas. Y las posibilidades de obtener una categoría alta para quienes no han superado la primaria van resultando cada vez más débiles.

En definitiva, la conclusión que podemos extraer es la consolidación de una tendencia que observamos ya desde hace 15 años a través de la ECVHP: los estudios superiores son cada vez más necesarios para obtener un puesto de relieve en el mercado laboral, pero al mismo tiempo cada vez garantizan menos su obtención. Es decir, tener un título universitario era hace unos años una condición casi suficiente para llegar a un nivel profesional elevado; quien lo tenía, podía estar bastante seguro de obtenerlo, pero también quien no lo tenía podía, en

muchos casos, conseguir este tipo de puestos de trabajo. El fuerte crecimiento del *stock* educativo ha provocado dos consecuencias: que el título superior sea cada vez más necesario, pero que, a la vez, deje de ser suficiente para garantizar la obtención de una categoría profesional elevada.

¿Qué podemos pensar, por tanto, de las creencias populares contradictorias en relación con el valor económico de la educación? Pues bien, queda claro que continúa siendo cierto que llegar a un alto nivel profesional requiere el esfuerzo de los estudios superiores, sobre todo para las personas asalariadas; pero, al mismo tiempo, no proporciona la certeza de lograrlo. Constatamos que hay personas que han llevado a cabo estos estudios y no han llegado a ese nivel. ¿Implica esto que un oficio garantice una mejor categoría profesional? En absoluto. Las personas que no han superado los estudios medios —por ejemplo, los ciclos formativos— obtienen habitualmente categorías profesionales de nivel medio, y de una manera creciente, de nivel bajo. Si los estudios universitarios no garantizan el nivel alto, son todavía el mejor camino para llegar a obtenerlo.

4.3. Valor de la educación en el mercado de trabajo en función del origen geográfico

Hemos dicho que los estudios superiores ya no son una garantía absoluta de obtención de una categoría profesional elevada, y en seguida veremos otra prueba de ello. A pesar de que, aparentemente, los títulos superiores son valorados por sí mismos, el mercado de trabajo introduce diferencias de valoración según quién sea la persona portadora de ellos, de manera que, para llegar a una categoría profesional elevada, hay otras características que son tenidas habitualmente en cuenta. Una de ellas es la procedencia geográfica: la posibilidad de tener una categoría profesional alta, teniendo estudios superiores, varía notablemente en función del origen geográfico, como nos muestra la tabla 4.

En efecto, los datos nos muestran de modo patente que la población con estudios superiores no tiene las mismas posibilidades en el mercado de trabajo según cuál sea su origen geográfico: mientras que las personas procedentes del resto de España parecen tener incluso ventajas en relación con la población nacida en Cataluña, los nacidos fuera de la Unión Europea presentan una clara desventaja: dos de cada cinco titulados superiores procedentes de la inmigración no europea están en categorías profesionales bajas, y sólo un titulado de cada cinco llega a las altas. Indudablemente, al origen geográfico van unidos otros factores: menor capital social —vínculos familiares, conocidos, etc.—, menos capital cultural —especialmente lingüístico, en la mayoría de casos— y una incorporación más reciente a la RMB. Es

decir, no estamos hablando forzosamente de discriminación, sino de circunstancias que modulan las posibilidades de las personas, al margen de su nivel educativo, pero que comportan que, efectivamente, no pueda hablarse de una igualdad de oportunidades. Al mismo tiempo, las cifras nos muestran que proceder del resto del mundo no es tampoco en esta etapa, en la RMB, un impedimento para poder ocupar puestos laboralmente relevantes.

La tabla 5 nos muestra que la diferencia de sexo tiene también un impacto negativo para las tituladas superiores en relación con la categoría profesional alcanzada. Si bien hay pocas tituladas superiores en categorías bajas, hay muchas más en categorías medias, y muchas menos que hombres titulados en las altas. Podemos hallar también razones que explican esta diferencia, como por ejemplo el hecho de que las mujeres tituladas son, de media, más jóvenes que los hombres titulados. Pero hay que tener presentes estos datos para ver si se trata de un fenómeno temporal, en proceso de normalización, o si persiste una forma de discriminación con frecuencia oculta en relación con las mujeres.

5. Acceso a los estudios según el nivel social y cultural

Acabamos de ver los límites de la igualdad de oportunidades en lo que respecta al valor que el mercado de trabajo da a las personas que han obtenido el título de enseñanza superior. Fijémonos ahora en qué sucede en el otro extremo de los estudios, el acceso, a fin de aclarar si existe igualdad de oportunidades de acceder a los niveles de estudios más altos o bien si estas oportunidades todavía dependen de las características de la familia de origen.

5.1. Relación entre nivel de estudios y nivel social de la familia de origen

La figura 3 y los totales de la tabla 6 nos muestran suficientemente que las oportunidades educativas tienen mucha relación con la categoría profesional del padre: sólo 1 de cada 10 hijos/as de padres de categoría profesional baja ha alcanzado una titulación superior, mientras que 5 de cada 10 hijos/as de padres de categoría alta lo han conseguido, y 3 de cada 10 en el caso de personas procedentes de padres de categoría media. La importancia del nivel social familiar, pues, queda bien patente: las personas nacidas en niveles sociales altos tienen 5 veces más probabilidades de ser tituladas superiores que las nacidas en niveles sociales bajos. Al mismo tiempo, la probabilidad de no tener estudios o de no haber superado la primaria está relacionada estrechamente también con el nivel social de la familia de origen. La comparación entre los datos de la RMB y los correspondientes a toda Cataluña, procedentes de la misma

fuentes y del mismo año, nos muestran que hay muy pocas diferencias: aunque es evidente que el peso de la RMB es muy elevado en Cataluña, también queda claro que el resto del territorio no introduce grandes variaciones, sino que más bien tiende a rebajar los niveles educativos para todos.

Esta información nos indica que hay discriminaciones por clase social de origen, y nos proporciona su medida. Dada la importancia de esta cuestión, si tenemos presente que la igualdad de oportunidades es uno de los valores más aceptados y proclamados en nuestra sociedad, pero al mismo tiempo choca con una gran cantidad de obstáculos, es necesario que veamos si la tendencia, en el tiempo, es la de aumentar la igualdad de oportunidades educativas o no. Que aumenta el nivel educativo global ha quedado patente desde los primeros datos. ¿Pero la igualdad de oportunidades aumenta? ¿A qué ritmo? Lo analizaremos a través de varias informaciones.

En primer lugar, comparando generaciones, que es un modo de ver cómo han ido cambiando las cosas en el tiempo. En la figura 4 vemos qué proporción de personas procedentes de familias en las que el padre era de categoría profesional baja, media o alta ha finalizado estudios universitarios. Varias cosas se ponen de manifiesto. En las tres generaciones estudiadas se mantiene la misma tendencia: el porcentaje de personas que han alcanzado títulos superiores crece a medida que aumenta el nivel social de la familia de la que proceden. Al mismo tiempo, sin embargo, se produce un gran incremento de este porcentaje en todos los niveles sociales, de modo que las generaciones más jóvenes reproducen las posiciones de las más antiguas, pero con unos porcentajes mucho más altos de titulaciones superiores. Sólo se observa cierto estancamiento en las personas procedentes de categoría media entre la generación madura de 46 a 55 años y la generación más joven. Por otra parte, en todos los casos se establece un paralelismo casi perfecto entre la evolución de los efectivos de cada generación.

¿Qué nos indica esta información desde el punto de vista de la evolución de la igualdad de oportunidades educativas? Pues bien, que la ampliación de los estudios universitarios ha beneficiado a todos los grupos: las personas de familias de categoría baja, que casi estaban excluidas de los estudios universitarios en los años cincuenta, han tenido acceso en los noventa y en 2000: un acceso que se ha multiplicado por 10, aproximadamente. Pero, a la vez, las probabilidades de cada persona procedente de este grupo de llegar a alcanzar un título universitario son inferiores en más de un tercio a la probabilidad que tiene de obtenerlo alguien que procede de una familia de categoría

alta. Las personas de categoría media, en cinco generaciones, han multiplicado también por 4,5 la proporción de sus universitarios. Y las de categoría alta han duplicado esta proporción: su avance es menor, porque partían de niveles más altos, pero su uso de los estudios superiores es tan intensivo que comprende ya a más de la mitad de los descendientes de este grupo social.

A fin de poder establecer una medida comparativa de lo que nos han mostrado las distintas ediciones de la ECVHP y ver cuáles son las tendencias en el tiempo, hemos calculado la evolución de las probabilidades que los individuos jóvenes han tenido en cada generación de llegar a obtener titulaciones superiores, en función del origen social familiar.

La tabla 7 nos muestra que hay una evolución en el acceso a los estudios según el origen social que va en el sentido de ir aproximándose a la igualdad de oportunidades, aunque todavía no se ha conseguido. Todo lleva a pensar que la tendencia es la de la disminución de las diferencias: si en el año 1985 las probabilidades de haber obtenido un título universitario para quienes tenían entre 26 y 35 años en aquel momento eran de casi 1 a 6 según su origen social, en el año 2006 es solamente del orden de poco más de 1 a 3. En 20 años, las desigualdades se han reducido a casi la mitad. El progreso es evidente.

Al mismo tiempo, la categoría profesional paterna también tiene mucha influencia en el nivel de estudios universitarios alcanzado: cuanto mayor es esta categoría, más probabilidades existen de obtener una licenciatura o un doctorado.

Las curvas de Lorenz nos muestran que cuánto más alta es una titulación universitaria más relacionada está su obtención con el nivel profesional paterno; es decir, más desigualitaria es esta obtención. Las diplomaturas se encuentran más cercanas a la diagonal, que simboliza una distribución igualitaria; los doctorados se hallan mucho más lejos. En este caso, la distribución no ha cambiado mucho entre 1995 y 2006. Así pues, hay una tendencia innegable a la democratización de los estudios universitarios, pero sobre todo para el nivel más bajo. Es decir, paralelamente, los títulos universitarios van jerarquizándose y se producen nuevas formas de elitismo y de distinción, que continúan vinculadas al origen social.

Queda patente, pues, que el nivel social de la familia de origen es un elemento que sigue condicionando la posibilidad de terminar estudios superiores y el nivel de estos estudios; y, al mismo tiempo, que estas posibilidades han tendido a ampliarse para todos. Este hecho está cambiando la composición social de los universitarios: dado que la amplitud de los diferentes grupos sociales varía, cada grupo contribuye en porcentajes diferentes,

pero, como puede verse en la figura 6, con un número de efectos similares. En efecto, cuando consideramos el origen social del conjunto de titulados superiores que tenían entre 26 y 35 años en el año 2006, vemos que el 29,0% procede de familias con un padre de categoría profesional baja, el 39,1% de familias de categoría media y el 31,9% de familias de categoría alta. La composición de los titulados superiores según el origen social tiende a un reequilibrio, aunque sea poco representativa de la amplitud real de cada uno de estos grupos en la sociedad metropolitana.

El porcentaje de personas con estudios superiores procedentes de niveles sociales altos, medios y bajos ya es muy similar —a diferencia de lo que sucede con los otros niveles de estudios—, a pesar de que las probabilidades de los miembros de cada uno de estos niveles sean todavía tan distintas. Se trata de cambios de composición social en la población universitaria que, sin duda, tienen consecuencias importantes sobre la evolución cultural de la sociedad barcelonesa.

5.2. Relación entre nivel de estudios y nivel cultural de la familia de origen

Los niveles educativos y los de categoría profesional tienen relación, como hemos visto, pero no un paralelismo perfecto. Para concluir el análisis de cómo se lleva a cabo la transmisión cultural, veamos, en la tabla 7, cuál es la relación entre los niveles culturales de la población y los de sus padres.³

La relación entre el origen cultural y el nivel de estudios alcanzado por cada persona queda patente de nuevo en estos datos: en los hogares de padres sin estudios, ha sido muy difícil llegar a la enseñanza superior e incluso a la secundaria; en los hogares en los que el padre tenía estudios superiores, el 95% de los hijos llegan a los estudios secundarios y el 60%, a los superiores. La herencia cultural es todavía más fuerte que la social: es decir, hay más relación entre el nivel de estudios del padre y el de los hijos/as que entre la categoría profesional del padre y el nivel de estudios de los hijos/as. Obviamente, ambas variables están muy relacionadas, pero hay que ver el peso específico de cada una de ellas para entender la lógica interna de la transmisión cultural entre generaciones.

6. Conclusiones

La primera conclusión que podemos extraer del análisis llevado a cabo a partir de la ECVHP 2006 es el gran crecimiento del stock educativo que se ha producido en 20 años. Los niveles de educación de la población de la RMB ya no forman una pirámide con una mayoría sin estudios y con sólo educación primaria: los que carecen de estudios son una minoría, casi todos

de edad elevada; en las generaciones jóvenes crecen enormemente los niveles educativos secundarios y superiores, y de momento no parece que se esté llegando a un estancamiento. Se observa, por supuesto, un crecimiento educativo muy superior para las mujeres, que partían de niveles más bajos pero que superan ya a los hombres en títulos de educación universitaria.

Los niveles educativos de la RMB son ligeramente superiores a los de Cataluña; destaca la ciudad de Barcelona en relación con Cataluña y las dos coronas metropolitanas: 3 personas de cada 10 de las que viven allí han obtenido títulos universitarios. En las ciudades grandes, con la excepción de Barcelona, es donde hay un menor porcentaje de titulados superiores, mientras que los pueblos y las ciudades pequeñas tienen un nivel educativo bastante alto, de modo que, al menos en la RMB, parece superada la dificultad de los núcleos medios y pequeños para acceder a buenos niveles educativos.

La llegada de inmigrantes no supone, globalmente, un descenso de los niveles educativos de la población de la RMB, porque entre la población inmigrante hay personas sin estudios, pero también otras con estudios universitarios. Ahora bien, si lo analizamos por edades, sí queda claro que el *stock* educativo de los recién llegados es inferior al de los autóctonos, así como el hecho de que los niveles educativos de los inmigrantes son menos valorados por el mercado de trabajo que los de los nacidos en Cataluña, España y la Unión Europea.

El nivel de fracaso escolar en la RMB que nos muestra la ECVHP, medido en términos de no obtención del graduado escolar al final de la secundaria obligatoria (el 16,4% en el grupo de 18 a 25 años), es más bajo de lo que suele aparecer cuando se considera únicamente la proporción de alumnado que ha obtenido el graduado a los 16 años. Una proporción mucho menos catastrófica, pues, que la que suele mencionarse. A los 18 años, más del 60% de la población metropolitana se halla todavía siguiendo estudios reglados. Es un porcentaje bajo si lo comparamos con países de nuestro entorno. Entre los 18 y los 21 años parece inclinarse el perfil futuro de las personas jóvenes en lo que respecta a su nivel de estudios con vistas al mercado de trabajo, de modo que el 50% aproximadamente se hallan cursando estudios que les conducirán a las titulaciones superiores, mientras que otro 50% ha abandonado las instituciones educativas o realiza un tipo de estudios que le excluye de las posiciones laboralmente más valoradas.

Se confirma un hecho ya advertido en anteriores ediciones de la ECVHP: el mercado de trabajo continúa valorando más a las personas con educación superior que a las otras, de modo que determinados puestos de trabajo no

pueden obtenerse si no se posee un título superior, pero tenerlo ya no garantiza un buen puesto de trabajo. Es decir, de una manera creciente los títulos de educación superior son una necesidad, pero no una garantía para un buen empleo, y también de un modo creciente hay personas con titulación superior en categorías profesionales de nivel bajo.

Finalmente, hemos analizado la relación entre los niveles de estudios alcanzados por la población y el origen social y cultural de cada persona, medidos a través de la categoría profesional y el nivel de estudios del padre. En ambos casos se comprueba que hay una estrecha relación entre los niveles familiares, sobre todo culturales, y el nivel de estudios al que ha llegado cada persona. Para 2006, una persona de 26 a 35 años procedente de clase alta tiene 3,3 más probabilidades de haber obtenido un título universitario que una de la misma edad, pero procedente de clase baja. Una diferencia, pues, todavía notable, pero que ha disminuido en 2,4 puntos en 20 años, dado que la misma medida, en el año 1985, mostraba una diferencia de 5,7 probabilidades a favor de las personas procedentes de clase alta.

Este dato nos confirma que, efectivamente, se ha producido una notable democratización en el acceso a los estudios superiores y un progreso importante en el camino hacia alcanzar la igualdad de oportunidades entre los individuos: el aumento cuantitativo de las posibilidades de acceso a los estudios superiores ha implicado también un aumento de las posibilidades para todos. Por tanto, un cambio positivo y de fondo, que está suponiendo a la vez un cambio en la composición de los universitarios como grupo social, al insertarse en las universidades mucha gente joven procedente de la clase trabajadora y de la clase media. La igualdad de oportunidades a través del sistema educativo no es todavía un hecho, pero las políticas seguidas en estos últimos años parecen emplear un camino adecuado, en la RMB, para conseguir que en pocos años sea una realidad, si no cambian de orientación.

1 Algunas oscilaciones porcentuales, en estas fechas, pueden ser excesivas al tratarse de muestras más reducidas, sólo de año en año, de forma que tienen sentido como tendencia, pero no son suficientemente significativas si las tomamos aisladamente.

2 Aunque estamos trabajando con un fragmento muy pequeño de la muestra y, por tanto, la validez oscila mucho. Pero considerando la alta regularidad que presentan los resultados de año en año, todo lleva a pensar que efectivamente nos hallamos muy cerca de la cifra real.

3 Consideramos aquí sólo el nivel educativo del padre, por el hecho de que el nivel educativo de las madres es aún inferior al de los padres, dado que hablamos de generaciones mayores, parcialmente desaparecidas. El índice conjunto del nivel educativo de ambos progenitores aporta resultados casi iguales a los de los padres solos, de modo que mantenemos éstos para simplificar.

LAS CARACTERÍSTICAS LINGÜÍSTICAS DE LA POBLACIÓN METROPOLITANA

Marina Subirats

Introducción

La Encuesta de condiciones de vida y hábitos de la población (ECVHP) nos ha permitido, con estos registros que ya comprenden un período de 20 años, seguir de cerca la evolución lingüística de la Región Metropolitana de Barcelona (RMB). Los temas que trataremos en este artículo son los que hemos seguido a través del tiempo, y que nos informan sobre los elementos capitales de esta evolución: cuál es la lengua que las personas que viven en la Región de Barcelona consideran como suya; cuáles son las pautas de transmisión lingüística entre generaciones, y qué relación tienen con el lugar de nacimiento; en qué lengua hablan padre/madre e hijos/hijas y qué grado de conocimiento tienen de la lengua catalana. Todos estos datos, contrastados con los obtenidos en ediciones anteriores de la encuesta, nos ayudarán a entender por dónde van las cosas en lo que respecta a las características lingüísticas de la población.

No obstante, esta vez con un elemento añadido. Si en el año 2000, última edición de la Encuesta antes de la que estamos analizando, el impacto de la nueva inmigración no era todavía demasiado perceptible, en el año 2006 ya lo es plenamente. Así pues, podemos avanzar, con estos resultados, en la respuesta a algunos de los principales interrogantes que esta inmigración ha introducido en relación con sus consecuencias sobre la sociedad catalana: ¿cuál será el impacto de la inmigración sobre nuestra lengua? ¿Implicará la inmigración un nuevo impulso de castellanización? ¿Qué lengua aprenderán los inmigrantes? ¿Cuál es el grado de conocimiento que tienen de catalán y castellano? Son, efectivamente, aspectos de la evolución lingüística que hemos introducido en este análisis y que no habíamos considerado en el pasado porque tenían un carácter marginal.

1. La composición lingüística de la población metropolitana

La primera cuestión que intentaremos aclarar a través de los datos de la ECVHP es cuáles son las lenguas que la población del ámbito metropolitano considera como propias. ¿Cuál es la amplitud de cada grupo lingüístico? ¿Cómo afecta la llegada de inmigrantes a cada uno de los dos grandes grupos, el de los catalanohablantes y el de los castellanoahablantes? He aquí las respuestas que obtenemos a través de los datos.

1.1. La lengua de la población metropolitana en el año 2006

La población que considera que el catalán es su lengua es menor, en el ámbito metropolitano, que la que considera que su lengua es el castellano. En el primer caso se encuentra aproximadamente un tercio de la población; en el segundo casi la mitad. Sin embargo, hay un tercer grupo que va creciendo en cada uno de los recuentos que hemos estado haciendo a través de la ECVHP: el de las personas que dicen que tanto el catalán como el castellano son sus lenguas. En el año 2006 era ya el 15,2% del total en el ámbito metropolitano, que, sumado al de las personas que declaran únicamente el catalán como lengua propia, nos aproxima al hecho de que casi la mitad de la población considera el catalán como lengua nativa.

Al mismo tiempo, y por primera vez, como veremos en seguida, el volumen de población con orígenes lingüísticos diferentes del catalán y el castellano ya tiene un grosor considerable: el 4,6% del total, casi la mitad de los cuales, el 2%, son el árabe y el beréber.

La distribución lingüística del ámbito metropolitano, pese a todo, no es homogénea. Si comparamos qué sucede en Barcelona y en las dos coronas metropolitanas, las diferencias son muy notables (véase la tabla 1). La Primera corona, especialmente, presenta una composición de orígenes lingüísticos muy diferente del resto, con mucha menos presencia de personas de origen lingüístico catalán y mucha más presencia de población de origen castellano. Sin embargo, es interesante constatar que es también en la Primera corona donde hay más casos de personas que se consideran de origen bilingüe, de modo que, a pesar de que la presencia de personas de origen catalanohablante es más reducida que en el resto del ámbito metropolitano, llega casi al 40% si tenemos en cuenta los casos de origen bilingüe.

En cambio, no hay gran diferencia en lo que respecta a la presencia de otras lenguas en el territorio: el árabe y el beréber están más presentes en la Segunda y Primera coronas que en Barcelona y en cambio en Barcelona hay mayor variedad de otras lenguas. A pesar de que la ciudad de Barcelona presenta una fuerte concentración de inmigrantes, todo nos muestra que la inmigración reciente ha experimentado una distribución muy rápida en el territorio, tanto en el ámbito metropolitano como en el resto de Cataluña, donde su presencia es ligeramente superior a la que hay en la RMB.

La comparación entre el ámbito metropolitano y el resto de Cataluña presenta también diferencias importantes en el origen lingüístico de la población. El ámbito metropolitano es el más

castellanizado: la presencia de personas de habla catalana es inferior a la del resto de Cataluña, y presenta una tendencia algo superior al bilingüismo como origen lingüístico. Pero eso no se debe a la situación de la ciudad de Barcelona, que se asemeja mucho a la del conjunto de Cataluña, sino al peso de las coronas metropolitanas, y sobre todo al de la Primera, lugar de asentamiento de la población catalanohablante procedente de las migraciones de mediados del siglo xx. En Barcelona, como en el conjunto de Cataluña, aproximadamente la mitad de la población se considera de habla catalana y la otra mitad de habla castellana, con una franja superior al 10% que reivindica como propias las dos lenguas, y un 5% aproximadamente de nativos de otras lenguas.

En este sentido, la distribución lingüística nos muestra claramente la diferencia en la distribución territorial de los procesos migratorios que se constatan: el proceso de procedencia española de fuera de Cataluña, concentrado sobre todo en el ámbito metropolitano y visible todavía 40 años después, y el actual, de inmigración procedente de fuera de España, que ha experimentado una movilidad territorial interna mucho más rápida en Cataluña, con tendencia a no diferenciar el ámbito metropolitano del resto y, en consecuencia, con menos peso directo sobre una parte del territorio catalán.

1.2. La evolución en la composición lingüística de los últimos años: tendencias detectadas

La comparación entre las cifras obtenidas en las ediciones de 1995, 2000 y 2006 de la ECVHP nos aporta también conocimientos bastante interesantes de los procesos lingüísticos en curso: la diferencia más notable que se constata en 2006, en comparación con las ediciones anteriores, es obviamente el proceso de implantación, en territorio catalán y metropolitano, de un volumen importante de personas nativas de lenguas muy distantes de la nuestra, tanto desde el punto lingüístico como geográfico. Árabe y beréber son los casos más notables, pero dentro de un conjunto de otras lenguas no hispánicas y no europeas que empiezan a tener un peso más que anecdótico en nuestro país. Estamos, pues, en una situación de mezcla lingüística totalmente diferente de la que se observaba hace 10 o 15 años. Pero lo que es preciso averiguar es cómo este proceso está afectando a las posiciones relativas de la población de origen catalán y de origen castellano, y a través de este hecho, evidentemente, la comprensión de la situación del catalán en este nuevo panorama lingüístico.

Pues bien, los resultados son bastante sorprendentes y bastante favorables, a pesar del reto que la llegada de nuevos inmigrantes plantea para la lengua catalana. Aunque el grupo de procedencia lingüística estrictamente catalana

tiende a disminuir, con el tiempo, en el ámbito metropolitano, este hecho se ve compensado por la ganancia de personas que consideran lenguas propias tanto el catalán como el castellano. El mestizaje no sólo se opera con la presencia de otras lenguas, sino, sobre todo y de una manera más profunda, en el crecimiento de una población que se considera bilingüe por nacimiento, y que supone la disminución relativa de los dos grupos de origen lingüísticamente puros, por decirlo así. Teniendo presente este fenómeno, el grupo de las personas que se consideran de habla castellana continúa siendo superior al de quienes se consideran de habla catalana, en el ámbito metropolitano, pero este último ya casi llega a la mitad de la población y, en todo caso, no disminuye proporcionalmente por el hecho de que han llegado personas nativas de otras lenguas.

De acuerdo con este resultado, por tanto, la reproducción de las personas catalanohablantes no se encuentra en retroceso ante el crecimiento de los nativos de otras lenguas. Tampoco aumenta de una manera notable. Las posiciones relativas de catalán y castellano como lenguas nativas se mantienen con una ligera disminución del castellano, a pesar del gran número de inmigrantes de zonas de habla castellana que han llegado en los últimos años. Más aún: el fenómeno del bilingüismo como origen lingüístico crece, quién sabe si como respuesta a una voluntad de afirmar la pertenencia al grupo lingüístico catalán por parte de inmigrantes de segunda generación, ante la proliferación de la presencia de otras lenguas.

Esta hipótesis parece confirmarse si observamos lo que ha ocurrido en la Primera y la Segunda coronas metropolitanas, las zonas geográficas más castellanizadas de Cataluña. Ciertamente, la presencia de personas que se consideran exclusivamente de habla catalana tiende a disminuir en ambas zonas, pero paralelamente el crecimiento de la inmigración de otros orígenes lingüísticos, aumenta enormemente la presencia de quienes se consideran bilingües. ¿Se trata de un impulso de afirmación del catalán como lengua propia en un intento inconsciente de mantener las características culturales locales específicas? Tal vez. Sin embargo, de momento, lo que constatamos es que no parece que las personas que se consideran de habla catalana vayan disminuyendo con la venida de recién llegados, sino que más bien se reduce el número de quienes se consideran exclusivamente de habla castellana.

¿Cuál es la influencia del tamaño de los municipios en la evolución de la composición lingüística? Entre los años 1995 y 2006, son sobre todo los municipios pequeños, de menos de 10.000 habitantes, los que más han variado: el porcentaje de población

catalana ha disminuido mucho, a favor de los bilingües y también de los nativos de otras lenguas. Los pueblos pequeños, que en el año 1995 podían ser considerados aún como una reserva de lengua catalana, con más del 60% de la población que la consideraba como lengua propia, se han incorporado también al cambio en estos últimos 20 años, tanto por la llegada de inmigrantes como por la mayor movilidad interna en la RMB. En el año 2006, su población es todavía mucho más catalana, lingüísticamente hablando, que la de los municipios más grandes, pero la diferencia ha tendido a reducirse. En las poblaciones intermedias, de más de 10.000 habitantes pero inferiores a Barcelona, lo que ha disminuido es sobre todo el porcentaje de personas que se consideran de habla castellana, mientras que han aumentado los bilingües y los nativos de otras lenguas. Barcelona tiene su peculiaridad, como hemos señalado: a pesar de que la proporción de catalanohablantes de origen es inferior a la de los pueblos pequeños, es muy superior a la de los municipios intermedios, y se mantiene relativamente estable, aunque presente pequeñas variaciones. Es decir, las personas de habla catalana tienden a disminuir en conjunto, y viven sobre todo en pueblos pequeños y en Barcelona, mientras que los municipios intermedios están más castellanizados. En todas partes hay inmigrantes procedentes de otras lenguas, y un notable crecimiento del bilingüismo que tiende a hacer disminuir la distancia entre los dos grandes grupos lingüísticos que viven en el ámbito metropolitano.

1.3. Las características personales según el origen lingüístico

Detengámonos todavía un momento a considerar otros aspectos vinculados a la lengua de los entrevistados: las posibles diferencias por sexo, por edad y por origen geográfico. Son datos que nos ayudan a completar y a comprender los flujos y procesos a los que está sometida, en este territorio, la identidad lingüística de la gente.

Descartamos rápidamente las diferencias por sexo. Edición tras edición de la ECVHP hemos ido comprobando que no hay diferencias significativas entre hombres y mujeres con respecto al origen lingüístico, aunque encontramos pequeñas divergencias: hay unas pocas mujeres más que consideran que el castellano es su lengua y unas pocas menos que se declaran bilingües. Pero son diferencias muy pequeñas numéricamente, que prácticamente se hallan en el umbral de oscilación muestral. Esta constatación nos permite al menos descartar algunas hipótesis, como que haya una gran diferencia entre hombres y mujeres por origen geográfico, por capacidad de aprendizaje de las lenguas, etc. Dejamos a un lado, pues, la distinción según sexos, que no nos aparece como una variable que tenga consecuencias específicas en lo que respecta al origen lingüístico.

Muy diferente es el impacto de la edad, que sí muestra diferencias muy importantes vinculadas a varias etapas históricas (vease la figura 1), más que a la biografía de los entrevistados. Las generaciones antiguas, mucho más catalanas de origen, han ido dejando paso a generaciones más castellanizadas y, en los últimos años, más tendentes al bilingüismo.

Otro aspecto interesante que comentar es la relación entre lengua y origen geográfico, tal como podemos constatar en la tabla 3. Es claramente evidente que la relación entre el lugar de nacimiento y la lengua queda complicada, en Cataluña, por la magnitud de la llegada de inmigrantes a mediados del siglo xx, que supone que la reproducción lingüística del catalán no sea automática. El análisis de los procesos que se han producido en los últimos años nos muestra la evolución en curso, que podemos sintetizar de la siguiente manera:

a) Entre los nacidos en Cataluña es mayoritario el reconocimiento del catalán como lengua propia, pero va tendiendo a disminuir como única lengua propia, mientras que aumenta, en cambio, el porcentaje de quienes se sienten bilingües desde el origen. El grupo de quienes dicen que el castellano es su lengua es de aproximadamente el 30%, y se mantiene muy estable. En este sentido, podemos considerar que es el catalán, como única lengua propia, la que tiende a perder terreno entre la gente que nace en este territorio. Hasta el año 2006 no se detectan todavía personas nacidas en Cataluña que se consideren nativas de otros grupos lingüísticos.

b) Entre los nacidos en el resto de España, la situación se mantiene muy estable: la gran mayoría considera que el castellano es su lengua, sólo un grupo muy pequeño dice que su lengua es el catalán, y hay cierta tendencia al aumento de los bilingües. Se trata, en conjunto, de un grupo de gente que muy probablemente se trasladó a Cataluña hace ya muchos años, y en edades en las que la primera lengua estaba ya fijada. Tampoco aquí encontramos, de momento, un contingente importante de personas que se consideren nativas de otras lenguas.

c) Finalmente, si prescindimos de los nacidos en el resto de la Unión Europea —porque, al ser pocos, la muestra es demasiado reducida para extraer conclusiones fiables—, vemos que los nacidos en el resto del mundo son los que introducen una gran novedad en este ámbito; para empezar, porque su presencia se multiplica por 10 en relación con la que tenían en el año 2000; y, además, son los que realmente aportan una diversificación lingüística desconocida hasta ahora entre nosotros. Más de la mitad son de habla castellana —debido a la gran aportación de inmigrantes procedentes de América

Latina—; el 21,0% procede lingüísticamente del árabe y del beréber, y el 16% son nativos de otras lenguas muy variadas.

Otros datos de la tabla 3, que relacionan la lengua con la categoría profesional, nos aportan también un conjunto de informaciones bastante interesantes. Las personas de habla catalana han ocupado, tradicionalmente, posiciones más elevadas en la estructura laboral que las personas inmigrantes; éste es un efecto del tipo de inmigración que se produjo a mediados del siglo xx, caracterizada por la llegada de personas procedentes de ámbitos rurales del resto de España, y de muy baja cualificación. Esta tendencia se mantiene, pero si comparamos los datos de los años 1995, 2000 y 2006, vemos que el predominio de los catalanes en las categorías profesionales más altas tiende a disminuir, en parte porque ha crecido el porcentaje de bilingües, y en parte porque también los procedentes de otras lenguas entran a formar parte de este colectivo de profesionales de alto nivel.

2. La transmisión lingüística familiar

Analizaremos, en este apartado, un hecho que tiene mucha importancia para ver las tendencias lingüísticas de fondo en el ámbito metropolitano: la transmisión lingüística familiar, es decir, la reproducción lingüística de una generación a la siguiente. Espontáneamente se tiende a creer que las personas aprenden la lengua de sus padres, y que por tanto la reproducción lingüística se lleva a cabo de una manera mecánica. Pero esto sólo es así en territorios monolingües con muy poca movilidad, situación cada día menos frecuente en nuestro mundo. Siempre que hallamos coexistencia lingüística en un mismo territorio es preciso que nos preguntemos cómo se desarrolla la reproducción lingüística generacional, y si hay lenguas que aumentan rápidamente el número de sus hablantes mientras que otras tienden a perderlos.

Los factores que influyen en la forma de reproducción lingüística generacional son varios; no entraremos aquí en detalle, pero obviamente el volumen de los diferentes grupos lingüísticos tiene mucha importancia, así como la posición social de sus hablantes, la voluntad colectiva de mantenimiento de una lengua, etc. Cuando comparamos las tendencias de la reproducción lingüística en Cataluña y en el ámbito metropolitano, para 2006, podemos observar diferencias muy importantes que hay que relacionar sobre todo con el diferente volumen de hablantes de cada lengua en cada territorio.

Cuando analizamos la evolución que se ha producido en el ámbito metropolitano a través del tiempo, a partir de las distintas ediciones de la ECVHP, vemos que la reproducción lingüística familiar es un fenómeno que presenta una notable estabilidad (véase la tabla 4).

Disponemos de una serie que empieza a ser larga y que nos permite constatar, sorprendentemente, que los resultados obtenidos son muy similares. Podemos, pues, tener casi la certeza de que la ECVHP nos da una muy buena medida de la transmisión lingüística familiar.

Si empezamos analizando qué proporción de personas vive en hogares en los que todos se consideran de la misma lengua, podemos ver que la comparación entre Cataluña y el ámbito metropolitano, para el año 2006, nos muestra la existencia de unas condiciones casi inversas en lo que respecta al porcentaje de familias de lengua catalana y de lengua castellana en cada uno de estos dos territorios. En Cataluña, en un tercio de los hogares en los que conviven una pareja y alguno de sus hijos o hijas todos se consideran de habla catalana, porque todos los miembros participan de esta condición, mientras que en la RMB esto sucede en menos de un cuarto de los hogares de estas características. Al mismo tiempo, casi un tercio de los hogares metropolitanos están formados por personas de habla castellana, mientras que para el conjunto de Cataluña este grupo es sólo un poco superior a una cuarta parte del total. Sin embargo, en cualquier caso, y establecido el hecho de la mayor dificultad de reproducción del catalán en el ámbito metropolitano, es evidente que sólo en una minoría de casos la reproducción lingüística catalana se encuentra en unas condiciones favorables para tener continuidad entre una generación y la siguiente.

El resto de situaciones, la de las parejas mixtas desde el punto de vista de su lengua y la de los hogares mutantes, en los que el padre y la madre son hablantes de una lengua e hijos/hijas de otra o de más de una, son similares entre Cataluña y la RMB. Siempre en este último territorio tiende a producirse una mayor mezcla, una mayor tendencia al bilingüismo. Siempre se mantiene también la tendencia a una mayor adopción del catalán, y sobre todo del bilingüismo, en los casos de bilingüismo de la pareja o de mutación generacional; los casos de paso del catalán al castellano son muy limitados, como puede comprobarse. Sin embargo, no olvidemos que, a pesar de lo que pueda parecer al ver estas cifras, que harían pensar que se está produciendo un aumento de las personas de habla catalana, esto no es así, y en seguida veremos como la disminución de los hogares de lengua estrictamente catalana es muy visible en el ámbito metropolitano. En efecto, hay un elemento numérico perverso que se oculta detrás de los datos, y que ya hemos puesto de manifiesto en los distintos informes: en las parejas mixtas cuyos hijos adoptan el bilingüismo o el castellano, hay una pérdida numérica real de personas de habla catalana a favor de personas bilingües o castellanas. Y este hecho provoca, a medida que aumentan las personas bilingües, una disminución

sistemática del porcentaje de personas que consideran que el catalán es su lengua.

Los datos de 2006 difieren sustancialmente en dos aspectos, si los comparamos con los de años anteriores: por una parte, el fuerte aumento de las situaciones en las que intervienen otras lenguas diferentes del catalán y del castellano. Se trata de un aumento espectacular, aunque continuamos hablando de un fenómeno minoritario. Por otra parte, hay una gran diferencia en el aumento que experimentan todas las situaciones de bilingüismo entre catalán y castellano, tanto en familias lingüísticamente homogéneas o en parejas lingüísticamente mixtas, como, sobre todo, en casos en los que el padre y la madre son de habla castellana y los hijos e hijas consideran que sus lenguas son tanto el catalán como el castellano.

Primera afirmación que podemos efectuar, a la vista de estas cifras: la diversidad lingüística en el ámbito metropolitano es ahora mayor y, como consecuencia, también la reproducción lingüística familiar tiende a la mezcla y a la diversificación; mientras que en las ediciones anteriores el grupo en que se producía una transmisión lingüística homogénea —es decir, que de padres catalanes, castellanos o bilingües nacían hijos catalanes, castellanos o bilingües— era muy estable y comprendía a más de tres cuartas partes de la población, en el año 2006 había disminuido considerablemente, y ya era sólo del 63,0%. Incluso, si sólo nos fijamos en el dato de los nacidos en Cataluña y en España, dejando a un lado a las personas procedentes de otros países, la cifra es del 65,5%, notablemente inferior a las obtenidas anteriormente. La tendencia es, pues, a una reproducción lingüística más compleja, en la que la convivencia de varias lenguas acaba creando una tipología complicada, con situaciones nuevas de evolución relativamente imprevisible.

¿Qué más podemos deducir de los datos obtenidos? Pues bien, sólo en una de cada cuatro familias el padre, la madre y los hijos son catalanes; es decir, para el conjunto de los habitantes del ámbito metropolitano, la proporción baja respecto de años anteriores; mirando sólo los nacidos en Cataluña y en España, la cifra asciende hasta el 26,9%, de forma que es muy similar a la de años anteriores. Baja muy rápidamente, en cambio, el porcentaje de familias en las que todos los miembros se consideran de habla castellana, aunque continúa superando el porcentaje de hogares totalmente catalanes. Si prescindimos de los nacidos fuera de España, este porcentaje disminuye todavía un punto, porque quedan fuera las familias procedentes de América Latina. Por otra parte, el porcentaje de familias en las que todos los miembros se consideran a la vez de habla catalana y castellana asciende, en cambio, rápidamente.

Es también notable lo que sucede en el caso de familias de padre y madre castellanos: en muy pocos casos los hijos se consideran exclusivamente catalanes, pero en muchos se consideran bilingües; la catalanización, entendida como adopción del catalán como lengua propia, tiende a aumentar, pero en paralelo a la reproducción del castellano. En este mosaico lingüístico resulta difícil saber si el catalán tenderá a progresar o a retroceder en términos de lengua reconocida como materna o propia, cuestión no menor, porque su grado de vinculación emocional e identitaria suele ser muy distinto según hablamos de «nuestra lengua» o de una lengua aprendida posteriormente. Lo que constatamos es que va disminuyendo la identificación con el catalán como lengua exclusiva, pero no disminuye el número de quienes también la consideran propia; se trata, probablemente, de una de las consecuencias de un tipo de sociedad en la que ha aumentado mucho la movilidad, y las raíces identitarias antiguas y «puras», por decirlo así, tienden a dejar paso al mestizaje, también en el ámbito lingüístico.

La ECVHP empieza a aportar información sobre otro hecho que en el futuro puede tener mucha importancia para la situación de la lengua catalana: la transmisión lingüística familiar en los casos en que el padre y la madre proceden de otras lenguas. Si la familia continúa viviendo en el ámbito metropolitano, ¿qué ocurrirá con los hijos e hijas? ¿Cuál será su lengua? Es evidente que si la segunda generación de migrantes cree que su lengua es el castellano y el proceso migratorio continúa aumentando al ritmo de los últimos años, será muy difícil para la lengua catalana mantener un espacio ahora ya tan limitado. La cuestión de la lengua de la segunda generación de inmigrantes es, pues, un elemento capital para evaluar la salud del catalán.

En la RMB disponemos todavía de muy pocos casos en los que pueda saberse la opción adoptada por las familias inmigrantes procedentes de lenguas que no son ni el castellano ni el catalán. Hay el 3,2% de casos que corresponden a hogares en los que todos los miembros tienen una lengua nativa diferente del catalán o el castellano, y sólo el 0,8% corresponde a situaciones en las que el padre y la madre son nativos de otra lengua y los hijos o hijas se inclinan por alguna de las dos lenguas más habladas en el ámbito metropolitano. De éstos, el 0,4% considera el castellano como su lengua, el 0,3% se considera bilingüe y el 0,1%, de lengua catalana. Son cifras insuficientes para extraer conclusiones potentes, pero indicativas de las tendencias que pueden estar desarrollándose en relación con la lengua que adoptarán los inmigrantes de segunda generación.

3. El uso del catalán

El uso del catalán es tan versátil, depende tanto de la persona con quien se habla en cada situación, que siempre resulta

muy difícil intentar medirlo. La ECVHP optó hace tiempo por incorporar algunas preguntas a fin de poder tener referencias sobre este aspecto de la lengua, y se inclinó por las situaciones que podemos considerar más estables, que son las de la lengua empleada con las personas con las que se convive en el hogar, y la lengua empleada en la relación con el padre, con la madre o con los hijos.

La tabla 5 nos muestra una situación de una relativa estabilidad, también, respecto al uso de las distintas lenguas como vehículos de relación en el hogar. Obviamente, la edición de 2006 pone de manifiesto la existencia, tanto en Cataluña como en el territorio metropolitano, de hogares cuya lengua de uso no es ni catalán ni castellano, sino el árabe o el beréber, especialmente presentes en la Segunda corona metropolitana, o de otras lenguas, cosa que no sucedía de una manera tan notable en el año 2000. Esta es indudablemente una novedad que hemos constatado ya en el análisis de la identidad lingüística y de la transmisión familiar. Ahora bien, el grosor numérico de estas aportaciones lingüísticas foráneas muestra que es, por ahora, bastante limitado.

Sin embargo, ¿qué ocurre con el catalán como lengua de uso en el hogar? Pues que queda bastante por debajo del porcentaje de hogares en los que el castellano es la lengua utilizada. En el conjunto de Cataluña, su peso es mucho más importante que en el ámbito metropolitano, por una razón evidente: la Primera corona muestra, también en este aspecto, una castellanización intensa, que hace caer los porcentajes de hogares que hablan en catalán en el conjunto del ámbito. La ciudad de Barcelona se asemeja más al conjunto de Cataluña, como corresponde a una población en la que la identidad lingüística catalana es más elevada que en las coronas metropolitanas. Y, como siempre, es en Barcelona donde se da una mayor tendencia al bilingüismo, de modo que entre hogares que usan el catalán y hogares que utilizan ambas lenguas ya llegan a igualar el número de las de habla castellana. Esto no sucede en el resto de la RMB, donde la distancia entre el porcentaje de hogares castellanos y catalanes es mucho mayor.

Hay una característica que debe destacarse: a pesar de las tendencias al bilingüismo, se produce con frecuencia una cesión del catalán ante el castellano. En efecto, si comparamos el porcentaje de personas que dicen que su lengua es el catalán con el de las que dicen que es la lengua que hablan en su casa, este último porcentaje es menor. Es la tendencia inversa a la que se da con el castellano: es la lengua común en un porcentaje más elevado de hogares que en el de personas que la consideran su lengua. Esto, tanto en Cataluña como en la RMB. El mismo fenómeno se produce en lo que respecta a la lengua utilizada para hablar con el

padre o con la madre, con mayor distancia todavía entre los porcentajes de personas catalanas y la lengua que utilizan con sus progenitores, que tiende a ser favorable al castellano, como puede verse en la figura 2. Es decir, que hay personas de habla catalana que, en casa o con sus padres, pasan al castellano, por distintas razones; sólo en el caso de la relación con los hijos el catalán gana terreno respecto del porcentaje de personas que se consideran de habla catalana.

Dicho de otro modo, comprobamos a partir de los datos lo que la práctica nos ha mostrado tantas veces: el catalán tiene mucha tendencia a retroceder, en el uso, frente al castellano, siguiendo una norma no escrita que supone que los catalanes dominan ambas lenguas y los castellanos no, y que por tanto hay que subordinar habitualmente el uso del catalán ante el castellano. Si esto sucede en el hogar, donde el uso de una u otra lengua no suele suponer ninguna imposición, ¿qué no sucederá en los intercambios entre desconocidos, sobre todo cuando vuelve a ser evidente que hay una población recién llegada que no nos entiende cuando le hablamos en catalán?

La comparación en el tiempo nos habla de nuevo de la tendencia de fondo en lo que respecta al uso del catalán: los hogares en los que el catalán es la única lengua utilizada habitualmente van disminuyendo con el tiempo, incluso si les sumamos los hogares en los que conviven catalán y castellano. Este hecho es especialmente notorio en la Segunda corona metropolitana, territorio que en los últimos años ha experimentado cambios muy importantes, probablemente porque la llegada de la nueva inmigración ha sido especialmente intensa, y también por el traslado de muchas personas que habitaban anteriormente en Barcelona o en la Primera corona.

Los hogares en los que el castellano es la lengua común también han tendido a disminuir, pero mucho menos que los catalanes, y probablemente como efecto de la entrada de otras lenguas. En cualquier caso, su peso continúa siendo muy importante en algunas zonas, especialmente en la Primera corona. Está aumentando el número de hogares bilingües, pero con un 70% de hogares en los que el castellano es la lengua empleada colectivamente queda bastante de manifiesto la dificultad de penetración del catalán, si dejamos al margen los medios institucionales como la escuela o la televisión.

Nacer en Cataluña es, ciertamente, un factor positivo en lo que respecta a reconocer el catalán como lengua propia y utilizarlo en el hogar y con las personas más próximas. Pero no implica que esto se haga forzosamente; más bien al contrario, aunque las personas nacidas en Cataluña son las que más utilizan el catalán en las relaciones familiares,

muchas de ellas, aun habiendo nacido aquí, emplean el castellano como vehículo de comunicación familiar. De hecho, la comparación en el tiempo muestra que el porcentaje de personas que hablan en catalán con sus hijos, por ejemplo, tiende a disminuir y no a aumentar, como podría pensarse teniendo presente que se emplea más esta lengua con los hijos que con los padres.

El análisis del uso del catalán en las relaciones familiares nos proporciona, en conjunto, informaciones algo contradictorias: en algunos aspectos el catalán parece ganar terreno; en otros, perderlo. En la tendencia de fondo, más bien se manifiesta un lento retroceso, no solamente como resultado de las migraciones, sino también de los hábitos lingüísticos de las personas nacidas en Cataluña. Pero si en la identidad lingüística y en el uso las tendencias son más bien negativas, en el conocimiento del catalán, que es donde puede detectarse la voluntad institucional y colectiva para el mantenimiento de la lengua, las situaciones observadas parecen bastante más esperanzadoras.

4. El conocimiento del catalán

Hemos hablado hasta aquí de la identidad lingüística de las personas que viven en la RMB y de la lengua que utilizan para hablar con sus parientes más cercanos. Situaciones que, en cierto modo, no dependen de la voluntad personal, sino de hechos externos: dónde se ha nacido, con quién se convive, etc. El conocimiento de una lengua depende también en gran parte de circunstancias externas, vinculadas a qué lengua se habla en el entorno, o qué lengua se aprende o se habla en la escuela. Al mismo tiempo, es también el resultado de una voluntad personal y colectiva: el esfuerzo que realiza cada persona para conocer mejor una lengua, el que efectúa un país para dar a su ciudadanía la ocasión de conocerla a fondo, si es su lengua materna, o de aprenderla si no es así. A través del conocimiento del catalán que tiene la población metropolitana y a través de la evolución de los procesos de este conocimiento podemos saber también otras cosas, como la importancia social que se ha dado al catalán en distintos momentos de la historia, así como la tendencia, más allá de la evolución de la población y las migraciones, a la consolidación o al debilitamiento de esta lengua.

4.1 El conocimiento del catalán en el conjunto de la población del ámbito metropolitano

En este aspecto, la tabla 6 (véase también la figura 3) nos indica que los datos de la ECVHP muestran una situación positiva: en el año 2006 ya más de la mitad de la población de más de 18 años de Cataluña, y también de la RMB, declara que habla y escribe el catalán. Un porcentaje que

ha ido aumentando en cada edición, y que ha duplicado las cifras obtenidas en el año 1985 para el área metropolitana, ámbito territorial que fue considerado en aquel momento. En el año 2006, todavía una cuarta parte de la población, aproximadamente, no habla el catalán, pero la gran mayoría de estas personas dice que lo entiende. Hay que tener presente que, como hemos hecho constar en otras ediciones, los datos no se basan en ninguna prueba de conocimiento, sino en las declaraciones de las personas entrevistadas, de manera que no sabemos cuál es el grado real de conocimiento ni si es homogéneo. Pero la declaración de «saber una lengua» tiene ya en sí un valor simbólico de interés por su aprendizaje, sobre todo cuando se procede de zonas distantes.

El porcentaje de las personas que no entienden el catalán crece ligeramente, en la RMB, en comparación con la cifra obtenida en los 10 años anteriores, pero, sorprendentemente, no refleja el volumen de recién llegados que sabemos que han llegado en este período, y que hipotéticamente podían haber hecho crecer muchísimo la cifra de quienes no entienden el catalán. Al mismo tiempo, es menor que la obtenida unos años antes. Así, por ejemplo, en la Primera corona, que ha sido en todos estos años la zona más castellanizada, se ha pasado del 13% de personas que declaraban no entender el catalán, en el año 1985, al 6% en 2006, a pesar de la fuerte implantación de la nueva inmigración en este lugar. En cualquier caso, que 3 de cada 4 personas de la RMB sepan hablar el catalán es un hecho que, sin poder ser considerado como una situación óptima, es mejor que la que se observaba en el área metropolitana hacia 1985, momento en el que sólo el 60% aproximadamente de la población se declaraba capaz de hablarlo. Una primera conclusión, pues, es que de momento no se detecta un descenso fuerte en el conocimiento del catalán como consecuencia de la inmigración reciente, sino que los niveles de conocimiento siguen mejorando globalmente, continuando una tendencia ya advertida en años anteriores.

Como era previsible, la Primera corona es todavía la excepción, donde sólo el 43% de la población declara hablar y escribir el catalán. Pero la mejora del conocimiento del catalán, en este territorio, es incluso superior a la que encontramos en Barcelona y sobre todo en la Segunda corona. La ciudad de Barcelona es el territorio con un mejor conocimiento del catalán, superior al del conjunto de Cataluña y sólo superado por el conocimiento que tiene la gente en los pueblos pequeños de la RMB; en Barcelona, el porcentaje de gente que no habla catalán es del orden de sólo el 22%. La ciudad es, desde este punto de vista y en este período, un espacio de catalanización acentuada que parece desempeñar un papel de motor respecto de su entorno en lo que respecta al conocimiento del catalán.

Ciertamente, las personas nacidas en Cataluña tienen más probabilidades de un buen conocimiento del catalán que las nacidas en otros lugares (véase la figura 4): 3 de cada 4 hablan y escriben el catalán; pero como veíamos, el lugar de nacimiento no supone el conocimiento de un modo mecánico. Entre los nacidos en el resto de España continúa habiendo un grupo numeroso que no habla catalán, y entre los nacidos fuera de Europa la dificultad para entender el catalán queda bien patente. Sin embargo, en conjunto, el conocimiento del catalán no se presenta tan vinculado al lugar de nacimiento como sobre todo a la edad: mientras que en las edades avanzadas hay más personas que dicen que su lengua es el catalán, en las edades jóvenes, con menos catalanes de origen, el conocimiento es superior, mejora vinculada indudablemente al esfuerzo que se ha realizado en las escuelas.

4.2. ¿Qué aprenden los recién llegados?

Queda claro, pues, que el conocimiento del catalán mejora. Dicho esto, ¿qué ocurrirá, desde el punto de vista lingüístico, con las nuevas migraciones? Las respuestas obtenidas en el año 2006 por la ECVHP nos indican una tendencia muy clara: entre las personas nacidas fuera de España, el conocimiento del castellano es muy superior al del catalán, tal como se observa en la figura 5.

Los inmigrantes procedentes de la Unión Europea tienen un nivel de conocimiento de ambas lenguas muy superior al de quienes proceden de otras zonas, pero, sobre todo, se marca una fuerte diferencia entre catalán y castellano: mientras que casi nadie dice no ser capaz de entender el castellano, más de uno de cada cuatro de los inmigrantes procedentes de fuera de la Unión Europea dice que no entiende el catalán, y sólo uno de cada cinco, aproximadamente, es capaz de hablarlo, frente al 95% capaz de hablar castellano.

Cifras, pues, que continúan alertando sobre las consecuencias lingüísticas de la nueva inmigración, aunque no suficientemente voluminosas, en el conjunto de la población, para hacer visible un descenso global muy pronunciado en la comprensión de la lengua, pero con una tendencia muy clara a adoptar el castellano como lengua de comunicación en el territorio de la Región Metropolitana de Barcelona.

5. Conclusiones

¿Qué podemos concluir, pues, después de esta exploración de la evolución lingüística en la Región Metropolitana de Barcelona? Todo lleva a pensar que, como resultado de las dos olas migratorias que se han producido a lo largo del siglo xx y en el inicio del xxi, hay dos procesos en curso: el primero es el de la catalanización muy lenta de la población hija de los inmigrantes procedentes del

resto de España, que supuso una fuerte castellanización de Barcelona y sus alrededores. El castellano está muy vivo en las generaciones de esta población, y es considerado con frecuencia su lengua y empleado en las relaciones familiares, pero parte de sus descendientes se consideran ya de habla catalana o bilingüe, incluso aunque en casa utilicen el castellano. En este sentido, el catalán tiende, muy lentamente, a recuperar terreno. Paralelamente, sin embargo, se produce otro fenómeno, característico de este inicio del siglo xxi: la llegada de nuevos inmigrantes, muchos de ellos de lengua castellana, aunque sean de origen americano, y de otras lenguas más alejadas de la nuestra, como el árabe o el beréber. La tendencia de estos recién llegados es la de aprender el castellano como lengua de uso. Y en este sentido, el catalán tiende a retroceder como lengua propia de la población de Barcelona, aunque el impacto de las nuevas migraciones no es todavía demasiado fuerte en las cifras obtenidas en el año 2006.

Estos dos procesos van en direcciones opuestas, y comportan que los resultados no sean demasiado diferentes de los que encontrábamos en ediciones anteriores de la ECVHP, pero que ahora son resultado de una mayor mezcla, de un mayor mestizaje. En cualquier caso, y sintetizando muchísimo los resultados obtenidos, podemos decir que un tercio de la población metropolitana se considera de habla catalana, y una mitad de habla castellana. Mientras tanto, crece un tercer grupo de personas bilingües y un cuarto de personas nativas de otras lenguas.

En la ciudad de Barcelona y en los pueblos pequeños es donde hay más personas de habla catalana, pero en los pueblos ha tendido a disminuir y se va instalando también la diversidad lingüística. Notablemente, encontramos la aparición de lenguas foráneas en todos los ámbitos geográficos de Cataluña, con una intensidad variable pero no demasiado diferenciada.

Cada vez hay menos familias en las que tanto los progenitores como los hijos/as tengan exclusivamente el catalán como lengua propia. También hay menos de habla castellana que transmitan únicamente el castellano, porque las generaciones más jóvenes tienen una mayor tendencia al bilingüismo, hecho que finalmente hace que el catalán crezca también como lengua propia de la población. En este sentido, y comparando con años anteriores, va produciéndose un aumento del porcentaje de personas de habla catalana.

Respecto al uso del catalán en las relaciones familiares, las informaciones son algo contradictorias: en algunos aspectos el catalán gana terreno, en otros lo pierde; el conjunto es más bien negativo, aunque hay tendencia a hablar más el catalán con los hijos que con los padres.

En relación con el conocimiento del catalán, en cambio, los datos ponen de manifiesto una mejora continua a lo largo de los años: tanto en Cataluña como en la Región Metropolitana de Barcelona, más de la mitad de la población de más de 18 años declara hablar y escribir el catalán; la llegada de nuevos inmigrantes no parece haber afectado significativamente a este hecho. Incluso en la Primera corona barcelonesa, el territorio más castellanizado, aumenta el conocimiento del catalán con relación a años anteriores.

A pesar de todo, el impacto de la nueva inmigración, que de momento no parece estar alterando negativamente la situación del catalán, continúa planteando dudas en relación con el futuro: mientras que el 95% de las personas procedentes de fuera de Europa dicen que son capaces de hablar en castellano, el 25%, aproximadamente, de este grupo dice que no entiende el catalán, y sólo el 20% es capaz de hablarlo. El crecimiento de la inmigración supone, pues, sobre todo en el uso público, un refuerzo de la lengua castellana que no sabemos hasta qué punto puede quedar contrarrestado por el esfuerzo institucional.

Aun así, la situación de creciente plurilingüismo en la RMB crea escenarios nuevos, inexistentes hasta ahora, que pueden tal vez contribuir a cambiar las actitudes lingüísticas de la población y tender, en este sentido, a querer mantener el catalán como lengua de identidad diferencial.

LAS RELACIONES SOCIALES

Antoni Ramon

Introducción

En este artículo se analizan los hábitos y las expectativas de la población de la Región Metropolitana de Barcelona (RMB) en varias esferas individuales y sociales, con el objetivo de identificar los mecanismos principales de relación e inserción de los individuos en la sociedad. En primer lugar, se consideran las redes de sociabilidad de la población, a partir del análisis de las relaciones personales y sociales y del tipo de ayuda que reciben en caso de necesidades de distinta índole. Un segundo ámbito de análisis son las expectativas de la población respecto a la evolución de sus relaciones, de su nivel de vida y de la sociedad en general. El tercer bloque de información que se ofrece se refiere al posicionamiento de la población en términos ideológicos, religiosos y políticos.

1. Redes de sociabilidad

La información sobre las relaciones que la población de la Región Metropolitana de Barcelona mantiene con su entorno

permite identificar la importancia de los distintos vínculos personales y permite observar que estos vínculos difieren según las características demográficas de las personas.

Las relaciones con familiares son las más extendidas, ya que prácticamente nadie menciona que no tiene familia y, en caso de tenerla, casi nadie manifiesta no relacionarse nunca con ella. Las relaciones con familiares, además, son las más frecuentes. Más de 8 de cada 10 personas se relacionan con familiares una vez por semana o más. Cabe destacar que 4 de cada 10 se relacionan todos los días.

La inmensa mayoría de la población también tiene relaciones de amistad, que son muy frecuentes. En este caso, el 3,7% manifiesta no tener amigos, mientras que el 3,3% los tiene pero no los ve nunca. Aunque con los amigos las relaciones no son tan frecuentes como con los familiares, casi una quinta parte de la población se relaciona diariamente con amistades y casi la mitad se relaciona con ellas semanalmente. Cuando se tiene novio/a, las relaciones son todavía más intensas, ya que son mayoritariamente diarias (véanse las figuras 1 y 2).

Con los vecinos, las relaciones también son frecuentes, ya que predominan los contactos diarios o semanales. En este caso, sin embargo, hay que destacar que una cuarta parte de la población, aunque tiene vecinos, no se relaciona nunca con ellos (véase la tabla 1). Esta circunstancia pone de manifiesto cierta debilidad de las relaciones de vecindad, a pesar de que no se dispone de la evolución de estos vínculos relacionales a lo largo de los años.

Lógicamente, el ámbito laboral y el de los estudios comportan unas relaciones muy frecuentes con los compañeros y compañeras, principalmente diarias. Hay que retener, sin embargo, que el 14,2% de la población no se relaciona con los compañeros de trabajo o estudios.

Finalmente, cuando se pertenece a asociaciones, partidos políticos o sindicatos, las relaciones con compañeros acostumbran a ser más esporádicas que las citadas hasta el momento. Además, sobresale significativamente el colectivo que no se relaciona nunca con este tipo de compañeros. Los vínculos que genera el llamado *tercer sector* parecen, pues, débiles para la mayoría de la población vinculada con él, ya que lo más habitual es estar asociado, pero no participar activamente.

Los distintos tipos de relaciones no se dan con la misma intensidad según las características de las personas. Así, se aprecia que las relaciones con familiares y con vecinos se producen con más frecuencia entre las personas mayores, los jubilados y las amas de casa. Es interesante observar también que las

mujeres se relacionan con más frecuencia con familiares y que la población de la Primera corona metropolitana, la de categoría profesional más baja y menos nivel de estudios, mantiene más relaciones de vecindad que el resto. Debe interpretarse que las relaciones con familiares y vecinos son vínculos de carácter tradicional, que no provienen de una elección libre de las personas y, por tanto, de los lazos de afinidad individuales, sino que están marcadas por el contexto de parentesco y territorial de las personas.

Las relaciones más intensas con amigos y compañeros de trabajo o de estudio las protagoniza una población que tiene un perfil muy diferente al que se ha presentado hasta ahora. Éstas, especialmente las de amistad, al contrario de los vínculos familiares y de vecindad, son relaciones que se basan en la afinidad individual y, por tanto, en la elección personal. Habitualmente se reconoce que estos vínculos ganan peso en la sociedad contemporánea. A partir de la información disponible, se deduce que las relaciones de amistad se producen con más frecuencia entre la población joven y la estudiante. Por otra parte, hay más frecuencia de relaciones con compañeros de trabajo o estudios entre la población joven y la adulta de 25 a 44 años y, lógicamente, entre la población empleada y la estudiante. Se observa, además, que cuanto más elevado es el nivel de estudios, más frecuente es este tipo de relaciones. Se observa, pues, que a pesar del predominio de las relaciones familiares, entre los grupos más jóvenes y más formados aumentan las relaciones que provienen de la elección individual de las personas.

La localización de los vínculos relacionales de la población de la Región Metropolitana de Barcelona se basa en los ámbitos de proximidad geográfica (véase la tabla 2): en primer lugar, en el barrio, y en segundo lugar, en otros barrios del municipio de residencia. Seis de cada diez personas se relacionan más frecuentemente con personas del mismo municipio de residencia. La evolución temporal de la última década indica, sin embargo, ciertos cambios en esta cuestión.

Las relaciones más frecuentes con población residente en otras zonas metropolitanas diferentes del lugar en el que se reside son proporcionalmente escasas, pero mantienen su peso a lo largo de los años. Otro colectivo numeroso es el de las personas que se relacionan con otras de cualquier parte del territorio. Este grupo aumenta su peso entre 2000 y 2006. La información disponible pone de manifiesto la progresiva integración del territorio metropolitano, que se convierte cada vez más en un espacio habitual de la vida cotidiana de la población, no solamente en términos laborales, sino también en el ámbito del ocio y de las relaciones personales.

También se observan diferencias en la localización de las relaciones según las características sociodemográficas de la población. Así, las relaciones de más proximidad —en el ámbito del barrio— se dan entre la población de mayor edad. En cambio, entre la población joven, y a medida que aumenta el nivel de estudios y la categoría profesional, el territorio es menos decisivo en las relaciones que se mantienen, y se incrementan las relaciones en todo el ámbito metropolitano.

2. Redes de apoyo personal

En primer lugar, conviene mencionar que los temas planteados en este apartado afectan de forma muy desigual a la población de la Región Metropolitana de Barcelona. En el año 2006, la mayoría de la población no había tenido problemas de desavenencias familiares ni de búsqueda de trabajo. En cambio, en torno al 60% había tenido problemas de falta de recursos económicos y problemas afectivos y personales. Finalmente, la gran mayoría de la población había necesitado ayuda por situaciones relacionadas con la salud (83,4%).

Cuando se tienen problemas, la familia es el principal ámbito de apoyo al que acude la población. Más específicamente, la receptora de la mayoría de las demandas que se examinan en este apartado es la familia nuclear —padres y pareja.

La situación extrema la constituyen los problemas de salud, y en estos casos, la pareja, en primer lugar, los padres y los demás familiares son quienes ayudan en la inmensa mayoría de los casos. Cuando los problemas son de carácter económico, se acude más a los padres y a otros familiares y menos a la pareja. Debe tenerse en cuenta, en este punto, que los problemas económicos acostumbran a afectar a ambos miembros de la pareja.

Se aprecia un comportamiento diferente en el caso de problemas personales y afectivos y de desavenencias familiares, ya que en estas situaciones se acude primero a la pareja, también otros familiares, y menos a los padres, pero hay que destacar que en este caso ya aparece con cierta importancia el apoyo que proporcionan las amistades. Es evidente que cuando la población tiene dificultades en la esfera de las relaciones personales, el ámbito de los amigos y las amigas resulta más importante, aunque todavía predomina el apoyo de la familia. Finalmente, la búsqueda de trabajo es el único ámbito en el que el papel que tiene la familia es secundario, ya que se acude en primer lugar a amistades y, después, a profesionales (véase la tabla 3).

Es destacable que hay una presencia de personas que no acuden a nadie cuando tienen dificultades, que oscilan entre el 4,3% en caso de enfermedad y el 22,6% en caso de búsqueda de trabajo.

El ciclo vital es la variable que condiciona con mayor fuerza a quien se acude en caso de necesidad, tal como se observa en la figura 3. En prácticamente todos los casos analizados, la población joven tiene como apoyo clave a los padres, aunque en los casos de desavenencias familiares y de problemas personales gana peso la ayuda de las amistades. La población adulta recibe el apoyo básico de la pareja, mientras que las personas mayores acuden más a otros familiares, que no sean los padres o la pareja; es decir, a hijos, hermanos, etc.

Hay que destacar que en caso de enfermedad hay diferencias notorias según el sexo en lo que respecta a quién se acude (véase la figura 4). En esta situación, los hombres recurren principalmente a la pareja, mientras que las mujeres, además de a la pareja, se dirigen a otros familiares (hijos, hermanos). Las mujeres tienen menos posibilidades de encontrar apoyo en la pareja principalmente porque su esperanza de vida es más elevada (y, por tanto, hay más viudas que viudos). Las mujeres, en cambio, ejercen la función de apoyo a la pareja hasta edades avanzadas.

En la evolución de estas redes de ayuda entre 1995 y 2006 se observa una reducción del apoyo en los padres y un incremento de la ayuda proveniente de la pareja y de otros familiares. Estos cambios, sin embargo, son más atribuibles al envejecimiento de la población —más proporción de personas adultas y mayores— que a verdaderas transformaciones en la organización de las redes de apoyo.

3. Asociacionismo

La población de la Región Metropolitana de Barcelona que pertenece a alguna asociación no llega a la mitad del total y ha disminuido significativamente desde el año 2000 (del 51,9% al 44,8%). Esta tendencia evolutiva se aprecia en prácticamente todos los colectivos sociodemográficos. Los máximos contrastes en los niveles de asociacionismo se observan respecto a la categoría profesional y al nivel de estudios de la población, dado que la población de categoría profesional alta y la que ha alcanzado estudios superiores duplica las tasas de asociacionismo de la de categoría profesional baja y de la que no tiene estudios (véase la figura 5). El sexo y la edad también presentan contrastes importantes: los hombres pertenecen más a asociaciones que las mujeres y el grupo de edad menos asociado es el de 18 a 24 años. También se observan menores tasas de asociacionismo entre la población residente en la Primera corona metropolitana, en municipios de más de 100.000 habitantes —exceptuando Barcelona— y entre la población nacida fuera de la Unión Europea.

Las asociaciones que agrupan un mayor número de asociados son las deportivas, a las que pertenece casi una quinta parte de

la población. Hay que tener en cuenta que entre estas entidades figuran los clubes deportivos, y que en la mayoría de los casos, pertenecer a estos clubes significa sólo ser espectador de un acontecimiento deportivo (véase la figura 6).

En segundo lugar, hay una serie de entidades asociativas que reúnen entre el 5% y el 10% de la población, como, por ejemplo, las asociaciones de vecinos, las asociaciones profesionales, las ONG y entidades ecologistas, los sindicatos y las asociaciones culturales. El resto de asociaciones concentran menos del 5% de la población.

La mayoría de tipos de asociaciones presentan cierta estabilidad en las cifras de población asociada entre 1995 y 2006. Las variaciones más elevadas se producen en las asociaciones de vecinos, que atraen a menos población, y las ONG y entidades ecologistas, que atraen a más. Hay que considerar que esta evolución está claramente en relación con las tendencias sociales del momento.

El 4,8% de la población de la Región Metropolitana de Barcelona lleva a cabo alguna actividad de voluntariado. Los niveles más elevados de realización de estas actividades —aproximadamente el doble de la media general— se dan entre la población joven, la estudiante, las personas con más nivel de estudios y las de categoría profesional alta. Sin embargo, hay que tener en cuenta que hay otros colectivos con características sociodemográficas diferentes que no llevan a cabo actividades de voluntariado en sentido estricto —colaboraciones con asociaciones, etc.—, pero que proporcionan un apoyo asistencial fundamental respecto a su entorno próximo, cuidando de familiares enfermos, de personas mayores, etc.

4. Evaluaciones sobre las relaciones personales, el nivel de vida y la situación de Cataluña

La mayoría de la población de la Región Metropolitana de Barcelona considera que las relaciones con familiares (pareja y familia) y con amistades han evolucionado tal como esperaba (véase la figura 7). La diferencia principal que se observa es que en la evaluación de las relaciones familiares hay un porcentaje superior de percepción de mejora que en el caso de las relaciones de amistad. En ambos casos, por otra parte, las personas que consideran que sus relaciones han empeorado se sitúan alrededor del 5% del total. Durante los últimos años estas proporciones no han variado mucho, y únicamente se observa una reducción muy ligera de la población que considera que las relaciones han mejorado.

La edad es la variable que presenta más contrastes en relación con esta cuestión, ya que entre la población joven predomina la evaluación positiva en lo que respecta a la evolución de las relaciones familiares

y de amistad, mientras que entre la población de más edad —mayor de 45 años— la mayoría considera que han evolucionado tal como esperaba.

También se dispone de información sobre la evaluación del nivel de vida actual del propio hogar respecto al de hace un año. Los datos de la tabla 4 nos muestran que existe un predominio de personas que consideran que su nivel de vida continúa igual que hace un año, aunque el predominio de esta opinión era mucho más acentuado en las anteriores ediciones de la ECVHP. En el año 2006, las respuestas se han polarizado algo, ya que ha aumentado la proporción de personas que creen que su situación ha mejorado y también la de personas que perciben que su nivel de vida ha empeorado. En todo caso, esta última opinión supera con creces a la primera.

En relación con las previsiones de futuro del nivel de vida se dispone de las percepciones que se refieren al ámbito familiar y al conjunto de la sociedad, que pueden observarse en la figura 9. En el año 2006 predomina la opinión de que el nivel de vida del propio hogar se mantendrá igual que hasta ahora, mientras que las previsiones de mejora superan ligeramente a las de empeoramiento. En cambio, respecto al conjunto de la sociedad, la percepción de la evolución es mucho más negativa, y predominan las opiniones de quienes creen que el nivel de vida en general empeorará. La proporción de estas previsiones negativas ha aumentado mucho desde 1995, mientras que se ha reducido el porcentaje de personas que opinan que el nivel de vida general mejorará.

También en esta cuestión del nivel de vida, las personas jóvenes tienen una percepción más optimista que las de más edad. Esta evaluación positiva también aumenta cuanto más alta es la categoría profesional de la población. Destaca, por otra parte, que en relación con el origen geográfico, la población nacida fuera de la Unión Europea es la que percibe en mayor proporción una mejora en su nivel de vida respecto del de años anteriores. La conexión entre migración y expectativas de mejora de las condiciones de vida son obvias. En cambio, se observan elevadas proporciones de opiniones de empeoramiento del nivel de vida entre las personas jubiladas, las de 65 años en adelante y las de menor nivel de estudios. Esta última información pone en evidencia la percepción de pérdida de poder adquisitivo de la población que recibe pensiones de jubilación o de viudedad en el último período de expansión económica que ha vivido la Región Metropolitana de Barcelona.

La evaluación sobre la evolución social y política de Cataluña en relación con las expectativas que la población tenía hace unos años es bastante negativa (véase la tabla 5). Un tercio de las personas considera que la situación del país ha empeorado —opinión que aumenta entre 2000 y 2006—, mientras que otro tercio

menciona que el país ha evolucionado tal como se esperaba. La población que cree que Cataluña ha mejorado representa el 20,9% del total y se ha reducido sustancialmente desde el año 2000, en el que reunía a casi un tercio de la población. Hay que destacar, por otra parte, especialmente en la edición de 2006, la elevada proporción de respuestas «no lo sabe/no contesta».

En términos sociodemográficos, hay que destacar las elevadas proporciones de evaluaciones negativas sobre este asunto en la ciudad de Barcelona, entre la población con estudios superiores y de categoría profesional alta. Son notables, igualmente, los elevados niveles de respuesta «no lo sabe/no contesta» que se dan entre la población inmigrada y la población sin estudios.

5. Adscripción ideológica e identificación religiosa

Centro e izquierda son las adscripciones ideológicas predominantes entre la población metropolitana. Casi la mitad de la población se sitúa ideológicamente en el centro y una tercera parte lo hace a la izquierda. Destaca que la población que se ubica en la derecha del espectro ideológico no llega al 5% del total.

La población joven es la que se sitúa más a la izquierda ideológicamente, mientras que los posicionamientos de centro aumentan con la edad. El posicionamiento de izquierdas también se da más entre la población con más estudios y, al contrario de lo que podría suponerse, entre la de categoría profesional media y alta y la residente en la ciudad de Barcelona.

Hay que destacar también que cuanto mayor edad y menos nivel de estudios, y entre la población de categoría profesional baja, se incrementa la respuesta «no lo sabe/no contesta». Igualmente, una cuarta parte de los nacidos fuera de la Unión Europea no responden a la pregunta sobre la adscripción ideológica.

Más de la mitad de la población de la Región Metropolitana de Barcelona (56,7%) se identifica con la religión católica, mientras que más de una tercera parte no se identifica con ninguna creencia religiosa (38,0%). Del resto de adscripciones posibles, hay que destacar la musulmana (2,3%). En este aspecto se observan grandes contrastes según las características sociodemográficas de la población (véase la figura 10). Así, se identifican menos con la religión los jóvenes (el 57,5% no se identifica con ella), los hombres, la población con un nivel de estudios más elevado y la de categoría profesional alta. En cambio, destaca que el 77,0% de las personas mayores, el 75,0% de la población sin estudios, el 61,4% de la población que ha cursado estudios primarios y el 63,6% de las mujeres se identifican con la religión católica.

El otro gran contraste en esta cuestión lo ofrece el origen geográfico de la población, tal como se observa en la figura 13. Por una parte, la población inmigrada procedente de fuera de la Unión Europea es el colectivo de la Región Metropolitana de Barcelona con unos niveles de religiosidad más elevados. Entre esta población, las personas que no se identifican con ninguna religión son ciertamente minoritarias, mientras que la proporción de católicos es la mayoritaria y una cuarta parte manifiesta identificarse con la religión musulmana. Con proporciones reducidas también hay quienes se identifican como seguidores de iglesias evangélicas, de la iglesia ortodoxa y de la religión budista. Por otra parte, la población nacida en el resto de España se identifica mayoritariamente con la religión católica, mientras que entre la población nacida en Cataluña hay casi igualdad entre quienes no se identifican con ninguna religión y los que se identifican con la católica.

Se ha pedido a la población que se identifica con alguna religión, que evaluara su nivel de práctica religiosa (0=no practicante; 10=muy practicante). La media de la Región Metropolitana de Barcelona se ha situado en 3,7, y esto indica que a pesar de que estas personas se identifican con alguna religión, su práctica es bastante limitada. Las evaluaciones de práctica religiosa más elevadas se encuentran entre la población inmigrada de fuera de la Unión Europea (5,2, la única que supera el 5), las personas mayores (4,7), la población que se dedica a los trabajos del hogar (4,5), las personas jubiladas (4,3) y las que no tienen estudios (4,2).

6. Comportamiento electoral

En primer lugar, conviene mencionar que lo que se presenta a continuación es el voto declarado, las respuestas de la población a la pregunta sobre a quién votó, y no los resultados reales de las elecciones. Hay que observar, por otra parte, que en las tres convocatorias electorales de las que se dispone de información, hay alrededor del 15% de la población que no ha respondido.

El partido que recoge más votos en la Región Metropolitana de Barcelona es el PSC, tras el cual se sitúan las formaciones de raíz nacionalista, CiU y ERC. ICV y el PP ocupan un tercer nivel de voto. En términos generales, se aprecia una gran correspondencia entre la adscripción ideológica de la población y su comportamiento electoral. Las respuestas obtenidas sitúan el voto en blanco en porcentajes reducidos pero significativos y la abstención, en valores notorios en los tres casos.

Es suficientemente sabido que el comportamiento electoral de la población varía según el ámbito territorial de los

comicios. En el marco de la RMB, los mejores resultados del PSC y del PP se obtienen en las elecciones generales, mientras que los de CiU y ERC se producen en las autonómicas. Finalmente, ICV presenta resultados más positivos en las municipales.

Respecto al voto declarado según las características sociodemográficas de la población, una primera observación general presenta al PSC y al PP como los partidos con menos contrastes —aunque éstos existen— en voto obtenido según las características de la población. Puede señalarse que estos dos partidos tienen un voto bastante transversal, que proviene de todos los estamentos. En cambio, cuando se analiza el voto obtenido por CiU, ERC e ICV se detectan variaciones muy pronunciadas respecto a las características de la población. El voto de estas formaciones políticas se presenta más polarizado alrededor de ciertos colectivos sociodemográficos.

Las principales diferencias en el voto al PSC se producen en relación con el territorio, el lugar de nacimiento, el nivel de estudios y la categoría profesional. Este partido obtiene los mejores resultados en la Primera corona metropolitana y en los municipios más poblados de la RMB, exceptuando Barcelona. Por otra parte, también destacan los niveles de voto al PSC entre la población nacida en el resto de España, la que no tiene estudios y la de categoría profesional baja.

En el caso del PP, los porcentajes más elevados de voto se producen entre la población de mayor edad y con un nivel bajo de estudios. También se observan ciertas diferencias en el voto a favor de este partido en relación con el estatus profesional, ya que las personas de categoría profesional alta lo votan en una proporción más elevada. Finalmente, en relación con el origen geográfico, se produce una coincidencia con el PSC, dado que la población nacida en el resto de España es la que más vota al PP.

Ya se ha mencionado que el resto de partidos tienen un perfil de votantes mucho más definido que el PSC y el PP. En el caso de CiU, la edad, el origen geográfico y el estatus profesional son los factores que más identifican a la población que vota a este partido. A CiU, la votan en una proporción mucho más elevada las personas mayores, la población nacida en Cataluña y la de categoría profesional alta. También es en los municipios con menos población donde se detectan más votos para CiU. Hay que destacar, por otra parte, la escasa implantación de votantes de CiU en la Primera corona metropolitana, entre la población nacida en el resto de España y entre los jóvenes.

Las personas que votan a ERC tienen ciertas características similares a las que apoyan a CiU, pero también hay algunos rasgos que las diferencian claramente.

Entre las coincidencias, figura que los votantes de ERC son predominantemente nacidos en Cataluña —el voto que recoge entre la población de otros orígenes es muy reducido—, que hay más votantes de categoría profesional alta, aunque los de categoría media también son significativos, y de residentes en municipios pequeños. Asimismo, el voto a ERC en la Primera corona metropolitana es reducido, como sucedía con CiU. Sin embargo, el votante de ERC se diferencia radicalmente del de CiU por la edad, ya que en este caso el voto se recoge principalmente entre la población joven y la adulta de 25 a 44 años. También se observa que el nivel de voto a ERC se incrementa a medida que aumenta el nivel de estudios de la población.

Finalmente, en el voto a ICV influyen especialmente tres características sociodemográficas: población joven y adulta de 25 a 44 años, con nivel de estudios elevado —estos dos rasgos coinciden con ERC— y población estudiante. En el resto de variables no se aprecian especificidades notables en el voto a ICV.

Sobre el comportamiento electoral de la población, también hay que destacar el incremento del nivel de abstención y, en menor medida, del voto en blanco en los segmentos de menos edad. Se identifica, así, la llamada desafección política de los jóvenes. Finalmente, hay que mencionar también que los porcentajes más elevados de respuesta «no lo sabe/no contesta» se dan entre las personas mayores y entre la población nacida en el resto de España.

7. Conclusiones

La sociedad metropolitana tiene sus lazos relacionales más extendidos y frecuentes con el entorno familiar, aunque sus vínculos de amistad también son notorios, y las principales relaciones se mantienen en un ámbito geográfico de mucha proximidad. Las redes de apoyo en caso de necesidad también se sustentan mayoritariamente en la familia. En términos de adscripción ideológica, la población se sitúa en el centro izquierda, y en cuestiones de religión se identifica mayoritariamente con la católica, pero es poco practicante. Aun así, la población que no se identifica con ninguna religión también es muy numerosa.

En el marco general predominante que acabamos de describir, se aprecian varias tendencias que indican unos cambios de fondo en los hábitos de la población metropolitana. En los grupos de población joven y de adultos de 25 a 44 años, y a medida que aumenta el nivel de estudios de la población y su categoría profesional, las relaciones son más diversificadas y ganan peso las que se basan en la afinidad individual y la elección libre de las personas, como por ejemplo las relaciones de amistad. También en

términos territoriales, las relaciones de estos grupos no están tan sujetas a la proximidad, sino que se producen más en el conjunto metropolitano, y reflejan la progresiva integración, en la vida cotidiana de la población, de este territorio y su uso, más allá de la movilidad obligada. Esta población es también la que menos se identifica con las creencias religiosas. En términos generales, estos comportamientos reflejan la emergencia de unas posiciones vitales más contemporáneas de la población metropolitana. Hay que destacar, por otra parte, la elevada religiosidad que manifiesta la población inmigrada de fuera de la Unión Europea.

Las evaluaciones de las expectativas que la población tenía hace unos años respecto a las relaciones familiares y de amistad y acerca de su nivel de vida han confirmado mayoritariamente que han evolucionado tal como se esperaba. En algunas cuestiones, sin embargo, empiezan a manifestarse percepciones más negativas. En concreto, esto se observa en la previsión de la evolución del nivel de vida del conjunto de la sociedad y, especialmente, en relación con la evolución social y política de Cataluña.

Regió Metropolitana de Barcelona Territori·Estratègies·Planejament

1. Planejament estratègic i actuació urbanística

(Amb treballs de Jordi Borja, Josep Roig, Juli Esteban, Joan Busquets i Manuel Herce. *Maig 1991*)

2. Planejament i àmbit territorial

(Amb treballs de Juli Esteban, Lluís Casassas, Manuel Ribas i Amador Ferrer. *Maig 1991*)

3. Economia i territori metropolità

(Amb treballs d'Amador Ferrer, Oriol Nel·lo, Joan Trullén, Manuel de Forn i Josep M. Pascual. *Juliol 1991*)

4. Las grandes ciudades españolas: datos básicos

(Repertori estadístic realitzat per l'Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona sota la direcció d'Oriol Nel·lo. *Juliol 1991*)

5. Barcelona: la ciutat central

(Amb treballs d'Anna Cabré, Marina Subirats, Alfredo Pastor i Manuel Ribas. *Setembre 1991*)

6. El fet metropolità: interpretacions geogràfiques

(Amb treballs de Jordi Borja, Juli Esteban, Josep Serra, Joan Eugeni Sánchez i Oriol Nel·lo. *Setembre 1991*)

7. Enquesta metropolitana de Barcelona (1990): primers resultats

(Informe realitzat per l'Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona sota la direcció de Marina Subirats. *Desembre 1991*)

8. La residència secundària

(Treball realitzat per l'Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona sota la direcció de Montserrat Pallarès i Pilar Riera. *Novembre 1991*)

9. Política de sòl i habitatge

(Amb treballs d'Agustí Jover, Joan Ràfols, Manuel Herce, Amador Ferrer i la Secció d'Estadística i Anàlisi Territorial de la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. *Febrer 1992*)

10. Transport i xarxa viària

(Amb treballs de Maria Teresa Carrillo, Anna Matas, Pere Riera, Pelayo Martínez i Alfons Rodríguez. *Febrer 1992*)

11. Els espais no urbanitzats: medi natural, paisatge i lleure

(Amb treballs de Jordi Cañas, Josep M. Carrera, Rosa Barba, Margarida Parés, Carles Pareja, Ramon Arribas, Rosa L. García i Batis Ibarguren. *Abril 1992*)

12. La vertebració de la ciutat metropolitana

(Amb treballs de Joaquim Clusa, Miquel Roa, Amador Ferrer i Juli Esteban. *Abril 1992*)

13. La conurbació barcelonina: realitzacions i projectes

(Amb treballs de Juli Esteban, Amador Ferrer, Constantí Vidal, Antoni Nogués, Joaquim Suñer, Jordi Ferrer, Lluís Cantallops, Manuel Ribas, Estanislau Roca, Imanol Pujana i Francesc Peremiquel. *Juny 1993*)

14. La Regió Metropolitana en el Planejament Territorial de Catalunya

(Informe realitzat pel Servei d'Ordenació Urbanística de la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, sota la direcció de Santiago Juan. *Desembre 1993*)

15. Els teixits edificats: transformació i permanència

(Treball realitzat per César Díaz, Amador Ferrer, Ramon García i Àngels Ulla. *Desembre 1993*)

16. La xarxa ferroviària: encaix urbà i impacte territorial

(Amb treballs de Juli Esteban, Jordi Prat, Jordi Julià, Robert Vergés, Robert Ramírez, Manuel Acero, Manuel Herce i José Aguilera. *Febrer 1994*)

17. El Vallès Occidental: planejament urbanístic i problemàtica territorial

(Amb treballs d'Oriol Civil, Manel Larrosa, Jordi Casso, Francesc Mestres, Pere Montaña, Ricard Pié i Batis Ibarguren. *Febrer 1994*)

18. La ciutat i la indústria

(Amb treballs d'Antoni Lucchetti, Narcisa Salvador, Javier Sáez, Amadeu Petitbó, Ezequiel Baró, Manel Villalante, Juli García, Oriol Nel·lo i Josep M. Alibés. *Juliol 1994*)

19. El Baix Llobregat: planejament urbanístic i problemàtica territorial

(Amb treballs de Josep Montilla, Miquel Roa, Joan-Antoni Solans, Javier Sáez, Miguel Durbán, Xabier Eizaguirre, Joan López i José Luis Flores. *Setembre 1994*)

20. Els espais oberts: parcs, rius i costes

(Amb treballs d'Àngel Simon, Joaquim Clusa, Albert Serratosa, Juli Esteban, Marià Martí i Jaume Vendrell. *Octubre 1994*)

21. El Vallès Oriental: planejament urbanístic i problemàtica territorial

(Amb treballs de Jordi Terrades, Josep Homs, Jordi Casso, Ramon Torra, Jordi Prat, Jordi Bertran, Joan López i José Luis Flores. *Novembre 1994*)

22. La ciutat i el comerç

(Amb treballs de Marçal Tarragó, Ricard Pié, Amador Ferrer, Josep M. Carrera, Josep M. Bros, Josep Llobet, Francesc

Mestres, Juan Fernando de Mendoza, José Ignacio Galán, Enric Llarch i Marisol Fraile. *Gener 1995*)

23. El Maresme: planejament urbanístic i problemàtica territorial

(Amb treballs d'Agapit Borràs, Montserrat Hosta, Sebastià Jornet, Pere Lleonart, Ramon Roger i Robert Vergés. *Febrer 1995*)

24. Mobilitat urbana i modes de transport

(Amb treballs d'Oriol Nel·lo, Manuel Villalante, Joaquim Clusa, Jacint Soler, Josep M. Aragay, Juli García, Miguel Àngel Dombriz i Ole Thorson. *Abril 1995*)

25. Enquesta metropolitana de Barcelona (1995): primers resultats

(Informe realitzat per l'Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona sota la direcció de Marina Subirats. *Setembre 1996*)

26. Les formes de creixement metropolità

(Amb treballs d'Antonio Font, Manuel de Solà-Morales, Josep Parceris i Maria Rubert de Ventós, Carles Llop, Josep M. Vilanova i Amador Ferrer. *Gener 1997*)

27. Las grandes ciudades españolas: dinámicas urbanas e incidencia de las políticas estatales

(Informe realitzat per Oriol Nel·lo. *Juliol 1997*)

28. Els 20 anys del Pla General Metropolità de Barcelona

(Amb treballs d'Albert Serratosa, Ricard Pié, Amador Ferrer, Fernando de Terán, Josep M. Huertas, Juli Esteban i Joan Antoni Solans. *Novembre 1998*)

29. L'habitatge a les àrees centrals

(Amb treballs de Juli Esteban, Josep M. Carrera, Amador Ferrer, Agustí Jover, Ricard Vergés i Borja Carreras-Moysi. *Febrer 1998*)

30. Indicadors estadístics municipals

(Informe realitzat pel Servei d'Estudis Territorials de la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. *Setembre 1998*)

31. L'Alt Penedès: planejament urbanístic i problemàtica territorial

(Amb treballs d'Enric Mendizabal, Joaquim Clusa, Joan Rosselló, Jordi Casso, Albert Serratosa, Joan López i Joan Miquel Piqué. *Desembre 1998*)

32. L'urbanisme municipal a Catalunya

(Amb treballs d'Amador Ferrer, Joaquim Sabaté i Joan Antoni Solans. *Març 1999*)

33. La renovació urbana als barris fronterers del Barcelonès

(Amb treballs de Jaume Carné, Cèsar Díaz, Emili Mas, Antoni Nogués, Javier Ferrándiz, Jordi Ferrer i Àngela García. *Març 2001*)

34. Enquesta de la Regió de Barcelona 2000: primers resultats

(Informe elaborat per l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, sota la direcció de Salvador Giner. *Octubre 2001*)

35. Estratègia Territorial Europea

(Amb treballs de Joan López, Joan Miquel Piqué, David Shaw i Alexandre Tarroja. *Febrer 2002*)

36. Ciutat compacta, ciutat difusa

(Amb treballs de Josep Maria Carrera, Josep Maria Carreras, Joan Antoni Solans, Salvador Rueda i Oriol Nel·lo. *Maig 2002*)

37. Grans aglomeracions metropolitanes europees

(Treball realitzat per Josep Serra, Montserrat Otero i Ernest Ruiz, del Servei d'Estudis Territorials de la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. *Juny 2002*)

38. Els nous reptes de la mobilitat a la regió de Barcelona

(Amb treballs de Joan López, Francesc Robusté, Robert Vergés, Manel Larrosa, Jordi Prat i Juli Esteban. *Març 2003*)

39. Estratègies territorials a les regions catalanes

(Amb treballs d'Alexandre Tarroja, Juli Esteban, Jordi Ludevid, Joan Vicente, Francesc González, Josep Oliveras, Joan Vilagrassa i Joan López. *Juliol 2003*)

40. Estructura del mercat de treball

(Amb treballs de Joaquim Capellades i Mireia Farré, Juan Antonio Santana i José Luis Roig, Francesc Castellana, Antonio Bermejo, Rosa Mur i Joan Miquel Piqué, Narcisa Salvador i Jordi Arderiu. *Novembre 2003*)

41. L'ordenació del litoral català

(Amb treballs de Joan Busquets, Jordi Serra, Elisabet Roca, Joan Alemany, Amador Ferrer i Salvador Antón. *Juliol 2004*)

42. Las grandes ciudades españolas en el umbral del siglo XXI

(Informe realitzat per Oriol Nel·lo. *Setembre 2004*)

43. El urbanismo municipal en España

(Amb treballs d'Amador Ferrer i Manuel de Solà-Morales. *Juny 2005*)

44. Planificación de infraestructuras y territorio. El Arco Mediterráneo

(Amb treballs de Francesc Carbonell, Josep Báguena, Francesca Governa, Joaquín Farinós, Josep Vicent Boira i Jean-Claude Tourret. *Abril 2007*)

45. Polígons d'activitat econòmica: tendències de localització i accessibilitat

(Amb treballs de Carme Miralles-Guasch, Carles Donat, Àngel Cebollada i Frontera, Margarida Castañer, Antoni Ferran i Mèlich i Juli Esteban i Noguera. *Juny 2007*)

46. Habitatge i mobilitat residencial. Primeres dades de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006

(Informe realitzat per Carme Miralles-Guasch, Carles Donat i Jaume Barnada. *Setembre 2007*)

47. El repte del paisatge en àmbits metropolitans

(Amb treballs de Carles Llop, Francesc Muñoz, Enric Batlle, Fabio Renzi, Ramón Torra, Antoni Farrero, Víctor Ténez i Jaume Busquets. *Febrer 2008*)

48. La mobilitat quotidiana a Catalunya

(Amb treballs de Carme Miralles-Guasch, Laia Oliver Frauca, Obdúlia Gutiérrez, Joan Alberich González, Daniel Polo, Àngel Cebollada, Pilar Riera, Carme Bellet, Josep M. Llop, Antoni F. Tulla, Marta Pallarès-Blanch. *Juliol 2008*)

49. Temps i territori. Les polítiques de temps de les ciutats

(Amb treballs de Teresa Torns, Vicent Borràs, Sara Moreno,

Carolina Recio, Ulrich Mückenberger, Sandra Bonfiglioli i Luc Gwiazdzinski. *Desembre 2008*)

50. Aglomeracions metropolitanes europees

(Amb treballs de Josep M. Carreras, Montserrat Otero i Ernest Ruiz, del Servei d'Informació i Estudis Territorials de la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. *Març 2009*)

51. Transformacions territorials a l'Àrea Metropolitana de Barcelona

(Amb treballs d'Oriol Nel·lo, Joan Alberich, Carles Donat i Laia Oliver. *Juliol 2010*)

Papers

52

Regió Metropolitana de Barcelona
Territori·Estratègies·Planejament